

แจกัน หม้อดลูก

อัตลักษณ์และวิถี
เครื่องปั้นดินเผาล้านนา

ฐาปกรณ์ เครือระยา

แจกัน

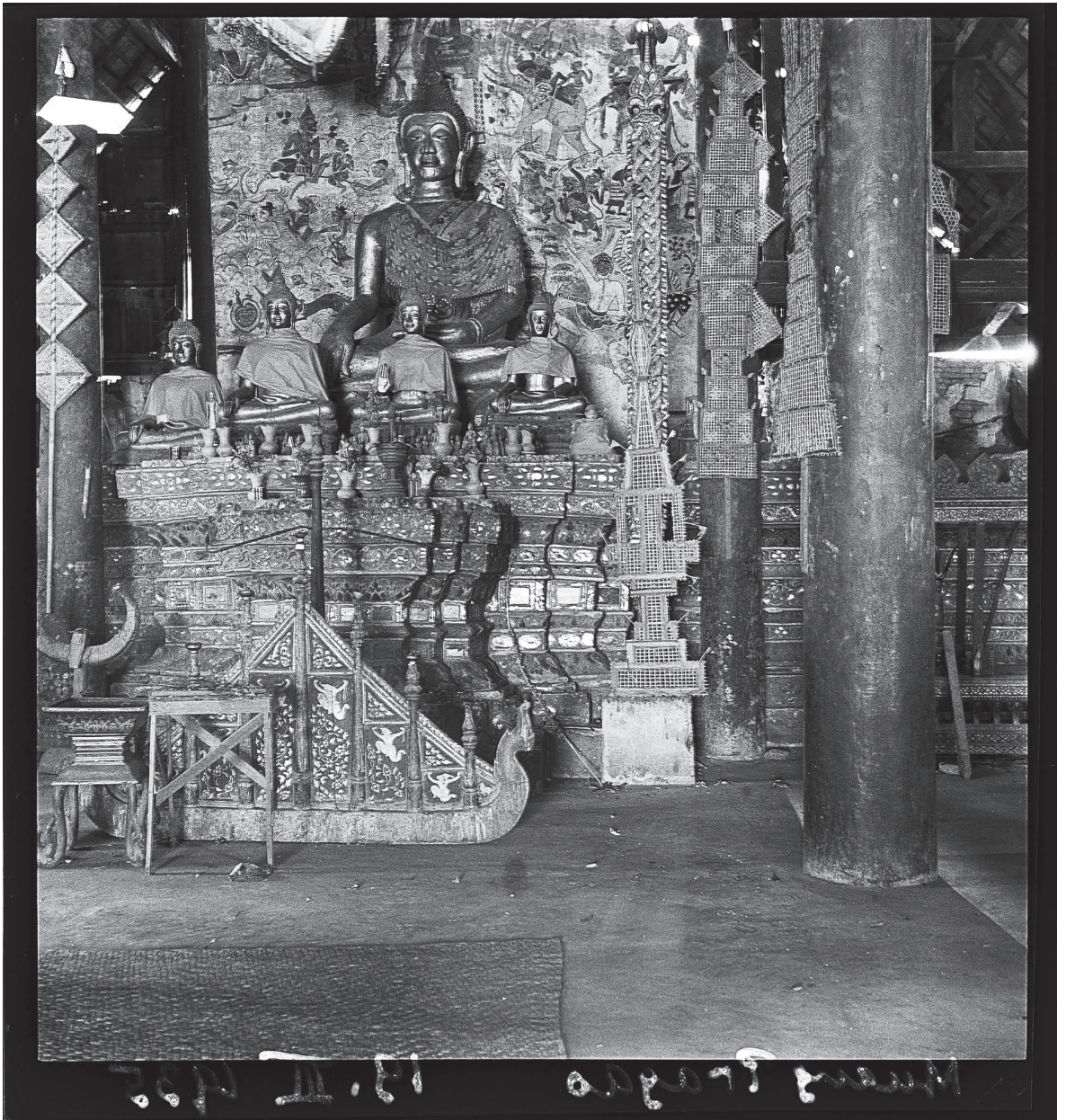
หม้อดลูก

อัตลักษณ์และวิถี
เครื่องปั้นดินเผาล้านนา

❖ การถวายหม้อคอกหน้าพระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

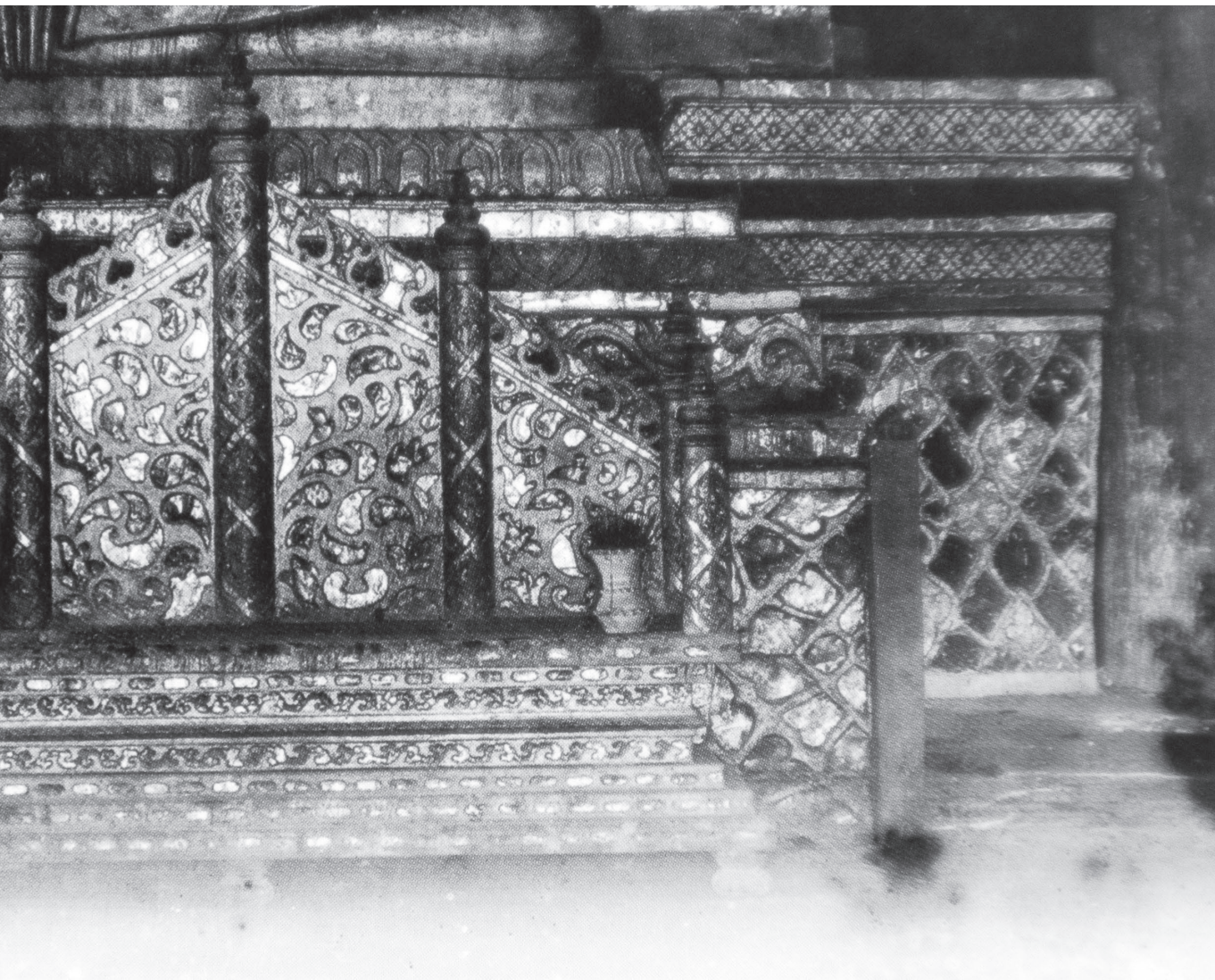

◆ ภาพถ่ายโบราณ การถวายหม้อดอกบนแท่นแก้วพระประธาน ภายในวิหารหลังเก่าวัดหลวงราชัญฐาน
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ประมาณปี ค.ศ. 1935 (พ.ศ. 2478)

ที่มา: Hiem Arnold

◆ การถวายหม้อคอกหน้าพระประธาน วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: หลวงอนุสารสุนทรกิจ ในหนังสือภาพถ่ายฟิล์มกระจก เมืองเชียงใหม่

❖ การถวายหม้อคอกหน้าพระประธาน วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: หลวงอนุสารสุนทรกิจ ในหนังสือภาพถ่ายฟิล์มกระจก เมืองเชียงใหม่

◆ การถวายหม้อคอก เจดีย์วัดคอมรวาส(ป่าเหว) อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: คร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ถ่ายเมื่อ ตุลาคม พ.ศ. 2511

❖ การถวายหม้อดอก เจดีย์วัดสุพรรณรังษี(จองคำ) อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: ภาณุวัฒน์ ชื่นดวง

❖ การถวายหม้อคอก พระประธานภายในมณฑปวัดพระแก้วคอนเ้าสุชาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา: ศิระ ทวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

◆ หม้อดอกปักดอกและใบ ประดับช่อชุงสีต่างๆ วางไว้หน้าห่อผี เจ้าที่ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเมืองลำปาง
ในประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์)

ที่มา: ศิระ ทวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

◆ หม้อดอกดินเผา ที่ถูกนำมาถวายรอยพระพุทธหัตถ์ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2511
ที่มา: คร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน

◆ หม้อคอกคินเผาในห่อผ้า อำเภอมะละเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2511
ที่มา: คร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน

◆ หม้อคอกคินเผา ศาลเจ้าเมืองขุนยวม อำเภอยูนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

◆ หม้อคอกคินเผาเคลือบเขียว (หม้อคอกขุนยวม) วัดเมืองปอน อำเภอยูนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แจกัน หม้อดลก

อัตลักษณ์และวิถี
เครื่องปั้นดินเผาล้านนา

รองศาสตราจารย์ ฐาปนกรณ์ เครือระยา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

แจกัน หม้อดอก

อัตลักษณ์และวิถี
เครื่องปั้นดินเผาล้านนา

พิมพ์ครั้งแรก

มิถุนายน พ.ศ. 2569 จำนวน 500 เล่ม
สงวนลิขสิทธิ์

ผู้เขียน/ภาพถ่าย

รองศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา

ภาพถ่ายเส้น

รองศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา, ญาณิศา เพ็ชรนิล,
โปรแกรม Nano Banana 2 (Ai)

จัดพิมพ์โดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
(อพ.สธ.-มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2569

ออกแบบ/พิมพ์ที่

ทจก.วนิดาการพิมพ์ 14/2 หมู่ 5 ตำบลสันผีเสื้อ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50300
โทรศัพท์/โทรสาร 0 5311 0503-4

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ฐาปกรณ์ เครือระยา.

แจกันหม้อดอก อัตลักษณ์และวิถีเครื่องปั้นดินเผาล้านนา.--เชียงใหม่ : โครงการ
อนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.) 2569.
270 หน้า.

1. เครื่องปั้นดินเผาไทย. I. ชื่อเรื่อง.

738.09593

ISBN 978-616-8146-90-3

ปกหน้า

หม้อดอกขุนยวม

ปกหลัง

ภาพถ่ายเส้นหม้อดอกวัดปางสนุกเหนือลำปาง และหม้อดอกขุนยวม

คำขอบคุณ

• • • • •

บุคคลที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนและประสานงาน ในการลงพื้นที่ การถ่ายภาพ และการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณต่อคุณูปการอันมีความหมายของท่านไว้ ณ ที่นี้

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

คณะกรรมการดำเนินงาน โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.-มจ.)

คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ท่านเจ้าอาวาสและพระภิกษุ รวมถึงกรรมการวัด

จังหวัดลำปาง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
วัดไหล่หิน วัดเวียง วัดเหล่าหลวง วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน วัดสบลิ้ วัดนาแก้วมณี วัดศรีหมวดเกล้า
วัดต้นธงชัย วัดม่อนกระตัง วัดป่าต้นกุ่มเมือง วัดต้นตอง วัดปงสนุกเหนือ วัดประตูป้อง
วัดศรีบุญโยง วัดบ้านหลุก วัดป่าจำ วัดนาคตหลวง วัดปงยางคก

จังหวัดเชียงใหม่ วัดเจ็ดยอด วัดพระสิงห์ วัดเชียงใหม่ วัดสวนดอก

จังหวัดลำพูน วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดต้นแก้ว วัดประตูป่า วัดบ้านหลุก วัดท่าชุมเงิน
วัดหาดออยครั้ง วัดสันกำแพง

จังหวัดแพร่ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร วัดพระธาตุช่อแฮ วัดพระนอน วัดจอมสวรรค์

จังหวัดน่าน วัดป่าหัด วัดแสงดาว วัดสวนหอม

จังหวัดพะเยา วัดลี วัดหลวงราชัญฐาน วัดศรีโคมคำ วัดต้นไต้ วัดตาล้อย

จังหวัดเชียงราย วัดพระแก้วเชียงราย

จังหวัดแม่ฮ่องสอน วัดจอมแจ้ง วัดพระธาตุจอมมอญ วัดศรีบุญเรือง วัดจองสูง
วัดสุพรรณรังษี วัดอมราวาส (วัดป่าเหว) วัดเมืองปอน วัดม่วยต่อ วัดคำใน วัดต่อแพ วัดก้ำก่อ
วัดพระนอน วัดพระธาตุดอยกอมู วัดปางหมู

สถาบันและสถานที่อื่น

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดเชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย อุทยาน
ศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย หอวัฒนธรรมนิทรรศ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมบ้านศาลาหม้อ
จังหวัดลำปาง สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ชุมชนบ้านเหมืองกุง
จังหวัดเชียงใหม่

ขอขอบคุณผู้ให้การสนับสนุนและข้อมูลในพื้นที่

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ คุณปรีชา สายคำวัง คุณวชิระ ศรีจันทร์
คุณณัฐพัฒน์ ฉลวย

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดลำปาง อ.ดร.อนุกุล ศิริพันธุ์ สภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองลำปาง
อ.ธวัชชัย ท่าทอง คุณวีรศักดิ์ ของเดิม คุณอาทิตย์ สุปินะ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดลำพูน คุณนเรนทร์ ปัญญาภู คุณนเรศ บุญเที่ยง

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดพะเยา คุณนริศ ศรีสว่าง

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน คุณภาณุวัฒน์ ชื่นดวง

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดเชียงราย พระครูโสภิตชัยสาร เจ้าอาวาสวัดแม่ลอยดอนใจ
บ้านแม่ลอยหลวง คุณกฤตดนัย สมบัติใหม่ อ.ดร.ปรรณกร แก้วรากมูข

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดแพร่ คุณสิทธิพงษ์ แสงเก่ง คุณภัทรพงศ์ เพาะปลูก

ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่จังหวัดน่าน พระมหาธนพล ธมฺมพลี พระครูवासูกนันทวัฒน์ (ศราวุธ
สุขวฑฺฒโน) พระครูนันทโชติวัฒน์ (เพทาย พุทธิสุขโต)

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อสมบัติ และคุณแม่บัวผัน เครือระยา ที่คอยเกื้อหนุนและชี้แนะ
แนวทางชีวิตด้วยความรักเสมอมา ขอบคุณ คุณฐาปณีย์ เครือระยา เพื่อนร่วมเดินทางและผู้ช่วย
บันทึกภาพประวัติศาสตร์หม้อดอก ณ เมืองเชียงตุง ขอบคุณ คุณจุฑารัตน์ ขำศิริ และเด็กหญิง
ณฐา เครือระยา สำหรับพลังบวกและกำลังใจที่มีให้กันตลอดเส้นทาง และขอขอบคุณ มิตรแก้ว
สหายคำ รวมถึงพี่น้องเครือข่ายวัฒนธรรมภาคเหนือ ทุกท่านที่มีส่วนผลักดันให้หนังสือเล่มนี้
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คำนำผู้เขียน

เมื่อกล่าวถึง “หม้อดอก” เรามักนึกถึงลวดลายล้านนาอันเป็นเอกลักษณ์ที่เรียกว่า “ลายหม้อปुरुณฆระ” สัญลักษณ์สำคัญในงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏทั้งในงานสถาปัตยกรรมและเครื่องพุทธบูชา สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญงอกงาม และเป็นเครื่องสักการบูชา แต่พระรัตนตรัยตามความเชื่อโบราณ ลวดลายดังกล่าวเป็นการจำลองรูปแบบจาก “หม้อดอกดินเผา” ที่ใช้ปักดอกไม้เพื่อบูชาพระรัตนตรัย สะท้อนถึงธรรมเนียมการถวายเครื่องสักการะแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นประเพณีนิยมที่สืบทอดกันมาของชาวล้านนาในอดีต

หม้อดอกดินเผาจึงเป็นภาชนะตั้งต้นที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรครูปแบบอันหลากหลายทั้งเทคนิคการกดประทับลวดลาย การคัดสรรสีเนื้อดิน ไปจนถึงการขัดผิวและเคลือบเงาอย่างประณีต ช่างฝีมือในแต่ละท้องถิ่นต่างรังสรรค์หม้อดอกให้มีความงามและ อัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่แตกต่างกันไป ทว่าในปัจจุบันการใช้งานที่เปลี่ยนไปรวมถึงรูปแบบวัสดุที่ทันสมัย ทำให้การผลิตหม้อดอกดินเผาแบบโบราณค่อยๆ ลดน้อยลงจนเสี่ยงต่อการสูญหาย

หนังสือ “แจกันหม้อดอก อัตลักษณ์และวิถีเครื่องปั้นดินเผาล้านนา” จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมประวัติศาสตร์ศิลป์และจิตวิญญาณของหม้อดอกล้านนาผ่านการศึกษาแบบภาชนะดินเผาในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เพื่อเผยแพร่อัตลักษณ์อันโดดเด่นเฉพาะถิ่น อันจะเป็นรากฐานสำคัญในการอนุรักษ์ พื้นฟู และต่อยอดภูมิปัญญาเชิงช่าง รวมถึงการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งในสังคมร่วมสมัย โดยอาศัยองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษารวบรวมรูปแบบหม้อดอกดินเผาล้านนากับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเชิงช่างเฉพาะถิ่น

โครงการศึกษาที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.-มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2569 ผลงานฉบับนี้ได้รวบรวมรูปแบบแจกันหม้อดอกดินเผาจาก 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เชื่อมโยงสู่วัฒนธรรมร่วมทั้งในวิถีพม่า ไทยใหญ่ และลาว โดยนำเสนอรูปแบบลวดลายผ่านภาพถ่ายและลายเส้น เพื่อต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ พร้อมเปิดมุมมองสุนทรียภาพแห่งล้านนาที่หาชมได้ยากและไม่เคยมีการเผยแพร่ที่ใดมาก่อน

ผู้เขียนยินดีอย่างยิ่งที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในหนังสือเล่มนี้ และหวังว่าจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนาที่หาชมได้ยาก ขอให้รูปแบบลวดลายที่ปรากฏในเล่มเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้และแรงบันดาลใจในการนำไปพัฒนาต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์ต่อไป

รูปพรรณสัณฐาน เครื่องระยา

สารบัญ

คำขอบคุณ	15
คำนำผู้เขียน	17
บทนำ	23
ตอนที่ 1 จากหม้อดอกสู่ลวดลายหม้อปुरुณฆฏะ	25
◆ รากศัพท์และคติ	26
◆ กำเนิดและความเป็นมาของปुरुณฆฏะ	26
◆ หน้าที่ทางสังคมและศาสนา: การเป็นเครื่องสักการะ	31
◆ หม้อดอกบูชาพระพุทธ	32
◆ คตินิยมการบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้	44
ตอนที่ 2 หม้อดอกจากวัฒนธรรมร่วม	51
◆ หม้อดอกพม่า-ไทใหญ่	52
◆ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม: หม้อดอกดินเผาในวิถีชีวิตชาวพม่า มอญ และไทใหญ่	61
◆ วิจิตรศิลป์แห่งมณฑลพะโล่ – เมื่อสุนทรียภาพตะวันตกบรรจบกับศิลปพม่า	73
◆ ศรัทธาแห่งหม้อบุญ: ประเพณีถวายหม้อดินเผาปีใหม่เมืองหลวงพระบาง	74
ตอนที่ 3 มองหม้อดอกจากภาพเก่า	79
กับการมีอยู่ของหม้อดอกดินเผาล้านนา	79
◆ หม้อดอกดินเผาเมืองพะเยา: รอยจารึกแห่งศรัทธา เบื้องหน้าอาสนะวิหารวัดหลวงราชสันตฐาน	83
◆ ศรัทธาจารึกรอบพุทธสถาน: การदानหม้อดอกบูชาพระธาตุเจดีย์ในอดีตกาล	89
◆ จารึกดินเผาแห่งเมืองแม่สะเรียง: อัดลัษณ์ หม้อดอกไทใหญ่ในบันทึกของ ดร.ชาร์ลส เอฟ. ไคส์	91

◆ จารึกแห่งเขลางค์นคร: การตานหม้อดอกบูชาพระเจ้า ณ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	97
◆ ศรัทธาจารึกแห่งพุทธบูชา: การแต่งหม้อดอกบูชาธรรม์ในคืนเพ็ญเดือนยี่	103
◆ การแต่งหม้อดอก: อัตลักษณ์แห่งดินเผาและศรัทธาเบื้องหน้าหอธรรม์	103
◆ หม้อดอก: สัญลักษณ์แห่งศรัทธา ในวิถีการปักช่ตู้เมืองลำพูน	105
◆ หม้อดอก: มงคลสถานแห่งเรือนล้านนา และการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย	106

ตอนที่ 4 หม้อดอกดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา 107

◆ สืบรอยสลาเงี้ยว: อัตลักษณ์หม้อดอกดินเผาห้วยผามธรรมเชียงราย	109
◆ หม้อดอกในอำเภอแม่จัน	110
◆ หม้อดอกในอำเภอเชียงแสน	111
◆ หม้อดอกไทใหญ่: มรดกจากเมืองสามหมอก	114
◆ หม้อดอกขุนยวม: มรดกดินเผาข้ามพรมแดนจากสายธารอารยธรรมไต	117
◆ หม้อดอกดินเผาเมืองแม่สะเรียง: สายใยวัฒนธรรมจากไทวนสู่ไทใหญ่	127
◆ หม้อน้ำดำ: สัญลักษณ์แห่งศรัทธาในประเพณีปอยส่างลอง	130
◆ การจำแนกประเภทและคติการใช้ “หม้อดอกดินเผา” ในวัฒนธรรมไทใหญ่ (แม่สะเรียง)	133
◆ หม้อดอกเชียงใหม่: ปฐมบทแห่งศรัทธาและภูมิปัญญาช่างปั้นไทใหญ่	135
◆ เตาเผาประตู่ช้างเผือก: มรดกดินเผาชาวไทใหญ่บนแผ่นดินล้านนา	135
◆ ความสำคัญทางเศรษฐกิจในอดีต: สินค้าแปลกใหม่แห่งยุค	140
◆ ถอดรหัสหม้อดอกลำพูน: ภาพถ่ายโบราณ สะท้อนวิถีศรัทธาและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม	151
◆ หม้อดอกดินเผาลำปาง: รูปทรงที่ไม่ซับซ้อน แต่กลับมีอัตลักษณ์ที่ชัดเจน	155
◆ บริบทและการเปลี่ยนแปลงของแหล่งผลิต เครื่องปั้นดินเผาบ้านป่าเยะและบ้านสันกลาง	160

- ◆ พุทธศิลป์ถิ่นพะเยา:
ความงามของหม้อดอกและแจกันดินเผาโบราณ 165
- ◆ หม้อดอกเมืองแพร่:
กับจุดเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหลังยุคกบฏเงี้ยว 169
- ◆ “หม้อดอก” หนึ่งในที่ยังหลงเหลือ:
ร่องรอยศรัทธาไทใหญ่ ณ วัดจอมสวรรค์ 170
- ◆ เมืองน่าน: อัตลักษณ์ไทลื้อ
กับการปรากฏที่เบาบางของ “หม้อดอก” 171

ตอนที่ 5 สุนทรียลักษณ์และวิจิตรเชิงช่าง 173

- ◆ อัตลักษณ์แห่งงานช่าง:
การวิเคราะห์รูปแบบและกายวิภาคหม้อดอกจำเพาะถิ่น 174
- ◆ การจำแนกองค์ประกอบและนิยามส่วนประกอบ
ของหม้อดอก 174
- ◆ องค์ประกอบและการตกแต่งหม้อดอก
ในวัฒนธรรมล้านนา 176
- ◆ ปากหม้อ: อัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญา
และสุนทรียภาพเฉพาะถิ่น 176
- ◆ การประดับตกแต่งตัวหม้อ: อัตลักษณ์แห่งสุนทรียภาพ
และสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม 179
- ◆ ส่วนฐาน: รากฐานแห่งความมั่นคงและอัตลักษณ์ศิลป์ 185
- ◆ พื้นผิวและอัตลักษณ์ของเนื้อดิน:
วัตถุดิบจากภูมิปัญญาและแหล่งธรณีวิทยา 188
- ◆ เทคนิคการเคลือบเขียว: ภูมิปัญญาการใช้น้ำเคลือบ
จากขี้เถ้าและแร่ธาตุธรรมชาติ 189
- ◆ เทคนิคการขัดมัน (Burnishing):
ภูมิปัญญาการสร้างความงามจากหินแม่น้ำ 190
- ◆ เทคนิคผิวดินรมดำ (Pit Firing and Smoked Black):
ศาสตร์แห่งการสร้างสีสันทันด้วยคาร์บอน 192
- ◆ เทคนิคการตกแต่งด้วยน้ำดิน (Slip Trailing and Painting):
อัตลักษณ์สีสันท้องเมืองสามหมอก 193
- ◆ หม้อดอกบ้านเป้า-บ้านขุนเส:
อัตลักษณ์บทสุดท้ายแห่งเครื่องดินเผาล้านนา 194
- ◆ กายวิภาคหม้อดอกล้านนา
สุนทรียภาพแห่งรูปทรงและอัตลักษณ์ดินเผา 195
- ◆ อัตลักษณ์กลุ่มหม้อดอกพม่า-ไทใหญ่
จังหวัดแม่ฮ่องสอน 196

◆	อัตลักษณ์กลุ่มหม้อดอกไทใหญ่ในเมืองเชียงใหม่	209
◆	อัตลักษณ์หม้อดอกเมืองเชียงใหม่	214
◆	อัตลักษณ์หม้อดอกเมืองลำปาง	231
◆	กายวิภาคหม้อดอกล้านนา: การถอดรหัสรูปทรงและร่องรอยแห่งอดีต	237
ตอนที่ 6	จากรอยดินสู่การรื้อฟื้น พลังแห่งเศรษฐกิจสร้างสรรค์	239
◆	การรื้อฟื้นข้ามพรมแดน: จากเมืองถึงสู่การคืนชีพหม้อดอกขุนยวม	240
◆	จากการรื้อฟื้นวิถีดั้งเดิม สู่การต่อยอดด้วยนวัตกรรมเซรามิก	242
◆	การคืนชีวิตหม้อดอกพื้นเมือง ณ บ้านเหมืองกุง: พลังแห่งความร่วมมือและศรัทธา	244
◆	น้ำตัน หม้อดอก ป่อแฮ้ว: พลวัตงานช่าง และเส้นทางอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาลำปาง	248
◆	บทบันทึกการรื้อฟื้นและสถานการณ์ปัจจุบัน: ลมหายใจสุดท้ายของช่างปั้นน้ำตันป่อแฮ้ว	249
◆	การรื้อฟื้นศรัทธาผ่านงานช่าง: อัตลักษณ์ “ต้นต้อมก้อมและต้นเผิง” แห่งลุ่มน้ำวัง	251
◆	สล่าแดงแห่งแม่วาง: ลมหายใจแห่งน้ำตันและพุทธศิลป์ดินเผาล้านนา	255
ตอนที่ 7	บทสรุป	258
◆	ประเด็นต้นกำเนิดจากช่างไต (ไทใหญ่)	259
◆	เทคนิคการสร้างสรรค์หม้อดอก: อัตลักษณ์ช่างไทใหญ่และช่างไทยวน	260
◆	ความเชื่อมโยงกับประเพณีและความเชื่อ	261
◆	การรื้อฟื้นและสืบสานเครื่องปั้นดินเผาเฉพาะถิ่น	262
◆	การสืบทอดและคุณค่าของหม้อดอกดินเผา ในกระแสโลกาภิวัตน์	263
	บรรณานุกรม	264
	ดรชนี้คำค้น	266
	ประวัติผู้เขียน	270

บทนำ

เครื่องปั้นดินเผาเปรียบเสมือนจดหมายเหตุทางวัฒนธรรมที่เป็นประจักษ์พยานสำคัญถึงวิวัฒนาการของมนุษยชาติ การศึกษาผ่านเศษซากดินเผาไม่ใช่เพียงการสำรวจโบราณวัตถุ แต่เป็นการถอดรหัสเพื่อทำความเข้าใจบริบททางสังคมและลำดับขั้นทางวัฒนธรรมในอดีต ร่องรอยของลวดลายและเทคนิคที่ปรากฏล้วนสะท้อนถึงอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงและการสั่นไหวทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อสืบทอดกันมาอย่างชัดเจน

ความท้าทายประการสำคัญในการศึกษาเครื่องปั้นดินเผา คือ การเสาะแสวงหาชิ้นงานที่ยังคงความสมบูรณ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา ด้วยข้อจำกัดของวัสดุที่เสื่อมสภาพและแตกหักได้ง่าย ประกอบกับสถานะของภาชนะเหล่านี้ที่มักถูกใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อชำรุดเสียหายย่อมถูกเปลี่ยนถ่ายและทิ้งความงามดั้งเดิมไว้เป็นเพียงเศษซากทางวัฒนธรรม ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ผลักดันให้ผู้เขียนมุ่งมั่นบันทึกและรวบรวมรูปแบบหม้อดอกดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา เพื่อถอดบทเรียนความงามมานำเสนอต่อยอดสุดภูมิทัศน์ใหม่ทางวัฒนธรรม อันเป็นการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการรื้อฟื้นกลุ่มช่างฝีมือให้กลับมา

“แจกันหม้อดอก” มิใช่เพียงบันทึกเรื่องราวของภาชนะดินเผา หากแต่เป็นการเดินทางย้อนรอยภูมิปัญญาในวัฒนธรรมล้านนาและวัฒนธรรมร่วม หนังสือเล่มนี้จึงกำเนิดขึ้นจากความมุ่งมั่นที่จะรวบรวมรูปแบบแจกันหม้อดอกดินเผาในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เชื่อมโยงสู่สายใยวัฒนธรรมร่วมในเมียนมาร์ ทั้งวิถีพม่าและไทใหญ่ โดยนำเสนอให้เข้าใจถึงรากเหง้า ความสัมพันธ์ สุนทรียะ และอนาคตอนาคตดังนี้

ตอนที่ 1: จากหม้อดอกสู่ลวดลายปูลงพระ ถอดรหัสความหมายและหน้าที่ดั้งเดิมของ “หม้อดอก” สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ที่วิวัฒนาการจากภาชนะดินเผาลวดลายเชิงสัญลักษณ์อันทรงคุณค่าในงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแขนงต่างๆ

ตอนที่ 2: หม้อดอกจากวัฒนธรรมร่วม ศิลปะพม่า-ไทใหญ่-ลาว เปิดพรมแดนแห่งการเรียนรู้ผ่านภาพถ่ายและข้อมูลภาคสนาม เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบและการใช้งานหม้อดอกในวิถีวัฒนธรรมพม่า ไทใหญ่ และลาว อันเป็นรากเหง้าวัฒนธรรมร่วมที่ถักทอเชื่อมโยงถึงกัน

ตอนที่ 3: มองหม้อดอกจากภาพเก่า ย้อนรอยอดีตผ่านภาพถ่ายโบราณเพื่อสืบค้นวิถีความเชื่อและบทบาทของหม้อดอกในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ พร้อมสำรวจรูปทรงและคตินิยมที่ปรากฏในหลากหลายวัฒนธรรมผ่านกาลเวลา

ตอนที่ 4: หม้อดอกดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา เจาะลึกรูปแบบเทคนิคการปั้น และอัตลักษณ์อันโดดเด่นของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน พร้อมความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับขนบธรรมเนียมประเพณีล้านนา

ตอนที่ 5: สุนทรียลักษณ์และวิจิตรเชิงช่าง นำเสนอความละเอียดอ่อนของหม้อดอกผ่านงานลายเส้นอันประณีต เพื่อเปิดมุมมองสุนทรียภาพแห่งมรดกวัฒนธรรมล้านนาในมิติใหม่ที่หาชมได้ยาก ซึ่งรวบรวมไว้เป็นครั้งแรกในผลงานฉบับนี้

ตอนที่ 6: จากรอยดินสู่การรื้อฟื้น: พลังแห่งเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การส่งต่อองค์ความรู้จากกลุ่มช่างฝีมือสู่การรื้อฟื้นภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ปลุกมรดกจากรอยดินให้กลับมาโลดแล่นอย่างมีชีวิตชีวาในโลกสมัยใหม่จากหัวข้อดังกล่าว

เพื่อความสมบูรณ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลเชิงลึกควบคู่ไปกับภาพประกอบภาคสนาม ซึ่งจะช่วยให้สร้างความเข้าใจในเนื้อหาให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น โดยหวังใจว่าผู้อ่านจะสามารถใช้ข้อมูลในแต่ละบทตอน เป็นแนวทางในการติดตามไปทัศนาลวดลายและงานศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่จริงได้อย่างลึกซึ้ง ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในลำดับถัดไป

ตอนที่ 1

จากหม้อดลูกสู่ลวดลาย หม้อปูรณชฎะ

สำรวจรูปแบบของ “หม้อดอก” หรือ “ปูลณฆะ” มรดกทางสัญลักษณ์ที่สืบทอดมาจากคติความเชื่อโบราณในอินเดีย สู่การหยั่งรากลึกในจิตวิญญาณล้านนา เนื้อหาในส่วนนี้จะพาผู้อ่านไป ถอดรหัส ความหมายเชิงปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในภาชนะดินเผาอันเต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำและพรรณพฤกษา ซึ่งมีใช้เพียงของประดับเพื่อความสวยงาม แต่คือตัวแทนของความสมบูรณ์พูนสุข การก่อเกิดของสรรพชีวิต และสิริมงคลอันสูงสุด

จากบทบาทของภาชนะดินเผาที่ใช้ในศาสนาพิธีและการบูชา สู่การคลี่คลายทางศิลปกรรมที่วิจิตรบรรจง เมื่อ “หม้อดอก” ถูกลดทอนและสักรูปทรงจนกลายเป็น ลวดลายเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏกายอย่างสง่างามบนงานพุทธศิลปกรรมล้านนา เพื่อเป็นตัวแทนทำหน้าที่สักการบูชาพระรัตนตรัย โดยจะชี้ให้เห็นถึงความสิ้นไหลของงานช่างที่สามารถรักษาหน้าที่ดั้งเดิมของหม้อดอกดินเผาเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ท่ามกลางรูปลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแขนงต่างๆ ในล้านนา

รากศัพท์และคติ

อธิบายคำว่า “ปูลณะ” (เต็ม) และ “ฆะ” (หม้อ) ในเชิงสัญลักษณ์พุทธ-พราหมณ์

กำเนิดและความเป็นมาของปูลณฆะ

“ปูลณฆะ” (Purnaghata) มีลักษณะเป็นรูปหม้อน้ำที่มีพันธุ์พฤกษาหรือไม้เลื้อยงอกเงยออกมา หรือปรากฏในรูปแบบกระถางดอกไม้ สื่อความหมายถึง “หม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์” ตามรากศัพท์ในภาษาสันสกฤตที่ประกอบขึ้นจากคำว่า “ปูลณะ” (Purna) อันหมายถึงความเต็มเปี่ยมหรือบริบูรณ์ และคำว่า “ฆะ” (Ghata) ที่แปลว่าหม้อน้ำ

ในคติพราหมณ์นิยมเรียกว่า ปูลณฆะ หรือ ปูลณกลศ (Purnakalasha) ซึ่งถือเป็นหนึ่งในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสมบัติประจำพระองค์ของพระศิวะ เทวีแห่งปัญญาและสรรพวิชา โดยมีความหมายเชิงสัญลักษณ์อันลึกซึ้งว่า น้ำในหม้อคือตัวแทนของสตรีเพศผู้ให้กำเนิด ส่วนไม้ดอกและไม้เลื้อยนั้นแสดงถึงความงอกงามและการสร้างสรรค์ที่ไม่มีที่สิ้นสุด (ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529, หน้า 24) ซึ่งปูลณฆะนี้ ช่างอินเดียใช้เรียกลวดลายรูปหม้อน้ำที่มักจะมีดอกบัวโผล่พ้นออกมาเหนือปากหม้อ ถือเป็นสัญลักษณ์มงคลที่พบตั้งแต่ช่วงสมัยอินเดียโบราณ ช่วงก่อน พ.ศ. 600 เป็นต้นมา ซึ่งก่อนราชวงศ์สุทิดา โดยปรากฏอยู่ทั้งงานช่างเนื่องในศาสนาพุทธ พราหมณ์ และเชน (Dale Hoiberg, 2000, 183.)

ในคัมภีร์ไมตฺรายนีอุปนิษัท (Maitrayani Upanishad) ของอินเดีย ปรากฏข้อความเปรียบเทียบถึงการอุบัติของสรรพสิ่งว่า โลกนั้นผุดพ่นขึ้นเหนือห้วงมหรณพประดุจดังดอกบัวหลวง โดยมีก้านบัวที่ชูช่อเหนือน้ำจากหม้อปุรณฆฏะเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางแห่งจักรวาล หม้อปุรณฆฏะและไม้น้ำนานาพันธุ์ที่งอกงามปกคลุมรอบก้านบัวหลวง ตลอดจนรูปลักษณ์ก้นน้ำและมัจฉาชาติที่ประดับแซมอยู่นั้น ล้วนเป็นภาพสะท้อนของสภาวะความอุดมสมบูรณ์พูนสุขที่แผ่ขยายออกจากจุดศูนย์กลางจักรวาล หม้อปุรณฆฏะในนัยนี้จึงมิใช่เพียงภาชนะบรรจุน้ำ หากแต่เป็นสัญลักษณ์แทนป่อเกิดแห่งพลังชีวิตและระเบียบแห่งจักรวาลที่ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์

งานช่างอินเดีย โดยเฉพาะ แถบแคว้นอานธรประเทศ รวมถึงในลังกาทวีป นิยมจำหลักรูปหม้อปุรณฆฏะประดับอยู่ที่ประตูทางเข้าศาสนสถาน เหมือนเป็นการให้โชคลาภแก่ศาสนิกชนผู้มาบูชาศาสนสถาน มีปรากฏนิยามมาตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 600 เป็นต้นมา บางครั้งก็นิยามสลักเป็นลวดลายประดับอยู่ที่ฐานเสา ประหนึ่งว่าเสาทั้งต้นงอกเงยออกมาจากหม้อน้ำ คำจุณจักรวาลจำลองคือ อาคารศาสนสถานที่ประกอบขึ้นจากหมื่นโลกธาตุ

❖ ภาพที่ 1-2 Delhi: (Temple pillars of the 8th and 9th Centuries re-created in the cloisters of the Guth Mosque) เสาวิหารของคริสต์ศตวรรษที่ 8 และ 9 หรือ พ.ศ. 1343-1443 โดยประมาณ เป็นลายประดับตกแต่งเสา ลักษณะเป็นภาพสลักปูนต่ำ

นอกจากนี้ ชาวอินเดียเชื่อว่า ปุณณกลศเป็นหมอน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นในคราวที่เกิดการกวนเกษียรสมุทรของเหล่าเทวดาและยักษ์ ซึ่งมักจะพบสัญลักษณ์รูปปุณณกลศในงานศิลปกรรมเนื่องในศาสนา เช่น ภาพสลักหินที่ประดับในสถูปสาญจีและสถูปการุหะที่ถือนศาสนาสถานสำคัญของอินเดียโบราณ

❖ ภาพที่ 3 งานสลักหินลายหม้อปุณณฆะ ที่ประดับในสถูปสาญจี

ที่มา: commons.wikimedia.org

หม้อปุณณฆะ งานช่างลัทธิ สมัยอนุราชปุระ อายุราว พ.ศ. 1000-1300 ได้ใช้ลวดลายมงคลรูปหมอน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ ประดับอยู่ที่ตำแหน่งประตูทางเข้าศาสนสถาน มีความหมายแต่ดั้งเดิมถึงการอวยพรให้ผู้เข้ามาสักการะศาสนสถานประสบแต่ความสมบูรณ์พูนสุข โดยมีมนุษย์นาค ทั้งราชานันทะและอุปนันทะ เทนรูปแจกันหม้อดอกไม้ม (รุ่งโรจน์ธรรมรุ่งเรือง, 2556, 121.) อยู่ทั้งข้างประตูทางเข้าศาสนสถาน เช่นที่ สถูปปัญาราม และอิสรุมนิยะ เป็นต้น ซึ่งทั้งสองแห่งจึงน่าจะเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่สร้างรูปประติมากรรมของทวารบาลมนุษย์นาคขึ้นในศิลปะลังกา ผสมผสานกับคติความเชื่อเรื่องหม้อ “ปุณณฆะ” หรือ “ปุณณกลศ” ที่มีความหมายถึง “หมอน้ำที่ปริ่มด้วยความเจริญงอกงามไม่ล้นสุด” เป็นลวดลายสัญลักษณ์มงคลที่หมายถึง “ความอุดมสมบูรณ์” ปรากฏในงานช่างทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธ มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-4 เป็นต้นมา

❖ ภาพที่ 4 มนุษย์นาคถือหม้อปุณณกลศ ประดับทางขึ้นสถูปอุปาราม ประเทศศรีลังกา
ที่มา: th.tripadvisor.com

ในกลุ่มงานช่างของอินเดียเหนือ มักปรากฏรูปหม้อปุณณกละ เป็นหนึ่งในลวดลายมงคล ร่วมกับลายประเภทอื่นๆ คือ ลายตรีวิรัตน์ สังข์ จักร ศรีวิตสะ ปลาคู่ สวัสดิกะ และดอกบัว รวมเป็นชุดลวดลายมงคลแปดประการ เรียกว่า อัษฎมงคล บางที่ลายหม้อ ปุณณกละร่วมอยู่กับลายมงคลชนิดอื่นๆ ครบจำนวนแปดอย่างก็เรียกว่าเป็นชุด อัษฎมงคลด้วยเหมือนกัน ลวดลายชุดนี้ประดับอยู่ทั้งในงานช่างเนื่องในศาสนา และข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งเป็นที่นิยมอยู่มาทุกทั้งในเขตพื้นที่เอเชียกลาง เรื่อยไปจนกระทั่งถึงในเขตพื้นที่ประเทศจีน

❖ ภาพลายเส้นที่ 1-2
ลายมงคลแปดประการ
เรียกว่า อัษฎมงคล

คตินิยมการประดับรูปหม้อปูลงพระปรางค์อย่างแพร่หลายในพุทธศิลปกรรมสถาปัตยกรรมของภูมิภาคอุษาคเนย์ โดยมีรากฐานจากสุนทรียศาสตร์แบบพราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะในศิลปะพุกาม (พุทธศตวรรษที่ 16-18) ซึ่งยังคงรักษาความหมายดั้งเดิมในฐานะสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ไว้อย่างเด่นชัด ทั้งในรูปแบบงานจิตรกรรม งานปูนปั้นประดับ และงานประติมากรรมลอยตัว จนเกิดเป็นธรรมเนียมการประดับหม้อดอก ณ มุมเจดีย์ทั้งสี่ทิศ เพื่อเป็นพุทธบูชาในวัฒนธรรมพม่าและไทใหญ่

กระบวนการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้ลวดลายสัญลักษณ์มงคลนี้มีการตีความในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น โดยมุ่งเน้นสถานะของการเป็น “เครื่องสักการบูชา” เป็นสำคัญ และได้ส่งอิทธิพลต่อทัศนคติทางศิลปกรรมสู่ดินแดนข้างเคียงในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็นแคว้นสิบสองปันนา เมืองลาว รัฐฉาน ตลอดจนดินแดนล้านนาในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 5
จิตรกรรมฝาผนัง
รูปหม้อดอก
ที่มีดอกบัว
ออกจากปากหม้อ
ประดับภายใน
เจดีย์เมืองพุกาม
ประเทศเมียนมา

หน้าที่ทางสังคมและศาสนา: การเป็นเครื่องสักการะ

แม้คำว่า “ปุณณฆะ” จะเป็นศัพท์เฉพาะทางพุทธศิลป์ที่สื่อถึงหม้อน้ำแห่งความสมบูรณ์ แต่สำหรับบริบทวัฒนธรรมล้านนา คำดังกล่าวยังมีใช้ถ้อยคำที่ใช้เรียกขานกันอย่างแพร่หลาย ในวิถีถิ่น หากแต่ชาวล้านนาจะคุ้นเคยและรู้จักกันดีในนาม “ลายหม้อดอก” ซึ่งมีอัตลักษณ์เด่นชัดจากพรรณพฤกษาที่ชูช่อแบ่งบานพุ่งออกจากปากหม้อน้ำ

ทั้งนี้ ในแต่ละท้องถิ่นอาจมีชื่อเรียกขานที่ผันแปรไปตามลักษณะทางกายภาพของภาชนะ เช่น แจก้นหม้อดอก ไหหม้อดอก หรือ หม้อน้ำดอก ทว่าโดยรวมแล้วล้วนเป็นสุนทรียภาพที่เข้าใจร่วมกันภายใต้ชื่อ “ลายหม้อดอก” ทั้งสิ้น เพื่อความชัดเจนและสอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ในลำดับถัดไปผู้เขียนจึงขอใช้คำว่า “ลายหม้อดอก” เป็นตัวแทนในการนำเสนอเรื่องราวและเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

ลายหม้อดอกนับเป็นหนึ่งในแม่ลายสำคัญที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในพุทธศิลปกรรมล้านนา โดยนิยมนำมาประดับตกแต่งในงานสถาปัตยกรรม โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ การรังสรรค์ลายหม้อดอกนั้นปรากฏผ่านกรรมวิธีทางงานช่างที่หลากหลาย อาทิ เทคนิคงานปูนปั้นประดับ เทคนิคงานแกะสลักไม้ เทคนิคงานประดับกระจก และที่แพร่หลายที่สุดคือเทคนิคงานปิดทองล่องชาดหรือ “งานลายคำ” ซึ่งเป็นเทคนิคพื้นฐานในการสร้างลวดลายหม้อดอกล้านนา

ในบริบทศิลปกรรมล้านนา การประดับลวดลายหม้อดอกมีนัยสถาปนาความหมายใหม่ที่แปรเปลี่ยนไปจากคติเดิมอันว่าด้วย “หม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์” โดยลายหม้อดอกในพื้นที่นี้ได้กลายสู่การเป็นสัญลักษณ์แห่ง “เครื่องสักการบูชา” ในพระรัตนตรัยอย่างเด่นชัด ไม่ว่าลายหม้อดอกจะปรากฏอยู่ในตำแหน่งใด หน้าที่หลักคือการเป็นตัวแทนแห่งการบูชาสิ่งทีประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งนั้น

พยานหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนแนวคิดนี้ได้อย่างชัดเจน คือผลจากการสำรวจภาคสนามของผู้เขียนที่พบการประดับลายหม้อดอกในศาสนวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมมากที่สุด โดยพบความถี่สูงสุดบนหีบพระธรรม รองลงมาคือธรรมาสน์และหอไตร (หอธรรม) ตามลำดับ จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ลายหม้อดอกได้ถูกรังสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องพุทธบูชาต่อพระธรรมคัมภีร์ ซึ่งเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัยที่ชาวล้านนาให้ความเคารพสูงสุด การประดับตกแต่งด้วยลายหม้อดอกบนวัตถุเหล่านี้จึงเป็นการเปลี่ยนสถานะจากลวดลายประดับทั่วไปสู่การเป็นเครื่องสักการะ ที่ดำรงอยู่ควบคู่กับความศรัทธาอย่างเหนียวแน่น

ในวิถีพุทธศาสนิกชน การบูชาพระรัตนตรัยอันประกอบด้วยพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ถือเป็นสัจจะและสิริมงคลสูงสุดเพื่อความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต โดยลำดับแห่งการสักการะนั้นย่อมยกให้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นปฐมบทสำคัญ

เมื่อพิจารณาในมิติศิลปกรรม พุทธานุสสติได้จำกัดอยู่เพียงองค์พระพุทธรูปเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงศาสนสถานอันเป็นรูกขมุขและวิหาริกสถาน อาทิ พระเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ ซึ่งเปรียบเสมือนพุทธปฏิมา และที่ประทับอันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุนี้ลายหม้อดอกจึงถูกนำมาใช้ในฐานะเครื่องพุทธบูชาที่รังสรรค์ขึ้นอย่างวิจิตรเพื่อบูชาเป็นพุทธสักการะประดับไว้ตามส่วนต่างๆ ของอาคารและสิ่งก่อสร้างทางศาสนา โดยผู้เขียนจะนำเสนอรายละเอียดและนัยแห่งการประดับลายหม้อดอกที่เกี่ยวข้องกับการบูชาพระพุทธรูปเป็นลำดับดังนี้

หม้อดอกบูชาพระพุทธรูป

วิหารและอุโบสถ ถือเป็นอาคารศาสนสถานที่เป็นเหมือนคันธกุฎี หรือพระมูลคันธกุฎี เป็นชื่อเรียกสถานที่ประทับของพระพุทธรูป ในพุทธประวัติเล่าว่าสถานที่ประทับของพระพุทธรูปทุกแห่งจะมีผู้นำของหอมมานาชนิดไม่ว่าจะเป็นไม้หอม ดอกไม้หอม มาบูชาพระพุทธรูปได้ขาด โดยประดับไว้ภายในที่ประทับบ้าง วางเรียงรายอยู่โดยรอบบ้าง โดยมุ่งบูชาพระพุทธรูปด้วยกลิ่นหอมจึงปรากฏว่าหลังวัดที่ประทับจะมีดอกไม้ที่แห้งแล้วถูกนำไปทิ้งไว้เป็นกองใหญ่ด้วยมีจำนวนมาก (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) 2548, 195.)

ดังนั้นการประดับลายหม้อดอกจึงปรากฏให้เห็นทั้งภายในและภายนอกของวิหารและอุโบสถ อันแสดงถึงการเป็นเครื่องสักการะส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นการประดับตัวอาคารให้มีความสวยงามด้วยดอกไม้ ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือลวดลายหน้าบันวิหารหลายแห่ง ที่ประดับด้วยลวดลายหม้อดอกด้วยเทคนิคงานไม้แกะสลักประดับกระจก

◆ ภาพที่ 6 หน้าบันวิหารวัดสบลี จังหวัดลำปาง

สืบเนื่องจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมภายนอกเข้าสู่พื้นที่
พุทธาวาสภายในอาคาร จุดดึงดูดสายตาประการแรกคือองค์พระประธาน
ผู้เป็นดั่งพุทธตัวแทนแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประดิษฐาน
ณ ห้องท้ายวิหารบน “แท่นแก้ว” หรือ “รัตนบัลลังก์” ตำแหน่งอันศักดิ์สิทธิ์นี้
ถือเป็นจุดศูนย์กลางแห่งการรังสรรค์ลวดลาย “หม้อดอก” เพื่อถวายเป็น
พุทธบูชาในระดับสูงสุด ด้วยเหตุนี้ ทั้งบริเวณฐานชุกชี (แท่นแก้ว) และ
ฉากหลังพระประธาน จึงมักปรากฏการประดับตกแต่งด้วยลวดลายหม้อดอก
อันวิจิตร เพื่อตอกย้ำนัยแห่งการนอบน้อมและสักการะต่อองค์สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเป็นรูปธรรม

❖ ภาพที่ 7 การประดับลายหม้อดอกสองข้างพระประธานในวิหาร วัดเมืองสารทหลวง จังหวัดเชียงใหม่

สถาปัตยกรรมวิหารล้านนาโดยทั่วไป นิยมรังสรรค์พุทธศิลป์ภายในด้วยเทคนิคการลงรักปิดทอง ซึ่งในภาษาถิ่นเรียกว่า “ลายคำ” อันเป็นงานประณีตศิลป์ที่ประดับตกแต่งอยู่ตามองค์ประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรมอย่างมีระเบียบและสอดคล้องประสานกัน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องบนของวิหาร อาทิ ซุ้มม้ายี่หามาย เสาววิหาร ตลอดจนผนังภายในและแผงไม้คอสอง ความวิจิตรของลวดลายเหล่านี้มีเพียงแค่สร้างสุนทรียภาพที่งดงาม แต่ยังส่งมอบสัมผัสแห่งความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาและความสงบ ซึ่งถือเป็นแบบแผนสำคัญของอัตลักษณ์ศิลปกรรมล้านนา โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21–24 ที่นิยมใช้เทคนิคลายคำล้านนาในรูปแบบการปิดทองบนพื้นสีแดงชาด หรือที่เรียกว่า “งานปิดทองล่องชาด” เพื่อขับเน้นความสว่างไสวเรืองรองให้แก่พุทธสถานอย่างสูงสุด

ตัวอย่างการประดับลายหม้อดอกอันวิจิตร ปรากฏเด่นชัดบริเวณฉากหลังพระประธานภายในวิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจากการวิเคราะห์หลักฐานในด้านานและศิลปจารึก สันนิษฐานได้ว่าวิหารหลังนี้สร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 โดยเจ้าหมื่นคำเพชรเจ้าเมืองนครลำปาง

จากการศึกษาวิวัฒนาการของงานประณีตศิลป์ประเภทลายคำ
ที่ประดับตกแต่งภายในวิหาร สามารถจำแนกรูปแบบทางศิลปกรรมออกเป็น
หลายกลุ่มตามลำดับเวลาของการสร้างและปฏิสังขรณ์ โดยลายหม้อดอก
ในตำแหน่งดังกล่าวจัดอยู่ในกลุ่มงานยุคแรก ซึ่งมีองค์ประกอบของลาย
ที่สำคัญ อาทิ ลายกนกม้วนปลายแหลม ลายเครือเถา ลายช่อดอกบัว
ลายกลีบบัว และการประดับรูปสัตว์มงคลประเภทหงส์ล้อมรอบ ลักษณะ
ทางสุนทรียภาพเหล่านี้ ถือเป็นแบบแผนจารีตที่นิยมอย่างแพร่หลาย
ในพุทธศิลปกรรมล้านนา โดยเฉพาะในงานประติมากรรมปูนปั้นช่วง
พุทธศตวรรษที่ 19-21 ด้วยเหตุนี้ ลายหม้อดอกกลุ่มนี้จึงจัดเป็นลวดลาย
ประดับที่มีอายุสมัยสอดคล้องกับช่วงเวลาการสร้างวิหารเดิม คือในช่วงต้น
พุทธศตวรรษที่ 21 อย่างมีนัยสำคัญ

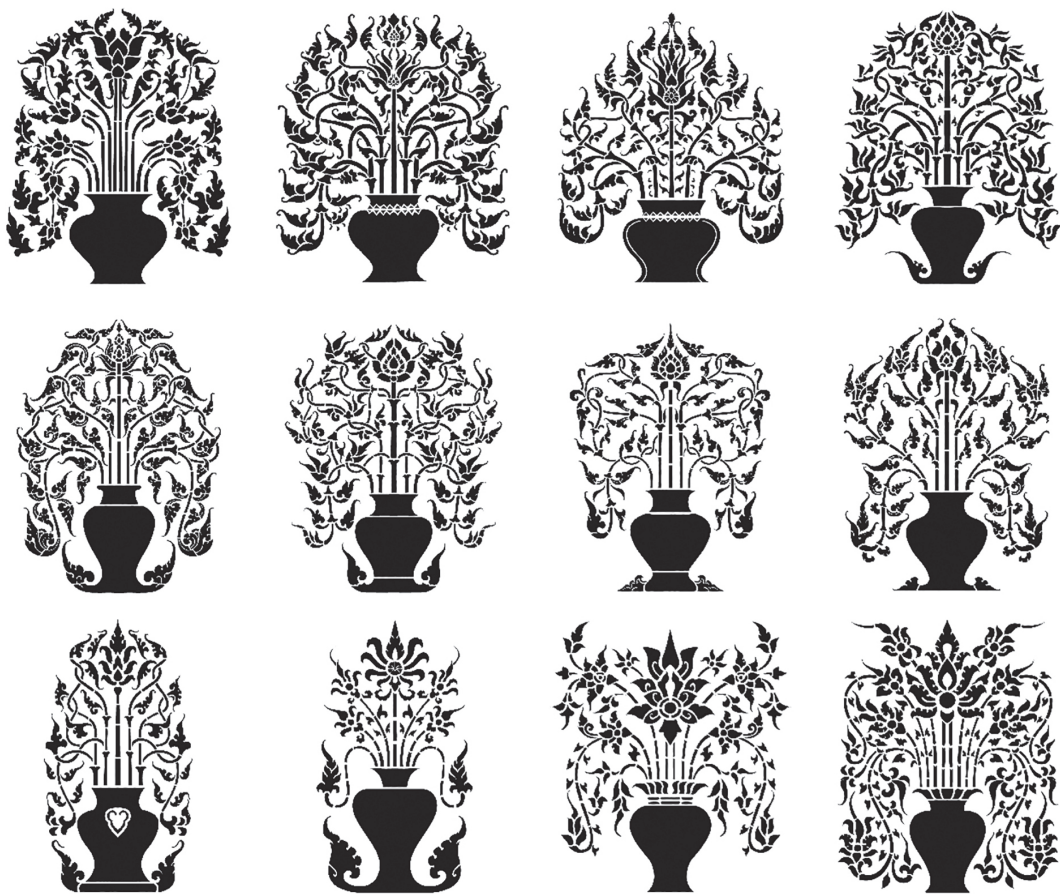
❖ ภาพที่ 8 ลายหม้อดอก ฉากหลังพระประธานวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง

◆ ภาพที่ 9 ลายหม้อดอกประดับฝาหยาบ วิหารจามเทวี วัดปงยางคก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง

วิหารจามเทวี วัดปงยางคก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดลำปาง มีเพียงโดดเด่นด้วยอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรมอันล้ำค่า แต่ยังไม่ปรากฏความวิจิตรของงานจิตรกรรมลายคำที่ประดับตกแต่งครอบคลุมพื้นที่พุทธศิลป์ทั่วทั้งวิหาร ตั้งแต่เสาหลัก แผลงฝาหย่อย แผลงไม้คอสอง ไปจนถึงโครงสร้างเรือนบอย่างเต็มสัดส่วน

ลวดลายอันวิจิตรเหล่านี้ล้วนรังสรรค์ขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งสะท้อนถึงสุนทรียภาพที่มีความละเอียดประณีตและมีรูปแบบเฉพาะตัวที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง จึงถือได้ว่าวิหารจามเทวีแห่งนี้เป็นแหล่งรวบรวม “ลายหม้อดอก” ชิ้นเอกที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 23 และนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นสำคัญที่ปรากฏลวดลายบนงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าว

❖ ภาพลายเส้นที่ 3 ลายหม้อดอก วิหารจามเทวี วัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

นอกจากวิหารและอุโบสถอันเป็นสังฆกรรมสถานแล้ว ศาสนวัตถุสำคัญที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอุเทสิกเจดีย์ระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสาวกคือ พระธาตุเจดีย์ ซึ่งเราสามารถพบการประดับลวดลายหม้อดอกเพื่อพุทธบูชาปรากฏอยู่รายรอบองค์เจดีย์ได้อย่างแพร่หลายทั้งในวัฒนธรรมพม่าและดินแดนล้านนา โดยเฉพาะในเขตจังหวัดเชียงรายและแม่ฮ่องสอน

อัตลักษณ์ของการรังสรรค์ประติมากรรมหม้อดอกแบบลอยตัวเพื่อประดับมุมพระธาตุเจดีย์ ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในเจดีย์อิทธิพลศิลปะพม่าและไทใหญ่ที่แพร่หลายในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา ซึ่งเป็นจารีตแห่งการถวายเครื่องสักการบูชาที่ได้รับสืบทอดมาจากศิลปะพม่าสมัยพุกาม

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาสถาปัตยกรรมเจดีย์แบบพม่า-ไทใหญ่ในเขตภาคเหนือของไทย มักจะพบการประดับประติมากรรมหม้อดอกลอยตัวประดิษฐานอยู่ตามมุมของชั้นฐานปัทม์ (ฐานบัว) ขึ้นไป โดยจัดวางสลับชั้นอย่างเป็นระเบียบร่วมกับรูปจำลองเทวดาและสัตว์หิมพานต์อันศักดิ์สิทธิ์ อาทิ สิงห์ ปัญจรูป และนรสิงห์ เพื่อส่งเสริมศาสนสถานให้เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุอันอุดมสมบูรณ์และศักดิ์สิทธิ์ตามคติจักรวาลวิทยา

นอกจากองค์พระเจดีย์แล้ว ยังปรากฏคติการประดิษฐานประติมากรรมหม้อดอกประดับบนซุ้มประตูโขงตามพุทธศิลป์แบบพม่าอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตลอดจนศาสนสถานสำคัญในรูปแบบสถาปัตยกรรมพม่า-ไทใหญ่ ในอีกหลายจังหวัดภาคเหนือตอนบน

รูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าว มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับประวัติศาสตร์การเข้ามาของกลุ่มชาวพม่าและไทใหญ่ในฐานะบุคลากรภายใต้การกำกับดูแลของบริษัททำไม้สัญชาติอังกฤษ ผู้ได้รับสัมปทานป่าไม้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ร่วมแรงร่วมใจด้วยจิตศรัทธาอันแรงกล้าในการสร้างสรรค์และทำนุบำรุงพุทธสถานตามขนบจารีตดั้งเดิมของตน ดังที่ปรากฏหลักฐานความงดงามของหม้อดอกและพุทธศิลป์พม่า-ไทใหญ่ในจังหวัดลำปาง เชียงใหม่ และลำพูนสืบมาจนถึงปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 10
เจดีย์วัดมหาวัน
จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพที่ 11 เจดีย์วัดม่อนปูยักษ์ จังหวัดลำปาง

❖ ภาพที่ 12 เจดีย์วัดพระบาท จังหวัดลำปาง

❖ ภาพที่ 13 เจดีย์วัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง

❖ ภาพที่ 14
เจดีย์วัดจองสูง
อำเภอแม่สะเรียง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

❖ ภาพที่ 15 เจดีย์วัดจองสูง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

❖ ภาพที่ 16 เจดีย์วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

❖ ภาพที่ 17 เจดีย์วัดจองสูง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

◆ ภาพที่ 18 เจตียัดคำใน อำเภอยะนวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คตินิยมการบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้

หลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลป์ที่สะท้อนคติการบูชาด้วยพรรณพฤกษาผ่านสัญลักษณ์ “หม้อดอก” ในล้านนา ปรากฏอย่างเด่นชัดในงานจิตรกรรมฝาผนังประดับกรุณ เจดีย์วัดร้างแสนขัน อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจัดเป็นศาสนศิลป์ล้านนาสมัยพุทธศตวรรษที่ 21

รูปแบบของจิตรกรรมดังกล่าว ปรากฏภาพเทวดาสององค์ โดยองค์ที่หนึ่งมีสภาพลบเลือนจนไม่สามารถระบุอัตลักษณ์ได้ ส่วนองค์ที่สองปรากฏรูปลักษณ์ของพระพรหมทรงเครื่อง สวมขลุ่ยประดับรัศมี หัตถ์คู่หน้าประนมม้น หัตถ์คู่หลังแสดงอาการกรีดกรายคล้ายกำลังถือช่อบุปผชาติประดับอาภรณ์ที่พลิ้วไหว รายล้อมด้วยรุกขพรรณที่ดูคล้ายดอกโบตั้นล่องลอยอยู่โดยรอบ

จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือบริเวณส่วนฐานล่างสุด ซึ่งปรากฏลวดลายหม้อดอก “ปูลณฐกะ” ที่มีดอกบัวแบ่งบานพินจากปากหม้อ หลักฐานชิ้นนี้จึงเป็นพยานวัตถุที่ยืนยันว่า คติการสร้างสรรค ลวดลายปูลณฐกะโดยประดับด้วยดอกบัวหลวงนั้น ได้หยั่งรากลึกและสืบทอดในงานศิลปกรรม ล้านนาอย่างยาวนานกว่า 500 ปี (ฐาปนกรณ์ เครือระยา, 2563, 80.)

❖ ภาพที่ 19 จิตรกรรมเจดีย์วัดร้างแสนขัน อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพลายเส้นที่ 4 ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียด จิตรกรรมเจดีย์วัดร้างแสนขันที่มีรูปหม้อดอกอยู่ด้านล่างของภาพ

การบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ มิได้เป็นเพียงจารีตท้องถิ่นของล้านนา หากแต่มีรากเหง้าอันสืบเนื่องมาจากพุทธวัฒนธรรมดั้งเดิมในอินเดียและศรีลังกา ซึ่งปรากฏหลักฐานการนำภาชนะดินเผาบรรจุน้ำสะอาดประดับประดาด้วยดอกบัว อันเป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญาและการตื่นรู้ พร้อมด้วยช่อดอกหมากและดอกมะพร้าว (สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และโชคลาภ) เพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชา ณ สังฆนิยสถานและสถูปเจดีย์สำคัญต่างๆ

ปัจจุบัน ในพุทธสถานสำคัญเช่น มหาโพธิวิหาร (พุทธคยา) หรือสถูปโบราณในอนุสาวรีย์ประเทศศรีลังกา เรายังคงพบเห็นภาพศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ประคองหม้อน้ำประดับดอกไม้ หรือ ปูณฆฏะ เข้าสู่เขตศักดิ์สิทธิ์เพื่อมุ่งหวังอานิสงส์แห่งความเจริญรุ่งเรืองและความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

❖ ภาพที่ 20 การจัดดอกไม้ในหม้อดินเผา หน้าวิหารอนุสาวรีย์ ประเทศศรีลังกา
ที่มา: อูมาพร เสริฐพวรรณิก

ในวิถีพุทธศาสนิกชนชาวศรีลังกา การสักการะองค์สฤปเจติย์มิใช่เพียงการกราบไหว้ด้วยมือเปล่า หากแต่มีธรรมเนียมการจัดเตรียมเครื่องบูชาอันวิจิตร เพื่ออัญเชิญไปประดิษฐาน ณ เบื้องหน้าพระพุทธรูปปฏิมาหรือฐานชุกชีรอบองค์สฤป โดยปรากฏเป็นภาพจำอันงดงามของ ถาดอัญเชิญที่พูนล้นด้วยดอกไม้มงคลนานาชนิด

องค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้คือหม่อนน้ำดินเผาขนาดเล็ก ซึ่งมักบรรจุน้ำสะอาด อันใสบริสุทธิ์ ประดับด้วย ช่อดอกมะพร้าวหรือดอกหมาก (ตัวแทนแห่งความรุ่งเรืองและ บ่อเกิดแห่งชีวิต) วางเคียงคู่กับดอกบัวสด พุทธศาสนิกชนจะประคองหม่อนน้ำและถาดดอกไม้นี้ ด้วยความสำรวมมุ่งตรงสู่แท่นบูชา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะในวันวิสาขบูชา

❖ ภาพที่ 21 การบูชาสฤปเจติย์ด้วยดอกบัวโดยปักในหม่อนดินเผา วัดเกลานิยาราชามหาวิหาร ในเมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา
ที่มา: อุมพร เสริฐพรรณิก

การวางหมอน้ำและเครื่องบูชาไว้ ณ เบื้องหน้า
สิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้ มิได้เป็นเพียงการแสดงความเคารพตาม
ประเพณีหรือเป็นการถวายดอกไม้เพื่อความสวยงาม
ชั่วคราว แต่คือการจำลองพุทธจักรวาลขนาดเล็กไว้ในมือ
ของผู้ศรัทธา โดยมีหมอนดินเป็นตัวแทนของโลกและธาตุ
น้ำเป็นบ่อเกิดแห่งชีวิต และดอกไม้เป็นตัวแทนของ
การบรรลุธรรม ซึ่งคตินี้เองที่ได้เคลื่อนตัวตามเส้นทาง
เผยแผ่พระพุทธศาสนา เข้ามาประดิษฐานอย่างมั่นคง
ในวัฒนธรรมล้านนาและเพื่อนบ้านในอุษาคเนย์ในเวลา
ต่อมา จาริตการบูชาที่เรียบง่ายทว่าเปี่ยมด้วยพลังศรัทธา
เช่นนี้เองที่เป็นต้นเค้าของหม้อดอกล้านนาที่เราได้พบเห็น
ประดับอยู่ตามวัดในภาคเหนือของไทยสืบมาจนปัจจุบัน

แนวคิดและความเชื่อข้างต้น เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ
ข้อมูลภาคสนามที่ผู้เขียนได้รวบรวมในช่วงที่ผ่านมา
พบว่ามีความสอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญกับจารีตพิธีกรรม
ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและ
เชียงรายในปัจจุบัน อาทิ ในงานบุญสำคัญ เช่น วันออกพรรษา
วันวิสาขบูชา และประเพณีปอยหม้งกะป๋า มักปรากฏคติ
การจัดเตรียมหมอน้ำดอก พร้อมประดับช่อตุง (ธง) เพื่อ
นำไปถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระธาตุเจดีย์ โดยอาศัยคติ
ความเชื่อเรื่องการบูชาธาตุทั้ง 4 อันเป็นองค์ประกอบหลัก
ของสรรพชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ

ในเชิงสัญลักษณ์ “ธาตุดิน” ถูกแทนด้วยหมอนดินเผา
และกระบอกทราย “ธาตุน้ำ” คือน้ำใสบริสุทธิ์ที่บรรจุอยู่
ภายในหม้อและกระบอกไม้ไผ่ “ธาตุลม” สื่อผ่านช่อธง
กระดาษที่ปลิวไหวตามแรงลม และ “ธาตุไฟ” ปรากฏจาก
การจุดธูปเทียนบูชา การถวายเครื่องสักการะที่รวมเอา
สัญลักษณ์แห่งธาตุทั้ง 4 เข้าด้วยกันนี้ มิใช่เพียงการบูชา
ธาตุในตัวตนของผู้ศรัทธาตามคติจักรวาลวิทยา แต่ยังเป็น
การเสริมสร้างเสริมมงคลอันสูงสุดให้แก่ชีวิตตามวิถีความเชื่อ
ของชาวไทใหญ่ที่สืบทอดกันมาอย่างเหนียวแน่น

◆ ภาพที่ 22-24 การถวายหม้อดอกดินเผา สักการะพระพุทธรูปภายในสถูปเจดีย์
เมืองพุกาม และที่เมืองมันตะเลย์ ประเทศเมียนมา

◆ ภาพที่ 25 การถวายหม้อดอกดินเผา ชุมพระเจ้าเจดีย์ เมืองพุกาม

จากข้อมูลและข้อสันนิษฐานที่นำเสนอข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของหม้อดอก เริ่มต้นจากคติความเชื่อโบราณในคัมภีร์อุปนิษัตของอินเดีย ที่นิยามให้ปुरुณฐณะเป็นหม้อน้ำศักดิ์สิทธิ์อันเป็นบ่อเกิดแห่งสรรพชีวิตและแกนกลางแห่งจักรวาล ก่อนจะหลอมรวมเข้ากับพุทธวัฒนธรรมในอินเดียและศรีลังกา ผ่านจารีตการนำหม้อดินบรรจุน้ำปักษรรณพฤกษาไปถวายเป็นพุทธบูชา ณ สังฆนิยสถานเพื่อความเป็นสิริมงคล

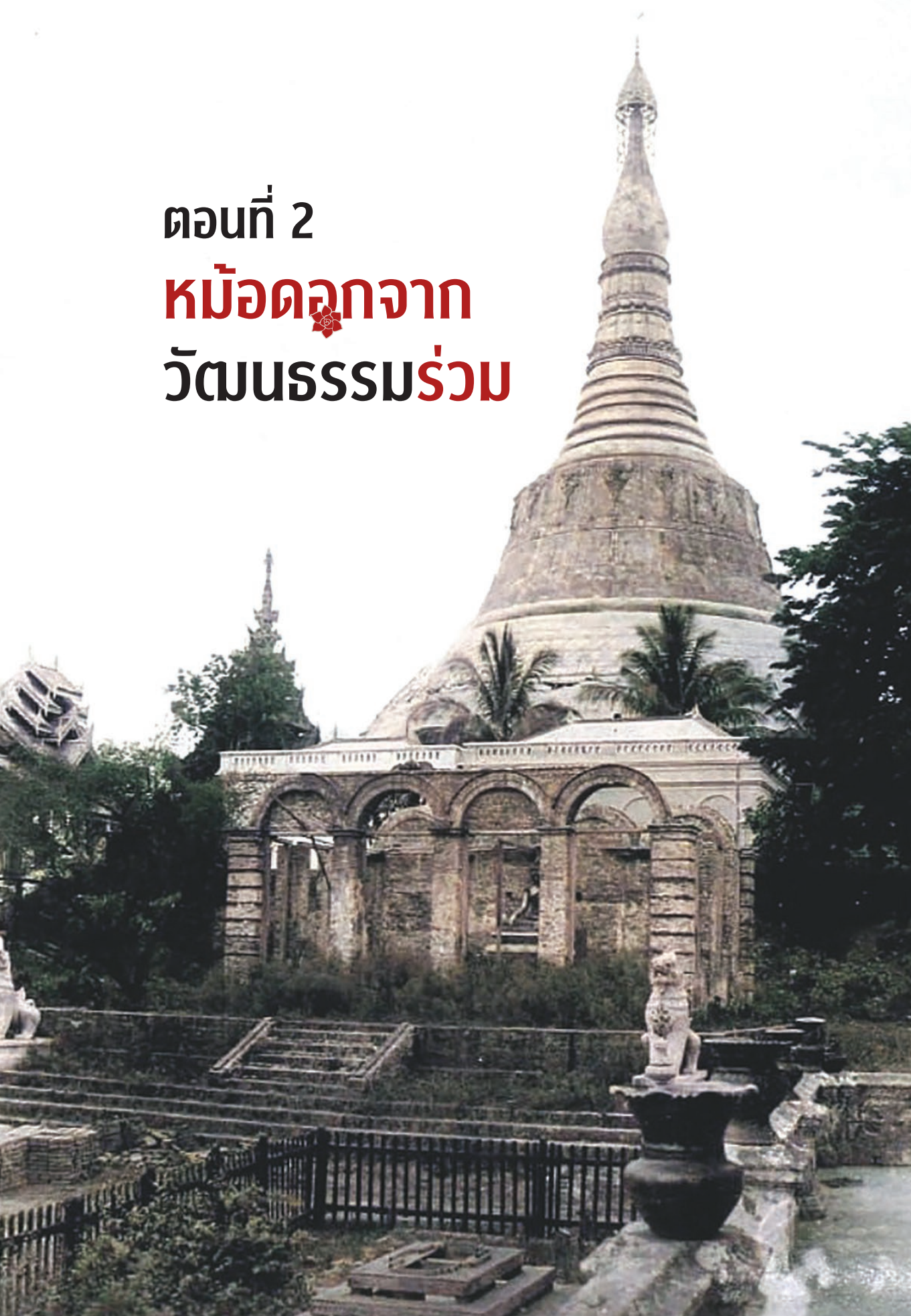
อิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาได้นำพาคติหม้อดอกเคลื่อนผ่านศิลปะพุกาม เข้าสู่รัฐฉานและสิบสองปันนา จนกลายเป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนขึ้น ก่อเกิดเป็นรูปแบบภาชนะแจกันหม้อดอกที่หลากหลายเพื่อรองรับการถวายดอกไม้สดเป็นพุทธบูชา ทว่าด้วยข้อจำกัดทางกายภาพของดอกไม้ที่ไม่คงทนถาวร จึงเกิดวิวัฒนาการสำคัญในการแปรสภาพจากวัตถุชั่วคราว สู่วัตถุลายประดับถาวรที่เรียกว่าลายหม้อดอก เพื่อความงามแห่งเครื่องสักการะให้คงอยู่ยั่งยืน อันสะท้อนถึงความปรารถนาในอานิสงส์แห่งการถวายบูชาทั้งหมดนี้ คือปฐมบทของหม้อดอกดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา

เอกสารอ้างอิงท้ายบท

- เชษฐ ติงสฤษดิ์. 2558. *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.
- ฐาปกรณ์ เครือระยา. 2563. *พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม*. เชียงใหม่: หจก.วนิดาการพิมพ์.
- _____. 2565. *พรรณพุ่ม หน่อดอกในวัฒนธรรมล้านนา*. เชียงใหม่: หจก.วนิดาการพิมพ์.
- น. ณ ปากน้ำ และคณะ. 2521. *ศิลปะโบราณของไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 199.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. 2525. *ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย (ฉบับคู่มือนักศึกษา)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์. หน้า 124.
- _____. 2533. *ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด. หน้า 180.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2552. *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2556. *พุทธศิลป์ลังกา*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 121.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. 2544. *วิหารล้านนา*. กรุงเทพฯ: ด้านสถาปัตย์การพิมพ์. หน้า 151.
- วิมลศรี ลิ้มธนากุล. 2530. *บทวิเคราะห์พรรณพุ่ม*. เชียงใหม่: ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2547. *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2529. *จดหมายเหตุขาล้านนาคดีศึกษา*. ไม่ปรากฏที่พิมพ์. หน้า 24.
- สุรพล ดำริห์กุล. 2544. *ลายคำล้านนา*. กรุงเทพฯ: ด้านสถาปัตย์การพิมพ์. หน้า 450.
- หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล. 2535. *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- Students' Britannica India by Dale Hoiberg, ani p. 183, Published 2000, Popular Prakashan, ISBN 0-85229-760-2

ตอนที่ 2
หม้อดลูกจาก
วัฒนธรรมร่วม

หม้อดอกพม่า-ไทใหญ่

ในตอนนี้จะนำเสนอรูปแบบหม้อดอกดินเผา ที่ปรากฏในวัฒนธรรมร่วมอย่างพม่า ไทใหญ่ และลาว ซึ่งผู้เขียนได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าคือต้นแบบที่สำคัญของรูปแบบหม้อดอกดินเผา ที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา ทั้งรูปแบบทางกายภาพ คติความเชื่อ การใช้งาน รวมไปถึง การเปลี่ยนถ่ายโยกย้ายทั้งกลุ่มช่างและตัวสินค้าหม้อดอกในอดีตที่ผ่านมา

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า หม้อดอกดินเผาที่ปรากฏในวัฒนธรรมแถบนี้ ล้วนแล้วถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นภาชนะสำหรับปักดอกไม้แล้วนำไปเป็นเครื่องสักการะ ถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามที่ได้นำเสนอไว้แล้วในบทข้างต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีพื้นฐานและรากเหง้าแห่งขนบจารีต มาจากพุทธลังกา กับการนำดอกไม้พรรณพฤกษาโดยเฉพาะดอกบัวมาเป็นเครื่องถวายในพุทธะ

ในส่วนของประเทศเมียนมานั้น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ยังคงรักษาจารีตดังกล่าวไว้ได้อย่างชัดเจน ดังปรากฏให้เห็นถึงเครื่องสักการะว่าด้วยหม้อดอกดินเผาที่เต็มไปด้วยดอกไม้ นานาชนิด ถูกจัดวางเรียงรายรอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งความเชื่อที่เกี่ยวกับพุทธ อันมีพระรัตนตรัย เป็นจุดหมายหลักและความเชื่อที่เกี่ยวกับผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่เรียกว่านัต ที่มีอิทธิพลทางจิตวิญญาณต่อชาวพม่า ทำให้การดำรงอยู่ของจารีตถวายหม้อดอกไม้นี้ดังกล่าวยังคงอยู่ คู่กับชาวพม่าและไทใหญ่ได้อย่างงดงาม

❖ ภาพที่ 26 การถวายหม้อดอก หน้าพระประธานในประเทศพม่า

ที่มา: Philip Adolphe Klier

❖ ภาพที่ 27 การถวายหม้อดอก หน้าพระประธานวัดชเวชายัน เมืองสะเทิม รัฐมอญ ประเทศเมียนมา
ที่มา: หอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library)

❖ ภาพที่ 28 การถวายหม้อดอก หน้าพระพุทธรูปประธานและพระพุทธรูปองค์เล็กภายในวิหาร เมืองมะริค (Mergui) ประเทศเมียนมา
ที่มา: หอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library)

◆ ภาพที่ 29-31 การถวายหม้อคอกหน้าพระพุทธรูปเพื่อสักการบูชาในประเทศเมียนมา

◆ ภาพที่ 32-33 สักการะพุทธะด้วยหม้อคอก ทิมหาเจดีย์ชเวดากอง ประเทศเมียนมา
ที่มา: Steve McCurry

❖ **ภาพที่ 34** เด็กชาวไทยใหญ่ สักการะพระสงฆ์ผู้สั่งสอนลูกศิษย์ที่มาเรียนหนังสือในวัด
ที่มา: หนังสือ "Shans at Home" โดย Mrs. Leslie Milne (Mary Lewis Milne) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1910

นอกเหนือจากบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องพุทธบูชาเพื่อสักการะพระรัตนตรัยแล้ว หม้อดอกดินเผายังเป็นตัวแทนของความศรัทธาในระบบความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตวัฒนธรรมพม่าและไทใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคตินิยมการบูชาหนัต (Nat Worship) หรืออารักษ์เทวดาผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้คนและบ้านเมือง

ในบริบททางวัฒนธรรมดังกล่าว หม้อดอกมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงภาชนะบรรจุดอกไม้ แต่เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมสำคัญที่ใช้สื่อสารระหว่างโลกมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมักปรากฏการจัดวางหม้อดอกพร้อมกับใบเสเป ใบโกสนหรือใบไม้ที่เป็นมงคล มวลบุปผชาติ และช่อตุง (ธงประดับ) เพื่อนำไปประดิษฐาน ณ สถานที่อันควรแก่การสักการะ อาทิ ชุมประตุมือง ซึ่งถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางจิตวิญญาณ, หอเจ้านาย (ที่สถิตของผีอารักษ์ประจำชุมชน รวมถึงการจัดตั้งบนหิ้งผีภายในเคหสถาน)

หลักฐานสำคัญที่สะท้อนถึงการดำรงอยู่ของคติการใช้หม้อดอกในฐานะเครื่องประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อดั้งเดิม ปรากฏเด่นชัด ณ ประตูดาราบะ ประตุมืองทางทิศตะวันออกที่หลงเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวของอาณาจักรพุกามโบราณ บริเวณสองข้างของชุมประตุมือง ประดิษฐานมณฑปขนาดเล็กซึ่งเป็นที่สถิตของหนัตอารักษ์เมือง (Tutelar Nats) สองพี่น้องผู้ปกป้องรักษาพระนคร

ตามคติพม่าและไทใหญ่ นัตทั้งสององค์ประกอบด้วย “เมาดอ” (Maung Daw) ผู้เป็นพี่ชายทางด้านซ้าย และ “หนามะดอ” (Hnama Daw) ผู้เป็นน้องสาวทางด้านขวา ในวิถีปฏิบัติของชาวเมืองและผู้เดินทาง หม้อดอกดินเผา “ไบหว่า” หรือ “ไบสะเป” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์พฤษชาติแห่งชัยชนะและความเป็นสิริมงคล ควบคู่ไปกับช่อตุงและดอกไม้

ปรากฏการณ์การนำหม้อดอกไปสักการะนัต ณ ชุมประตุมืองนี้ มิได้เป็นเพียงการแสดง ความเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษตามจารีตท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงบทบาทของหม้อดอกในฐานะตัวกลางเชิงสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างศรัทธาในอำนาจเหนือธรรมชาติกับการคุ้มครองสวัสดิภาพในการเดินทางเข้า-ออกเมือง ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติที่แพร่หลายทั้งในกลุ่มชาวพม่า ไทใหญ่ และเกี่ยวเนื่องมาถึงเขตวัฒนธรรมล้านนาในภาคเหนือตอนบนของไทย อย่างมีนัยสำคัญ

❖ ภาพที่ 35 หม้อดอกไห้หนามะดอ (Hnama Daw) หนึ่งในผู้ปกป้อง ประตูคาราบะ เมืองพุกาม ประเทศเมียนมา

ผาดดอ
พญ:พญ:พญ:
๒๕๖๓

❖ ภาพที่ 37-38 หม้อดอกบนหอเจ้าที่ เมืองเชียงคอง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา
ที่มา: ฐาปณีย์ เครือระชา

ความเชื่อของชาวพม่าและไทใหญ่ การถวายหม้อดอกไม้ได้เป็นเพียงการตกแต่งเพื่อความสวยงาม แต่เป็นเครื่องสักการะที่มีความหมายลึกซึ้งถึงความอุดมสมบูรณ์และการต่อชะตาชีวิต ซึ่งชาวพม่านิยมถวายดอกไม้เป็นช่อหรือจัดใส่แจกัน (หม้อดอก) เป็นจำนวนมาก เป็นหนึ่งในชีวิตประจำวัน ไม่จำกัดว่าทำในเฉพาะวันพระ โดยนิยมใช้ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมและสีสดใส เช่น ดอกมหาหงส์ มะลิ หรือดอกไม้พื้นเมืองอย่าง ดอกเมย์เมียว ซึ่งถือเป็นไม้มงคลนำโชคที่ชาวไทใหญ่และพม่านิยมนำมาไหว้พระและสักการะเจดีย์

❖ ภาพที่ 39-41 หม้อดอกแบบพม่า เมืองย่างกุ้ง ประเทศเมียนมา

❖ ภาพที่ 42 หม้อดอกดินเผาวางบนหิ้งบูชา ในเรือนของชาวพม่า สะท้อนถึงความเป็นอยู่ที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและนัต บันทึกในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (ประมาณทศวรรษที่ 1900-1920)
ที่มา: สมาคมภูมิศาสตร์ราชอุปลัมภ์ (Royal Geographical Society – RGS) ณ กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร

นอกจากนี้ในพิธีกรรมทางศาสนาหรือวันขึ้นปีใหม่ (ปีใหม่เมือง/ตะจาน) ชาวไทใหญ่จะมีการตกแต่งหม้อดอก เพื่อบูชาหิ้งพระในบ้านโดยมีความเชื่อว่าการถวายหม้อดอกเป็นการสืบชะตาหรือต่ออายุให้ยืนยาว เสริมความเป็นสิริมงคล และปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกจากชีวิต

ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม: หม้อดินเผาในวิถีชีวิตชาวพม่า มอญ และไทใหญ่

ในวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายภูมิภาค “หม้อดินเผา” ไม่ได้เป็นเพียงภาชนะใช้สอย แต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสื่อสารความเชื่อและศรัทธา โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสำคัญและการเปลี่ยนผ่านของชีวิต

หม้อดอกที่ใช้กันในพม่าจะเรียกว่า หม้ออะตาร์ (Atar Pot / Ah-Tar-Oh) คือภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมพม่า ซึ่งใช้ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ชาวพม่าจะจัดหม้อดินเผาที่บรรจุน้ำและประดับด้วยกิ่งไม้หรือดอกไม้ 7 ชนิด เพื่อเป็นตัวแทนของวันทั้ง 7 ในสัปดาห์ สำหรับวางไว้หน้าบ้านเพื่อต้อนรับพระอินทร์หรือพญาลักกะเทวราช ที่เชื่อกันว่าจะเสด็จลงมายังโลกมนุษย์ในช่วงสงกรานต์เพื่อจุดบันทึกความดีและความชั่วของมนุษย์และประทานพรความสงบสุขแก่ครอบครัว ส่วนดอกไม้ที่นิยมใช้มากที่สุดคือ ดอกประดู่ ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำชาติและสัญลักษณ์ของเทศกาลสงกรานต์พม่า รวมไปถึงกิ่งหว้า ชาวพม่ายกย่องใช้จัดลงในแจกันดินเผาหรือแจกันเงิน/ทอง เพื่อใช้ในการบูชาและประกอบพิธีกรรม โดยใบหว้านี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จและชัยชนะ

❖ ภาพที่ 43 หม้อดินเผาอะตาร์ในเมืองย่างกุ้ง ประเทศเมียนมา

ที่มา: Myo Kyaw Soe/Xinhua

ฮ้อยซังกราน: การต้อนรับพญาสงกรานต์ของชาวมอญ

ในช่วงสงกรานต์ ชาวมอญในเมียนมามีธรรมเนียมการตั้ง “ฮ้อยซังกราน” เพื่อถวายเป็นการต้อนรับพญาสงกรานต์ตามคติความเชื่อโบราณ โดยการนำไม้ไผ่ลำเดียวมาฝังดินส่วนปลายผ่าซีกแล้วสานบานออกเพื่อรองรับโอ่งดินเผาใบเล็ก ภายในบรรจุดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องบูชา ประดับไว้บริเวณรั้วหน้าบ้านของแต่ละครัวเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคลในการเริ่มต้นศักราชใหม่

❖ ภาพที่ 44-45 การตั้งหม้อฮ้อยซังกราน เพื่อถวายเป็นการต้อนรับพญาสงกรานต์ของชาวมอญ
ที่มา: สมิงนันทบุรีศรีรามัญ เพชรามัญคดี

หม้อน้ำดำและหม้อขางแก่ง: พุทธบูชาและเครื่องสักการะในวิถีสงกรานต์ใต้

ในวัฒนธรรมของชาวใต้ (ไทใหญ่) ทั้งในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา และภาคเหนือตอนบนของไทย มีธรรมเนียมการบูชาด้วยหม้อดอกไม้มงคลในช่วงเทศกาลสงกรานต์ที่เด่นชัด แม้จะมีชื่อเรียกต่างกันไปตามท้องถิ่น แต่ต่างมีรากเหง้าความเชื่อและการใช้งานที่สอดคล้องกัน

“กิ่นดำ” หรือการบูชาด้วย “หม้อน้ำดำ” (ภาษาพม่าเรียก อะด้าโอ) เป็นธรรมเนียมที่ชาวไต่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยเชื่อว่าจะได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมมอญ-พม่า หัวใจสำคัญคือการนำหม้อดินเผาบรรจุน้ำสะอาด ปักประดับด้วยใบไม้มงคล อาทิ ยอดสะเป (ใบหว่า), ยอดก้ามกุ้ง (บุนนาค), ยอดผักกุ่ม, ปานแห (ว่านหางช้าง) และใบหมากเก่า (ใบฝรั่ง) ร่วมกับดอกไม้มงคลตามโฉลกวันเกิดที่เรียกว่า “หมอกหน้ามวัน” นอกจากพรวนไม้แล้ว ยังมีการปักเครื่องสักการะประดิษฐ์เพื่อเสริมสิริมงคล ได้แก่ จ้ากจา (ธงสามเหลี่ยม), ตุงเจ็ดลูกวัน (ธงรูปสัตว์ประจำวันเกิด), วี (พัด), ที (ร่ม), ตุงหมอกเลปวา (ตุงไส้หมู), ตุงวงช้าง และดอกบัวเงิน-ดอกบัวคำ

❖ ภาพที่ 46-48 หม้อน้ำคำ แบบต่างในวัฒนธรรมไทใหญ่

ในเขตรัฐฉาน เช่น เมืองปางหลวง เมืองน้ำจ้าง และเมืองตองจี ปรากฏความเชื่อในลักษณะเดียวกันผ่าน “หม้อซางแกง” ซึ่งเป็นหม้อดินเผาประดับดอกไม้ ใบไม้ ช่อตุง และที่ (ฉัตรกระดาศ) เพื่อใช้บูชาพญาสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะนำหม้อนี้ไปวางไว้ที่รั้วหน้าบ้าน เพื่อปกป้องคุ้มครองครัวเรือน รวมถึงนำไปถวายที่วัดเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข

ความเชื่อเรื่องหม้อน้ำค้างคลนี้ผูกพันกับผู้ที่เกิดตรงกับวันเปลี่ยนศักราช หรือ “วันพญาวัน” ซึ่งเชื่อว่าการถวายหม้อน้ำคำต่อพระประธานเป็นพุทธบูชาจะช่วยสะเดาะเคราะห์และบันดาลให้ชีวิตร่มเย็นตลอดปี

ธรรมเนียมนี้ยังคงมีความเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตชีวาในชุมชนไตจังหวัดแม่ฮ่องสอน และที่น่าสนใจยิ่งคือในชุมชนชาวไต อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ แม้บริบทสังคมจะหลอมรวมจนกลมกลืนกับวัฒนธรรมคนเมืองไปมากเพียงใด แต่ชาวบ้านยังคงยึดมั่นในจารีต “ตานดอกหม้อน้ำ” (การถวายหม้อน้ำคำ) เมื่อถึงวันปีใหม่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์และจิตวิญญาณดั้งเดิมที่ยังคงสืบทอดผ่านหม้อดินเผาและมวลบุปผชาติอย่างไม่เสื่อมคลาย

❖ ภาพที่ 49 หม้อน้ำคำ
จัดถวายในวันพญาวัน
ช่วงสงกรานต์ วัฒนธรรม
ของชาวไต (ไทใหญ่)
ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย

เครื่องปั้นดินเผาหม้อมามีได้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์จากหัตถกรรมพื้นบ้าน แต่ยังเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงคติความเชื่อและความผูกพันระหว่างผู้คนกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ปรากฏการณ์ที่เด่นชัดคือการใช้ภาชนะดินเผาเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม สำหรับบรรจุ น้ำสะอาดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ณ องค์เจดีย์และศาสนสถานสำคัญทั่วภูมิภาค

ในมิติของหม้อดอก ภาชนะชนิดนี้ทำหน้าที่เป็นจุดรวมแห่งสัญลักษณ์มงคล โดยเฉพาะในห้วงเทศกาลสำคัญ อาทิ เทศกาลสงกรานต์ ซึ่งมีการใช้หม้อดอกบรรจุน้ำและประดับประดา ด้วยมวลงพุ่มชาติและใบหว่า เพื่อสื่อถึงความร่มเย็นเป็นสุขและการชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์

❖ ภาพที่ 50 การแขวนหม้อดอกถวายพระเจดีย์องค์หนึ่ง แถบหมู่บ้านจิกัน จังหวัดปะบะเงอ ทางตอนกลางของประเทศเมียนมา

เขตรัฐฉาน (Shan State) ประเทศเมียนมา ถือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในด้านอุตสาหกรรมหัตถกรรมในครัวเรือน โดยเฉพาะการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ทรงอิทธิพลที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาค แหล่งผลิตสำคัญในเขตรัฐฉานมิได้เพียงตอบสนองความต้องการในท้องถิ่น แต่ยังทำหน้าที่เป็น ศูนย์กลางการกระจายสินค้า ผ่านระบบตลาดประจำเมืองที่เชื่อมโยงพื้นที่สูงสู่ที่ราบลุ่มน้ำอิรวดี

ภาพความคึกคักของร้านค้าภาชนะดินเผาที่ปรากฏในตลาดพื้นเมือง ซึ่งมีผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่ภาชนะบรรจุน้ำ หม้อดอก ไปจนถึงเครื่องใช้ในครัวเรือน มิได้เป็นเพียงภาพการค้าขายทั่วไป แต่เป็นตัวชี้วัดทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์

อันแน่นแฟ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และพม่าผ่านทางวัฒนธรรมวัตถุ หากพิจารณาผ่านรายละเอียดเชิงช่างของหม้อดอกірรัฐฉาน จะเห็นร่องรอยของพลวัตทางสังคมที่แฝงอยู่ในงานศิลปวัตถุลักษณะเชิงช่างร่วม ลวดลาย (ลายพื้นปลาหยาบ) และลายเส้นขวางขูดขีด ที่ประดับอยู่บนรูปทรง คือภาษาสากลของช่างปั้นดินเผาในแถบนี้ที่สื่อสารถึงความสมดุลและความทนทานต่อการใช้งาน

การที่หม้อดอกดินเผาถูกผลิตออกมาในปริมาณมาก ยืนยันถึงความต้องการใช้งานในระดับวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งในมิติการใช้สอยทั่วไปและมิติเครื่องประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ การศึกษาเครื่องปั้นดินเผาจากірรัฐฉานจึงมิใช่เพียงการศึกษาโบราณวัตถุ แต่คือการบันทึกเรื่องราวการแลกเปลี่ยนทางสังคม เศรษฐกิจ และความเชื่อของคนต่างวัฒนธรรมที่ถูกหล่อหลอมเข้าด้วยกันผ่านภูมิปัญญา

❖ ภาพที่ 51 ตลาดขายเครื่องปั้นดินเผาในірรัฐฉาน

ที่มา: หนังสือ "Shans at Home" โดย Mrs. Leslie Milne (Mary Lewis Milne)

ปัจจุบันแหล่งผลิตหม้อดอกคือเมืองกึ่ง (Mong Kung) และเมืองปางหลวง ในірรัฐฉาน ประเทศเมียนมา มีความโดดเด่นทั้งในฐานะแหล่งผลิตงานช่างฝีมือดั้งเดิมและการเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์กับล้านนา

เมืองกึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของรัฐฉาน และเป็นศูนย์กลางการผลิตงานหัตถกรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เครื่องปั้นดินเผามีชื่อเสียงในด้านการปั้นภาชนะดินเผาและงานเคลือบ โดยเฉพาะแจกันและหม้อน้ำที่มีลวดลายประณีต ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับ “บ้านเหมืองกุง” ในจังหวัดเชียงใหม่

ในปัจจุบันงานหัตถกรรมดั้งเดิมในเมืองกึ่งกำลังประสบความท้าทายจากสถานการณ์ความไม่สงบในเมียนมาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทำให้ช่างฝีมือรุ่นใหม่ลดน้อยลง

ลักษณะเด่นของเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่กลุ่มนี้จะมีลักษณะร่วมของศิลปะไทใหญ่ (Shan Ceramics) ทั้งในเทคนิคการเคลือบ โดยมักใช้การเคลือบด้วยตะกั่ว ให้สีโทนน้ำตาลเหลือง หรือเขียวขี้ม้า ซึ่งเป็นเทคนิคดั้งเดิมที่สืบทอดกันมานาน ซึ่งมีส่วนผสมของขี้เถ้าฟางและผงตะกั่ว นิยมผลิตเป็นภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หม้อน้ำ แจกัน และอ่าง และมักมีการตกแต่งด้วยการปั้นนูนหรือขูดขีดลวดลายพรรณพฤกษา

❖ ภาพที่ 52 หม้อดอกดินเผาเคลือบจากเมืองกึ่งในยุคที่ถูกสังและนำเข้ามาขายที่ตลาดสายหยุด จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในบริบทของเมืองเชียงตุง (Kengtung) รัฐฉานตะวันออก บ้านบ่อโคกถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสืบทอดเทคนิคการผลิตหม้อดอกดินเผาสีขาว ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ยังคงมีการผลิตและจำหน่ายอยู่ ณ กาดหลวงเมืองเชียงตุงจนถึงปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 53 หม้อดอกแบบต่างๆ ที่ขายในกาคหลวง (ตลาดกลางเมือง) เมืองเชียงคอง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

หากวิเคราะห์ผ่านภาพร่างทางเทคนิค จะพบว่าหม้อดอกบ้านบ่อโคกมีเอกลักษณ์คือ ส่วนปากผายขอบหยัก แสดงถึงความละเอียดละไมในการขึ้นรูปดินให้มีลักษณะเป็นลอนคลื่น ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องความอ่อนช้อยของพุทธบูชา คอคอดและลำตัวทรงกลม โครงสร้างที่สมดุลนี้ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับน้ำหนักของน้ำและช่อดอกไม้ขนาดใหญ่ (ช่อตุง) ที่ใช้ในพิธีกรรมสำคัญ ลวดลายประทับ ลายชุดขีดแนวนอนและลายฟันปลา มิได้เป็นเพียงการตกแต่ง แต่เป็นสัญลักษณ์เชิงช่างที่สืบทอดกันมาในกลุ่มช่างปั้นชาวไทจีน

ในมิติของพลวัตทางวัฒนธรรม หม้อดอกบ้านบ่อโคกมีบทบาทสำคัญยิ่งในเทศกาลสงกรานต์ (ปีใหม่ไท) โดยถูกใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมหลักในการประดับดอกไม้และช่อตุงเพื่อรับเสด็จพญาอินทร์ ตามคติความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางจิตวิญญาณในฐานะเครื่องสักการะบนทั้งพระและหิ้งผีประจำเคหสถาน สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องอารักษ์ ที่ยังคงเข้มแข็งอยู่ในวิถีชีวิตชาวเชียงตุงอย่างเหนียวแน่น

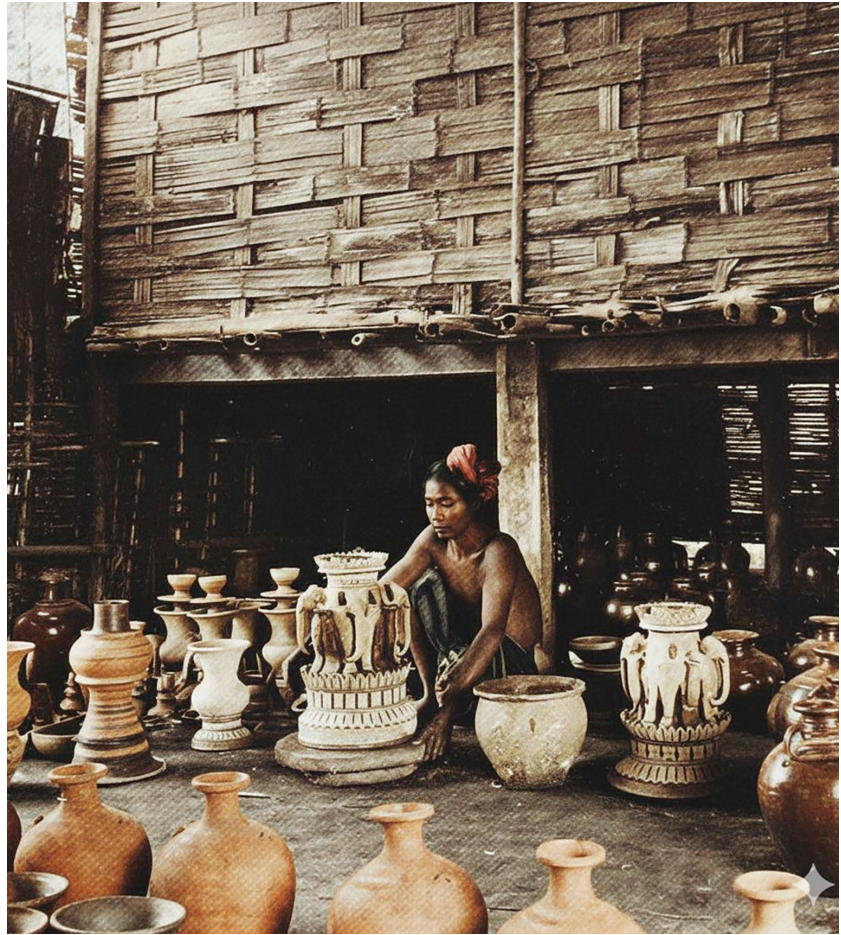
❖ ภาพที่ 54-55 การแต่งดอก หม้อดอกเมืองเชียงคอง
ที่มา: ภรภัทร วังแจ่ม

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 งานหัตถศิลป์เครื่องปั้นดินเผาในเมียนมาได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ โดยปรากฏเทคนิคการสร้างสรรค์หม้อดอกประดับลวดลายประติมากรรมนูนสูง ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากงานประณีตศิลป์ประเภทงานปั้นรักสมุก อันเป็นเอกลักษณ์ของงานช่างสิบหมู่พม่า

เทคนิคดังกล่าวแต่เดิมถูกใช้ในการรังสรรค์ตัวละครในทศชาติชาดกเพื่อประดับตกแต่งศาสนสถานและเครื่องพุทธศิลป์ชั้นสูง ต่อมาช่างปั้นชาวพม่าได้บูรณาการองค์ความรู้นี้เข้ากับงานดินเผาเพื่อยกระดับเครื่องประกอบพิธีกรรมให้มีความวิจิตรตระการตา โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะถวายพระพุทธรูปสำคัญในอารามหลวงหรือศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์

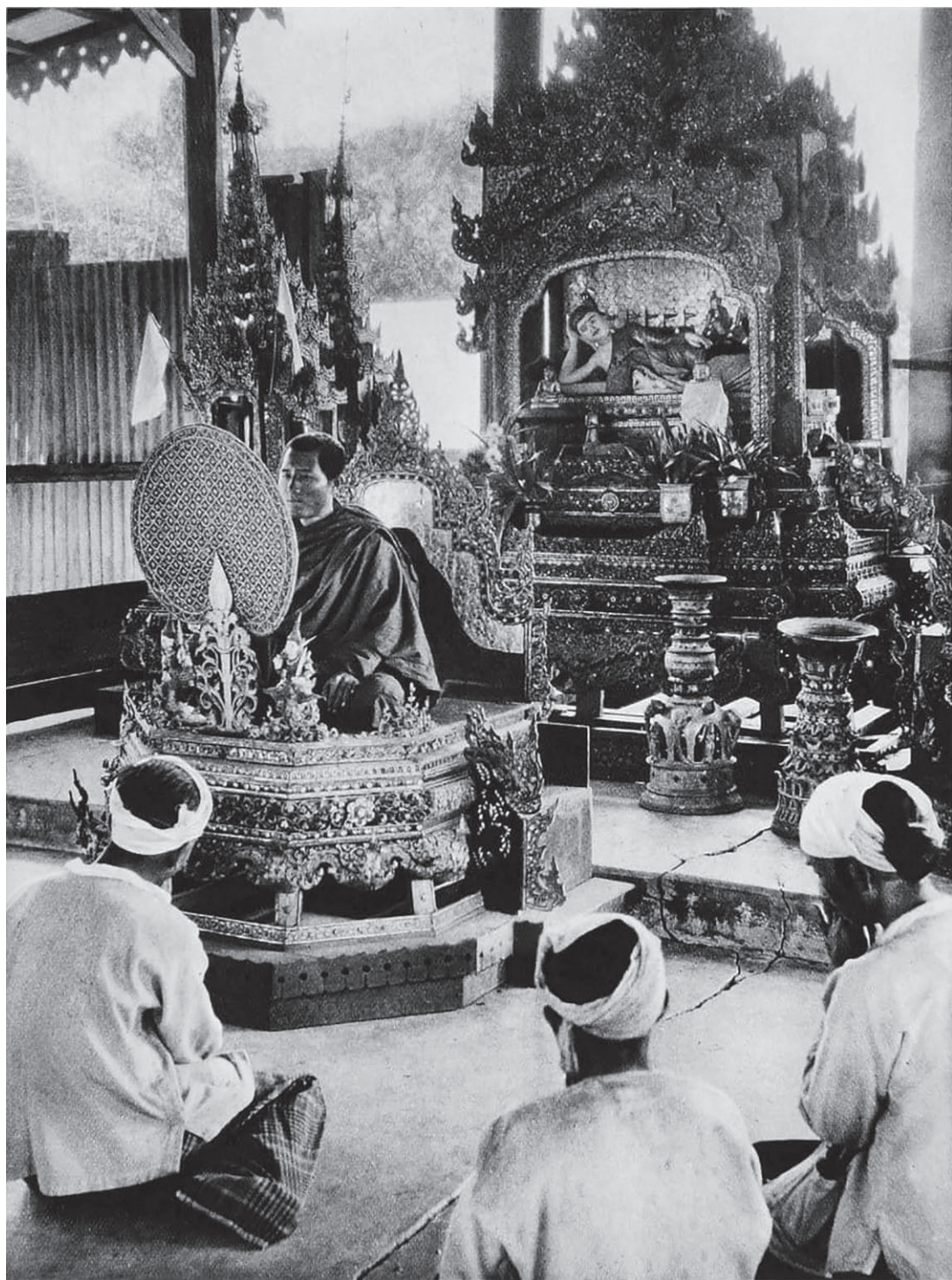
อัตลักษณ์ของงานหัตถกรรมชุดนี้ประกอบด้วยประดับลายประติมากรรมรูปเทวดา ลัทธิพินันต์ หรือบุคคลในเครื่องแต่งกายร่วมสมัยที่สะท้อนถึงอารยธรรมระดับยศและแฟชั่นในยุคนั้นอย่างละเอียด รวมถึงเทคนิคการเคลือบโดดเด่นด้วยการใช้เคลือบสีเหลืองอำพัน ซึ่งให้ความรู้สึกถึงความสว่างไสวและทรงคุณค่า

หากพิจารณาผ่านภาพร่างทางเทคนิคของหม้อดอกของช่างกลุ่มนี้ จะเห็นถึงความซับซ้อนของโครงสร้างภาชนะที่ต้องรองรับน้ำหนักของงานปั้นประดับ โดยยังคงรักษาความสมดุลของสัดส่วนลำตัวทรงกลมและปากผายขอบหยักไว้อย่างสง่างาม สะท้อนถึงภูมิปัญญาที่ผสมผสานความเชื่อทางศาสนาเข้ากับสุนทรียภาพแห่งงานช่างได้อย่างน่าสนใจ

❖ ภาพที่ 56 หม้อดอกประดับลวดลายประติมากรรมนูนสูง งานช่างพม่า
ที่มา: หอสมุดแห่งชาติอังกฤษ (British Library)

ความโดดเด่นของเทคนิคพิเศษในศิลปะพม่า (Burmese Ceramic) ถือเป็นงานพุทธศิลป์พื้นบ้าน ที่มีการประดับตกแต่งด้วยรูปปั้นนูนสูงบริเวณส่วนฐานและตัวแจกัน ซึ่งเป็นรูปเทวดา หรือ นัต (Nat) และลวดลายกนกแบบพม่า แสดงถึงการใช้งานในบริบททางศาสนา เช่น การถวายเป็นพุทธบูชา ในวิหารหรือเจดีย์

❖ ภาพที่ 57 พระภิกษุกำลังนั่งบนธรรมมาสน์ มีหม้อดอกดินเผาดวางเป็นพุทธบูชา วางประดับอยู่บริเวณด้านหน้าและด้านข้างธรรมมาสน์ ซึ่งเป็นการยืนยันบริบทการใช้งานจริงของแจกันประเภทนี้ในอดีต โดยบันทึกในศาลาการเปรียญของวัดพุทธในหมู่บ้านน้ำตก ทางตอนใต้ของภูฏาน ประเทศเมียนมา (พม่า) ในช่วงประมาณ ทศวรรษที่ 1920 (พ.ศ. 2463-2472) ที่มา: Dr. Martin Hürlimann

◆ ภาพที่ 58-60 หม้อดอกดินเผาเคลือบประดับตกแต่งด้วยรูปสลักนูนสูง งานช่างพม่า

รูปทรงแจกันหม้อดอกเป็นรูปทรงแจกันปากแตร ที่มีฐานกว้างและส่วนตัวที่ประดับด้วยลวดลายปั้นแปะ เป็นรูปแบบเฉพาะของหม้อดอกดินเผา กลุ่มนี้ โดยเนื้อดินเป็นประเภทสโตนแวร์ซึ่งมีความแกร่งสูง เนื่องจากเผา ในอุณหภูมิประมาณ 1,100–1,200 องศาเซลเซียส เนื้อดินมักมีสีน้ำตาลหรือเทาเข้ม ตกแต่งด้วยการปั้นแปะรูปเทวดาและลวดลาย แล้วนำมาติดเข้ากับ ตัวแจกันก่อนการเคลือบและเผา ทำให้เกิดมิติความลึกที่ชัดเจน การชุบขีด เป็นเส้นวงกลมรอบตัวแจกันเพื่อสร้างจังหวะและความสวยงาม เทคนิค การเคลือบสีน้ำตาลอมเหลือง เป็นการเคลือบด้วยน้ำเคลือบที่เข้าผสมแร่เหล็ก ให้สีโทนน้ำตาลหรือสีน้ำผึ้ง ซึ่งเป็นสีเอกลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผาจาก แหล่งเตาในพม่าตอนล่าง

บริบทการใช้งานเครื่องปั้นดินเผาในลักษณะนี้ถูกใช้เป็นแจกันพุทธบูชา มักวางไว้บริเวณหน้าพระประธานหรือแท่นบูชา เพื่อความสวยงามและ แสดงถึงศรัทธาของผู้ถวาย

❖ ภาพที่ 61-62 หม้อดอกดินเผาเคลือบประดับตกแต่งด้วยรูปสลักนูนสูง งานช่างพม่า

❖ ภาพที่ 63-64 หม้อดอกดินเผา เมืองมณฑลเย ประเทศเมียนมา

วิจิตรศิลป์แห่งมณฑลเย – เมื่อสุนทรียภาพตะวันตกบรรจบหัตถศิลป์พม่า

ในบรรดาเครื่องปั้นดินเผาแถบลุ่มน้ำอิรวดี หม้อดอกเมืองมณฑลเย ถือเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีรูปลักษณ์โดดเด่นและเปี่ยมด้วยรสนิยม สะท้อนถึงทักษะความชำนาญชั้นสูงของช่างพม่าที่สามารถหลอมรวมเอกลักษณ์ดั้งเดิมเข้ากับอิทธิพลศิลปะจากต่างแดนได้อย่างลงตัว

โดยส่วนฐานตกแต่งด้วยลายบัวเม็ดแหลม หรือจุดไข่ปลาเรียงรายอย่างมีจังหวะ ผสานกับการฉลุฐานเป็นซี่ลูกดิ่งซึ่งช่วยสร้างความโปร่งตาและความวิจิตรบรรจงให้แก่ชิ้นงาน ส่วนลำตัวเน้นการสร้างพื้นผิวที่หลากหลาย ทั้งการกดประทับลายและการปั้นดินบิดเป็นลายเส้นสานหรือการทำให้เป็นริ้วคลื่น ซึ่งสะท้อนถึงความเข้าใจในมิติของแสงและเงาอย่างผู้มีรสนิยม ส่วนปากจุดเด่นที่สุดคือการทำให้ปากจิบสับัด ซึ่งเป็นการรับอิทธิพลโดยตรงจากแจกันเครื่องแก้วแบบอังกฤษ ในยุคอาณานิคม การเลียนแบบรูปทรงที่พลิ้วไหวของแก้วด้วยวัสดุดินเผาถือเป็นความท้าทายที่แสดงถึงความชำนาญเชิงช่างอย่างที่สุด

หม้อดอกมณฑลเยจึงไม่ได้เป็นเพียงภาชนะดินเผา แต่คือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ที่แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของช่างศิลป์พม่าในยุคนั้น ที่กล้าหยิบยืมความงามแบบตะวันตกมาตีความใหม่ผ่านวิถีดินเผา จนเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่หาได้ยากในปัจจุบัน

ชุดข้อมูลและหลักฐานทางกายวิภาคของเครื่องดินเผาที่ปรากฏ แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายทางวัฒนธรรมของหม้อดอกดินเผา ซึ่งมีรากเหง้าปฐมบทจากอารยธรรมอินเดียและศรีลังกา ก่อนจะหล่อหลอมเข้าสู่บริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านเส้นทางแห่งศรัทธาในพุทธศาสนาและพราหมณ์-ฮินดู

กรณีศึกษาจากเมียนมา โดยเฉพาะในศาสนสถานเมืองพุกามและหัวเมืองสำคัญในเขตรัฐฉานเป็นข้อมูลที่แสดงถึงความสำคัญของการดำรงอยู่ในจารีตพิธีกรรมที่ใช้หม้อดอกเป็นเครื่องสักการบูชา การสร้างสรรค์หม้อดอกในพื้นที่เหล่านี้มิได้เป็นเพียงงานหัตถกรรมพื้นถิ่น แต่เป็นการถ่ายทอดสุนทรียภาพที่ถูกกำกับด้วยคติความเชื่ออย่างเป็นระบบ พลวัตเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าหม้อดอกดินเผาคือตัวแทนของวัฒนธรรมร่วมที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารและการแลกเปลี่ยนทางภูมิปัญญา จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่ยังปรากฏในวิถีชีวิตของผู้คนในภูมิภาคนี้ โดยมีหม้อดอกเป็นจุดรวมของความศรัทธาที่ก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ สู่การเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์

การแพร่หลายของการใช้งานหม้อดอกดินเผาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและเขตรัฐฉาน ของประเทศพม่า จึงเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรม ที่มีการสืบทอดเทคนิคเชิงช่างปั้นดินเผาควบคู่ไปกับพลวัตความเชื่อ ที่ยังปรากฏในวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำอิรวดีและลุ่มน้ำสาละวินอย่างไม่เสื่อมคลาย

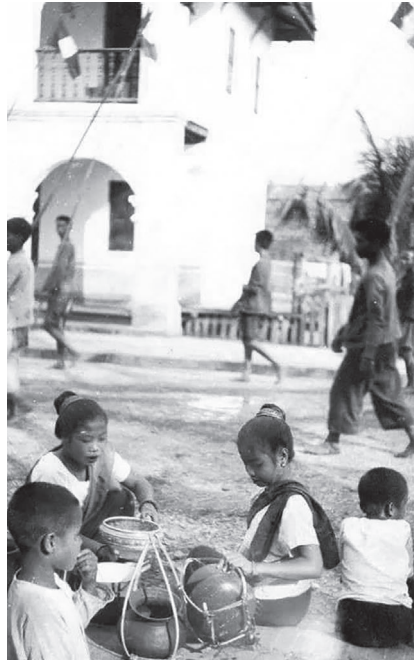
ศรัทธาแห่งหม้อบุญ:

ประเพณีถวายหม้อดินเผาปีใหม่เมืองหลวงพระบาง

การถวายหม้อดินเผา (หม้ออุบั้ง) ต่อหน้าพระพุทธรูปในอุโบสถ (ลิ้ม) หรือพระสงฆ์ในขณะนั่งวอนในขบวนแห่พระบาง เป็นวิถียุทธ์ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานในวัฒนธรรมหลวงพระบาง โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลปีใหม่ เพื่อสร้างกุศลหนุนนำให้ตนเอง ครอบครัวและหมู่บ้าน ให้ประสบแต่ความสงบร่มเย็น อีกทั้งเชื่อว่าเป็นการสร้างเกราะคุ้มครองให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายและสิ่งอัปมงคลทั้งปวงที่จะมากล้ำกราย นอกจากนี้ยังเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ และเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

ภายในหม้อดินเผาจะบรรจุด้วยสิ่งของที่มียุทธ์ความหมายมงคลและเครื่องใช้อันจำเป็น ได้แก่ เครื่องบูชาอันประกอบด้วย เทียน และดอกไม้สด เครื่องเทศและสมุนไพร เช่น เกลิ้อ ขิง พริกไทย กระเทียม (สื่อถึงการปิดเป่าและเป็นยารักษาโรค) และเสบียงอาหารที่มีทั้งน้ำตาล ขนมห ออาหารแห้ง และผลไม้ตามฤดูกาล ส่วนเครื่องนุ่งห่มและบริวารทานจะเป็นเสื้อผ้า หรือผ้าอ้อม (สำหรับอุทิศให้ผู้ล่วงลับหรือตามจิตศรัทธา)

เมื่อบรรจุสิ่งของจนครบถ้วนตามจิตศรัทธาแล้ว จะเข้าสู่ขั้นตอนสำคัญ คือการปิดปากหม้อ โดยใช้กระดาษหรือผ้าขาวสะอาดปิดทับแล้วผูกเชือกให้แน่นหนา เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์และการรวมบุญกุศลไว้ให้มิดชิด ก่อนจะนำไปตั้งถวายไว้ในสิมหน้าองค์พระประธาน เพื่อประกอบพิธีต่อไป

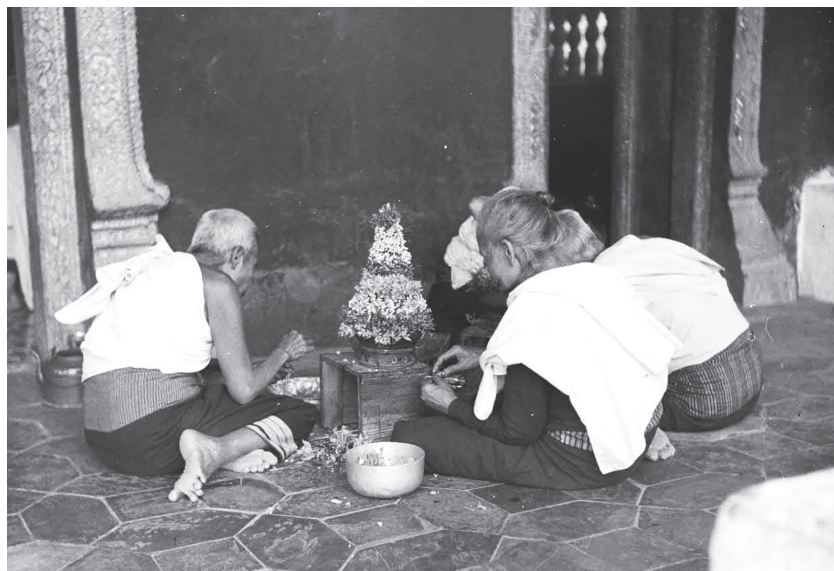
◆ ภาพที่ 65-66
ภาพการถวายเป็นหม้อน้ำ
ในประเพณีสงกรานต์
ของหลวงพระบาง
ถ่ายไว้เมื่อประมาณ
ปี พ.ศ. 2449
ที่มา: อาณาจักรล้านช้าง

◆ ภาพที่ 67-68
สตรีในภาพถือ
"หม้ออูบ้ง"
ซึ่งเป็นหม้อดินเผา
ที่มีเชือกถักหุ้มสำหรับ
ใช้หาบ ภายในมักใส่
เครื่องถวายเป็น
น้ำสำหรับสร้างน้ำพระ
เมืองหลวงพระบาง
(สปป.ลาว) ในช่วง
ประมาณปี พ.ศ. 2500
ที่มา: Mr. Joel Martin
Halpern นักมานุษยวิทยา
ชาวอเมริกัน

หม้ออูบั้ง หรือหม้ออูบั้ง ในบริบทของหลวงพระบาง สปป.ลาว เครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองที่มีเอกลักษณ์และมีความสำคัญทางวัฒนธรรม เป็นหม้อดินเผาทรงกลม มีจุดเด่นคือมีเชือกถักหรือหวายหุ้มตัวหม้อเพื่อทำเป็นหูหิ้วให้สามารถถือหรือหาบได้สะดวก โดยในอดีตชาวหลวงพระบางใช้สำหรับใส่น้ำสะอาดหรือน้ำอบน้ำหอม เพื่อนำไปร่วมพิธีสงฆ์น้ำพระ โดยเฉพาะการสงฆ์น้ำพระบาง พระคู่บ้านคู่เมือง ในเทศกาลปีใหม่มะลาว

ในวิถีวัฒนธรรมล้านช้างและกลุ่มชาวลาวส่วนใหญ่ นิยมการถวายเป็นเครื่องสักการะในรูปแบบ “ต้นดอกไม้” โดยใช้ใบตองม้วนเป็นกรวยแหลม(วางคว่ำลงในพานหรือขันน้ำ) หรือใช้ท่อนกล้วยเป็นแกนกลาง แล้วกลัดดอกไม้สดประดับเป็นชั้นๆ อย่างวิจิตรบรรจง บางพื้นที่อาจจัดเป็นบายศรี ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับบายศรีปากชามของภาคกลางในไทย ซึ่งถือเป็นรูปแบบหลักที่พบเห็นได้ทั่วไป

❖ ภาพที่ 69 กลุ่มหญิงสูงวัยชาวหลวงพระบางกำลังบรรจง "ท่าหมากเบ็ง" หรือพานพุ่มดอกไม้สด เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องบูชาในวัด ถ่ายไว้ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2490-2500

ที่มา: ECPAD (Établissement de Communication et de Production Audiovisuelle de la Défense)

หรือสถาบันสื่อสารและผลิตภาพเสียงแห่งกระทรวงกลาโหม ประเทศฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตาม ในอดีตยังมีการใช้หม้อดอกดินเผาเป็นภาชนะสำหรับจัดดอกไม้เพื่อถวายพระประธานในอุโบสถ (สิม) แม้ในปัจจุบันรูปแบบนี้จะปรากฏให้เห็นได้น้อยมากจนเกือบสูญหายไปจากวิถีชีวิตกระแสหลัก เนื่องจากถูกแทนที่ด้วยงานใบตองและวัสดุสมัยใหม่ ร่องรอยทางวัฒนธรรมที่ยืนยันการมีอยู่ของหม้อดอกดินเผา ปรากฏชัดเจนที่วัดสาสิบุญนวล เมืองเงิน แขวงไชยบุรี (สปป.ลาว) พื้นที่ชายแดนติดกับด่านห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมทอ絲อันโดดเด่น ปัจจุบันทางวัดยังคงเก็บรักษาหม้อดอกดินเผาโบราณจำนวนหนึ่งไว้เป็นอย่างดี แม้จะไม่ได้ถูกนำมาใช้งานในพิธีกรรมแล้วก็ตาม หลักฐานเหล่านี้จึงเป็นข้อมูลสำคัญที่ช่วยสะท้อนถึงรูปแบบพุทธศิลป์และวิถีศรัทธาดั้งเดิมของชาวไทลื้อและกลุ่มน้ำโขงที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

❖ ภาพที่ 70
หม้อดอก
วัดสาติบุญนวล
เมืองเงิน
แขวงไชยบุรี
(สปป.ลาว)
ที่มา: คเชนทร์พล
กาบจันทร์

อาจกล่าวได้ว่า หลักฐานทางโบราณวัตถุและภาพถ่ายโบราณของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่กลุ่มน้ำโขงและ สปป.ลาว นั้น ปรากฏให้เห็นน้อยมาก เมื่อเทียบกับกลุ่มวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์การบูชาที่ชัดเจนของชาวล้านช้างและกลุ่มกลุ่มน้ำโขงที่นิยมการสร้างสร้อยต้นหมากเบ็ง หรือการจัดพานพุ่มดอกไม้สดประดิษฐ์จากใบตองเป็นเครื่องสักการะหลักในพุทธศาสนา

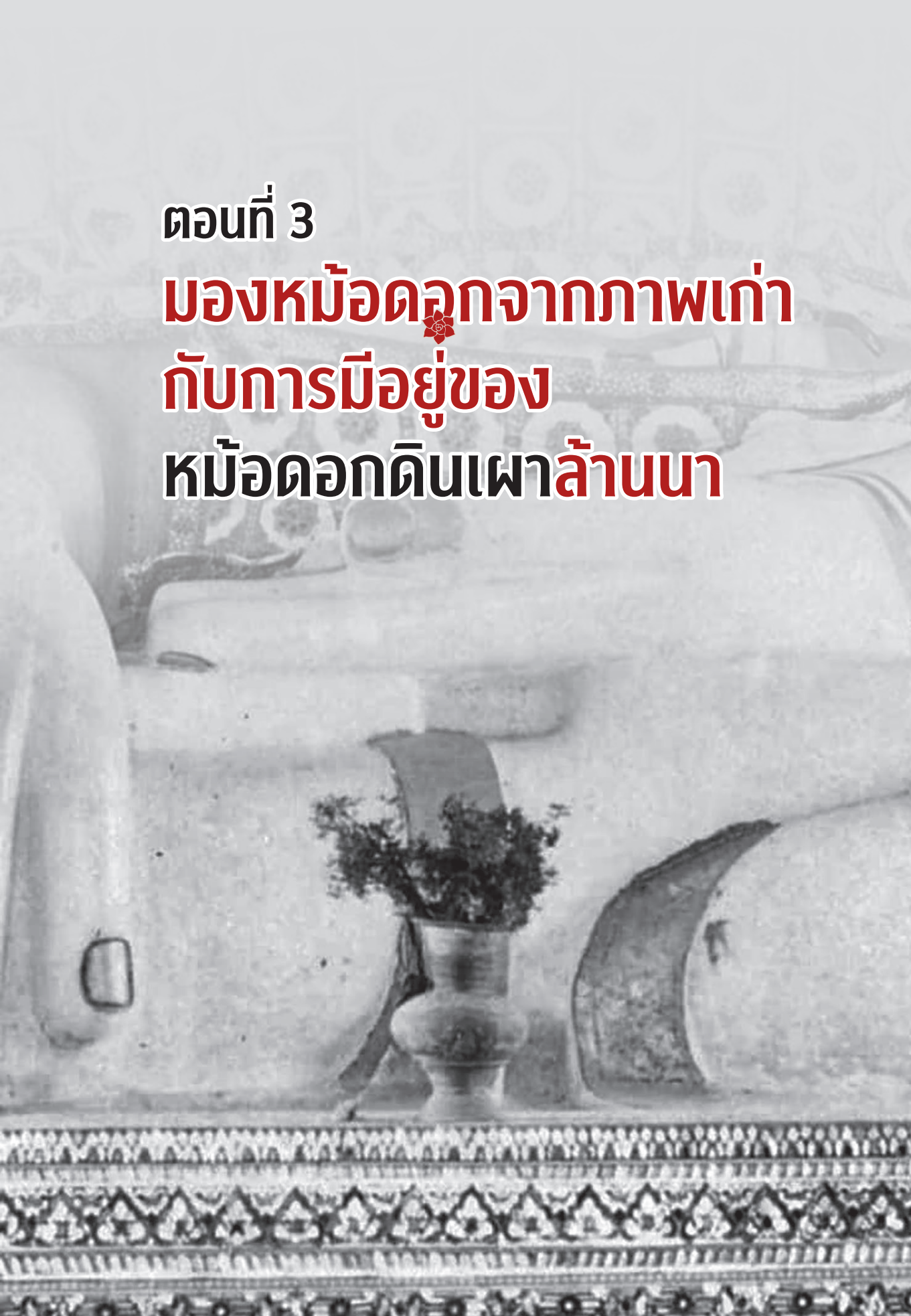
ในขณะที่การใช้หม้อดอกดินเผาเพื่อปักประดับดอกไม้และใบหมากนั้น เป็นรูปแบบที่ปรากฏเด่นชัดในกลุ่มวัฒนธรรมพม่า-ไทใหญ่ ซึ่งได้ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบเครื่องสักการะในวัฒนธรรมล้านนาอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นการค้นพบหม้อดอกดินเผาโบราณในแถบเมืองเงินเมืองหงสา แขวงไชยบุรี จึงเปรียบเสมือนจุดเชื่อมต่อทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่ช่วยให้เราเข้าใจถึงการหมุนเวียนถ่ายเททางศิลปกรรมและศรัทธาข้ามพรมแดน ระหว่างกลุ่มน้ำโขงและล้านนาที่ยังมีร่องรอยให้สืบค้นและควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบไป

ตอนที่ 3

มองหม้อดอกจากภาพเก่า
กับการมีอยู่ของ
หม้อดอกดินเผาล้านนา

หลังจากการศึกษาหลักฐานหม้อดอกดินเผาที่ปรากฏในวัฒนธรรมร่วมรากของประเทศเพื่อนบ้านส่วนนี้จะนำเสนอมิติด้านประจักษ์พยานทางประวัติศาสตร์ผ่านภาพถ่ายโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-26 ซึ่งถือเป็นบันทึกทางภาพถ่าย ชิ้นสำคัญที่สะท้อนการดำรงอยู่ของหม้อดอกในวิถีชีวิตล้านนา

ภาพถ่ายเหล่านี้ไม่เพียงแต่บันทึกรูปร่างทางกายภาพ แต่ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของหม้อดอกในฐานะเครื่องพุทธบูชา และองค์ประกอบสำคัญในการประดับประดาสถาปัตยกรรมเนื่องในงานรำลึกและพิธีกรรมต่างๆ หลักฐานเหล่านี้จึงเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้เราเห็นถึงพลวัตทางวัฒนธรรมและการสืบทอดคติความเชื่อเรื่องหม้อดอกดินเผาของล้านนาที่ยังรากลึกมานับร้อยปีได้เป็นอย่างดี

การศึกษารูปแบบหม้อดอกล้านนาผ่านจดหมายเหตุภาพถ่ายโบราณ มิได้เป็นเพียงการย้อนมองอดีต แต่คือการสืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ที่สำคัญ ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจถึงรูปร่าง หน้าที่ใช้สอย และคติความเชื่อที่ร้อยรัดเข้าด้วยกันอย่างแจ่มชัด

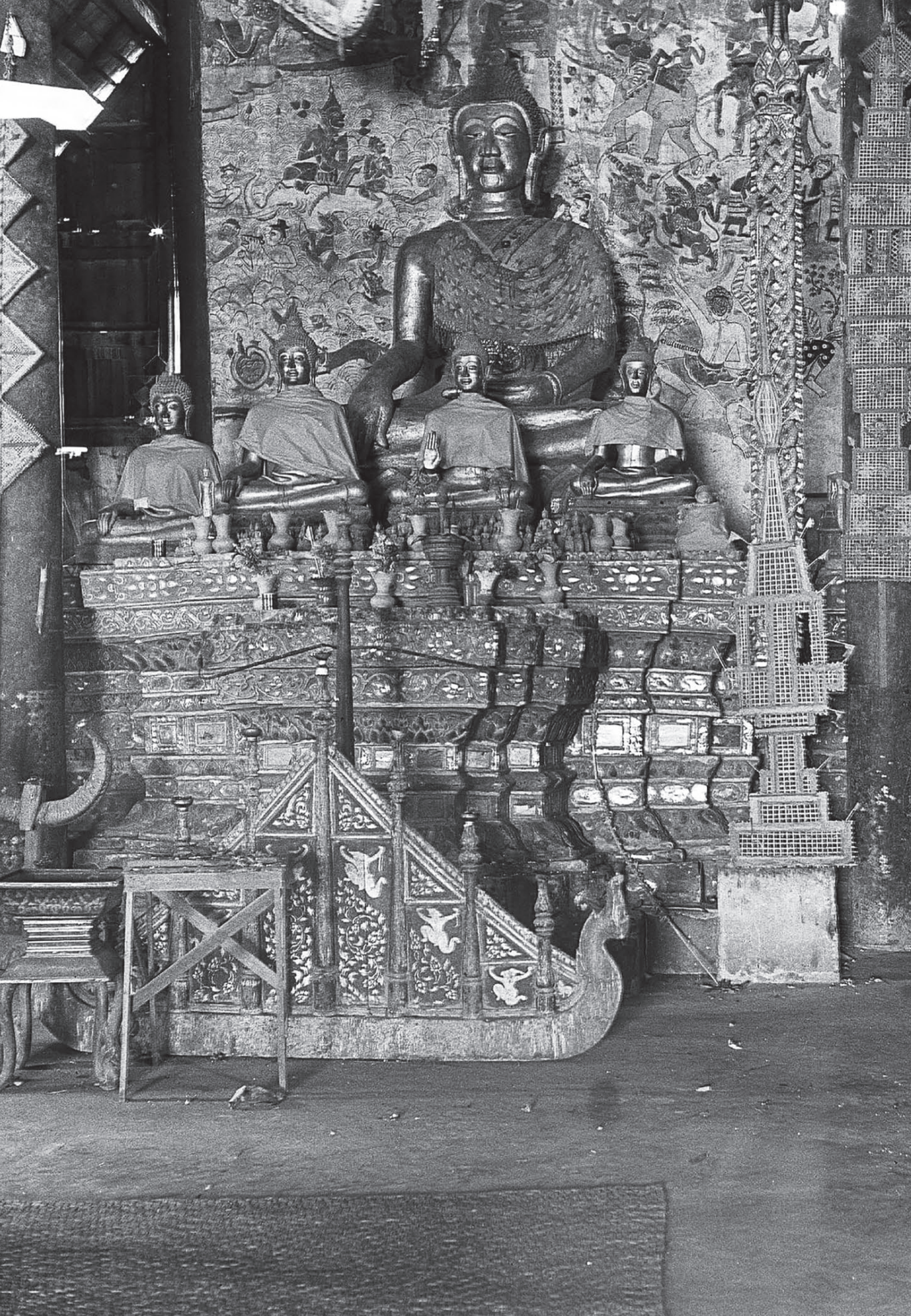
โดยนัยแห่งความเชื่อโบราณ หม้อดอกคือเครื่องสักการะอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดการชำรุดบุบสลายย่อมถือเป็นมลทิน ที่มีอาจธำรงสถานะวัตถุใช้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้อีกต่อไป ส่งผลให้ร่องรอยของวัตถุจริงมักถูกละทิ้งหรือทำลายลงตามกาลเวลา ด้วยเหตุนี้ภาพถ่ายประวัติศาสตร์จึงกลายเป็นพยานวัตถุเพียงหนึ่งเดียวที่หลงเหลืออยู่เพื่อยืนยันถึงอัตลักษณ์ของหม้อดอกในแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะในหลายพื้นที่ที่งานหัตถศิลป์เหล่านี้ได้สูญสิ้นไปจนไร้ร่องรอยให้สืบสานหลักฐานทางภาพถ่ายจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่จะนำเราไปสู่การฟื้นฟูและอนุรักษ์มรดกที่กำลังจะเลือนหายไปดังรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไป

ในส่วนเบื้องต้นนี้ เป็นการนำเสนอบริบททางวัฒนธรรมผ่านภาพถ่ายหม้อดอกในฐานะเครื่องสักการะเบื้องหน้าพระประธาน ภายในวิหารและอาคารศาสนสถานต่างๆ ในเขตวัฒนธรรมล้านนา

ภาพบันทึกเหล่านี้ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อและความศรัทธาที่ยังรากลึก แต่ยังเผยให้เห็นถึงความหลากหลายทางอัตลักษณ์ของหม้อดอกดินเผาในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีรูปแบบและลวดลายจำเพาะที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มช่างและแหล่งผลิต การพิจารณาหม้อดอกในพื้นที่นั้นๆ จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยให้เราเข้าใจถึงศิลปกรรมหม้อดอกดินเผา และวิถีแห่งศรัทธาที่ดำรงอยู่คู่สังคมล้านนามาอย่างยาวนาน

❖ ภาพที่ 71 ถวายหม้อดอก หน้าพระประธานในวิหารสุทธาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ประมาณปี พ.ศ. 2510
ที่มา: วัดพระแก้วสุทธาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

◆ ภาพที่ 72-73 ภายในวิหารวัดหลวงราชสันฐาน จังหวัดพะเยา บันทึกเมื่อประมาณปี ค.ศ. 1935 (พ.ศ. 2478)
ที่มา: Hiem Arnold

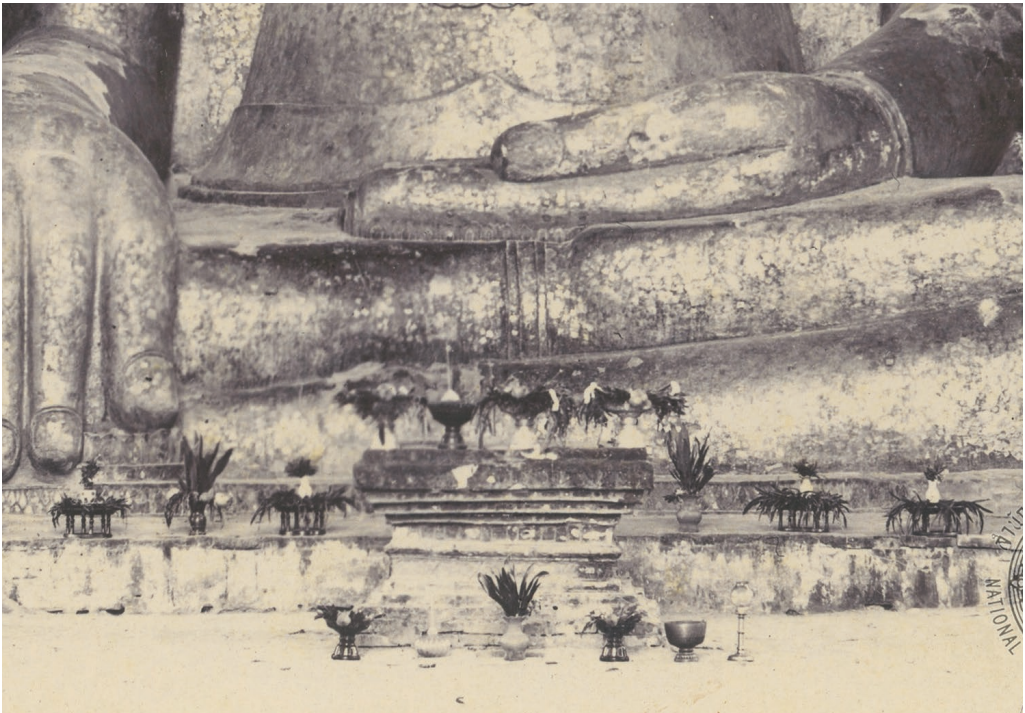
หม้อดอกดินเผาเมืองพะเยา: รอยจารึกแห่งศรัทธาเบื้องหน้าอาสนะวิหารวัดหลวงราชสันฐาน

ภาพถ่ายหม้อดอกดินเผาที่วางเรียงรายแนวยาวบนแท่นแก้วหน้าองค์พระประธาน มิได้เป็นเพียงความงามเชิงทัศนียภาพ แต่คือประจักษ์พยานสำคัญที่สะท้อนถึงวิถีงานหม้อดอก หรือการถวายเป็นสักการะด้วยเครื่องปั้นดินเผาที่ยังรากลึกในวัฒนธรรมพะเยามาอย่างยาวนาน เมื่อผสานเข้ากับองค์ประกอบพุทธศิลป์ ทั้งจิตรกรรมฝาผนังสีฝุ่นและศิลปะปูนปั้นประดับฐานชุกชี ยิ่งขับเน้นให้เห็นถึงบทบาทของหม้อดอกในฐานะสักการะคนเมืองในอดีต

จากภาพบันทึกโบราณ เราพบอัตลักษณ์ที่น่าสนใจของหม้อดอกกลุ่มช่างพื้นถิ่นพะเยา เน้นรูปทรงอันสมดุล ทั้งส่วนปากที่ผายกว้างกลีบสลับ และลวดลายประทับรูปฟันปลา บริเวณเชิงฐาน ซึ่งถือเป็นรอยจำหลักทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงรูปแบบและยุคสมัยได้อย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถระบุแหล่งผลิตได้ในการศึกษาครั้งนี้

อาจกล่าวได้ว่าภาพถ่ายเพียงใบเดียวนี้ได้ชุบชีวิตหม้อดอกดินเผาพะเยา ให้กลับมาโลดแล่นในมิติประวัติศาสตร์อีกครั้ง เป็นการกอบกู้ภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์ของวิหารคนเมืองที่รุ่มรวยไปด้วยงานสถาปัตยกรรมและจารีตพิธีกรรมที่ถูกบันทึกไว้อย่างวิจิตรเมื่อเกือบ 90 ปีก่อน เพื่อส่งต่อแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์หัตถศิลป์ดินเผาได้อย่างชัดเจน

❖ ภาพที่ 74-75 ถวายหม้อดอก พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ (หรือวัดพระเจ้าตนหลวง) จังหวัดพะเยา
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การถวียนหม้อดอก ณ วิหารพระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา มิได้เป็นเพียงการถวายเครื่องสักการะตามขนบจารีตปื้ใหม่เมืองเท่านั้น แต่คือการแสดงออกถึงศรัทธาอันสูงสุดต่อพระพุทธรูปประธานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในล้านนา จากหลักฐานทางภาพถ่ายที่ปรากฏในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งระบุว่าบันทึกไว้เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2469 เราพบภาพความงามของหม้อดอกดินเผาจำนวนมากที่วางเรียงรายเพื่อบูชาองค์พระประธานในสภาพดั้งเดิม

ในห้วงเวลาก่อนการบูรณะครั้งใหญ่ (ช่วงปี พ.ศ. 2466-2469) พระเจ้าตนหลวงยังคงเป็นองค์พระปูนปั้นที่ประดิษฐานภายใต้โครงสร้างวิหารไม้หลังเดิม สิ่งที่สะดุดตาและมีคุณค่าต่อการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างยิ่งคือ รูปแบบหม้อดอกดินเผาของกลุ่มช่างพะเยาที่ปรากฏชัดในภาพถ่าย โดยมีลักษณะเด่นที่ขอบปากผายหยักเป็นลอนคลื่น สะท้อนถึงเอกลักษณ์งานดินเผาในกลุ่มน้ำอึ่ง ที่ยังคงความสมบูรณ์ของรูปทรงและฝีมือเชิงช่างไว้อย่างน่าสนใจ

ภาพใบนี้จึงทำหน้าที่เป็นบันทึกความทรงจำ ที่เชื่อมโยงระหว่างศรัทธาในองค์พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และงานหัตถศิลป์พื้นถิ่นเข้าด้วยกัน การศึกษารูปแบบหม้อดอกผ่านภาพถ่ายในช่วงเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้เราเห็นพลวัตของการบูรณะสถาปัตยกรรม แต่ยังเป็นหลักฐานที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูจารีตการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยหม้อดอกดินเผาให้กลับมาแบ่งบานในวิถีชีวิตคนพะเยาอีกครั้ง

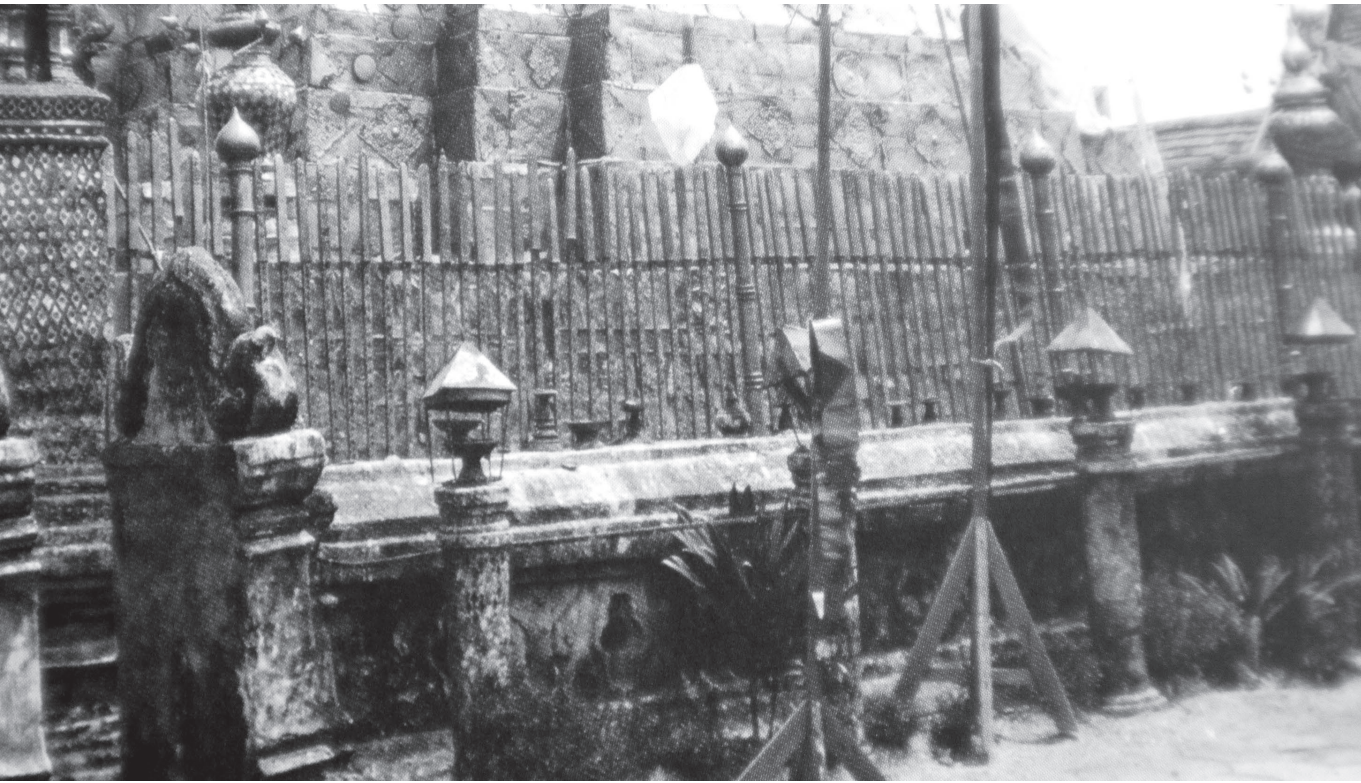

❖ ภาพที่ 76 พระเจ้าแก้วคือ วัดสวนดอก ปรากฏการถวายหม้อดอกและการประดับลวดลายปูนปั้นลายหม้อดอกบนแท่นแก้ว
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ

◆ ภาพที่ 77 การถวายหม้อคอก (วางบนสัคคกัณฑ์) หน้าซุ้มปราสาทพระประธาน
ภายในพระวิหาร วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: หลวงอนุสารสุนทรกิจ ในหนังสือภาพถ่ายฟิล์มกระจก เมืองเชียงใหม่

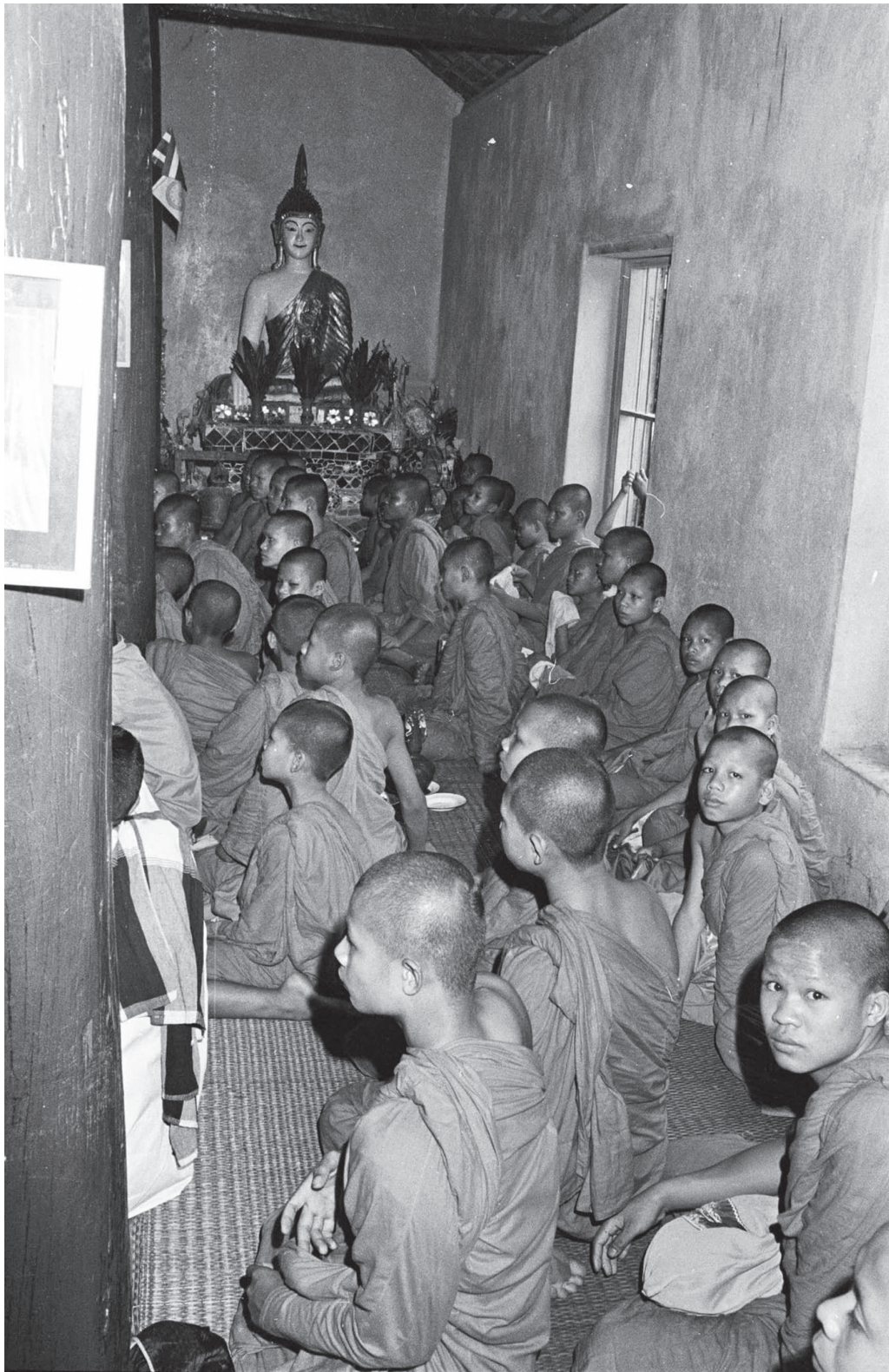

❖ ภาพที่ 78-79 การฉายหม้อดอกรอบขอบลำเวียงพระธาตุคอกยสุเทพ วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: หลวงอนุสารสุนทรกิจ ในหนังสือภาพถ่ายฟิล์มกระจก เมืองเชียงใหม่

ศรัทธาจารีกรอบพุทธสถาน: การตานหม้อดอกบูชาพระธาตุเจดีย์ในอดีตกาล

นอกเหนือจากการฉายหม้อดอกเพื่อสักการะพระพุทธรูปภายในวิหารแล้ว จารีตการฉายหม้อดอกต่อพระธาตุเจดีย์ ก็นับเป็นวิถีปฏิบัติที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในวัฒนธรรมล้านนา ในอดีตพุทธศาสนิกชนมักนำหม้อดอกไม้ไปถวายเป็นเครื่องพุทธบูชา โดยจัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบตามฐานทักษิณ (ฐานเจดีย์) บริเวณดินพระธาตุ หรือโดยรอบรั้วล้อม (ลำเวียง) ของพระธาตุองค์สำคัญ อันเป็นการแสดงออกถึงศรัทธาตามขนบธรรมเนียมดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา

ภาพถ่ายต้นฉบับที่นำมาเสนอนี้ เป็นส่วนหนึ่งของคอลเลกชันฟิล์มกระจกของหลวงอนุสารสุนทร ซึ่งปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง บันทึกภาพเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องยืนยันถึงวิถีชีวิตและสถาปัตยกรรมล้านนาเมื่อกว่าหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการปรากฏของหม้อดอกดินเผาที่มีลักษณะเด่นชัด ถึงการเป็นเครื่องสักการะเพื่อบูชาพระธาตุเจดีย์ อันเป็นศูนย์กลางแห่งความศรัทธาของชุมชน

❖ ภาพที่ 80 การถวายหม้อคอกหน้าพระพุทธรูปภายในวิหารวัดพระธาตุจอมแจ้ง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: ดร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ถ่ายเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2511

❖ ภาพที่ 81 การถวายหม้อดอกหน้าพระพุทธรูปภายในวิหารวัดพระธาตุจอมแจ้ง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: ดร.ชาร์ลส เอฟ. ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ถ่ายเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2511

จารีกดินเผาแห่งเมืองแม่สะเรียง: อัตลักษณ์หม้อดอกไทใหญ่ในบ้านทีกของ ดร.ชาร์ลส เอฟ. ไคส์

เมืองแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถือเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันรุ่มรวยที่ยังคงธำรงจารีตการตานหม้อดอก เบื้องหน้าพระประธานภายในวิหารไว้อย่างเข้มแข็ง วิถีปฏิบัติดังกล่าวเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่ได้หยั่งรากและแผ่ขยายเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมร่วมล้านนาได้อย่างกลมกลืนและงดงาม แม้ในปัจจุบันรูปแบบการประดับตกแต่งด้วยพรรณไม้จะแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของหม้อดอกดินเผาแห่งเมืองแม่สะเรียงกลับถูกบันทึกไว้อย่างสมบูรณ์

ผ่านผลงานของ ดร.ชาร์ลส เอฟ. ไคส์ (Dr. Charles F. Keyes) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน

หลักฐานทางมานุษยวิทยาภาพถ่ายของ ดร.ชาร์ลส เอฟ. ไคส์ จึงมิได้เป็นเพียงบันทึกเรื่องราวในอดีต แต่คือกุญแจดอกสำคัญที่ช่วยถอดรหัสรูปแบบศิลปกรรมดินเผา เพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูและสืบสานอัตลักษณ์หม้อดอกเมืองแม่สะเรียงให้กลับมาโลดแล่นในวิถีชีวิตร่วมสมัยได้อย่างสง่างามอีกครั้ง

❖ ภาพที่ 82 การวางหม้อดอก เจดีย์วัดอมราวาส (ป่าเหว) อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ถ่ายเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2511

ที่มา: ดร.ชาร์ลส เอฟ. ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน

◆ ภาพที่ 83 หม้อดอกคินเภา ที่ถูกนำมาถวายรอยพระพุทธรูปศักดิ์ อำเภอมะละเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2511
ที่มา: คร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน

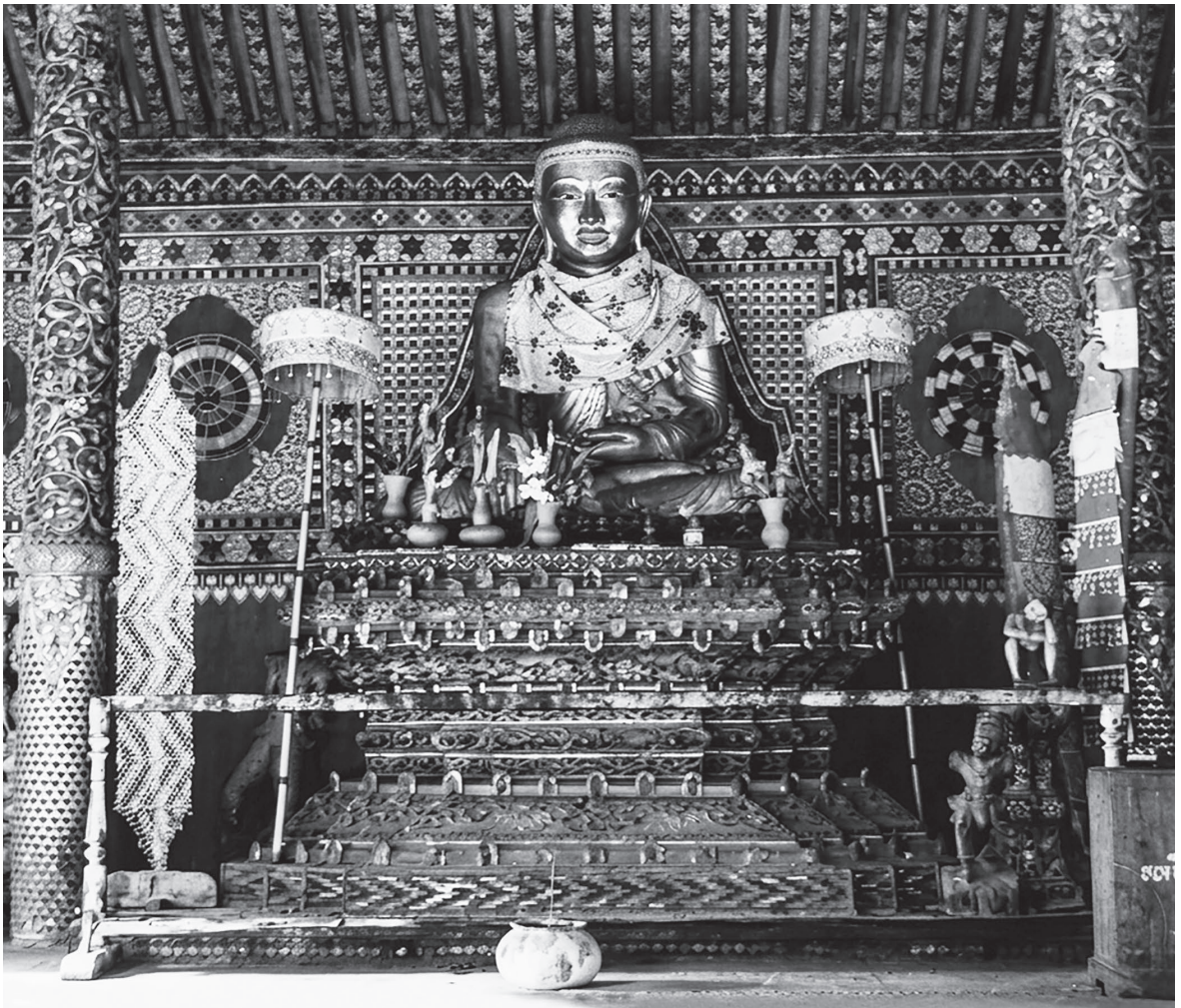
❖ ภาพที่ 84 การถวายหม้อดอกหน้าพระพุทธรูปภายในจองวิหารวัดแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: คร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ถ่ายเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2511

❖ ภาพที่ 85 หม้อคอกดินเผา ในฐานะเป็นเครื่องประดับซุ้มประตูโขง วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง
ที่มา: วัดปงสนุกเหนือ

◆ ภาพที่ 86 การถวายหม้อดอกหน้าพระบัวเข็ม
พระประธานภายในมณฑปวัดพระแก้วคอนเ้าสุทธาคาราม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา: ศิระ ดวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

◆ ภาพที่ ๘7 การถวายหม้อดอกหน้าพระบัวเข็ม พระประธานภายในมณฑปวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา: เจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ ถ่ายช่วงประมาณปี พ.ศ. 2490-2500

จารึกแห่งเขलगันคร:

การตานหม้อดอกบูชาพระเจ้า ณ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

หม้อดอกลำปาง ที่ถูกจัดวางอย่างสง่างามเบื้องหน้าพระพุทธรูปศิลปะมณฑลพายัพ ณ มณฑปปราสาท วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม คือภาพสะท้อนความลงตัวของจารีตท้องถิ่นและพุทธศิลป์ข้ามวัฒนธรรม บันทึกประวัติศาสตร์ชั้นสำคัญนี้ถูกถ่ายทอดผ่านเลนส์เจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ บันทึกไว้ประมาณปี พ.ศ. 2490-2500 และของ คุณศิริระ ดวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2522 ในช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง ซึ่งได้บันทึกขนบธรรมเนียมการตานหม้อดอกพระเจ้าของชาวลำปางไว้อย่างแจ่มชัด รวมถึงภาพการนำหม้อดอกไม้ไปสักการะตามหอยทวด หอยผีบรรพบุรุษ และการบูชาขุนสังขานต์ อันเป็นอัตลักษณ์แห่งศรัทธาที่หยั่งรากลึกในวิถีชีวิตคนเมือง

จากภาพจดหมายเหตุเมื่อกว่า 40 ปีก่อน เมื่อนำมาวิเคราะห์แล้ว เราพบรูปลักษณะของหม้อดอกกล่ำปางที่มีความประณีตยิ่ง ส่วนขอบปากผายหยักเป็นลอนคลื่นที่อ่อนช้อย กับการจัดพุ่มดอกไม้ประดับได้อย่างสมดุล คอขวดและลำตัวกลมมน สื่อถึงสุนทรีภาพของช่างปั้นดินเผาในอดีต ลายประทับรูปพื้นปลาทูบริเวณเชิงฐาน ซึ่งนอกจากจะเป็นการตกแต่งเพื่อความสวยงามแล้ว ยังบ่งบอกถึงแหล่งผลิตดินเผาของบ้านกลุ่มหมู่บ้าน ในตำบลบ่อแก้ว จังหวัดลำปาง

หลักฐานภาพถ่ายในปี พ.ศ. 2522 นี้ มิได้เป็นเพียงบันทึกความทรงจำ แต่คือแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนตระหนักถึงคุณค่า และร่วมกันส่งเสริมหรือฟื้นฟูการประดับหม้อสังขานต์ ในประเพณีปีใหม่เมืองลำปาง ให้กลับมามีบทบาทในวิถีชีวิตยุคปัจจุบันอีกครั้ง ถือเป็นการกอบกู้งานช่างศิลป์และจารีตดั้งเดิมให้คงอยู่เป็นมรดกคู่แผ่นดินลำปางสืบไป

❖ ภาพที่ 88 หม้อดอกปักดอกและใบ ประดับช่อคุงสีต่างๆ หน้าหอผีเสื้อวัด เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมลำปาง
ที่มา: ศิระ ดวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

◆ ภาพที่ 89 บางพื้นที่ในเมืองลำปาง ถ้าหาหม้อดอกไม้ได้ ชาวบ้านก็จะใช้น้ำคันเสียบปักดอกช่อสูงแทนหม้อดอกดินเผา
ที่มา: ศิระ ทวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

◆ ภาพที่ 90 หม้อสังฆานต์เมืองแม่สะเรียง บุชาเทวคาเจ้าที่ในวันสังฆานต์ล่อง ต้อนรับปีใหม่เมือง
ไว้ปากประตูหน้าบ้าน รั้วบ้านหรือในวัด
ที่มา: ดร.ชาร์ลส เอฟ โคลส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ถ่ายเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2511

❖ ภาพที่ 91-92 การใช้หม้อคอกบุงชา บุงชาที่มีประจำตระกูลของชาวแม่สะเรียง
ที่มา: คร.ชาร์ลส เอฟ ไคส์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ถ่ายเมื่อตุลาคม พ.ศ. 2511

❖ ภาพที่ 93 หม้อดอกปึกคอกและใบ วิถีวัฒนธรรม ความเชื่อความศรัทธาชาวเชียงใหม่ที่มีต่อผีเจ้าที่
ที่มา: ศิระ ทวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2525

- ◆ ภาพที่ 94-95 การแต่งหม้อคอก (จัดแจกันหม้อคอก) หอธรรมวัดช่างฆ้อง เพื่อถวายและบูชาพระธรรม โดยการนำหม้อคอกดินเผา เสียบปักดอกไม้ นานาชนิด เช่น ดอกบัว ดอกเอื้อง ใบหมากผู้หมากเมีย และใบโกสน บางครั้งจัดพุ่มขึ้นรูปเป็นตุ้มคอก โดยการนำไปวางบนระเบียงหอธรรม หม้อคอกที่จัดพุ่มคอกสวยงาม นำมาบูชาพระธรรม รวมถึงการประดับตกแต่งโคมกระดาด และฉัตรราชวัตร
- ที่มา: ภาพหอธัมมวัดช่างฆ้อง อำเภอเมืองเชียงใหม่ ภาพถ่ายฟิล์มกระจกเมืองเชียงใหม่ โดยหลวงอนุสารสุนทรกิจ. หน้า 98

ศรัทธาจารย์แห่งพุทธบูชา: การแต่งหม้อดอกบูชาธรรมในคืนเพ็ญเดือนยี่

ในอดีตกาลประเพณียี่เป็งล้านนามิได้มีเพียงแสงสว่างจากผางประทีป และโคมไฟที่ส่องสว่างทั่วเวียงเชียงใหม่เท่านั้น แต่ยังมีหัวใจสำคัญอยู่ที่ การตั้งธัมม์หลวง หรือการเทศนามหาชาติ และการสวดมนต์บูชากาเผือก พระเจ้าห้าพระองค์ ท่ามกลางบรรยากาศแห่งศรัทธาที่แผ่ซ่านผ่านการชักโคม ขึ้นเสาดวยเป็นพุทธบูชา

การแต่งหม้อดอก: อัตลักษณ์แห่งดินเผาและศรัทธาเบื้องหน้าหอธรรม

หนึ่งในจารีตที่งดงามและทรงคุณค่าคือ การแต่งหม้อดอก เพื่อบูชา พระธรรม พุทธศาสนิกชนจะบรรจงนำพรรณไม้มงคลนานาชนิด ทั้งดอกบัว ดอกเอื้อง ใบหมากผู้หมากเมีย และใบโกสน มาจัดพุ่มปักลงในหม้อดอกดินเผา อย่างวิจิตรบรรจง บางครั้งจัดแต่งเป็น “สุมดอก” ทรงสูงเพื่อประดิษฐาน ธรรม หอธรรม หรือหีบพระธรรม

หลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญยิ่งคือภาพถ่ายฟิล์มกระจกโบราณ ผลงานของหลวงอนุสารสุนทร ที่บันทึกภาพหอธรรมวัดช่างฆ้องไว้อย่าง แจ่มชัด ภาพดังกล่าวยืนยันถึงความรุ่งเรืองของจารีตนี้ โดยปรากฏหม้อดอก วางเรียงรายอย่างสะดุดตาบริเวณระเบียงหอธรรม เคียงคู่ไปกับการประดับ โคมกระดากและราชวัตรอย่างสมบูรณ์

ความสัมพันธ์ระหว่าง “หม้อดอก” และ “พระธรรม” มิได้จำกัดอยู่เพียง วัตถุที่ใช้ในพิธีกรรม แต่ยังส่งผลต่อการสร้างสรรค์ “ลายหม้อดอก” ที่นิยม ประดับบนหีบธรรมและค่างธรรม สื่อถึงความมั่งคั่งแห่งปัญญาธรรม

แม้ในปัจจุบันบทบาทของการแต่งหม้อดอกบูชาธรรมจะลดน้อยลง ตามพลวัตของสังคม แต่การหันกลับมาศึกษาและรื้อฟื้นจารีตนี้ผ่านหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์และงานช่างศิลป์ คือหนทางสำคัญที่จะทำให้หัตถกรรม ดินเผาและความเชื่อดั้งเดิมกลับมาแบ่งบานอย่างสง่างามในวัฒนธรรมล้านนา

❖ ภาพที่ 96 หม้อคอกในงานบวชพระ จังหวัดลำพูน
ที่มา: นเรศ บุญเที่ยง

หม้อดอก: สัญลักษณ์แห่งศรัทธาในวิถีการปักชั้เมืองลำพูน

ในวัฒนธรรมล้านนา โดยเฉพาะในเขตจังหวัดลำพูนเมื่อราว 70 ปีก่อน หม้อดอกไม่ได้เป็นเพียงภาชนะดินเผาสำหรับปักดอกไม้เท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนประกอบสำคัญของเครื่องปักชั้ (เครื่องอุปสมบท) ซึ่งถือเป็นหนึ่งในเครื่องสักการะที่ใช้ในพิธีกรรมสำคัญที่สุดของลูกผู้ชาย

เมื่อชายหนุ่มจะเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ครอบครัวจะตระเตรียมหม้อดอกดินเผาอย่างประณีต โดยการทำเป็น “พุ่มเงิน-พุ่มทอง” เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาสูงสุด สื่อถึงความบริสุทธิ์ และการถวายกายใจแด่พระพุทธศาสนา

พุ่มเงิน-พุ่มทอง: มักประดิษฐ์จากกระดาษเงินกระดาษทองหรือโลหะแผ่นบาง ตัดแต่งเป็นรูปพรรณพฤกษาเสียบลงในหม้อดอก เพื่อใช้เป็นเครื่องแหในขบวนนาค เมื่อเสร็จสิ้นพิธีอุปสมบท พระบวชใหม่หรือสามเณรจะนำหม้อดอกพุ่มเงินพุ่มทองนี้ไปถวายตั้งไว้หน้าพระพุทธรูปประธานในวิหาร เพื่อเป็นการประกาศตนเข้าสู่ได้ร่วมพระบารมีของพระพุทธเจ้า

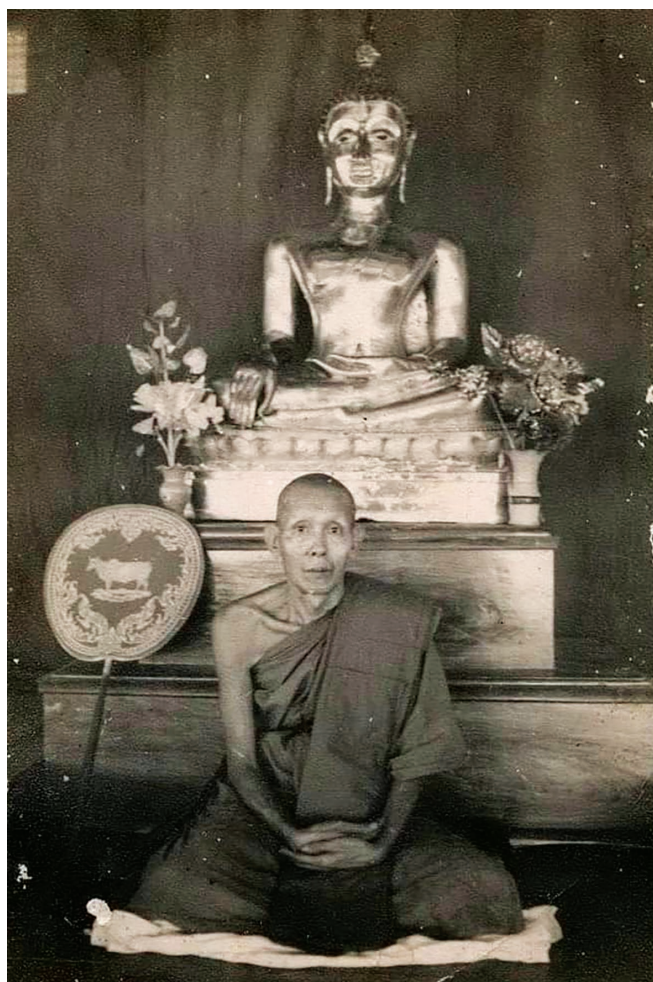

❖ ภาพที่ 97 หม้อดอกบนหิ้งพระ จังหวัดลำพูน
ที่มา: นเรศ บุญเที่ยง

หม้อดอก: มงคลสถานแห่งเรือนล้านนาและการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย

ในอดีต ตามคติความเชื่อของชาวล้านนา หม้อดอก คือเครื่องบูชาประจำบ้านที่ไม่เคยขาดหายจากหิ้งพระพุทธรูป ทุกหลังคาเรือนจะมีการตระเตรียมหม้อดอกดินเผาประดับด้วยดอกไม้สดและใบหมากอันเป็นเครื่องมงคล เพื่อถวายเป็นพุทธานุชาและเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย

วิถีดั้งเดิมนั้นแฝงด้วยความประณีตและการดูแลเอาใจใส่ โดยเจ้าของบ้านมักจะผลัดเปลี่ยนดอกไม้สดอยู่เสมอไม่ให้เหี่ยวแห้ง สื่อถึงจิตใจที่เบิกบานและศรัทธาที่สดใหม่อยู่เป็นนิจ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป วิถีชีวิตที่เร่งรีบได้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบูชา จากดอกไม้สดพัฒนาไปสู่ดอกไม้กระดาษ และดอกไม้พลาสติกในเวลาต่อมา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้ส่งผลเพียงแค่ตัวดอกไม้ แต่ยังรวมถึงภาชนะ หรือหม้อดอกที่ใช้รองรับด้วย

รูปทรงของหม้อดอกดินเผาพื้นบ้านล้านนาที่เคยมีความหลากหลายตามแหล่งเตา เริ่มถูกแทนที่ด้วยหม้อดอกพลาสติกที่เน้นความสะดวก หรือแจกันทองเหลืองหล่อที่มีรูปทรงตามมาตรฐานไทยภาคกลาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้อัตลักษณ์ความงามของงานเครื่องปั้นดินเผาแบบล้านนาค่อยๆ เลือนหายไปจากหิ้งพระบนเรือน จนกลายเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ยากในปัจจุบัน

- ❖ ภาพที่ 98 หม้อดอกแก้วและดินเผาบูชาพระกับหลวงปู่ครูบาคำ คันทิโย วัดบ้านคางหลวง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน ที่มา: วัดบ้านคางหลวง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน

ตอนที่ 4
หม้อดอกดินเผา
ในวัฒนธรรมล้านนา

จากการสืบค้นรูปแบบหม้อดอกที่ปรากฏในวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ผสานกับหลักฐานจากภาพถ่ายโบราณที่สะท้อนให้เห็นถึงคติการใช้งานในฐานะเครื่องพุทธบูชา และมิติทางพิธีกรรมความเชื่อ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภาพต่อสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดและการส่งผ่านอิทธิพลทางวัฒนธรรม ก่อนจะแผ่ขยายเข้าสู่ดินแดนภาคเหนือตอนบน

เมื่อวัฒนธรรมล้านนาได้รับรับอิทธิพลดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ จึงเกิดกระบวนการตกผลึกทางความคิดและการปรับตัวให้เข้ากับวิถีเฉพาะถิ่น จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัด ทั้งในแง่ของอัตลักษณ์เชิงช่างและสุนทรียะงานศิลป์ ความรู้มรดกเหล่านี้ถูกถ่ายทอดผ่านฝีมือกลุ่มช่างในหัวเมืองสำคัญต่างๆ ซึ่งแต่ละแหล่งเตาได้รังสรรค์รูปทรงและลวดลายที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมและวัตถุดิบในท้องถิ่น กลายเป็นมรดกดินเผาที่มีความเฉพาะตัว ก่อเกิดเป็นสุนทรียภาพและอัตลักษณ์เชิงช่าง ที่มีความแตกต่างกันไปตามบริบทของเมืองนั้นๆ

ในตอนนี้ เนื้อหาจะนำเสนอผลการศึกษารูปแบบหม้อดอกดินเผาที่ปรากฏในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ภายใต้ร่มเงาแห่งมรดกทางวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเผยให้เห็นภาพลักษณ์และเทคนิคอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ผ่านวัตถุจัดแสดงที่ได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากวัดสำคัญ พิพิธภัณฑ์ของภาครัฐและเอกชน รวมถึงมรดกตกทอดขึ้นหิ้งแหวนของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ

ร่องรอยแห่งอดีตเหล่านี้จะถูกนำมาจำแนกรายละเอียดทั้งในเชิงประวัติความเป็นมา และวิเคราะห์กายวิภาคทางศิลปะ เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการและความเป็นตัวตนของหม้อดอกในแต่ละพื้นที่ โดยมีรายละเอียดเชิงลึกดังต่อไปนี้

สืบรอยสลาเงี้ยว:

อัตลักษณ์หม้อดอกดินเผาพหุวัฒนธรรมเชียงราย

หม้อดอกดินเผาในจังหวัดเชียงราย ปรากฏร่องรอยทางวัฒนธรรมกระจายอยู่
ในหลายชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเคลื่อนย้ายประชากรและตั้งถิ่นฐานในช่วงกว่าสองศตวรรษ
ที่ผ่านมา การอพยพเข้ามาหลายระลอกของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งชาวลำพูน ลำปาง และพะเยา
ที่เข้ามาฟื้นฟูเมืองและลี้ภัยแล้ง ผสมผสานกับกลุ่มไทลื้อ ไทเขิน ไทยอง และไทใหญ่
ได้หลอมรวมเชียงรายให้กลายเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงความเชื่อและประเพณีเข้าไว้
ด้วยกันอย่างกลมกลืน

จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อรวบรวมรูปแบบตัวอย่างหม้อดอก
เชียงราย พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มช่างฝีมือในชุมชนบ้านสันป่าก่อ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย¹ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองหมอกไหมในรัฐฉาน ก่อเกิดเป็น
กลุ่มสลาเงี้ยว (ไทใหญ่) ผู้สร้างสรรค์แหล่งเตาเผาภาชนะที่สำคัญยิ่งของเมืองเชียงรายในอดีต
อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่าแหล่งผลิตดังกล่าวได้ยุติบทบาทลงเกือบ 50 ปีที่ผ่านมา
ส่งผลให้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาและหม้อดอกในพื้นที่แห่งนี้ต้องสิ้นสุดลงอย่าง
น่าเสียดาย

❖ ภาพที่ 99 ภาพโรงปั้นดินในชุมชนบ้านสันป่าก่อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
ที่มา: หนังสือ 30 ชาติพันธุ์เชียงราย

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 30 ชาติในเชียงราย, 42.

❖ ภาพที่ 100 หม้อดอกจากแหล่งเตาบ้านสันป่าก่อ จังหวัดเชียงราย

ลักษณะเด่นของเครื่องปั้นดินเผาชุดนี้คือ งานเคลือบสีเขียว อันเป็นภูมิปัญญาเฉพาะตัวของกลุ่มส่วเจ้าเวียง โดยมีสูตรส่วนผสมจากผงตะกั่ว ขี้เถ้าฟาง และขี้เถ้าหญาคา นำมาคั่วผสมเข้าด้วยกันก่อนละลายน้ำเพื่อใช้เคลือบผิวภาชนะก่อนนำเข้าเตาเผา องค์ความรู้นี้สอดคล้องกับเทคนิคงานเคลือบที่ปรากฏในเมืองกึ่ง เมืองปางหลวง และเมืองเชียงตุงแห่งเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา

ปัจจุบัน หม้อดอกเคลือบใบนี้ถือเป็นชิ้นงานสุดท้ายที่ยังหลงเหลือจากแหล่งเตาบ้านสันป่าก่อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จึงนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์หม้อดอกเคลือบในจังหวัดเชียงราย

หม้อดอกในอำเภอแม่จัน

นอกจากนี้ ยังปรากฏร่องรอยของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่อำเภอแม่จัน ซึ่งในอดีตชาวบ้านนิยมรังสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการเป็นแจกันสำหรับจัดดอกไม้และใบหมากเพื่อบูชาพระรัตนตรัยบนหิ้งบูชา รวมถึงการใช้ในพิธีกรรมตามหอดีประจำตระกูล

ในอดีตอำเภอแม่จันมีแหล่งทำน้ำดินและหม้อดอกที่สำคัญ เริ่มตั้งแต่บ้านสันคือ ตำบลป่าซาง ยาวตามถนนพหลโยธินมาจนถึงบ้านแม่คำหลักเจ็ด ตำบลศรีคำ² แม้ปัจจุบันแหล่งผลิตในพื้นที่จะสูญหายไป แต่ยังคงหลงเหลือหม้อดอกใบสำคัญ เพียงชิ้นเดียวที่ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยานแห่งความงามทางวัฒนธรรม

หม้อดอกใบนี้เดิมเป็นสมบัติของ แม่อุ้ยสมณา ทายะนา ซึ่งมีอายุเก่าแก่ไม่ต่ำกว่า 80 ปี ปัจจุบันได้รับการสืบทอดและดูแลรักษาอย่างดีโดย คุณแม่จันทร ทายะนา ผู้เป็นทายาท โดยยังคงทำหน้าที่ดั้งเดิมคือการบรรจุดอกไม้เพื่อบูชาพระบนหิ้ง เป็นการรักษารากดั้งเดิมไม่ให้เสื่อมคลาย

² สัมภาษณ์, กฤตดนัย สมบัติใหม่, 15 มกราคม 2569.

อัตลักษณ์อันโดดเด่นของหม้อดอก
กลุ่มเตานี้ คือการรังสรรค์จากเนื้อดินนา
เมื่อเผาแล้วจะมีสีส้มสุก ผสมผสานศิลปะ
การตกแต่งด้วยเทคนิคการกดประทับลาย
เป็นลวดลายกาบบัวและสร้อยดอกหมาก
อันวิจิตร ส่วนบริเวณปากหม้อดอกปั้นแต่ง
เป็นริ้วคลื่นพลิ้วไหว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทาง
ศิลปกรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาในวัฒนธรรม
ล้านนาอย่างเด่นชัด

❖ ภาพที่ 101 หม้อดอก อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย

หม้อดอกในอำเภอยางแสน

เครื่องปั้นดินเผาบ้านวังลาว ตำบลเวียง อำเภอยางแสน จังหวัดเชียงราย ถือเป็นมรดก
ทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อมาอย่างยาวนาน
นอกเหนือจากชื่อเสียงด้านภูมิปัญญาผ้าทออันเลื่องชื่อแล้ว งานดินเผาของที่นี่ยังสะท้อนถึง
รากเหง้าดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับบ้านดั่ง ในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา

ในปัจจุบัน เมื่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในบ้านวังลาวเริ่มลดน้อยลงจนยุติการผลิตไป
ในที่สุด สายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมจึงปรากฏผ่านการนำเข้าผลิตภัณฑ์จากบ้านดั่ง ซึ่งเป็น
หมู่บ้านชาวไทใหญ่ที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามโดยมีเพียงแม่น้ำรวกกั้นพรมแดน สะท้อนให้เห็นถึง
การสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาข้ามเขตแดนที่ยังคงหมุนเวียนอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน
วังลาว

ในอดีตชุมชนบ้านสบรวก ตำบลเวียง อำเภอยางแสน ถือเป็นอีกหนึ่งแหล่งหัตถกรรม
ที่มีชื่อเสียงระดับตำนานในการผลิตน้ำตัน (คนโทน้ำ) แห่งเมืองเชียงราย ด้วยที่ตั้งอยู่บริเวณ
จุดบรรจบของแม่น้ำรวกและแม่น้ำโขง หรือที่รู้จักกันในนามสามเหลี่ยมทองคำ พื้นที่แห่งนี้

❖ ภาพที่ 102 ภาพถ่ายชาวบ้านและนักท่องเที่ยว ที่บ้านสบलग คำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปี 2481
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

จึงเป็นศูนย์รวมของพหุชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทใหญ่จากเมืองสาตและเมืองพงในเขต
รัฐฉาน ที่อพยพหนีภัยสงครามและโรคระบาดเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงปี พ.ศ. 2446

การหลอมรวมวัฒนธรรมระหว่างชาวไทใหญ่ ไทลื้อและคนท้องถิ่น ก่อให้เกิดจารีต
และรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่มีอัตลักษณ์ตามวัฒนธรรมไทใหญ่อย่างชัดเจน แต่น่าเสียดาย
ที่การผลิตเครื่องปั้นดินเผานี้ได้ยุติลงไปเป็นเวลานานกว่า 70 ปี ทิ้งไว้เพียงเรื่องราวทาง
ประวัติศาสตร์ที่รอการรื้อฟื้น

แม้เทคนิคและรูปแบบพื้นฐานของเครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้จะมีความคล้ายคลึงกับ
งานช่างทั่วไป แต่กลับมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์ลวดลาย ด้วยเทคนิค
การเดินเส้นดินแบบนูนที่ยกตัวเด่นชัดขึ้นจากพื้นผิวเดิมเป็นลวดลายเครือพรรณพฤกษา
นอกจากนี้ยังมีกระบวนการสร้างสีผิวที่วิจิตรด้วยเทคนิค เครื่องปั้นดินเผาสีดำข่มมัน โดยสลับ
จะทำการขีดผิวภาชนะขณะดินเริ่มแห้งหมาดจนเรียบเนียนขึ้นเงา ก่อนจะนำเข้าสู่ขั้นตอน
การเผาแบบลดออกซิเจน ในช่วงท้ายของกระบวนการเผาก็จะมีการเติมวัสดุเชื้อเพลิงธรรมชาติ
เช่น เศษไม้ ขี้เลื่อย แกลบ หรือใบไม้แห้งลงไปเพื่อให้เกิดควันดำเข้มข้น ซึ่งจะทำให้หน้าภา
คารับอนแทรกซึมเข้าสู่เนื้อดิน เปลี่ยนสีผิวของชิ้นงานให้กลายเป็นสีดำขลับที่เป็นประกาย
เงางามอย่างเป็นเอกลักษณ์

❖ ภาพที่ 103 หม้อดอกดินเผาบ้านวังลาว อำเภอเชียงแสน

❖ ภาพที่ 104 หม้อดอกดินเผาสีคำ จากจังหวัดเชียงราย

สถานการณ์ในปัจจุบันเป็นที่น่ากังวลอย่างยิ่ง เมื่อวิถีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนเริ่มเลือนหายไปตามยุคสมัย ด้วยข้อจำกัดด้านวัยของช่างปั้นดั้งเดิมที่หลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่ท่าน ซึ่งล้วนเป็นผู้สูงวัย ทำให้กระบวนการผลิตอันละเอียดอ่อนเป็นไปด้วยความยากลำบาก ส่งผลให้ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาบ้านวังลาวได้หายไปจากพื้นที่ เลิกผลิตและปิดตัวลงในช่วงที่ผ่านมา ทั้งนี้ผลิตภัณฑ์อันเป็นเอกลักษณ์อย่างน้ำตัน (คนโทน้ำ) หม้อดอก และ กาน้ำดินเผา ตามแบบฉบับไทลื้อบ้านวังลาว ไม่ได้เป็นเพียงภาชนะดินเผาธรรมดา แต่คือมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต จิตวิญญาณ และภูมิปัญญาการใช้สอยในอดีตที่สนใจ

หม้อดอกไทใหญ่: มรดกจากเมืองสามหมอก

แม่ฮ่องสอน ดินแดนแห่งวัฒนธรรมไทใหญ่ที่เข้มแข็ง ปรากฏร่องรอยการรังสรรค์และใช้งานหม้อดอกในฐานะเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน หม้อดอกได้แทรกซึมอยู่ในทุกช่วงจังหวะของวิถีชีวิตชาวไท ตั้งแต่เกิดจนวาระสุดท้ายของชีวิต โดยเป็นส่วนหนึ่งของทั้งศาสนาพุทธและคติความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ (นับถือผี) จนกลายเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมสำคัญที่ผูกพันกับอัตลักษณ์ของชาวแม่ฮ่องสอนอย่างไม่อาจแยกขาดจากกันได้

เป็นที่ทราบกันดีว่าหม้อดอกในพื้นที่แห่งนี้มีจุดกำเนิดทั้งจากการรังสรรค์ขึ้นเองของชุมชนต่างๆ ในพื้นที่และการสืบทอดสายสัมพันธ์การค้าข้ามพรมแดนจากเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา มาแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน โดยมีด่านจุดผ่อนปรนบ้านห้วยผึ้ง ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง เป็นช่องทางสำคัญในการนำเข้าเครื่องปั้นดินเผาสีดำจากเมืองกึ่งและเมืองปางหลวง ซึ่งถือเป็นแหล่งผลิตดั้งเดิมที่ยังคงหล่อเลี้ยงวิถีความเชื่อของชาวแม่ฮ่องสอนให้ดำรงอยู่

❖ ภาพที่ 105 หม้อดอกที่ปรากฏในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากการสำรวจพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน พบหม้อดอกดินเผาที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น โดยเป็นงานเครื่องปั้นดินเผาเนื้อดินนา ผ่านกระบวนการเผาเคลือบใส บ่อยครั้งส่วจะใช้เทคนิคการชุบน้ำดินขาว (White Slip) ก่อนการเผาเพื่อเพิ่มความกระจ่างใสและสร้างสีสันทให้หม้อดอกดูนวลตา

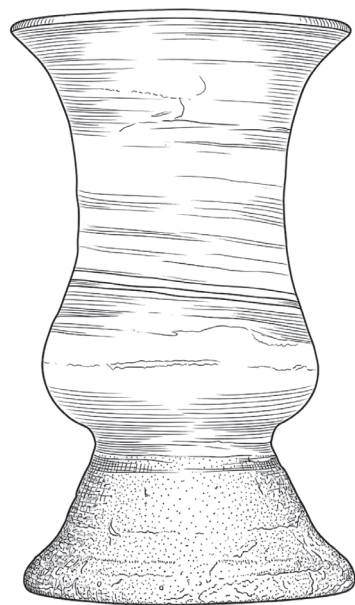
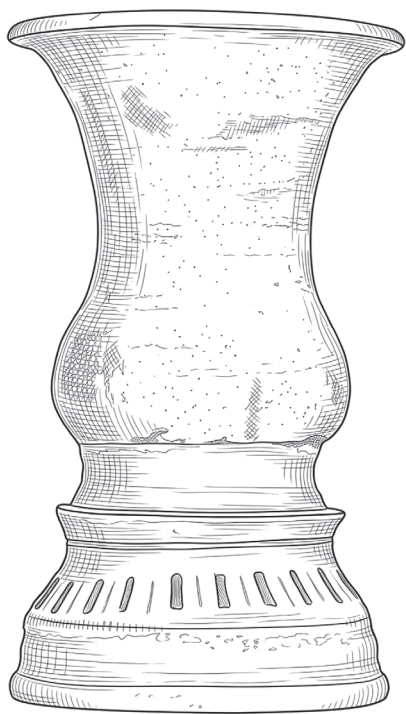
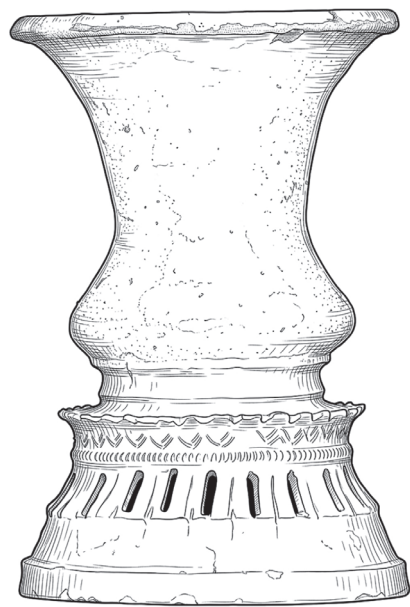
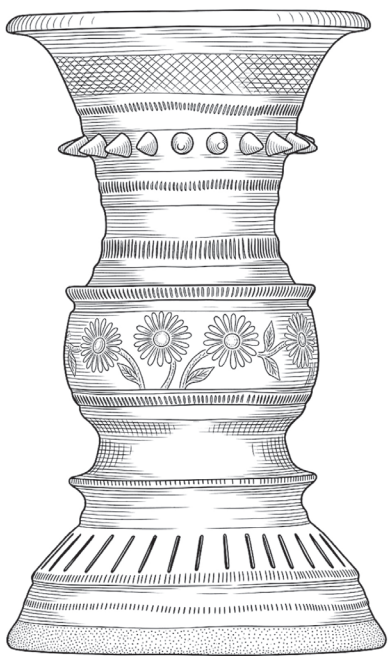
ในด้านการตกแต่ง ปรากฏจริตงานช่างแบบไทใหญ่อย่างชัดเจน ผ่านการปั้นประดับปุ่มแหลมบริเวณขอบปากหม้อ การกดประทับลวดลายดอกไม้ที่ละเอียดอ่อน และการเจาะช่องประดับคล้ายซี่ลูกดิ่ง บริเวณฐานอย่างมีจังหวะ อย่างไรก็ตามข้อแตกต่างที่สำคัญของหม้อดอกในกลุ่มนี้คือ ขอบปากจะมีลักษณะเรียบเสมอกัน ไม่มีการปั้นแต่งเป็นริ้วคลื่นเหมือนงานในแหล่งอื่น สะท้อนถึงความเรียบง่ายแต่แฝงด้วยความประณีตตามแบบฉบับดั้งเดิม

อัตลักษณ์อันโดดเด่นอีกประการหนึ่งคือการปั้นประดับขอบเล็บบัวในตัวภาชนะ แล้วบรรจุขลิบขอบเพื่อสร้างรอยหยักที่อ่อนช้อยเสมือนกลีบดอกไม้ที่กำลังเบ่งบาน เสริมด้วยเทคนิคการเก็บรายละเอียดบริเวณขอบปากให้มีลักษณะงอนปากช้าง ซึ่งช่วยสร้างสุนทรียภาพและความงามที่วิจิตรบรรจง

รูปทรงของหม้อดอกดินเผาฝีมือกลุ่มช่างไทใหญ่นี้ จึงนับเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสูง สะท้อนถึงทักษะและเทคนิคงานช่างที่ซับซ้อนและโดดเด่นกว่างานช่างกลุ่มอื่นอย่างชัดเจน ถือเป็นมรดกทางงานช่างที่เปี่ยมด้วยเสน่ห์น่าค้นหา

❖ ภาพที่ 106-107 หม้อดอกที่ปรากฏในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

◆ ภาพลายเส้นที่ 5-8 หม้อคอกดินเผา ที่ปรากฏในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หม้อดอกขุนยวม:

มรดกดินเผาข้ามพรมแดนจากสายธารอารยธรรมไต

หม้อดอกขุนยวม คือภาพสะท้อนของงานประณีตศิลป์ในวัฒนธรรมไตที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นและวิจิตรบรรจง อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากงานช่างไทใหญ่ในเขตรัฐฉาน ความงามที่ปรากฏในเมืองขุนยวมและพื้นที่ใกล้เคียงทั้งสองปากฝั่งพรมแดนนั้น มีความเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญกับแหล่งเตาห้วยน้ำหยวกในอดีต สิ่งเหล่านี้คือหลักฐานทางโบราณคดีและทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของการเคลื่อนย้ายทางศิลปวัตถุผ่านเส้นทางการค้าข้ามพรมแดนของกองคาราวานวัวต่างม้าต่างในอดีต ที่ไม่ได้นำมาเพียงสินค้า แต่ยังนำพาภูมิปัญญาและศรัทธามาประดิษฐานลงบนผืนแผ่นดินนี้อย่างกลมกลืน

หม้อดอกขุนยวม คือวิจิตรศิลป์แห่งเครื่องปั้นดินเผาเคลือบในวัฒนธรรมไต รังสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ปักมวลงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยรูปลักษณ์ที่วิจิตรแปลกตา อัตลักษณ์ที่โดดเด่นปรากฏชัดในส่วนฐานที่ผ่านการปั้นและหล่อจนให้มีลักษณะคล้ายซี่ลูกดิ่งอย่างประณีต ก่อนจะขึ้นรูปตัวภาชนะซ้อนทับอีกชั้นหนึ่ง เสริมความสง่างามด้วยการประดับเม็ดนมแหลม รอบคอหม้อ อันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะไทใหญ่ที่ส่งผ่านมาจากเขตรัฐฉาน

❖ ภาพที่ 108 หม้อดอกขุนยวม

❖ ภาพที่ 109 หม้อคอกขุนยวม ในพิพิธภัณฑ์วัดม่วยก่อ อำเภอยวน

◆ ภาพที่ 110 หม้อดอกขุนยวม ในพิพิธภัณฑ์วัดม่วยต่อ อำเภอยวนยวม

◆ ภาพที่ 111 หม้อคอกขุนยวม ในพิพิธภัณฑ์อนุสรณ์สถานมิกรภาพไทย ญี่ปุ่น อำเภอขุนยวม

ในพื้นที่ชุมชนเรายังคงพบเห็นหม้อดอกเคลือบเขียวอันทรงคุณค่าที่หลงเหลือไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม จนได้รับการยกย่องให้เป็นงานศิลปกรรมชิ้นเอกของท้องถิ่น ประเด็นที่น่าสนใจคือการค้นพบหลักฐานภาพถ่ายเมื่อเร็วๆ นี้ ซึ่งปรากฏหม้อดอกที่มีลักษณะทางศิลปะสอดคล้องกับแบบที่พบในชุมชนอย่างน่าอัศจรรย์ ณ วัดโบราณในเมืองนาย เขตรัฐฉานตอนใต้ ประเทศเมียนมา

❖ ภาพที่ 112 หม้อดอกที่ปรากฏในวัดเมืองนาย เขตรัฐฉานตอนใต้ ประเทศเมียนมา

เมืองนายถือเป็นอู่อารยธรรมของชาวไตฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินที่มีอาณาเขตใกล้เคียงกับจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยในอดีตสมัยพญามังราย เมืองนายเคยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของเชียงใหม่และเป็นอดีตราชธานีที่รุ่งเรืองของรัฐฉาน การค้นพบครั้งนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นหลักฐานยืนยันถึงความเชื่อมโยงทางช้างศิลป์ แต่ยังสะท้อนถึงสายสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และการเมืองที่แน่นแฟ้นระหว่างล้านนาและรัฐฉานในอดีต

ข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมคนไต และการเคลื่อนย้ายของงานศิลปวัตถุจากแหล่งกำเนิดหนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง ผ่านเส้นทางการค้าทางบกอันรุ่งเรืองของกองคาราวานวัวต่างม้าต่างในอดีต ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นกลไกการแลกเปลี่ยนสินค้า แต่ยังเป็นช่องทางการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในกลุ่มชาวไตที่มีจารีต ความเชื่อ และสุนทรียศิลป์ร่วมกันอย่างเป็นระบบ

❖ ภาพที่ 113 หม้อดอกขุนยวม วัดเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานประการสำคัญที่ยังคงรอคอยการพิสูจน์คือ แหล่งกำเนิดที่แท้จริงของหม้อดอกลักษณะนี้ ว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นในเมืองขุนยวมแล้วส่งต่อไปยังเมืองน่าย หรือแท้จริงแล้วหม้อดอกขุนยวมเป็นงานช่างจากฝั่งรัฐฉานที่ถูกนำเข้ามาประดิษฐานในพื้นที่นี้ ซึ่งประเด็นความสับสนของต้นกำเนิดและทิศทางการเคลื่อนย้ายนี้ ยังคงเป็นโจทย์สำคัญที่ต้องอาศัยการสืบค้นข้อมูลเชิงลึกและหลักฐานทางโบราณคดีต่อไป เพื่อหาข้อสรุปที่ชัดเจน

จากคำบอกเล่าของพระครูอนุสรณ์ศาสนการ (อดีตเจ้าคณะอำเภอขุนยวมและเจ้าอาวาสวัดม่วยต่อ) เมื่อปี พ.ศ. 2526 ได้เผยให้เห็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มช่างปั้นชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองน่าย รัฐฉาน ประเทศเมียนมา เมื่อราว พ.ศ. 2420 โดยมีจุดเริ่มต้นจากพี่น้อง 3 คน ที่แยกย้ายกันไปสร้างสร้งงานหัตถกรรมในต่างพื้นที่ โดยพี่ชายคนโตเดินทางไปตั้งรกรากและสร้างเตาเผาอยู่ในย่านประตูช้างเผือก เมืองเชียงใหม่ (ดังจะได้นำเสนอในช่วงต่อไป) ส่วนน้องคนกลางและคนเล็กปักหลักตั้งเตาผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่ที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน³ ข้อมูลนี้จึงเป็นจิ๊กซอว์ชิ้นสำคัญที่เชื่อมโยงสายสัมพันธ์ของกลุ่มช่างฝีมือระหว่าง เมืองน่าย-ขุนยวม-ประตูช้างเผือก เข้าด้วยกัน สะท้อนให้เห็นถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยีและศิลปะการเคลือบดินเผาที่เดินทางข้ามพรมแดนมาพร้อมกับการเคลื่อนย้ายของผู้คนในอดีต

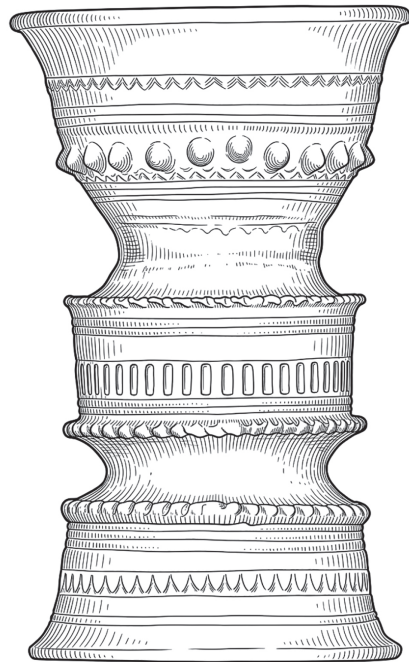
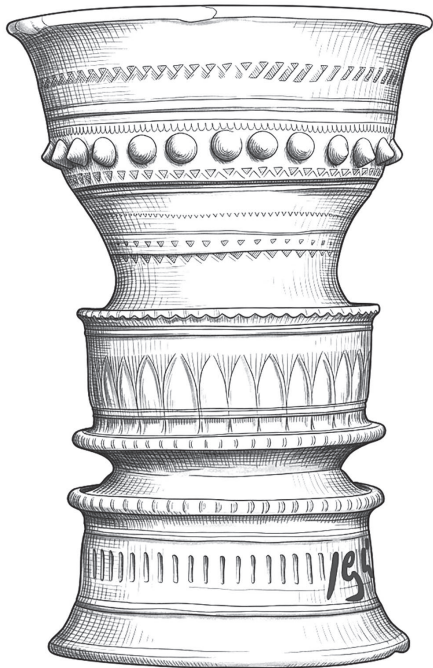
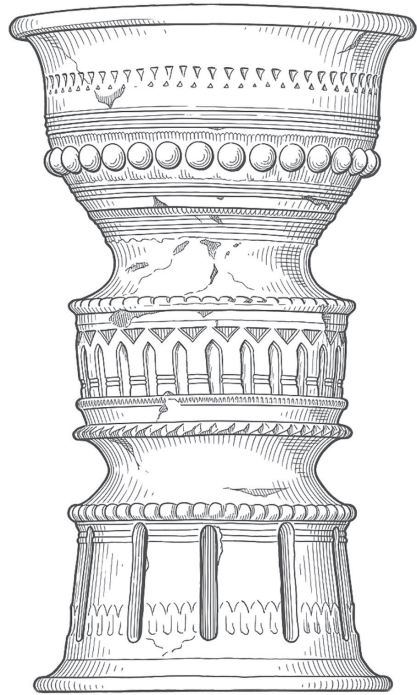
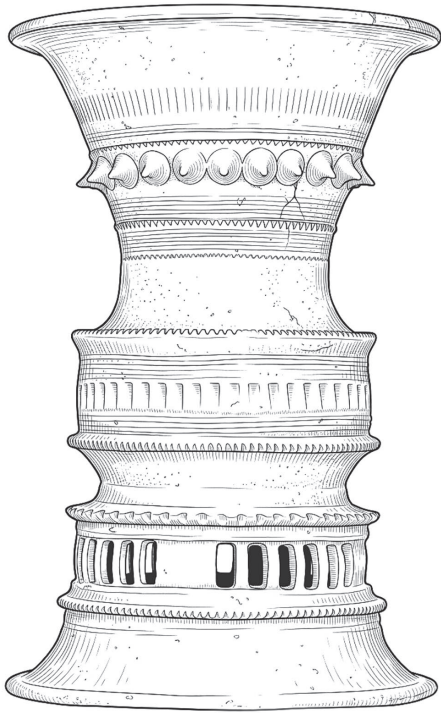
³ กรมศิลปากร, แหล่งเตาล้านนา, หน้า 68.

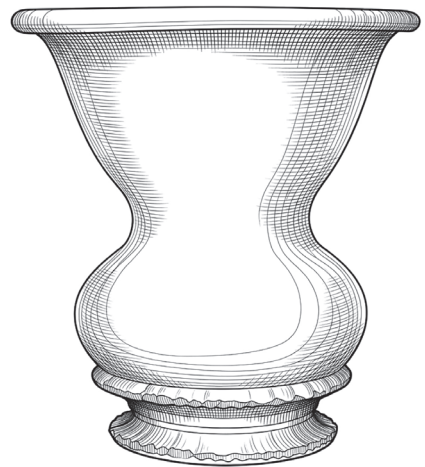
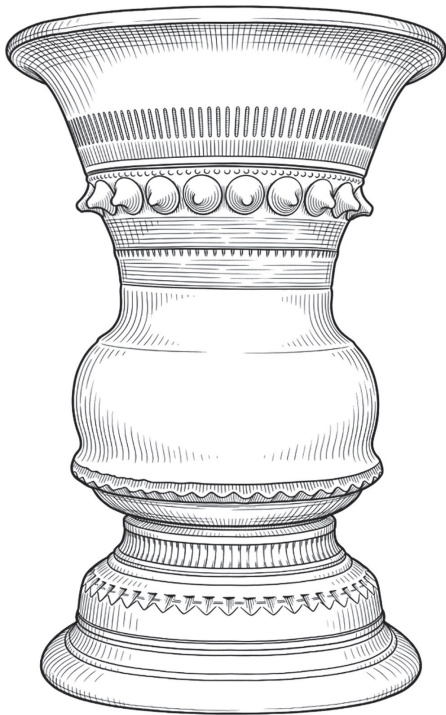
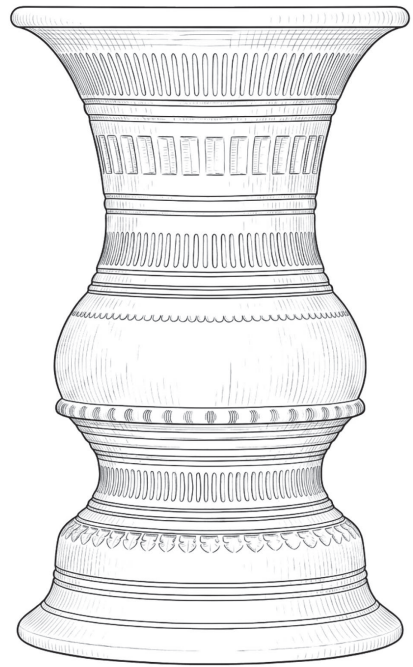
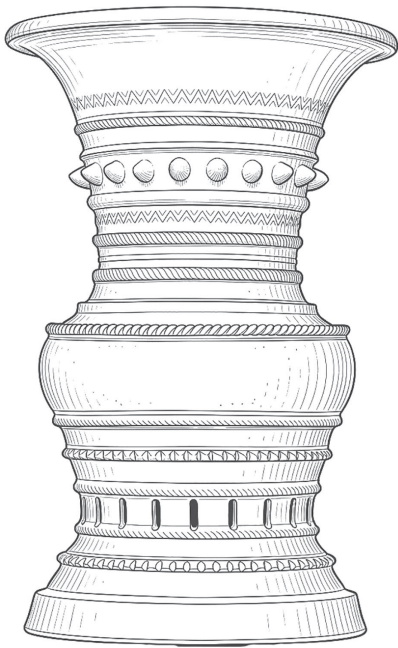
❖ ภาพที่ 114 สภาพเตาห้วยน้ำหยวในปัจจุบัน (2569)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่ยืนยันความรุ่งเรืองในอดีตของเมืองขุนยวม คือ การค้นพบแหล่งเตาเผาโบราณ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง (Stoneware) โดดเด่นด้วยเทคนิคการเคลือบสีเขียวอ่อนที่สกัดจากขี้เถ้าพรรณไม้ ผลิตเป็นเครื่องใช้ในวิถีชีวิต และพิธีกรรม เช่น หม้อดอกไต (แจกันศิลปะไทใหญ่), อ่างแช่ข้าวเหนียว และชามประเภทต่างๆ อันเป็นรูปทรงที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวของงานช่างไทใหญ่ ซึ่งในวงวิชาการรู้จักกันอย่างกว้างขวางในนาม “เตาห้วยน้ำหยว”

ปัจจุบันยังคงปรากฏร่องรอยของกลุ่มเตาดังกล่าวจำนวน 3 เตา ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าแพะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดม่วยต่อ ห่างจากออกไปประมาณ 800 เมตร ในเขตหมู่ที่ 2 ตำบลขุนยวม ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ มีลำห้วยแคบๆ เรียกว่าห้วยน้ำหยว โดยรอบบริเวณยังสามารถพบเศษภาชนะดินเผากระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงกิจกรรมการผลิตที่เคยคึกคักในอดีต แต่น่าเสียดายที่การผลิตได้หยุดนิ่งไปกว่า 90 ปี ส่งผลให้ภูมิปัญญาช่างศิลป์แห่งเตาขุนยวม ต้องขาดช่วงการสืบทอดและยุติบทบาทลงในที่สุด

◆ ภาพลายเส้นที่ 9-12 รูปทรงหม้อคอกขุนยวมในรูปแบบต่างๆ

◆ ภาพลายเส้นที่ 13-16 รูปทรงหม้อดอกขุนขวมิในรูปแบบต่างๆ

❖ ภาพที่ 115-116 เศษชิ้นส่วนหม้อดอก จากแหล่งเตาห้วยน้ำหยวก

ตามคำบอกเล่าของคนที่ในพื้นที่ วิถีแห่งเครื่องเคลือบขุนยวม ณ แหล่งเตาแห่งนี้ได้ปิดตัวลงอย่างสิ้นเชิงในช่วงปีพุทธศักราช 2475 โดยมีหมื่นมั่งสันติสุข เป็นปราชญ์ผู้รังสรรค์รุ่นสุดท้ายแห่งเตาเผาห้วยน้ำหยวก

แม้เปลวไฟจากเตาจะมอดดับลง แต่ร่องรอยแห่งอารยธรรมที่หลงเหลืออยู่นั้น กลับชัดเจนผ่านสุนทรียภาพบนหม้อดอกเคลือบเขียวแห่งขุนยวม อันทรงคุณค่า งานประณีตศิลป์ที่ฝากจิตวิญญาณชาวไตลงบนผลงานหม้อดอก กลายเป็นต้นแบบความงามที่โดดเด่นและสมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผาวัฒนธรรมล้านนา

หม้อดอกดินเผาเมืองแม่สะเรียง: สายใยวัฒนธรรมจากไทวนสู่ไทใหญ่

อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน หม้อดอกดินเผาได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนแห่งศรัทธาที่อยู่คู่วิถีชีวิตผู้คนมาอย่างช้านาน สิ่งนี้มิใช่เพียงภาชนะดินเผา แต่คือภาพสะท้อนของความสัมพันธ์ทางสังคมอันแน่นแฟ้น ระหว่างชาวไทใหญ่ดั้งเดิมและชาวไทยวนจากเมืองเชียงใหม่ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อร้อยปีก่อน การหลอมรวมทางประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกันนี้เองที่ทำให้หม้อดอกเมืองแม่สะเรียงคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ที่โดดเด่น เป็นมรดกทางความเชื่อที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของคนเมืองแม่สะเรียงได้อย่างเด่นชัด

จากการสำรวจภาคสนาม ณ ศาสนสถานและชุมชนต่างๆ ในอำเภอแม่สะเรียง ประกอบกับการวิเคราะห์ภาพถ่ายโบราณอันทรงคุณค่า พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการใช้หม้อดอกดินเผาอย่างแพร่หลายในวิถีชีวิตดั้งเดิม หม้อดอกเหล่านี้ปรากฏให้เห็นเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องสักการะในทุกประเพณีและพิธีกรรมสำคัญรอบปี สะท้อนถึงจิตวิญญาณและความเลื่อมใสของชาวเมืองแม่สะเรียงที่มีมาอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่น่าสนใจคือรูปแบบของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่นี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างไปจากหม้อดอกในเขตเมืองขุนยวมอย่างชัดเจน แต่กลับมีรูปลักษณะและกรรมวิธีที่สอดคล้องกับเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งหัตถกรรมบ้านเหมืองกุง และบ้านบ่อ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสำคัญที่ส่งตรงมายังดินแดนแห่งนี้ตั้งแต่อดีต

❖ ภาพที่ 117 การदानหม้อดอกในวันปีใหม่เมือง ถ่ายเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2511

การปรากฏอยู่ของหม้อดอกดินแบบชุดเดียวกันทั้งในเมืองเชียงใหม่และแม่สะเรียง ไม่เพียงแต่แสดงถึงรสนิยมทางศิลปะที่พัวพันกัน แต่ยังเป็นสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงสองเมืองเข้าด้วยกัน ผ่านเส้นทางการค้าและการเคลื่อนย้ายทางสังคมของชาวไทยวนและไทใหญ่ กลายเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงอัตลักษณ์ของกลุ่มน้ำยวมและลุ่มน้ำปิงให้เป็นหนึ่งเดียว

❖ ภาพที่ 118-121 หม้อดอกดินเผา ทาสีน้ำมันส้มแดง เขียนลายดอก ผลึกภัณฑ์หม้อดอกจากบ้านเบ้อ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อประมาณ 50 ปีก่อน ยังคงมีให้เห็นในเมืองแม่สะเรียง

❖ ภาพที่ 122 การถวายหม้อดอก เจดีย์วัดสุพรรณรังษี (จองคำ) อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: ภาณุวัฒน์ ชื่นดวง ถ่ายเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2563

หม้อน้ำตา: สัญลักษณ์แห่งศรัทธาในประเพณีปอยส่างลอง

ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน “หม้อดิน” ยังคงบทบาทสำคัญในพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสู่ร่มกาสาวพัสตร์ของกุลบุตรไทใหญ่ ที่เรียกว่า “หม้อน้ำตา” เป็นหม้อดินขนาดพองามห่อด้วยผ้าขาว ภายในบรรจุใบไม้มงคล 9 ชนิด ประกอบด้วย ใบส้มป่อย (ใบหน่) ใบมะขาม (พม่าและไทย) ใบก้าน (ต้นใบชนิดหนึ่งคล้ายพริกไทย) ใบชา (ใบแข็ง) ใบชิง (แบบแผ่น) ใบหุ้ม (ใบหุ้ม) ใบแค (พืชชนิดหนึ่งคล้ายใบเตย) ใบแตง (ถั่วแระ) และใบยาง (ต้นใบปลูกในที่กลางแจ้ง) ในวันรับส่างลอง “ส่างลอง” จะนำหม้อน้ำตาไปถวายพระพุทธรูปและขออนุญาตบรรพชาจากพระเถระ พร้อมสมทานศีล 5 พิธีกรรมนี้สื่อถึงความบริสุทธิ์ การปกป้องคุ้มครอง และความศรัทธา เปรียบเสมือนการบูชาครูตามคติความเชื่อดั้งเดิม ก่อนที่ส่างลองจะขึ้นขี่คอพี่เลี้ยง (ตะแบ) เพื่อเริ่มต้นพิธีแห่ส่างลองอย่างเป็นทางการ

❖ ภาพที่ 123 หม้อน้ำตาส่างลอง วัดค้อแพ อำเภอยุยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: เพจแอ่วคี-Review

◆ ภาพที่ 124 หม้อน้ำคำสาบลอง วัดค้อแพ อำเภอยุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: เพจแอ่วคี-Review

ร่องรอยการใช้งานหม้อดินเผา
ในหลากหลายวัฒนธรรมข้างต้น สะท้อนให้เห็น
ถึงอัตลักษณ์ร่วมของผู้คนในภาคเหนือและ
เพื่อนบ้าน ที่ผูกพันกับดินและธรรมชาติ
การทำความเข้าใจรูปแบบของแจกันและ
หม้อดินเผาเหล่านี้ จึงไม่ใช่เพียงการศึกษา
งานช่าง แต่คือการรักษาความหมายทาง
จิตวิญญาณที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน

❖ ภาพที่ 125 แม่อุ้ยถือหม้อน้ำคำ
ที่มา: ประสงค์ แสงงาม

❖ ภาพที่ 126 หม้อน้ำคำสาบลง วัดต่อแพ อำเภอบูณาวาม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ที่มา: เพจแอ่วคี-Review

การจำแนกประเภทและคติการใช้ “หม้อดอกดินเผา” ในวัฒนธรรมไทใหญ่ (แม่สะเรียง)

ในวัฒนธรรมไทใหญ่ อุตลักษณ์ของแจกันดินเผาสีแดงไม่ได้เป็นเพียงภาชนะเพื่อความสวยงาม แต่เป็นเครื่องมือสื่อสารทางจิตวิญญาณที่มีการจำแนกชื่อเรียกตามวัตถุประสงค์และประเภทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างชัดเจน ดังนี้

1. หม้อสังฆานต์: เครื่องรับส่งเคราะห์และสิริมงคล (คติพราหมณ์-พื้นบ้าน)

ใช้สำหรับครอบครัวที่มีสมาชิกเกิดตรงกับวันสังฆานต์ล่วงหน้า โดยจัดแต่งด้วยใบไม้มงคล นานาชนิดเพื่อตั้งรับสังฆานต์ไว้หน้าบ้าน ภายในประดับด้วยใบไม้มงคลและดอกไม้พื้นเมือง ได้แก่ ใบกุหลาบ (หมากผู้หมากเมีย) ใบส้มป่อย ยอดโศก (ตะคร้อ) ดอกสะเป่ (ยอดหว่าป่า) ใบกุ่ม และดอกเอื้องตึง (เอื้องเงิน) พร้อมปักช่อตุงอย่างสวยงามเมื่อเสร็จพิธีสามารถเก็บรักษาหม้อดินเผานั้นไว้เพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ในปีต่อๆ ไปได้ ถือเป็นเครื่องใช้ในระดับครัวเรือนที่เชื่อมโยงกับดวงชะตาบุคคล

2. หม้อน้ำดอก: เครื่องสักการะพุทธรูป (คติพุทธ)

คือหม้อดอกที่จัดแต่งอย่างวิจิตรเพื่อนำไปถวายบูชาพระธาตุเจดีย์ในวันพญาวัน (วันเถลิงศก) โดยมีการปักดอกไม้ใบหมากและช่อกระดาห่เพิ่มเติมให้วิจิตรบรรจงยิ่งขึ้น การถวายในลักษณะนี้เรียกว่า ถวายขาด คือจะไม่มีภาชนะนำหม้อดอกกลับมาใช้ซ้ำอีก เพื่ออุทิศให้เป็นสมบัติในบวรพุทธศาสนาและเป็นการสะสมทานบารมีในช่วงปีใหม่

ในบางพื้นที่ของวัฒนธรรมไทใหญ่ ยังปรากฏคติความเชื่อเฉพาะสำหรับผู้ที่เกิดตรงกับวันสังฆานต์ล่วงหน้า โดยเชื่อว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านรอบปีที่สำคัญต่อดวงชะตา จึงมีการจัดทำเครื่องสักการะในรูปแบบการถวายหม้อน้ำ ความเชื่อนี้จะใช้หม้อดินเผาขนาดเล็ก บรรจุน้ำสะอาด อันบริสุทธิ์จนเต็ม แล้วใช้ผ้าขาวสะอาดห่อคลุมปิดปากหม้อไว้ให้เรียบร้อย เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการชำระล้างและการเริ่มต้นใหม่ที่บริสุทธิ์ จากนั้นจึงนำไปถวาย ณ ศาสนสถานหรือปูชนียวัตถุสำคัญ เพื่อเป็นการเสริมสิริมงคล หนุนดวงชะตา และอธิษฐานขอความร่วมมือเป็นสุขให้แก่ตนเองตลอดทั้งปี

3. หม้อน้ำตาต: เครื่องเซ่นสรวงจิตวิญญาณ (คติผี)

แม้จะมีลักษณะทางกายภาพเหมือนกับหม้อสองประเภทแรก แต่เมื่อถูกนำไปใช้ในบริบทของการเซ่นสรวง “กู” (สฤงเก็บอัฐิบรรพบุรุษ) หรือ “หอยผี” (หอยเจ้าที่/ผีสารักษ์) จะถูกเรียกว่า “หม้อน้ำตาต” การแยกชื่อเรียกนี้เป็นกุศโลบายในการแบ่งขอบเขตระหว่างโลกแห่ง

ศรัทธาในพุทธศาสนา และ โลกแห่งความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ให้ชัดเจน
และเหมาะสมตามกาลเทศะ

❖ ภาพที่ 127 หม้อดอกดินเผา ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเมืองเชียงใหม่เมื่อ 70 ปีก่อน ปัจจุบันไม่มีการผลิตแล้ว

❖ ภาพที่ 128-130 การใช้แจกันเซรามิกจากลำปางในยุคปัจจุบัน

หม้อดอกเชียงใหม่:

ปฐมบทแห่งศรัทธาและภูมิปัญญาช่างปั้นไทใหญ่

เชียงใหม่ มิได้เป็นเพียงศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของล้านนาเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่รองรับการอพยพโยกย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นำพาเอาศิลปวิทยาการติดตัวมาด้วย โดยเฉพาะกลุ่มช่างปั้นชาวไทใหญ่ ซึ่งได้เข้ามาสร้างสรรค์งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา จนกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่แพร่หลายในภูมิภาค

หากย้อนรอยประวัติศาสตร์ตามคำบอกเล่าของ พระครูอนุสรณ์ศาสนการ (อดีตเจ้าคณะอำเภอขุนยวมและเจ้าอาวาสวัดม่วยต่อ) เมื่อปี พ.ศ. 2526 ท่านได้ระบุถึงกลุ่มช่างปั้นไทใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองนาย เขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา เมื่อราว พ.ศ. 2420 โดยมีตำนานของพี่น้องสามคนผู้เป็นต้นสายงานหัตถกรรมในต่างพื้นที่ จุดเริ่มต้นที่สำคัญเกิดขึ้นเมื่อพี่ชายคนโตได้ตัดสินใจตั้งรากฐานและก่อร่างสร้างเตาเผาขึ้น ณ ย่านประตูช้างเผือก ในเมืองเชียงใหม่ เหตุการณ์นี้เองที่เป็นปฐมบทของการกำเนิดหม้อดอกเคลือบเขียวอันเป็นเอกลักษณ์เมื่อกว่าหนึ่งร้อยปีก่อน เครื่องปั้นดินเผาประเภทนี้ถือเป็นนวัตกรรมที่ล้ำสมัยและเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งทั้งในพื้นที่เชียงใหม่เองและจังหวัดใกล้เคียง

ความโดดเด่นของหม้อดอกเคลือบเขียวจากฝีมือช่างเมืองนาย คือเทคนิคการเคลือบผิวซึ่งเป็นวิทยาการที่ช่างพื้นถิ่นในสมัยนั้นยังไม่เชี่ยวชาญ ทำให้หม้อดอกเหล่านี้กลายเป็นสินค้าแปลกใหม่ที่มีความงดงาม ทนทาน และทรงคุณค่าในฐานะเครื่องพุทธบูชาที่สะท้อนถึงความศรัทธาและความเจริญรุ่งเรืองของงานช่างศิลป์ในอดีต

เตาเผาประตูช้างเผือก:

มรดกดินเผาชาวไทใหญ่บนแผ่นดินล้านนา

ย่านประตูช้างเผือก จังหวัดเชียงใหม่ ไม่เพียงแต่เป็นประตูด้านทิศเหนือของเมืองตามชัยภูมิโบราณ หากแต่ยังเป็นจุดหมายสำคัญทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ ในฐานะแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยมีจุดศูนย์กลางอยู่บริเวณที่ตั้งของโรงเรียนโกวิทอรัญและคิวรธช้างเผือกในปัจจุบัน

รากเหง้าของเครื่องปั้นดินเผาย่านนี้เริ่มต้นขึ้นในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (ประมาณปี พ.ศ. 2420) เมื่อชาวไทใหญ่ (คนไต) จากเมืองนายและเมืองกึ่งในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมาได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงใหม่ (จากขุนยวม) พร้อมกับนำวิทยาการและทักษะช่างติดตัวมาด้วย การตั้งเตาเผาในบริเวณนี้จึงเป็นการหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนที่สุดแห่งหนึ่ง

❖ ภาพที่ 131 หมูบ้านช่างปั้นย่านประตู่ข้างเผือก เตาเผาที่สร้างขึ้นภายในซากเจดีย์ในวัดร้าง บันทึกภาพเมื่อปี พ.ศ. 2467
ที่มา: KARPELÈS Suzanne (ถ่ายเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1924)

❖ ภาพที่ 132 ชายสองคนกำลังปั้นหม้อข้าวหม้อ เหมืองบ้านทำเครื่องปั้นดินเผาประตู่ข้างเผือก บันทึกภาพเมื่อปี พ.ศ. 2467
ที่มา: KARPELÈS Suzanne (ถ่ายเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1924)

สินค้าหลักที่สร้างชื่อเสียงให้แก่เตาเผาย่านประตู่ช้างเผือกคือ เครื่องเคลือบสีเขียว ซึ่งโดดเด่นด้วยเทคนิคการเคลือบน้ำเคลือบจากขี้เถ้าพันธุไม้ตามกรรมวิธีดั้งเดิมของช่างชาวไทใหญ่ ให้ผิวสัมผัสและสีส้มที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แม้ผู้ผลิตจะเป็นชาวไทใหญ่ แต่ผลิตภัณฑ์กลับถูกออกแบบมาเพื่อตอบสนองวิถีชีวิตของชาวไทยวน (คนเมือง) ในพื้นที่ได้อย่างลงตัว โดยมีผลิตภัณฑ์ยอดนิยม 2 ชนิด ได้แก่ หม้อดอก (แจกัน) ใช้สำหรับประดับตกแต่งและพิธีกรรมทางศาสนา หม้อข้าวหม่า (หม้อแช่ข้าวเหนียว) ถือเป็นสินค้าหลักของแหล่งเตานี้ เนื่องจากชาวไทยวน (คนเมือง) บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก ทำให้มีความต้องการหม้อแช่ข้าวเหนียวคุณภาพสูงในปริมาณมาก

เครื่องปั้นดินเผาย่านประตู่ช้างเผือกอยู่ที่ใช้เตามังกร ซึ่งเป็นเตาพื้นขนาดใหญ่ ก่อขึ้นจากอิฐและดินเหนียวในท้องถิ่น โครงสร้างของเตาถูกออกแบบอย่างชาญฉลาดโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก คือ ส่วนหน้าสำหรับป้อนเชื้อเพลิง ส่วนกลางสำหรับวางชิ้นงาน และส่วนท้ายที่เป็นปล่องไฟระบายความร้อน ผู้เขียนได้ตั้งข้อสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์ว่าการที่ช่างชาวไทใหญ่เลือกปักหลักบริเวณประตู่ช้างเผือก อาจเนื่องมาจากความพร้อมของวัสดุอุปกรณ์ เพราะในอดีตพื้นที่แถบนี้เต็มไปด้วยวัดร้างจำนวนมาก ซึ่งเอื้อต่อการนำอิฐเก่ามาใช้เป็นวัสดุหลักในการสร้างเตาเผาที่มีความทนทานสูง รวมถึงเป็นพื้นที่ร้างไร้คนพื้นถิ่นจับจอง

◆ ภาพที่ 133 หม้อดอกปากจีบเคลือบเขียว รูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพที่ 134 หม้อดอกเคลือบเขียวแบบโบราณที่ได้รับอิทธิพลต้นแบบจากงานไทใหญ่ จากบ้านสันกลาง อำเภอสันกำแพง

❖ ภาพที่ 135 หม้อดอกปากแบนเคลือบเขียว รูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งรูปทรงในลักษณะนี้เป็นแบบโบราณที่ได้รับอิทธิพลต้นแบบจากงานไทใหญ่

◆ ภาพลายเส้นที่ 17-22 รูปแบบหม้อคอกปากแบนแบบดั้งเดิม ที่ปรากฏในพื้นที่เมืองเชียงใหม่

ความสำคัญทางเศรษฐกิจในอดีต: สินค้าแปลกใหม่แห่งยุค

เมื่อร้อยปีก่อน ผลิตภัณฑ์จากเตาเผาประตู่ช้างเผือกถือเป็นนวัตกรรมที่สร้างความตื่นตาตื่นใจและเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างสูง เนื่องจากในขณะนั้นช่างพื้นเมืองล้านนายังไม่มีความชำนาญในเทคนิคการเคลือบผิวเครื่องปั้นดินเผาจากย่านนี้จึงกลายเป็นสินค้าพรีเมียมที่ถูกส่งออกไปจำหน่ายยังหัวเมืองใกล้เคียง สร้างรายได้และขับเคลื่อนเศรษฐกิจในพื้นที่อย่างมาก จนองค์ความรู้ดังกล่าวได้ถูกแพร่กระจายเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตออกไปในหลายพื้นที่ เช่น ที่บ้านแป๋ อำเภอบางคนที และกลุ่มหมู่บ้านในอำเภอสนักแพง ซึ่งปัจจุบันได้เลิกกิจการไปแทบหมดสิ้น

แม้ในปัจจุบันแหล่งผลิตดั้งเดิมกลางเมืองเชียงใหม่จะยุติบทบาทลงตามการขยายตัวของสังคมเมืองและการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา แต่ภูมิปัญญาของช่างไทใหญ่ไม่ได้เลือนหายไป ทักษะการเคลือบที่เก่าแก่และรูปแบบศิลปะที่สั่งสมมา ได้รับการถ่ายทอดและพัฒนาต่อยอดจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของอุตสาหกรรมศิลาดล (Celadon) ที่มีชื่อเสียงระดับโลกของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 136-137 หม้อดอกเคลือบเขียว ในรูปแบบต่างๆ ที่ผู้เขียนได้เก็บรวบรวมไว้ ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปทั้งในอำเภอแม่แตง อำเภอพร้าว อำเภอเมือง อำเภอหางดง และอำเภอจอมทอง

❖ ภาพที่ 138-139 หม้อคอกเคลือบเขียวในรูปแบบต่างๆ ที่ผู้เขียนได้เก็บรวบรวมไว้
ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไป ทั้งในอำเภอหางดง และอำเภอรอบทอง

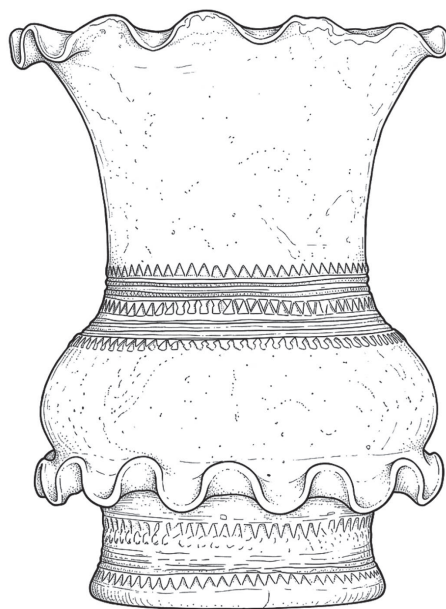
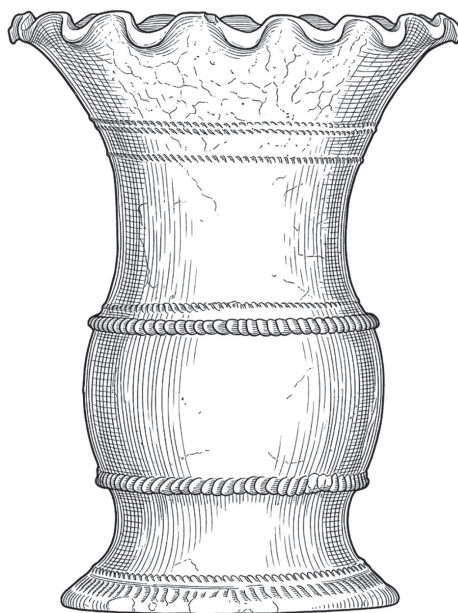
❖ ภาพที่ 140 หม้อดอกดินเผาปากจีบ ที่ผู้เขียนได้เก็บรวบรวมจากอำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพที่ 141 หม้อดอกดินเผาปากจีบ ที่ผู้เขียนได้เก็บรวบรวมจากอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพที่ 142 หม้อดอกดินเผาปากจีบ ตัวอย่างจากอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพลายเส้นที่ 23-26 รูปแบบหม้อดอกดินเผาปากจีบแบบดั้งเดิม ที่ปรากฏในพื้นที่เมืองเชียงใหม่

◆ ภาพที่ 143 หม้อดอกปากจีบเคลือบเขียว หม้อดอกล้านนาเกิดการประยุกต์รูปทรงให้มีความทันสมัย

จุดเปลี่ยนที่น่าสนใจของพัฒนาการหม้อดอกล้านนาในช่วงนี้ คือการปรับเปลี่ยนขนาดและรูปทรงจากเครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองสู่ลักษณะของแจกันที่มีขนาดกะทัดรัดขึ้น โดดเด่นด้วยการทำปากขอบจีบ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแจกันแก้วตะวันตก (Glassware) ของตะวันตกที่เริ่มเข้ามา มีบทบาทในงานสาธิตพิธีของไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา การรับอิทธิพลดังกล่าวทำให้หม้อดอกล้านนาเกิดการประยุกต์รูปทรงให้มีความทันสมัยและงดงามร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

◆ ภาพที่ 144-145 แจกันแก้ว ต้นแบบของการปรับรูปหม้อดอกดินเผาล้านนาในช่วงระยะเวลา 100 ปีให้หลัง

นอกจากการปรับเปลี่ยนรูปทรงตามอิทธิพลของแจกันแก้วแล้ว ยังปรากฏบทบาทของกลุ่มเตาเผาบ้านแป๋ บ้านขุนเส บ้านป่าตาล และบ้านน้อย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ในการรังสรรค์หม้อดอกดินเผารูปแบบใหม่เพื่อตอบโจทย์การใช้งานในพิธีกรรมสักการบูชาพระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามจารีตล้านนา ดินเผาในยุคนี้โดดเด่นด้วยการขึ้นรูปทรงแจกันปากจีบ ซึ่งหลังผ่านกระบวนการเผาจะถูกนำมาตกแต่งด้วยการทาสีและเขียนลวดลาย เพื่อเพิ่มความวิจิตรบรรจง ส่งขายที่กาดหลวงและพ่อค้าคนกลางเพื่อกระจายสินค้าทั่วภาคเหนือ⁴

ตลอดระยะเวลา 50-70 ปีที่ผ่านมา ถือเป็นช่วงเวลาแห่งการปรับตัวที่สำคัญของหม้อดอกล้านนา โดยเฉพาะจากแหล่งผลิตบ้านแป๋ซึ่งพบรูปแบบหลักถึง 4 ลักษณะและแพร่กระจายไปทั่วภูมิภาคภาคเหนือ ทว่าช่วงเวลานี้ก็กลับกลายเป็นลมหายใจสุดท้ายของหม้อดอกดินเผาแบบดั้งเดิม ก่อนที่บทบาทและความนิยมจะถูกแทนที่ด้วยแจกันแก้วและเครื่องเซรามิกจากลำปางในเวลาต่อมา

❖ ภาพที่ 146 หม้อดอกแจกัน ปักดอกไม้ใบหมาก บนหิ้งมีชาวล้านนาในปัจจุบัน

⁴ สัมภาษณ์, ปรีชา สายคำวัง, บ้านเหมืองงู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, 27 มีนาคม 2569.

◆ ภาพที่ 147-148 หม้อคอกบ้านเบ้อ รูปแบบที่ 1 (เก่าสุด)

◆ ภาพที่ 149-150 หม้อคอกบ้านเบ้อ รูปแบบที่ 2

◆ ภาพที่ 151-152 หม้อคอกบ้านเบ้อ รูปแบบที่ 3

◆ ภาพที่ 153 หม้อคอกบ้านเบ้อ รูปแบบที่ 4 (รุ่นสุดท้าย)

❖ ภาพที่ 154 หม้อดอกดินเผา ผลิตภัณฑ์ของบ้านเบ้อ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสาคร ถูกใช้บูชาบนหอผีเจ้าที่
ที่มา: ศิระ ทวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2525

ถอดรหัสหม้อดอกลำพูน: ภาพถ่ายโบราณ สะท้อนวิถีศรัทธาและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

ในพื้นที่จังหวัดลำพูน ปรากฏรูปแบบของหม้อดอก (แจกันดินเผาโบราณ) ที่มีอัตลักษณ์คล้ายคลึงกับศิลปะเครื่องปั้นดินเผาในเขตจังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างมาก ข้อเสนอพื้นฐานเบื้องต้นประเมินว่าเกิดจากความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์และการติดต่อสื่อสารกันอย่างแนบแน่นระหว่างสองวัฒนธรรม รวมถึงความเลื่องชื่อของแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้าสำคัญในอดีต

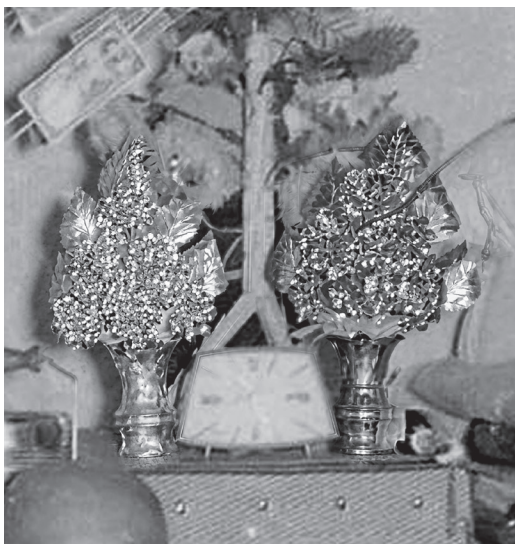
ลักษณะของหม้อดอกที่พบในลำพูนส่วนใหญ่จึงมีที่มาจากการสั่งทำพิเศษหรือการซื้อขายแลกเปลี่ยนจากแหล่งเตาในเชียงใหม่ แม้ในอดีตอาจปรากฏงานหัตถศิลป์จากช่างท้องถิ่นลำพูนอยู่บ้าง แต่เนื่องจากรูปแบบการผลิตไม่ได้แพร่หลายเป็นวงกว้าง จึงทำให้เอกลักษณ์จากส่วนกลางของภาคเหนือ (เชียงใหม่) เข้ามามีอิทธิพลหลัก

จากการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจภายในพิพิธภัณฑ์วัด และการสัมภาษณ์เจาะลึกจากปราชญ์ท้องถิ่นรวมถึงคนในชุมชนต่างให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่าหม้อดอกส่วนใหญ่ที่ใช้ในลำพูนคือมรดกทางวัฒนธรรมที่รับต่อมาจากพ่อค้าในตัวเมืองเชียงใหม่ โดยชาวบ้านนิยมนำมาจัดประดับดอกไม้เพื่อบูชาพระรัตนตรัยบนหิ้งพระภายในเรือนอาศัย ตลอดจนใช้ประกอบในงานบุญประเพณีและพิธีกรรมทางความเชื่อต่างๆ อันเป็นอัตลักษณ์ร่วมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชาวล้านนาที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม่ปรากฏตัวอย่างโบราณวัตถุชิ้นจริงในพื้นที่ปัจจุบัน เนื่องมาจากคุณลักษณะของหม้อดอกดินเผายุคหลังที่เป็นงานประเภทเผาไฟต่ำ (Earthenware) ซึ่งมีความพรุนตัวสูง เมื่อใช้บรรจุน้ำความชื้นจะส่งผลให้เนื้อดินเปื่อยยุ่ยและเสื่อมสภาพตามกาลเวลา ประกอบกับคตินิยมของชาวล้านนาที่ถือว่า สิ่งของที่ใช้ถวายเป็นพุทธบูชา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากเกิดการชำรุดเสียหายจะถือว่าเป็นของมีตำหนิมลทิน จึงมักมีการเปลี่ยนถ่ายชิ้นใหม่มาทดแทนอยู่เสมอ เมื่อแหล่งผลิตหม้อดอกดินเผาดั้งเดิมยุติบทบาทลง แจกันจากวัสดุสมัยใหม่จึงเข้ามาแทนที่จนถึงปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุของการไม่ปรากฏพบเห็นหม้อดอกดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำพูนเท่าที่ควร

❖ ภาพที่ 155-156 หม้อดอกดินเผาบนหิ้งพระ
บนเรือนชาวลำพูน แสดงถึงการใช้หม้อดอกดินเผา
กลายเป็นพุทธบูชา อันเป็นวิถีความเชื่อความศรัทธา
ที่ชาวลำพูนปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 157-158 ภาพความทรงจำของงานบวชพระ
 ในอดีตที่จังหวัดลำพูน มักปรากฏภาพหม้อดอก
 คินเผาที่ถูกนำมาทำเป็นต้นดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
 ตั้งตระหง่านเคียงข้างเครื่องอัฐบริขาร
 แสดงให้เห็นถึงบทบาทของงานคินเผาบ้านเบ้อ
 ที่ทำหน้าที่เป็นภาชนะแห่งศรัทธา
 เชื่อมโยงวิถีชีวิตของชาวบ้านเข้ากับพุทธศาสนา
 ผ่านเครื่องประกอบพิธีกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์
 ทางศิลปะของท้องถิ่นอย่างเด่นชัด
 ที่มา: นเรศ บุญเที่ยง

❖ ภาพที่ 159 พุ่มดอกไม้เงินดอกไม้ทองในงานบวชชาวลำพูน

จากภาพถ่ายโบราณ ผู้เขียนได้ลองนำมาลงสีใหม่ โดยใช้โปรแกรม Nano Banana 2 ช่วยเพื่อให้ภาพจินตนาการของพุ่มเงินพุ่มทองเสมือนจริง โดยเป็นการนำเอากระดาดตะกั่วสีเงินและสีทอง มาห่อหุ้มหม้อดอกดินเผา แล้วทำพุ่มดอกไม้เงินดอกไม้ทอง หนึ่งในเครื่องบวชพระของชาวลำพูน ที่จะส่งมอบให้ผู้ที่จะบวช นำไปถวายเป็นพุทธบูชา

ภาพถ่ายโบราณถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญ ในการศึกษาครั้งนี้โดยเฉพาะการปรากฏของหม้อดอกดินเผา จากแหล่งผลิต บ้านเบ้อ ตำบลสันผักหวาน อำเภอหางดง ซึ่งในช่วง 50-70 ปีก่อน ถือเป็นแหล่งผลิตใหญ่ที่กระจายสินค้าไปทั่วภูมิภาค ดังที่ปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ ในภาพถ่ายโบราณ ทั้งที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมถึงในจังหวัด เชียงใหม่และลำพูน

หม้อดอกดินเผาลำปาง:

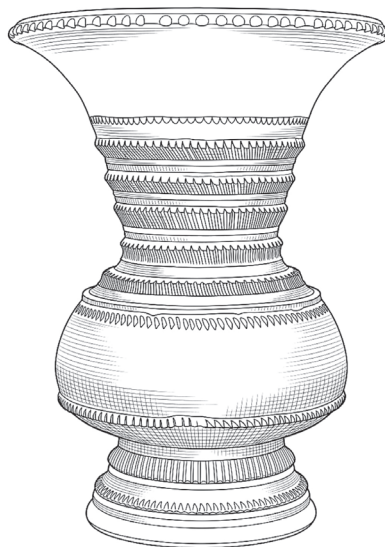
รูปทรงที่ไม่ซ้ำซ้อน แต่กลับมีอัตลักษณ์ที่ชัดเจน

หม้อดอกดินเผาแห่งนครลำปาง ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังปรากฏในวิถีชีวิตของชาวเมืองเขลางค์มาอย่างยาวนาน แม้พลวัตทางสังคมจะหมุนเปลี่ยนไปตามกาลเวลา แต่หม้อดอกดินเผาในพื้นที่นี้ยังคงรักษาบทบาทสำคัญในฐานะ หม้อดอกและหม้อสังฆานต์ เครื่องประกอบจารีตในประเพณีสงกรานต์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

หลักฐานชิ้นสำคัญที่บ่งบอกถึงพุทธศิลป์และรูปแบบของหม้อดอกดินเผาแห่งนครลำปาง ปรากฏชัดอยู่บนซุ้มประตูโขงวัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งรังสรรค์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2429 ในคราวบูรณะวัดครั้งใหญ่โดยครูบาอินชัยธรรมจินตามณี (ครูบาโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดปงสนุกและเจ้าคณะจังหวัดลำปางรูปแรก ท่านถือเป็นพระเถระผู้มีคุณูปการและมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการวางรากฐานด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของเมืองลำปางในช่วงรอยต่อพุทธศตวรรษที่ 24-25 การปรากฏของหม้อดอกดินเผา ณ ศาสนสถานสำคัญแห่งนี้ ไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม แต่ยังเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ยืนยันถึงความนิยมและอัตลักษณ์ของงานดินเผาพื้นถิ่นที่รุ่งเรืองในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

❖ ภาพที่ 160-161 หม้อดอกดินเผาที่ประดับบนซุ้มประตูโขงวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

◆ ภาพลายเส้นที่ 27-28 หม้อดอกบนซุ้มประตูโขงวัดปงสนุกเหนือจำนวน 2 แบบ

◆ ภาพที่ 162 หม้อดอกดินเผา
ระดับซุ้มประตูโขงวัดปงสนุกเหนือ

หม้อดอกดินเผาดังกล่าวโดดเด่นด้วยรูปทรงกลมมนสมส่วน รับกับส่วนปากที่ผายบานอย่างอ่อนช้อย บนฐานรองเตี้ยที่ให้ความรู้สึกมั่นคง สุนทรียภาพอันเป็นเอกลักษณ์ปรากฏชัดในงานตกแต่งบริเวณลำคอจนถึงขอบปากหม้อ ผ่านเทคนิคการกดประทับและการขีดเขียนลวดลายเป็นรูปกลีบบาบัวซ้อนชั้นที่ละเอียดอ่อน พร้อมเพิ่มมิติเชิงช่างด้วยการกรอหยักรอบขอบปาก สร้างจังหวะของแสงและเงาบนพื้นผิวดินเผาอย่างมีชั้นเชิง ภายใต้กรรมวิธีการปั้นด้วยดินนา อันเป็นวัสดุพื้นถิ่นและผ่านการเผาด้วยอุณหภูมิต่ำตามแบบฉบับงานหัตถศิลป์ดั้งเดิม ถือเป็นรูปแบบตั้งต้นของหม้อดอกแห่งเมืองลำปางได้อย่างน่าสนใจ

นอกจากหม้อดอกที่พบในวัดปงสนุกแล้ว ภายในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง ยังมีการจัดแสดงหม้อดอกดินเผาอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในแง่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หม้อดอกลักษณะนี้เป็นผลงานสร้างสรรค์ตามแบบฉบับดั้งเดิมของกลุ่มช่างบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงของจังหวัด รูปทรงของหม้อดอกกลุ่มนี้มีความคล้ายคลึงและเป็นการคลี่คลายทางศิลปะมาจากรูปแบบของวัดปงสนุก แต่มีการปรับประยุกต์ให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวตามยุคสมัยและฝีมือช่างในแถบบ้านป่าเยะ

หม้อดอกรูปแบบนี้ยังคงหลงเหลือให้เห็นตามบ้านเรือนในตัวเมืองลำปาง แสดงให้เห็นถึงความนิยมที่แพร่หลายในช่วงระยะเวลา 70 ปีที่ผ่านมา ซึ่งปัจจุบันหม้อดอกดินเผาเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่เครื่องพุทธบูชาในวัดเท่านั้น แต่ยังถูกรักษาไว้เพื่อใช้เป็นหม้อสังฆานต์ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) ของทุกปี

❖ ภาพที่ 163-164 หม้อดอกดินเผา รุ่นที่ 2 ภายในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม และสามารถพบเห็นได้ตามบ้านเรือนในตัวเมืองลำปาง

ภายในพิพิธภัณฑ์สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ปรากฏหลักฐานสำคัญคือหม้อดอกดินเผาลำปางจำนวน 2 ชิ้น ซึ่งรวบรวมมาจากแหล่งภูมิปัญญาบ้านสันกลางและบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

ลักษณะของหม้อดอกกลุ่มนี้มีรูปทรงตัวหม้อกลมมน ปากบานกว้างรับกับส่วนฐานที่เตี้ย เน้นความเรียบง่ายโดยไม่นิยมทำลวดลายประทับ มีทั้งประเภทเคลือบเขียวและดินเผาขัดผิวมัน ซึ่งสะท้อนถึงอัตลักษณ์เฉพาะตัวและนับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงถึงวิวัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาในวิถีวัฒนธรรมลำปาง

❖ ภาพที่ 165-166 หม้อดอกบ้านสันกลาง บ้านป่าเยะ ภายในพิพิธภัณฑ์สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ในอดีต จังหวัดลำปางปรากฏหลักฐานการผลิตเครื่องปั้นดินเผากระจายตัวอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ โดยมีลักษณะเด่นคือเป็น งานเผาไฟต่ำ (Earthenware) โดยใช้กรรมวิธีแบบดั้งเดิม เช่น การเผาในที่โล่งหรือการใช้เตากลางทุ่ง ซึ่งอาศัยฟืนไม้และฟางข้าวเป็นเชื้อเพลิงหลัก แหล่งผลิตภูมิปัญญาที่สำคัญและเป็นที่รู้จักในวิถีชีวิตคนลำปางมี 4 แหล่งหลัก โดยแบ่งตามอัตลักษณ์และประเภทของการใช้งาน ดังนี้

กลุ่มหัตถกรรมตำบลพิชัย (บ้านม่อนเขาแก้ว และบ้านสามัคคี) เน้นการผลิตภาชนะดินเผาเพื่อการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน รูปลักษณะ เน้นความแข็งแรงและฟังก์ชันการใช้งานเป็นหลัก เช่น หม้อน้ำ หม้อแกง หม้อสาว (หม้อสำหรับทำพิธีกรรมหรือใส่น้ำดื่ม) และกระถางต้นไม้

กลุ่มหัตถกรรมตำบลบ่อแก้ว (บ้านป่าเยะ และบ้านสันกลาง): เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญ โดยเน้นการผลิตภาชนะเครื่องใช้ในวิถีชีวิตและพิธีกรรม เช่น หม้อน้ำ น้ำตัน (คนโท) และแจกันหม้อดอก จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่รู้จักกันแพร่หลายในชื่อน้ำตันบ่อแก้ว ซึ่งสะท้อนถึงทักษะเชิงช่างที่ผสานเข้ากับวิถีวัฒนธรรมล้านนาได้อย่างลงตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบททางสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้งานหัตถกรรมในพื้นที่ต้องปรับตัว

❖ ภาพที่ 167 ยายซอน ชาวบ้านป่าเยะ สาธิตการปั้นขึ้นรูปหม้อดอกของเมืองลำปาง ซึ่งปัจจุบันไม่มีการผลิตแบบปั้นมืออีกแล้ว
ที่มา: คุณอาทิตย์ สุปิยะ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2567

❖ ภาพที่ 168-169 หม้อดอกแบบหล่อพิมพ์ และการเผาแบบเตาเปิดกลางทุ่งในปัจจุบัน

บริบทและการเปลี่ยนแปลงของแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา บ้านป่าเยะและบ้านสันกลาง

ชุมชนบ้านป่าเยะ ปัจจุบันยังคงปรากฏกลุ่มผู้ผลิตที่พยายามรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น จึงมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการจากงานปั้นมือแบบโบราณมาเป็นการหล่อพิมพ์ แล้วจึงใช้วิธีการย้อมผิวสัมผัสให้มีความงดงามคล้ายคลึงกับโบราณวัตถุ เพื่อลดทอนขั้นตอนและรักษาความแพร่หลายของผลิตภัณฑ์⁵

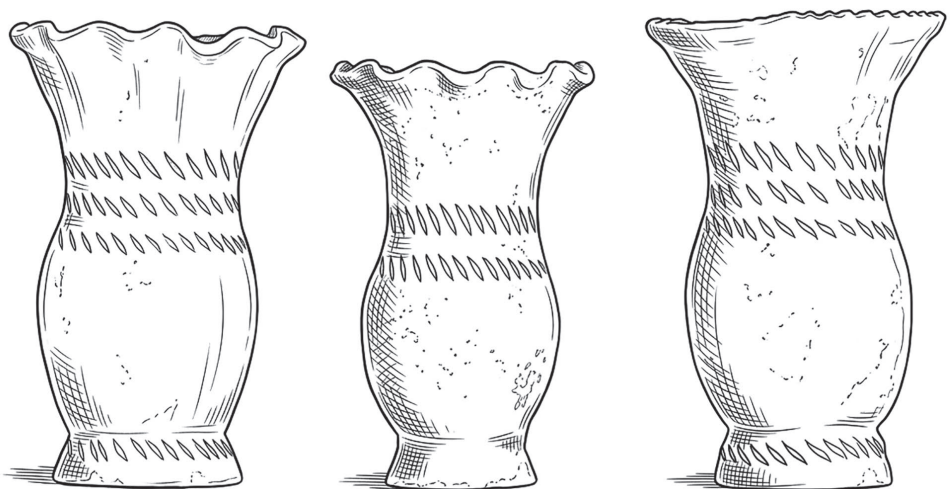
ชุมชนบ้านสันกลาง เดิมเคยมีรากเหง้าการผลิตเครื่องใช้ชนิดเดียวกับบ้านป่าเยะ แต่ในปัจจุบันกลุ่มช่างได้ปรับเปลี่ยนทิศทางจากการผลิตภาชนะขนาดใหญ่ หันไปเน้นการผลิตผางประทีปเป็นหลัก เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในปัจจุบัน

นอกจากนี้ กระบวนการเผาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของงานดินเผา ก็ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของความเป็นเมือง แต่เดิมช่างจะใช้การเผาแบบเตาเปิดกลางทุ่ง ซึ่งเป็นกรรมวิธีพื้นบ้านดั้งเดิม แต่เมื่อชุมชนบ้านเรือนขยายตัวโอบล้อมพื้นที่ผลิต การก่อเตาเผากลางแจ้งจึงไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่และมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมส่งผลให้กรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมเผชิญกับความท้าทายในการสืบสานและอนุรักษ์อย่างยิ่ง

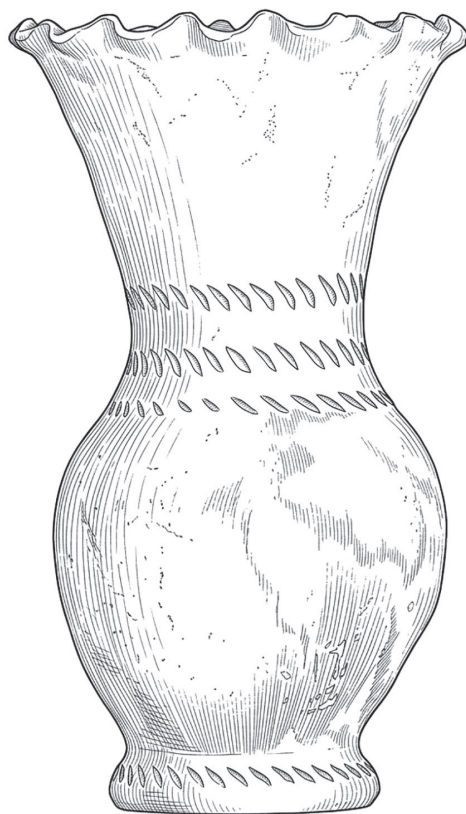
⁵ ธวัชชัย ทำทอง, พัฒนาการและประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผาลำปาง, หน้า 129.

◆ ภาพที่ 170 หม้อดอกดินเผาบ้านป่าเยะและบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

◆ ภาพลายเส้นที่ 29 หม้อดอกโบราณบ้านป่าเยะ

❖ ภาพลายเส้นที่ 30
หม้อดอกโบราณบ้านป่าพะ

อัตลักษณ์หม้อดอกดินเผาแห่งบ้านป่าพะและบ้านสันกลาง ในช่วง
กึ่งศตวรรษที่ผ่านมา (ประมาณ 30-50 ปี) สะท้อนถึงภูมิปัญญาการปั้นด้วยมือ
และขึ้นรูปบนแป้นหมุนอย่างประณีต โดดเด่นด้วยรูปลักษณะทรงกระบอกขนาด
กะทัดรัด รับกับฐานแบนเตี้ยและปากบายที่ผายออกอย่างพองาม มีทั้งรูปแบบ
ปากเรียบและปากจีบริ้วอันเป็นเอกลักษณ์

ตัวหม้อประดับด้วยลายขูดขีดเป็นเส้นสั้นเฉียงทแยงอย่างเรียบง่าย
ทว่ามีจักรหวะหนักเบาอันเป็นเสน่ห์เฉพาะตัว มีการสร้างสรรค์ทั้งขนาดใหญ่
เพื่อบูชาพระรัตนตรัยภายในวิหาร และขนาดเล็กสำหรับโต๊ะหมู่บูชาหรือ
ศาลเจ้าประจำบ้าน แม้รูปแบบจะเรียบง่ายไม่ซับซ้อน แต่หม้อดอกเหล่านี้
กลับเปี่ยมด้วยลมหายใจแห่งศิลป์ ที่พยายามปรับตัวและสืบทอดอัตลักษณ์
ดั้งเดิมให้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย
ได้อย่างสง่างาม

◆ ภาพที่ 171 การถวายหม้อดอก พระประธานภายในมณฑปวัดพระแก้วคอนเฒ่าสุชาคาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา: ศิระ ดวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

◆ ภาพที่ 172 หม้อดอกปักดอกและใบ ประดับช่อตุ้มสีต่างๆ วางไว้หน้าหอนิเฝ้าที่ ในประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์)
เมืองลำปาง
ที่มา: ศิระ ดวงชัยปิติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2522

ปัจจุบันหม้อดอกลำปาง ยังคงผลิตภายในชุมชนบ้านป่าเยะ ถึงแม้ว่าจะมีการปรับวิธีการสร้างชิ้นงาน จากงานปั้นมือเป็นงานหล่อพิมพ์แล้วก็ตาม หม้อดอกดินเผาบ้านป่าเยะยังคงเป็นที่ต้องการของคนลำปาง ในการสร้างเครื่องปั้นดินเผาประเภทหม้อดอก เพื่อใช้ในงานประเพณีพิธีกรรม ตามความเชื่อของคนเมือง โดยเฉพาะช่วงประเพณีปีใหม่เมือง การเปลี่ยนหม้อดอกในบ้านในวันเปลี่ยนศักราชใหม่ การใช้เป็นหม้อสังฆานต์ประดับหน้าบ้านในวันสังฆานต์ล่อง การใช้หม้อดอกไปสักการบูชาพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ

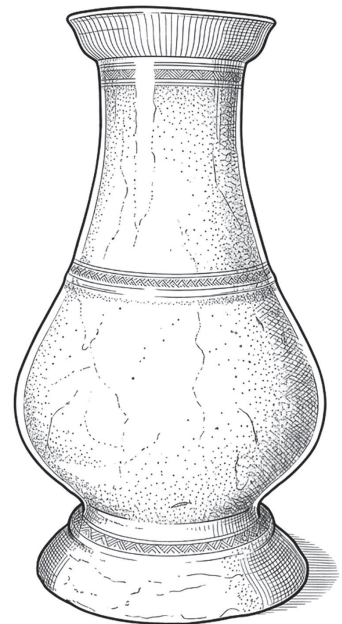
❖ ภาพที่ 173-174 การแต่งหม้อดอกที่เรียกว่า หม้อสังฆานต์ ช่วงประเพณีปีใหม่เมือง จังหวัดลำปาง ในปัจจุบัน

ในมิติของพุทธศิลป์และงานช่าง หม้อดอกดินเผาเมืองลำปางแม้จะมีรูปทรงที่ไม่ซับซ้อนแต่กลับมีอัตลักษณ์ที่ชัดเจน ทั้งในด้านแหล่งกำเนิดและหน้าที่การใช้งานที่เฉพาะเจาะจง รูปทรงที่ปรากฏสะท้อนถึงภูมิปัญญาการปั้นที่เรียบง่ายแต่ทรงพลัง เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่ยังมีลมหายใจและปรากฏร่องรอยแห่งอดีตให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาอย่างเด่นชัด ดอกย้าภาพจำของลำปางในฐานะเมืองแห่งหัตถศิลป์ดินเผาที่ความศรัทธากับงานช่างพื้นบ้านหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน อีกทั้งยังคงไว้ซึ่งงานเครื่องปั้นดินเผาให้ดำเนินคู่ไปกับประเพณีพิธีกรรมอันเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมได้อย่างสมบูรณ์และงดงามในยุคปัจจุบัน

พุทธศิลป์ถิ่นพะเยา:

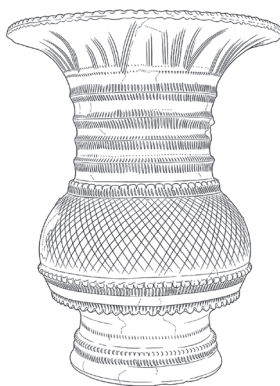
ความงามของหม้อดอกและแจกันดินเผาโบราณ

หลักฐานสำคัญของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่จังหวัดพะเยา ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในสองส่วน คือจากโบราณวัตถุและจากภาพถ่ายโบราณ โดยส่วนแรกคือกลุ่มโบราณวัตถุที่จัดแสดง ณ หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา ซึ่งประกอบด้วยหม้อคนโท หรือแจกันเคลือบสีตามแบบฉบับศิลปะล้านนา สันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20–22 โบราณวัตถุชิ้นนี้มีแหล่งกำเนิดจากเตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ซึ่งถูกนำมาเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการปรากฏของ แจกันหม้อดอกทรงสูง ที่สะท้อนถึงรูปแบบอัตลักษณ์และความประณีตของเครื่องปั้นดินเผา ยุคล้านนาได้เป็นอย่างดี

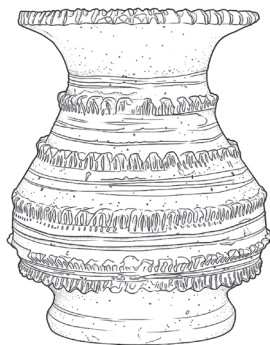

❖ ภาพที่ 175–176 คนโท แจกัน และกระปุกเคลือบสี ศิลปะล้านนา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20–22 จากเตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

นอกจากนี้ภายในหอวัฒนธรรมนิทัศน์ยังจัดแสดงหม้อดอกดินเผา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งได้รับมอบจากการบริจาคโดยชาวพะเยา ประกอบด้วยโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ 2 รูปแบบ ได้แก่ หม้อดอกดินขาวทรงกลม ลักษณะปากบานฐานเตี้ย ตกแต่งผิวด้วยเทคนิคลายขีดประทับ จำนวน 1 ใบ และหม้อดอกดินเผาผิวดำทรงกลม ลักษณะปากสั้นฐานเตี้ยประดับลวดลายละเอียดประณีตด้วย ลายสร้อยดอกหมาก จำนวน 1 ใบ สันนิษฐานว่าโบราณวัตถุทั้งสองชิ้นเป็นผลงานจากแหล่งเตาจากเมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา และจากแหล่งเตาอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งสะท้อนถึงรสนิยมและการสืบทอดงานช่างเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ใกล้เคียงที่แพร่หลายเข้ามาในพะเยายุคหลัง

♦ ภาพที่ 177-178
หม้อดอกดินขาวทรงกลม
สันนิษฐานว่าเป็นผลงาน
จากแหล่งเตา
จากเมืองเชียงตุง

♦ ภาพที่ 179-180
หม้อดอกดินดำทรงกลม
สันนิษฐานว่าเป็นผลงาน
จากแหล่งเตา
อำเภอเชียงแสน
จังหวัดเชียงราย

หลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนภาพลักษณ์ดั้งเดิมของ วิหารวัดหลวงราชสันฐาน จังหวัดพะเยา ปรากฏชัดในภาพถ่ายโบราณเมื่อปี พ.ศ. 2478 โดย Arnold Heim (อาร์โนลด์ ไฮม์) นักธรณีวิทยาชาวสวิตเซอร์แลนด์ ภาพชุดนี้ทำหน้าที่เป็นเสมือนบันทึกความทรงจำก่อนที่วิหารหลังเดิมจะมีการบูรณะใหม่ในยุคต่อมา

รายละเอียดที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งภายในภาพ คือการพบร่องรอยการวางหม้อดอกดินเผา ไว้เบื้องหน้าพระประธานเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการบูชา ซึ่งเผยให้เห็นอัตลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผาพื้นถิ่นพะเยาเมื่อเกือบร้อยปีก่อนได้อย่างชัดเจน โดยภาพรวมหม้อดอกดินเผาตามแบบฉบับเมืองพะเยา จะมีลักษณะเด่นคือ ตัวหม้อทรงกลมสมส่วน คอหม้อเรียวยาวสูงรับกับปากหม้อที่ผายบานออก โดยบริเวณขอบปากมีการตกแต่งด้วยเทคนิคการทำจีบรีวอย่างประณีต ส่วนฐานทำเป็นทรงเตี้ยมันคง รูปแบบดินเผาเช่นนี้ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ปรากฏพบในพื้นที่เมืองพะเยาและพื้นที่วัฒนธรรมใกล้เคียงในอดีต

◆ ภาพที่ 181 ภายในวิหารวัดหลวงราชสันฐาน จังหวัดพะเยา บันทึกเมื่อประมาณปี ค.ศ. 1935 (พ.ศ. 2478)
โดย Hiem Arnold
ที่มา: หอจดหมายเหตุ ETH-Bibliothek เมืองซูริก ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

❖ ภาพที่ 182-183 รูปสัณฐานหม้อดอกเมืองพะเยา ถอดจากภาพถ่ายโบราณ

เป็นที่น่าเสียดายที่ในปัจจุบันข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพะเยายังมีอาจสืบค้นได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนทั้งเข้าและออกตลอดช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้อัตลักษณ์ของงานช่างศิลป์แขนงนี้ค่อยๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา

อย่างไรก็ดีภาพถ่ายโบราณและโบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่ถือเป็นกุญแจสำคัญ และต้นแบบอันล้ำค่าในการรื้อฟื้นงานหม้อดอกเมืองพะเยาให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งในอนาคต โดยนอกเหนือจากการฟื้นฟูภูมิปัญญางานช่างดินเผาแล้ว สิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่กันคือ การรื้อฟื้นจารีตประเพณีตานหม้อดอกหน้าพระเจ้าภายในวิหาร เพื่อให้งานหัตถศิลป์ได้กลับมาทำหน้าที่เป็นเครื่องสักการะอันสูงส่งดังเช่นในอดีต

การผสมผสานระหว่างการพัฒนาองค์ความรู้ช่าง และจิตวิญญาณทางความเชื่อเช่นนี้ จะเป็นหนทางสำคัญที่นำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองพะเยาให้ดำรงอยู่อย่างทรงคุณค่าและยั่งยืนสืบไป

หม้อดอกเมืองแพร่: กับจุดเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหลังยุคกบฏเงี้ยว

จากการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลในเขตล้านนาตะวันออก พบว่าหม้อดอกดินเผาปรากฏให้เห็นน้อยมากในพื้นที่จังหวัดแพร่ ซึ่งถือเป็นประเด็นที่น่าสนใจทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา โดยสามารถตั้งข้อสันนิษฐานถึงสาเหตุการลดน้อยถอยลงของมรดกวัฒนธรรมนี้ผ่านจุดเปลี่ยนสำคัญทางเมือง ดังนี้

1. จุดเปลี่ยนจากเหตุการณ์กบฏเงี้ยว (พ.ศ. 2445)

ความรุ่งเรืองของประเพณีการถวายนหม้อดอก (การตานหม้อดอก) อาจมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ พม่า-ไทใหญ่ (เงี้ยว) ที่เคยมีบทบาทสำคัญในเมืองแพร่ แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ “กบฏเงี้ยว” ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อต่อต้านการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และจบลงด้วยการปราบปรามโดยกองทัพหลวงในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2445 เหตุการณ์นี้ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อโครงสร้างอำนาจ แต่ยังส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่

2. การสิ้นสุดของจารีตและพิธีกรรม

เมื่อกลุ่มผู้นำไทใหญ่ถูกปราบปรามและอิทธิพลทางการเมืองลดลง จารีตพิธีกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีกลิ่นอายพม่า-ไทใหญ่ จึงถูกกลบ汰ไปตามกระแสการรวมศูนย์อำนาจจากส่วนกลาง ส่งผลให้ประเพณีเฉพาะกลุ่มอย่างการตานหม้อดอก ค่อยๆ เลือนหายไปจากสังคมเมืองแพร่ในที่สุด

การขาดหายไปของหม้อดอกดินเผาในเมืองแพร่ จึงอาจไม่ใช่เพียงเรื่องของงานหัตถกรรมที่หยุดชะงักลง แต่เป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงการแตกสลายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หลังเผชิญกับพายุทางการเมืองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งทำให้หม้อดอกอันเป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาแบบดั้งเดิมสูญสิ้นไปพร้อมกับบริบททางสังคมในยุคนั้น แต่พอยังมีคำบอกเล่าและกล่าวถึงการใช้หม้อดอกดินเผาในประเพณีบางอย่างของคนเมืองในจังหวัดแพร่ เช่น ประเพณีตั้งธรรมหลวง ระหว่างการเทศน์เวสสันดรชาดกจะมีการถวายนโคมไฟและตานโหนดอก (หม้อดอก) โดยเจ้าของกัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์จะต้องมีต้นดอกโหนดอกเอาดอกไม้ใส่แจกัน วางไว้ข้างคู่กับกัณฑ์เทศน์⁶ เป็นต้น

⁶ สัมภาษณ์, ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ชาวบ้านเหมืองหม้อ จังหวัดแพร่, 15 พฤศจิกายน 2568.

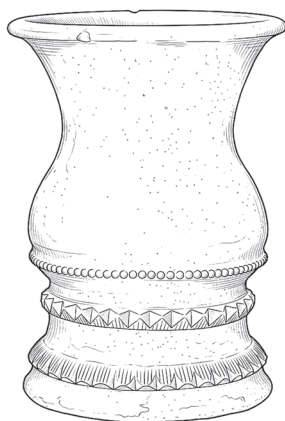
แม้ในปัจจุบันจังหวัดแพร่จะยังคงปรากฏร่องรอยทางสถาปัตยกรรมของวัดไทใหญ่ อยู่บ้าง ทว่าในมิติทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบไทใหญ่กลับถูกกลืนกลายเข้ากับอัตลักษณ์ ของกลุ่มคนเมืองในท้องถิ่นอย่างแยกไม่ออก ส่งผลให้งานศิลปกรรมพม่า-ไทใหญ่ดั้งเดิม เกิดการปรับเปลี่ยนและถูกแฝงอยู่ในงานศิลปะพื้นถิ่นจนขาดความชัดเจนในเชิงอัตลักษณ์

ประเด็นนี้สอดคล้องกับผลการศึกษา “ลวดลายหม้อปुरुณฐะในวัฒนธรรมล้านนา” ของผู้เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2565 ซึ่งพบว่าในพื้นที่จังหวัดแพร่มีการปรากฏของลวดลายดังกล่าว น้อยมาก เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะพบว่า ทั้งลวดลายหม้อดอก (งานจิตรกรรม/ประติมากรรม) และหม้อดอกดินเผา (งานหัตถกรรม) ต่างมีความเชื่อมโยงทางคติความเชื่อและรูปแบบศิลปะ ที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชาวพม่า-ไทใหญ่

“หม้อดอก” หนึ่งในที่ยังหลงเหลือ: ร่องรอยศรัทธาไทใหญ่ ณ วัดจอมสวรรค์

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่ทำให้หม้อดอกดินเผาเกือบจะ เลือนหายไปจากเมืองแพร่ จากการลงพื้นที่สำรวจผู้เขียนได้พบกับหม้อดอกดินเผาเพียงหนึ่งเดียว ที่ยังคงทำหน้าที่สืบสานศรัทธาอยู่บนจองวิหาร วัดจอมสวรรค์ อำเภอเมืองแพร่

ศิลปวัตถุชิ้นนี้เปรียบเสมือนร่องรอยสำคัญที่ยืนยันถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรมไทใหญ่ ในพื้นที่ ด้วยลักษณะเฉพาะทางศิลปกรรมที่เด่นชัด รูปทรงอันเป็นเอกลักษณ์ ตัวหม้อกลมสั้น รับกับฐานที่เตี้ยมั่นคง โดดเด่นด้วยส่วนปากที่บานแบนกว้าง เทคนิคชั้นสูงผ่านการเผา เคลือบด้วยอุณหภูมิสูง โดยใช้น้ำเคลือบขี้เถ้า อันเป็นอัตลักษณ์ทางเทคนิคที่สะท้อนถึง ภูมิปัญญาช่างไทใหญ่อย่างชัดเจน

❖ ภาพที่ 184-185
หม้อดอกดินเผา
วัดจอมสวรรค์
อำเภอเมืองแพร่

อย่างไรก็ตาม การค้นพบนี้ยังคงทิ้งปมปริศนาสำคัญให้ต้องขบคิดต่อไปว่า หม้อดอกใบนี้ ถูกรังสรรค์ขึ้นจากเตาเผาในพื้นที่เมืองแพร่เอง หรือเป็นสินค้าล้าค่าจากต่างแดนที่ถูกนำมา ถวายไว้เป็นพุทธบูชาในอดีต ซึ่งคำตอบของคำถามนี้อาจเป็นองค์ประกอบส่วนสุดท้าย ที่ช่วย เติมเต็มภาพลักษณ์ของงานหัตถกรรมไทใหญ่ในดินแดนล้านนาตะวันออกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ดังนั้นการจางหายไปของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่จังหวัดแพร่ จึงอาจไม่ใช่เพียงเรื่องของ การเลิกราในเชิงหัตถกรรมเพียงอย่างเดียว แต่เป็นภาพสะท้อนของการลบหนาทและอิทธิพล ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์พม่า-ไทใหญ่ในดินแดนล้านนาตะวันออก ที่ค่อยๆ เลือนหายไป ตามการเปลี่ยนแปลงของหน้าประวัติศาสตร์นั่นเอง

เมืองน่าน: อัตลักษณ์ไทลื้อกับการปรากฏที่เบาบางของ “หม้อดอก”

ในดินแดนล้านนาตะวันออกอย่างเมืองน่าน ซึ่งเปรียบเสมือนแอ่งอารยธรรมอันรุ่งเรือง ของชาวไทลื้อ พบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่ามักไม่ปรากฏการใช้แจกันหม้อดอกในวิถีวัฒนธรรม กระแสหลัก เฉกเช่นในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมพม่า-ไทใหญ่สอดแทรกผสมผสานอย่างเข้มข้น

ประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักฐานทางศิลปกรรมในศาสนสถานทั่วจังหวัดน่าน ที่พบ การประดับตกแต่งด้วย “ลวดลายหม้อดอก” หรือ “ลายหม้อปुरुณฆะ” ในสัดส่วนที่น้อยมาก เช่นกัน ข้อสันนิษฐานนี้ชี้ให้เห็นว่า คติการบูชาด้วยหม้อดอกอาจไม่ใช่จารีตดั้งเดิมของ กลุ่มอารยธรรมไทลื้อในแถบนี้ แต่เป็นองค์ประกอบทางศิลปะที่แปรผันตามการเคลื่อนย้าย และอิทธิพลของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ

จากการสัมภาษณ์ พระครูนันทโชติวิวัฒน์ (เพทาย พุทธิโชโต) เจ้าคณะตำบลไชยวัฒนา และเจ้าอาวาสวัดป่าหัด อำเภอบัว จังหวัดน่าน พบข้อมูลสำคัญที่ตอกย้ำว่า ในพื้นที่จังหวัดน่าน แทบไม่ปรากฏจารีตความเชื่อเรื่องการदानหม้อดอกดินเผา โดยวัตถุที่พบเห็นเป็นส่วนใหญ่คือ “น้ำตั้นดินเผา” สำหรับการถวายดอกไม้สดนั้น มักปรากฏในลักษณะของการ “แต่งต้นกุ่ม” (การจัดดอกไม้เป็นพุ่ม) หรือในรูปแบบของ “ลุ่มดอก” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรม ไทยวนในพื้นที่จังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่

ข้อเท็จจริงดังกล่าวส่งผลให้เมืองน่าน กลายเป็นพื้นที่เพียงแห่งเดียวในขอบเขตการศึกษา ครั้งนี้ที่ไม่ปรากฏรูปแบบของหม้อดอกเลย นำไปสู่ข้อสันนิษฐานของผู้เขียนที่ว่า ในโครงสร้าง ทางวัฒนธรรมของสายไทลื้อนั้น “หม้อดอกดินเผา” หรือ “ลวดลายหม้อดอก” อาจไม่ได้

อยู่ในระบบแนวคิดหรือจารีตปฏิบัติในการถวายพุทธบูชา
ซึ่งนับเป็นจุดแตกต่างที่ชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดที่มี
กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่อาศัยอยู่และผสมผสานทางวัฒนธรรม
อย่างเข้มข้น

อ้างอิงท้ายบท

- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2533. **แหล่งเตาล้านนา**. โครงการ
สำรวจแหล่งโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี.
กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2557. **30 ชาติในเชียงราย**. กรุงเทพฯ:
สยามปริทัศน์.
ธวัชชัย ทำทอง. 2565. **พัฒนาการและประวัติศาสตร์
เครื่องปั้นดินเผาลำปาง**. เชียงใหม่: หจก.เจริญวัฒนะ
การพิมพ์.
รูปกรณ์ เครือระยา. 2565. **ปुरुณฆระ หม้อดอกในวัฒนธรรม
ล้านนา**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

สัมภาษณ์

- สัมภาษณ์, กฤตดนัย สมบัติใหม่, 15 มกราคม 2569.
สัมภาษณ์, ปรีชา สายคำวัง, บ้านเหมืองกุง อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่, 27 มีนาคม 2569.
สัมภาษณ์, ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ชาวบ้านเหมืองหม้อ จังหวัดแพร่,
15 พฤศจิกายน 2568.

ตอนที่ 5
สุนทรียลักษณ์
และวิถีตรเช่งช่าง

อัตลักษณ์แห่งงานช่าง:

การวิเคราะห์รูปแบบและกายวิภาคหม้อดอกจำเพาะถิ่น

ภายหลังจากที่ได้นำเสนอภาพรวมของหม้อดอกดินเผาในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ทั้งในมิติของเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น บริบทการใช้งานในพิธีกรรม และสถานการณ์ปัจจุบันของแหล่งผลิตไปแล้วนั้น

ในลำดับถัดไป เนื้อหาจะมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์เจาะลึกถึงกายวิภาคและรูปแบบเฉพาะของหม้อดอกในแต่ละพื้นที่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความโดดเด่นทางสุนทรียศาสตร์และชั้นเชิงในเทคนิคเชิงช่างที่เป็นมรดกตกทอดกันมา โดยจะมีการนำเสนอข้อมูลร่วมกับภาพวิเคราะห์กายวิภาคของชิ้นงานอย่างละเอียด

เป้าหมายสำคัญของข้อมูลส่วนนี้ คือการจัดทำฐานข้อมูลองค์ความรู้ที่ครบถ้วนและแม่นยำ เพื่อให้ศิลปิน ช่างปั้น และผู้สืบสานงานหัตถศิลป์ในอนาคต สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์และรักษามาตรฐานงานช่างโบราณให้คงความสมบูรณ์สืบต่อไป

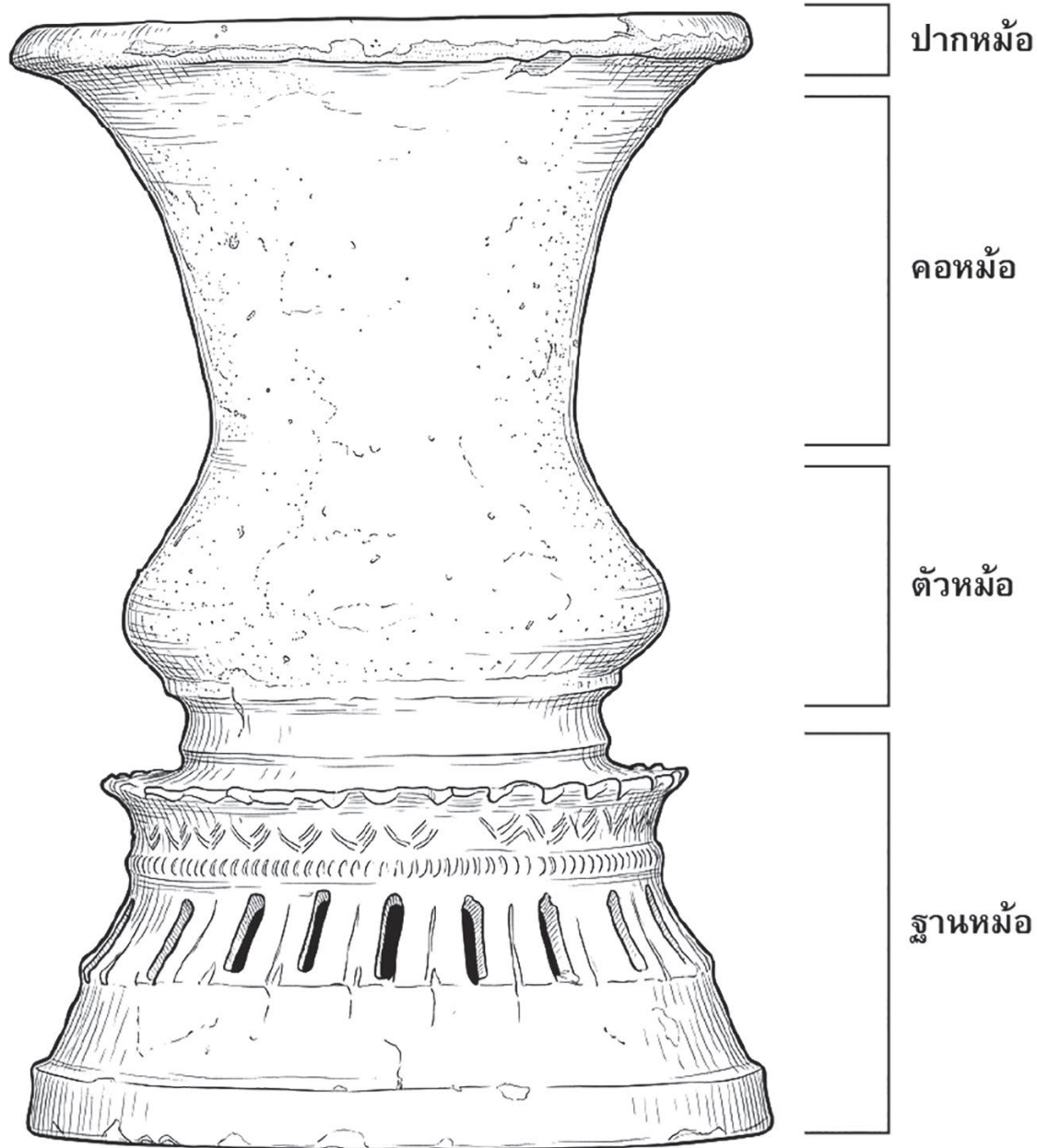
การจำแนกองค์ประกอบและนิยามส่วนประกอบของหม้อดอก

ก่อนเข้าสู่รายละเอียดของหม้อดอกแต่ละรูปแบบ ผู้เขียนขอสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับชุดคำศัพท์ที่ใช้เรียกส่วนประกอบต่างๆ เพื่อให้การอธิบายรูปทรงและอัตลักษณ์ในลำดับถัดไปมีความชัดเจนและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยได้แบ่งสัดส่วนของหม้อดอกออกเป็น 4 ส่วนหลัก ดังนี้:

1. ปากหม้อ (Rim/Lip): ส่วนบนสุดของภาชนะ ซึ่งอาจประกอบด้วยรายละเอียดเฉพาะ เช่น ขอบปาก ล้นปาก หรือความผายของปาก
2. คอหม้อ (Neck): ส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างปากหม้อและตัวหม้อ เป็นจุดที่ช่วยกำหนดสมดุลของรูปทรง
3. ตัวหม้อ (Body): ส่วนโครงสร้างหลักที่อยู่ตรงกลาง มักเป็นส่วนที่มีความกว้างหรือป่องที่สุดของภาชนะ
4. ฐานหม้อ (Base/Foot): ส่วนล่างสุดที่ใช้รองรับน้ำหนัก ซึ่งในเชิงช่างอาจเรียกว่า “ตีนฐาน” หรือ “ตีนหม้อ” ตามแต่ลักษณะทางศิลปกรรม

เพื่อให้เห็นภาพองค์ประกอบทั้งหมดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้อ่านสามารถพิจารณาภาพถ่ายเส้นแสดงสัดส่วน ที่ผู้เขียนได้จัดเตรียมไว้ประกอบการอธิบายในเนื้อหาดังต่อไปนี้

ส่วนประกอบของหม้อดอก

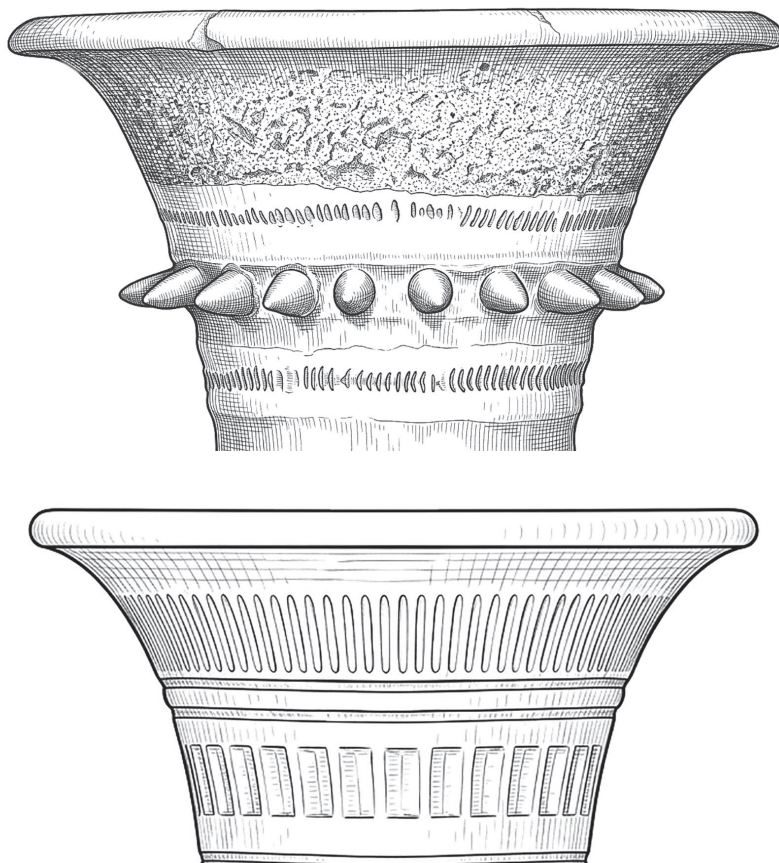
องค์ประกอบและการตกแต่งหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา

ปากหม้อ: อัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญาและสุนทรียภาพเฉพาะถิ่น

ปากหม้อถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์เชิงช่างในแต่ละท้องถิ่น ทั้งยังเป็นดัชนีชี้วัดอัตลักษณ์ทางรูปแบบของกลุ่มช่างได้อย่างชัดเจน จากการรวบรวมข้อมูลสามารถจำแนกลักษณะเด่นของปากหม้อดอกแฉกได้ 3 รูปแบบหลัก ดังนี้:

1. รูปแบบปากแบนบาน (Flat-Flared Rim):

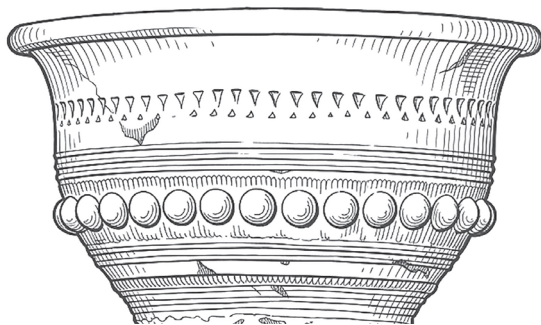
มีลักษณะเด่นคือการปั้นขอบปากให้ผายออกเป็นระนาบแบน โดยมีความหนาที่พอเหมาะเพื่อเสริมความแข็งแรงของโครงสร้าง ในบางชิ้นงานอาจพบการซ้อนชั้นของปากหม้อเป็นปากสองชั้น หรือการดัดตั้งรูปทรงให้โค้งมนคล้ายปากช้าง เพื่อเพิ่มมิติความงามและแสดงทักษะชั้นครู

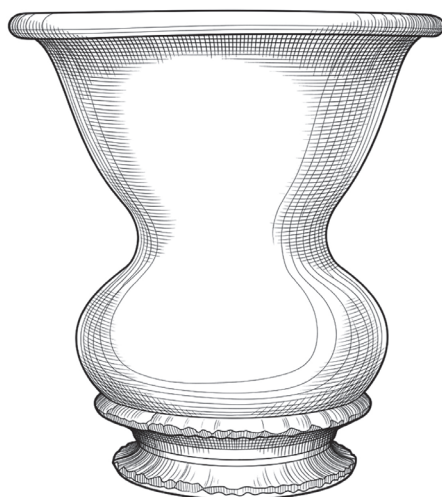
◆ ภาพลายเส้นที่ 31-32 รูปแบบปากแบนบาน

2. รูปแบบปากถ้วย (Cup-Shaped Rim):

มีลักษณะการปั้นที่เริ่มจากการพายปากออกแล้วค่อยสอบเข้าหาศูนย์กลางคล้ายรูปทรงถ้วย ออกแบบมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการรองรับพุ่มดอกไม้ที่มีขนาดใหญ่ให้ตั้งตรงสวยงาม นอกจากนี้การลดพื้นที่ความกว้างของวงปากยังช่วยป้องกันการกระเทาะหรือความเสียหายจากการกระแทกขณะใช้งานได้เป็นอย่างดี ซึ่งปรากฏให้เห็นในหม้อดอกขุนยวมเท่านั้น ถือเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างชัดเจน

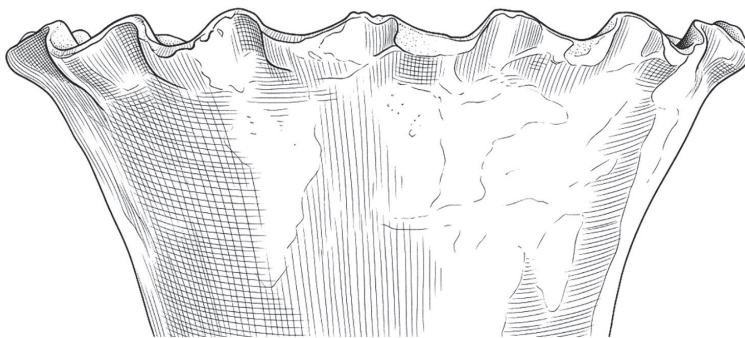
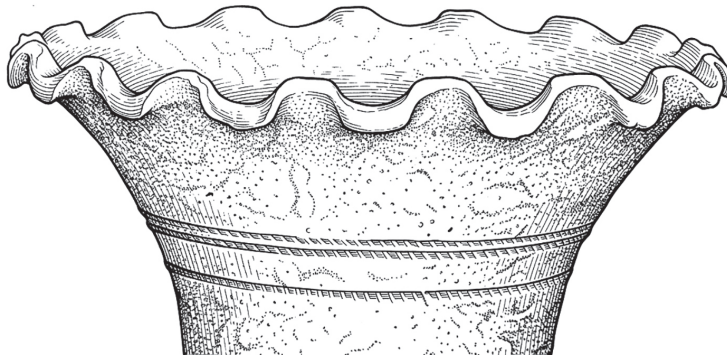
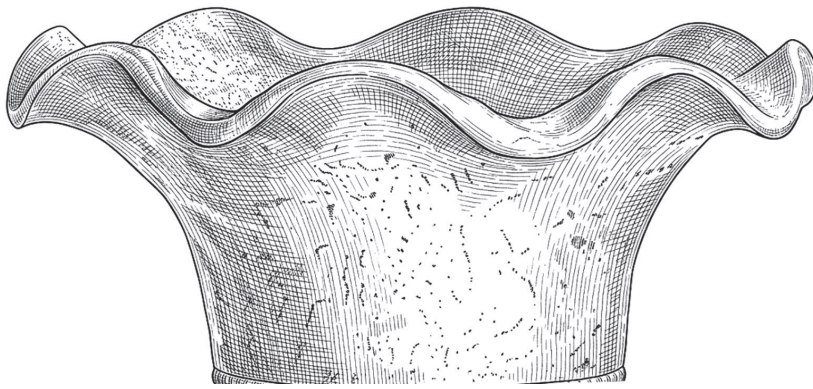
◆ ภาพลายเส้นที่ 33-34 รูปแบบปากถ้วย

◆ ภาพที่ 186-187 หม้อดอกปากถ้วยขนาดเล็กเมืองขุนยวม

3. รูปแบบปากลอนคลื่น/ปากจีบ (Wavy/Scalloped Rim):

สร้างสรรค์ขึ้นโดยการปั้นขอบปากให้ผายออก จากนั้นจึงใช้เทคนิคการตกแต่งขอบด้วยการกดขึ้น-ลงเป็นจังหวะสม่ำเสมอ จนเกิดเป็นลอนคลื่นที่พลิ้วไหว ขนาดของลอนคลื่นจะมีความแตกต่างกันไปตามรสนิยมและเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มช่างแต่ละพื้นที่ ซึ่งสะท้อนถึงอิสระในการสร้างสรรค์งานศิลปะบนเครื่องปั้นดินเผา

❖ ภาพลายเส้นที่ 35-37 ปากหม้อดอกแบบลอนคลื่นในลักษณะต่างๆ

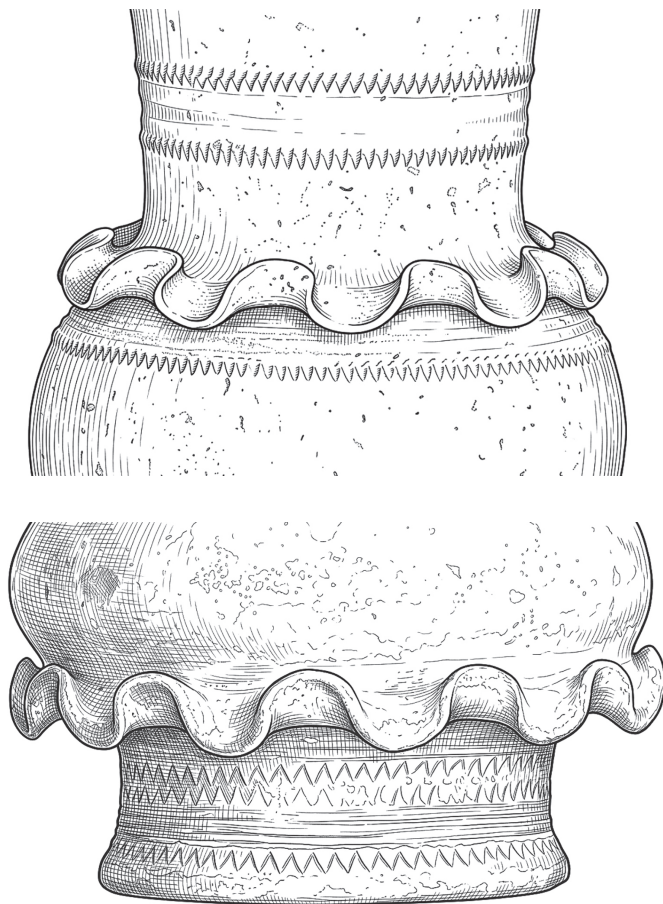
การประดับตกแต่งตัวหม้อ:

อัตลักษณ์แห่งสุนทรียภาพและสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

การตกแต่งพื้นผิวตัวหม้อดอก มีใช้เพียงเพื่อความสวยงามเท่านั้น แต่ยังเป็นอัตลักษณ์ที่สะท้อนถึงแหล่งที่มา ภูมิปัญญาของกลุ่มช่าง และการรับอิทธิพลทางศิลปะที่ดัดสลับกันในแต่ละพื้นที่ โดยสามารถจำแนกเทคนิคการตกแต่งเด่นได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การตกแต่งด้วยลอนคลื่น (Wavy Ornamentation):

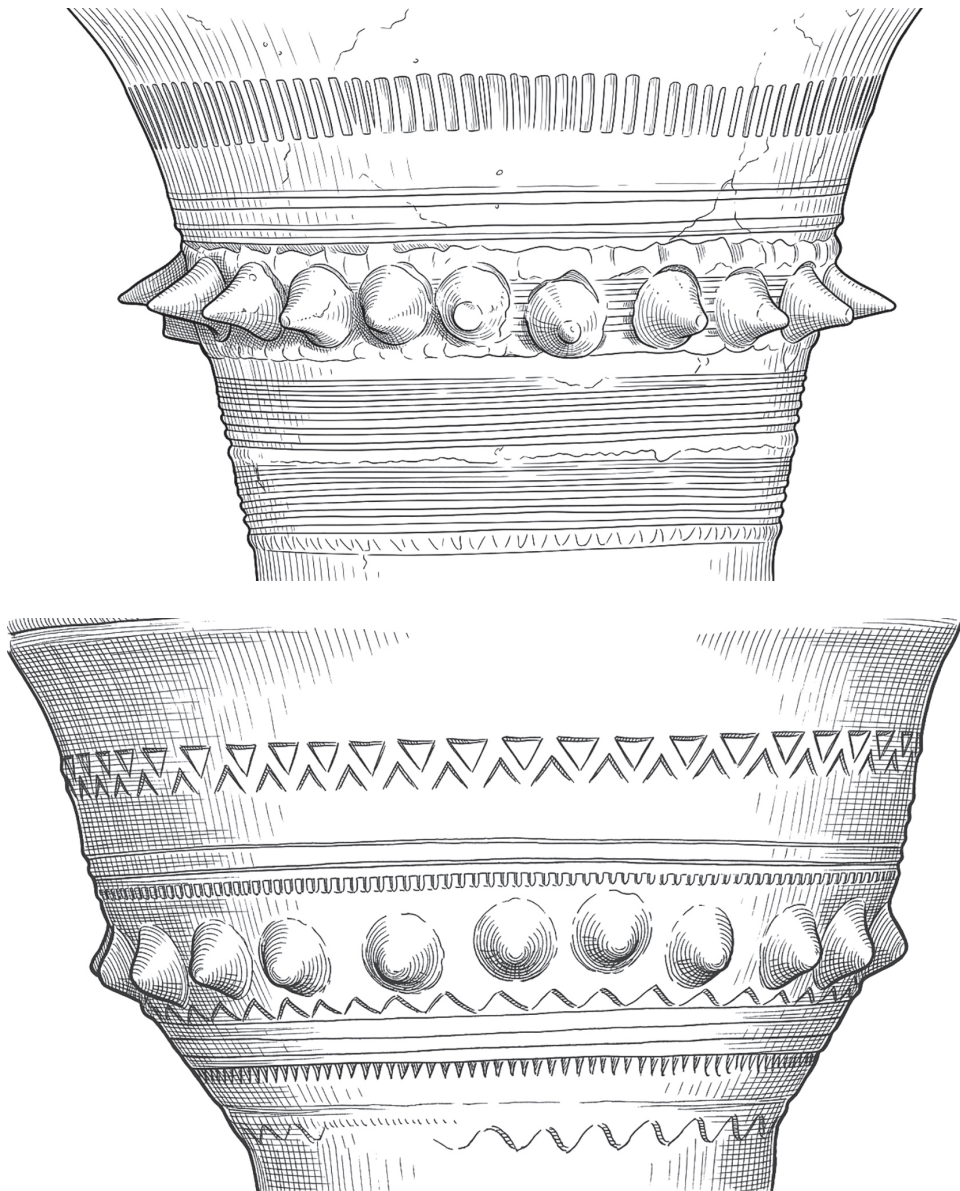
นอกเหนือจากการสร้างอัตลักษณ์บริเวณขอบปากแล้ว เทคนิคการทำลอนคลื่นยังถูกนำมาประดับบริเวณส่วนคอและส่วนฐาน เพื่อเสริมความอ่อนช้อยและลดทอนความแข็งกระด้างของรูปทรง ซึ่งลักษณะการทำลอนคลื่นเช่นนี้ถือเป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องแก้วตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามาเมื่อกว่าศตวรรษก่อน

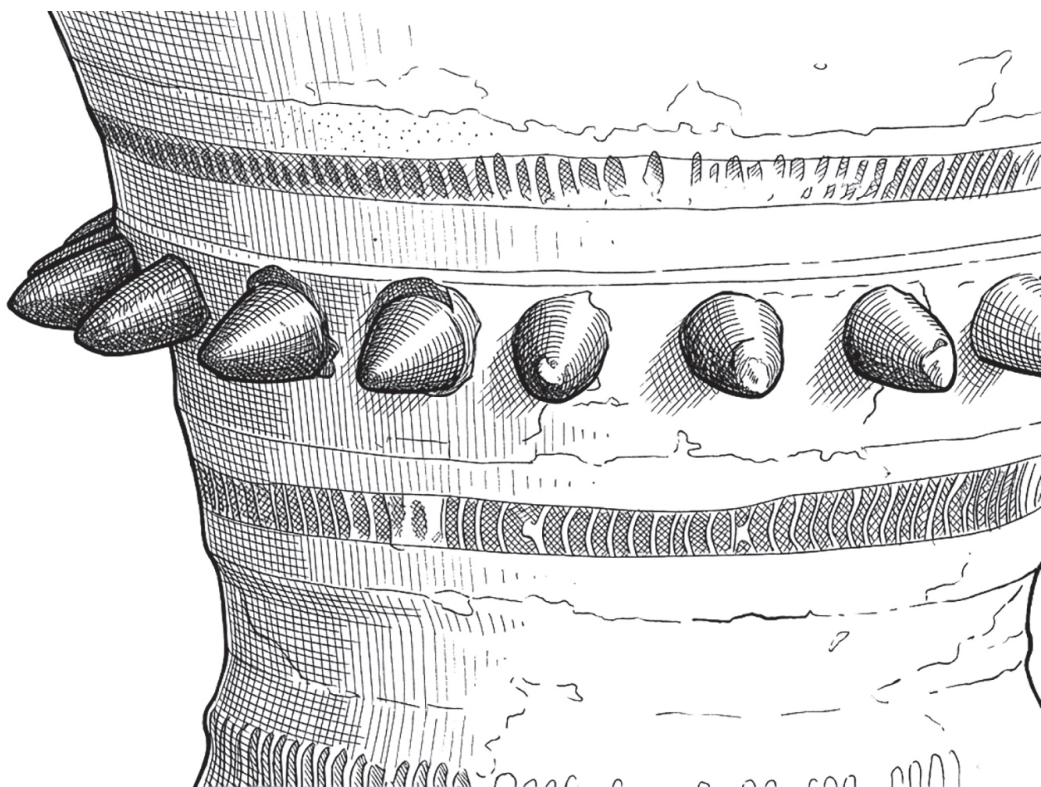
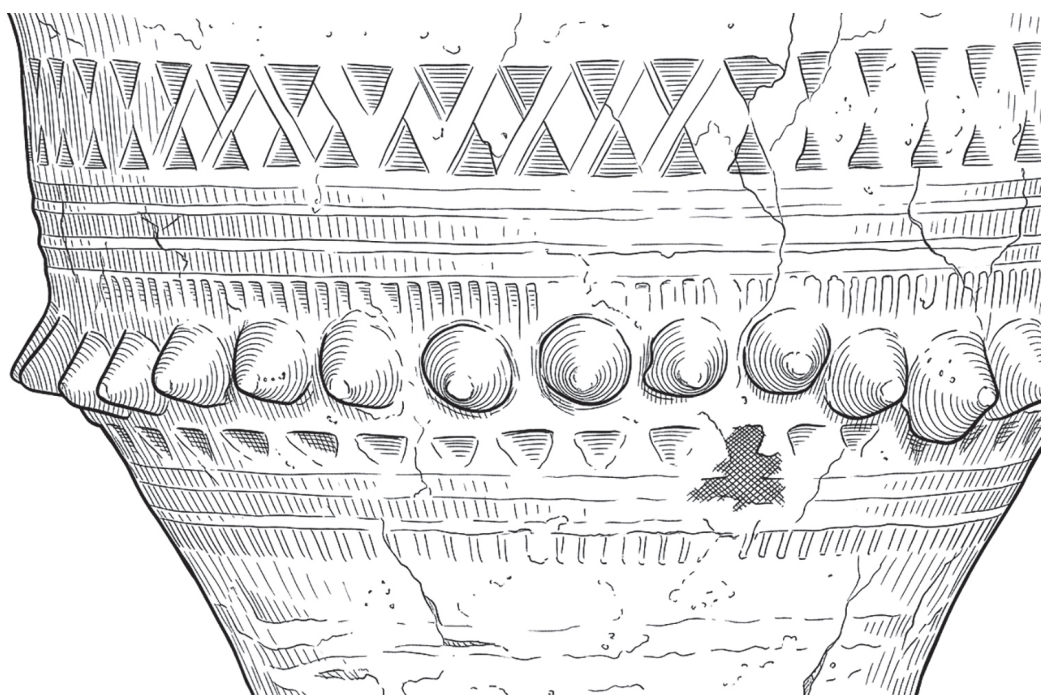
◆ ภาพลายเส้นที่ 38-39 การประดับลอนคลื่นในลักษณะต่างๆ

2. การประดับด้วยเม็ดดิน (Pellet Appliqué):

เป็นเทคนิคเฉพาะตัวที่โดดเด่นของ “หม้อดอกขุนยวม” จากแหล่งเตาห้วยน้ำหยวก โดยการติดประดับเม็ดดินปั้นกลมปลายแหลม ที่มีขนาดสม่ำเสมอเรียงรายอย่างเป็นระเบียบ สร้างจุดนำสายตาที่สะท้อนถึงทักษะฝีมือช่างชั้นสูง อัตลักษณ์ประการนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเชิงช่างที่ได้รับมาจากศิลปะพม่าและไทใหญ่อย่างชัดเจน

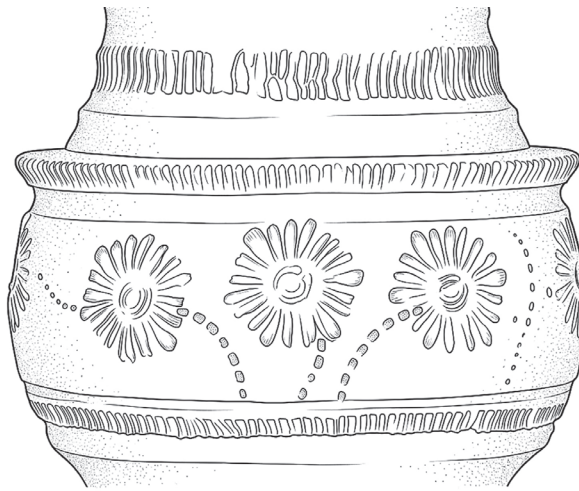
◆ ภาพลายเส้นที่ 40-41 การประดับด้วยเม็ดดิน

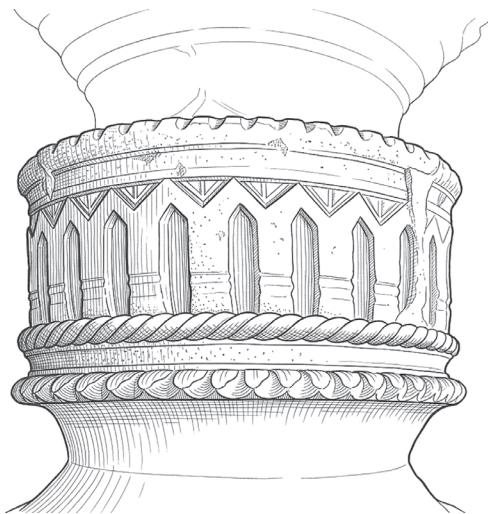
◆ ภาพลายเส้นที่ 42-43 การประดับด้วยเม็ดดิน

3. การกดประทับและการพิมพ์ลาย (Stamping and Rouletting):

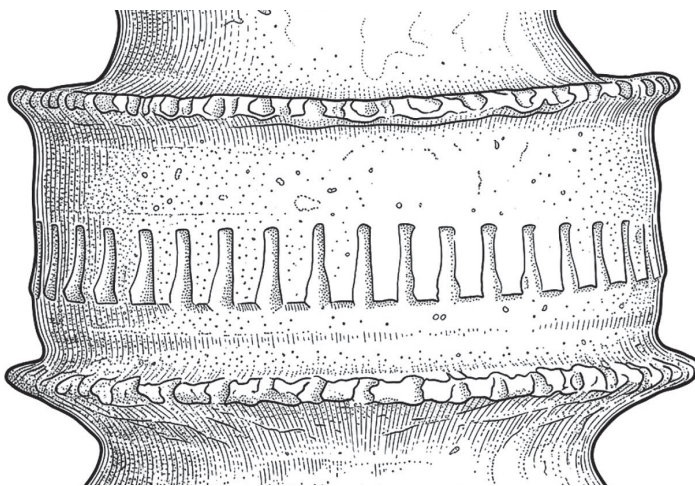
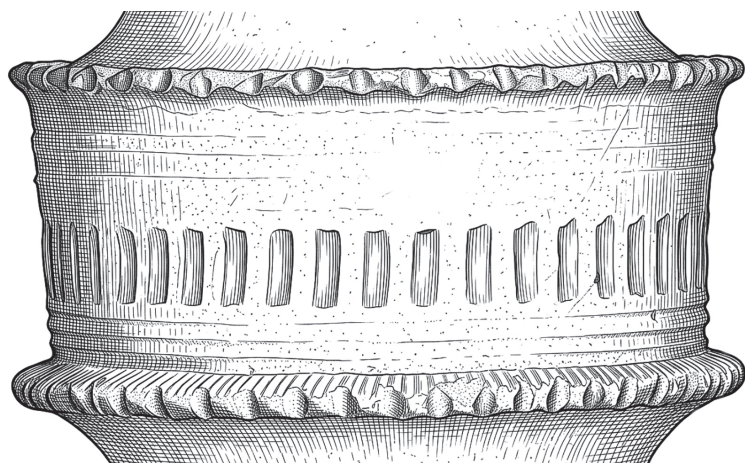
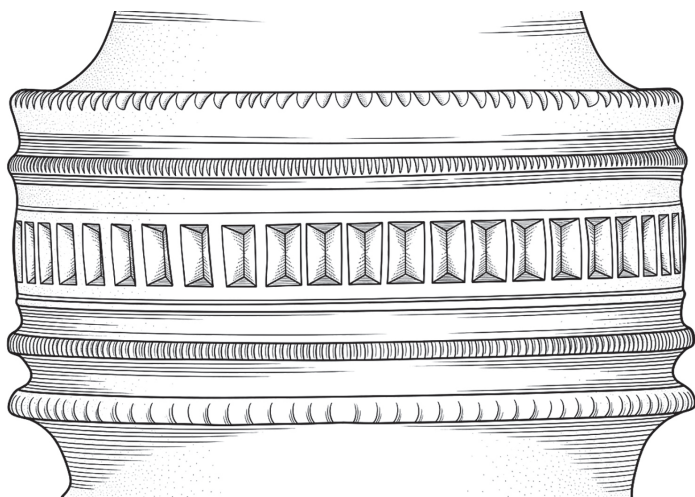
การสร้างลวดลายซ้ำบนผิวภาชนะด้วยการใช้แม่พิมพ์กดประทับเป็นรูปดอกไม้ เพื่อเพิ่มความละเอียดลออ รวมถึงการใช้เทคนิค “เดินเส้นดิน” แล้วกดประทับลวดลาย เช่น ลายสร้อยดอกหมาก หรือลายกาบบัว โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “ล้อลาย” (มักแกะสลักจากเขาควายเป็น) กลิ้งลงบนเส้นดินที่พูนไว้ การผสมผสานระหว่างลายเส้นนูน ลายพื้นปลา และลายเชือกทาบ ช่วยสร้างจังหวะของแสงและเงา ทำให้วัตถุมีมิติและรายละเอียดที่ซับซ้อนทรงคุณค่า

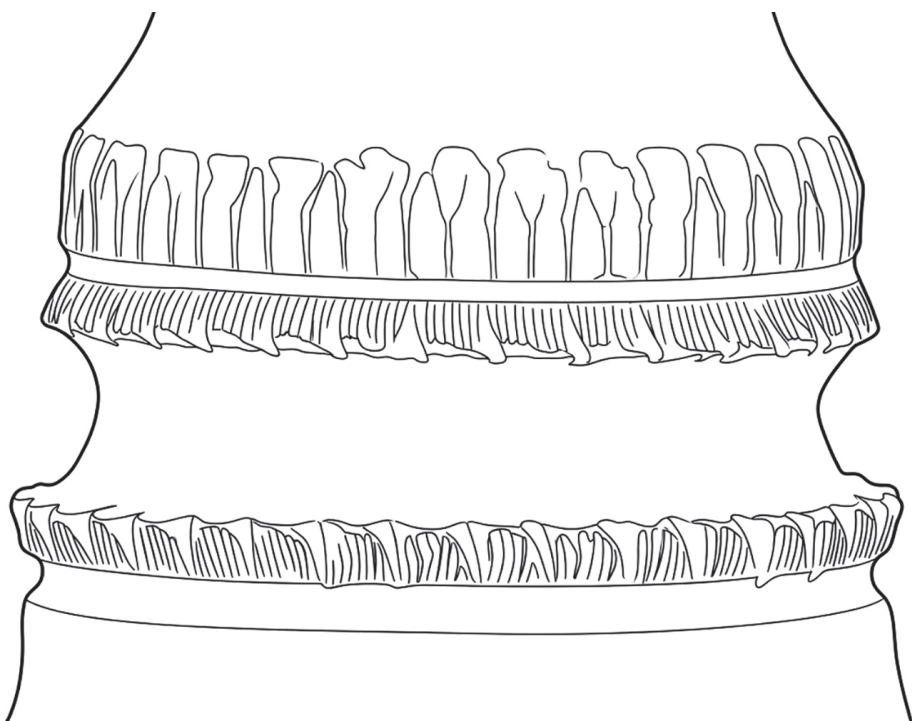
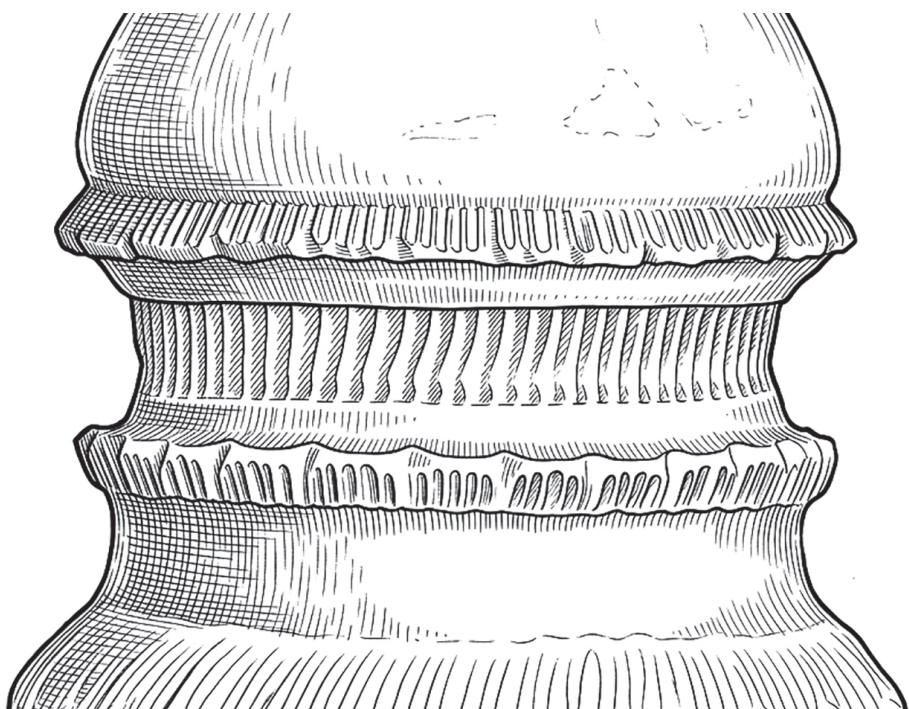
◆ ภาพลายเส้นที่ 44 การพิมพ์ลายบนตัวหม้อดอก

◆ ภาพลายเส้นที่ 45 การกดประทับลายบนตัวหม้อดอก

◆ ภาพลายเส้นที่ 46-48 การกดประทับลายบนตัวหม้อดอกขุนยวม

❖ ภาพลายเส้นที่ 49-50 การกดประทับลายบนเส้นดิน ลายสร้อยคอกหมาก หรือลายกาบบัว

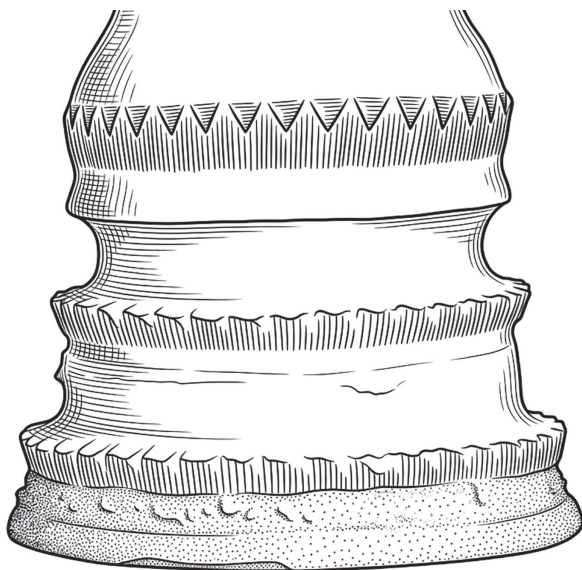
ส่วนฐาน:

รากฐานแห่งความมั่นคงและอัตลักษณ์ศิลป์

ส่วนประกอบสำคัญสุดท้ายคือฐาน ซึ่งเป็นส่วนที่รองรับน้ำหนักทั้งหมดของหม้อดอก โดยทั่วไปจะออกแบบให้มีลักษณะแผ่กว้างเพื่อสร้างสมดุลและความมั่นคง ช่างจะเพิ่มความหนาของเนื้อดินเป็นพิเศษในส่วนนี้เพื่อความแข็งแรง โดยสามารถแบ่งลักษณะของฐานตามความสูงและเทคนิคการขึ้นรูปได้เป็น 2 รูปแบบหลักคือ 1) ฐานประเภทฐานเตี้ย ช่างจะใช้เทคนิคการปั้นขึ้นรูปต่อเนื่องตั้งแต่ส่วนฐานไปจนถึงปากหม้อในคราวเดียว เหมาะสำหรับแจกันขนาดเล็กถึงขนาดกลางที่น้ำหนักดินไม่มากนัก และ 2) ฐานประเภทฐานสูง มีกระบวนการที่ซับซ้อนกว่า โดยช่างจะเริ่มปั้นส่วนฐานแยกไว้ก่อนแล้วจึงพักดินให้เซตตัว (ประมาณ 1-2 ชั่วโมง) เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะรับน้ำหนักส่วนตัวหม้อและส่วนปากที่จะนำมาต่อเชื่อมในลำดับถัดไป เทคนิคนี้มักใช้กับหม้อดอกขนาดใหญ่เพื่อป้องกันการบิดเบี้ยวหรือทรุดตัวระหว่างกระบวนการเผา

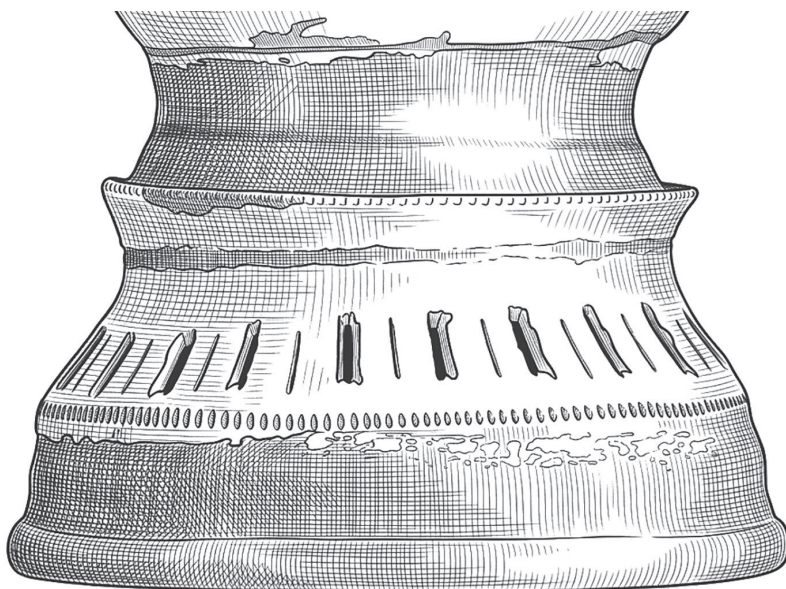
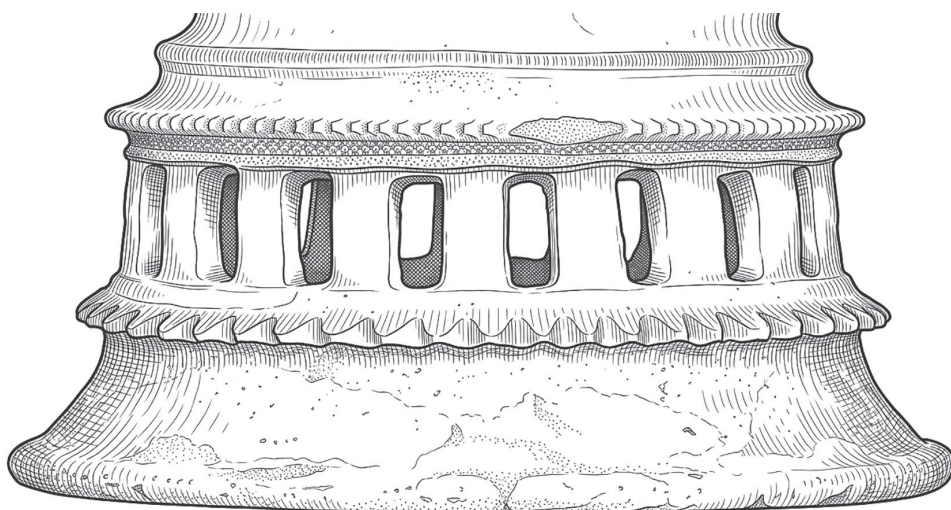
แม้ฐานสูงจะมีความหนาและดูแข็งแรง แต่ช่างมักลดทอนความทื่อทะด้วยการประดับตกแต่งให้ดูอ่อนช้อยเบาสบายตา โดยมีเทคนิคเด่นดังนี้:

1. การประดับลายขอบบัว ใช้เทคนิคการเดินเส้นดินรอบส่วนฐาน แล้วใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “ล้อลาย” กลิ้งประทับลวดลายลงไป เช่น ลายสร้อยดอกหมากหรือลายกาบบัว เพื่อสร้างมิติและความวิจิตรบรรจงเชื่อมต่อกับตัวโครงสร้างหลัก

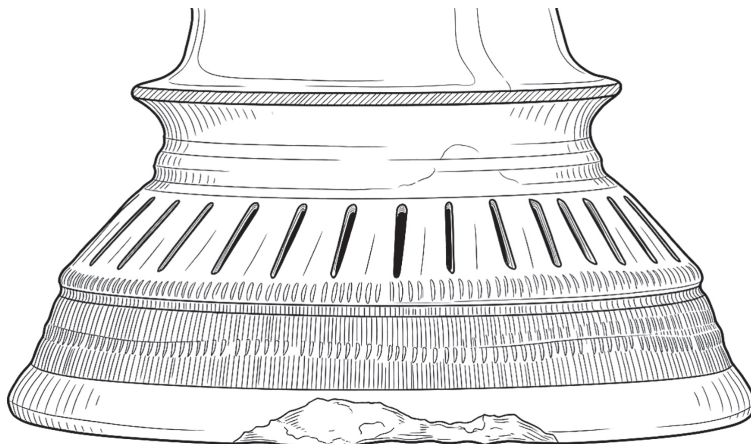
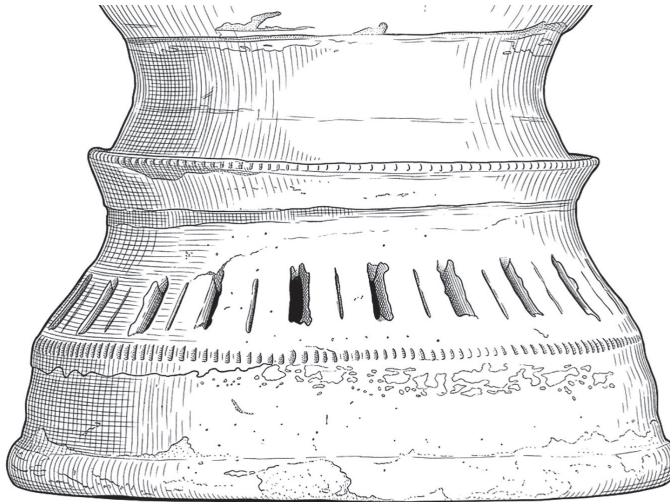
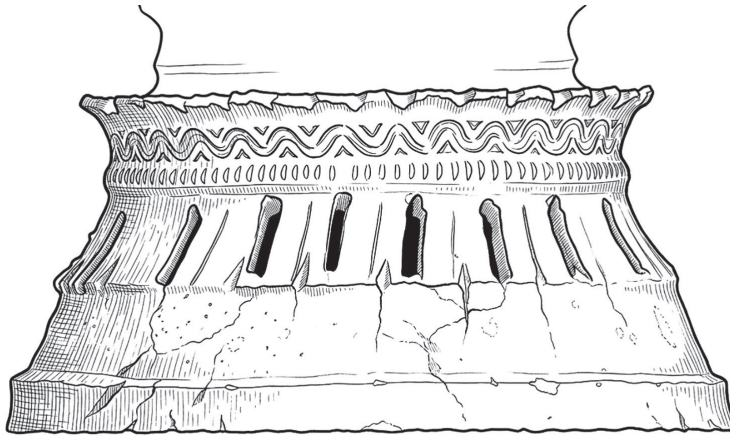

❖ ภาพลายเส้นที่ 51 การกดประทับลายบนเส้นดิน ลายสร้อยดอกหมาก หรือลายกาบบัว

2. การตกแต่งแบบเจาะช่อง (Perforated Design): ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของ “หม้อดอกขุนยวม” หรือแหล่งเตาห้วยน้ำหยวก โดยการเจาะช่องระบายในแนวตั้ง ลักษณะคล้าย “ซี่ลูกเต็ง” ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ปรากฏชัดในงานพุทธศิลป์แบบพม่า-ไทใหญ่ ในเชิงฟังก์ชันถือเป็นภูมิปัญญาในการช่วยระบายความชื้นของดินขณะเผา และในเชิงสุนทรียภาพถือเป็นการตกแต่งที่สร้างความโปร่งตาและงดงามไปพร้อมกัน

❖ ภาพลายเส้นที่ 52-53 การตกแต่งส่วนฐานโดยการเจาะช่องซี่ลูกเต็ง บนหม้อดอกกลุ่มเตาห้วยน้ำหยวก

◆ ภาพลายเส้นที่ 54-56 การตกแต่งส่วนฐานโดยการเจาะช่องซี่ลูกคี่ง บนหม้อดอกกลุ่มเตาห้วยน้ำหวก

พื้นผิวและอัตลักษณ์ของเนื้อดิน: วัตถุดิบจากภูมิปัญญาและแหล่งธรณีวิทยา

อัตลักษณ์ของแจกันและหม้อดอกดินเผา เริ่มต้นจากเนื้อดิน ซึ่งเป็นวัตถุดิบเฉพาะถิ่น แร่ธาตุที่ผสมอยู่ในดินแต่ละพื้นที่ส่งผลโดยตรงต่อสีสันทันและคุณสมบัติทางกายภาพหลังการเผา ทั้งในระบบ ไฟต่ำ (Earthenware) และ ไฟสูง (Stoneware)

สำหรับหม้อดอกดินเผาทั่วไปที่พบเห็นได้บ่อย มักใช้ดินนา (ดินเหนียวจากท้องนาในพื้นที่) เป็นวัตถุดิบหลัก กระบวนการเริ่มจากการนำดินมาตากแห้ง ตำให้ละเอียด ร่อนสิ่งเจือปนออก แล้วจึงนำไปแช่น้ำหนักไว้จนได้ที่ ก่อนจะผ่านการนวดอย่างพิถีพิถันเพื่อให้เนื้อดินมีความเนียนและเหนียวพอสำหรับการขึ้นรูป

ดินลักษณะนี้เหมาะสำหรับการเผาแบบไฟต่ำ โดยใช้วิธีการเผาในที่โล่งแจ้งแบบดั้งเดิม (Open Firing) ด้วยการสุมคูลุมด้วยฟางและวัสดุธรรมชาติ ใช้เวลาในการเผาและอบนาน 2-3 วัน ผลลัพธ์ที่ได้คือเครื่องปั้นดินเผาที่มีสีส้มนวล (สีหม้อใหม่) อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในกลุ่มงานช่างพื้นบ้าน เช่น บ้านเหมืองกุง บ้านบ่อ บ้านขุนเส (เชียงใหม่) และ บ้านม่อนเขาแก้ว บ้านป่าเยะ (ลำปาง) เป็นต้น

กลุ่มที่ 2: เนื้อดินสำหรับงานเครื่องเคลือบและงานไฟสูง เนื้อดินผสมเกาลิน (Kaolin) หรือดินขาว ซึ่งเป็นวัตถุดิบคุณภาพสูงที่ส่งผลให้เนื้อดินมีความแกร่งและทนทานต่อความร้อนได้ดีเยี่ยม คุณสมบัติเด่นของดินชนิดนี้คือมีความเหนียวและตัวเนื้อดินละเอียดมาก ทำให้ช่างสามารถปั้นขึ้นรูปให้มีความบางและประณีตได้มากกว่าดินทั่วไป ดังจะเห็นได้จากอัตลักษณ์ของหม้อดอกดินเผาเมืองเชียงตุง ในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา

นอกจากความสวยงามของรูปทรงแล้ว เนื้อดินกลุ่มนี้ยังทนทานต่ออุณหภูมิสูง (High-firing) ในระดับ 1,000-1,200 องศาเซลเซียส จึงเหมาะสำหรับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทงานเคลือบ โดยเฉพาะการใช้เทคนิคเคลือบสีเถ้าฟิซ (Ash Glaze) อันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ทำให้ผิวภาชนะมีความมันวาวและแข็งแรง

ร่องรอยทางวัฒนธรรมของการใช้ดินและการเผาเทคนิคนี้ปรากฏเด่นชัดในแหล่งเตาโบราณสำคัญ เช่น แหล่งเตาห้วยน้ำหยวก อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และแหล่งเตาเผาเมืองกึ่ง ในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา ซึ่งสะท้อนถึงการเชื่อมโยงทางเทคโนโลยีและศิลปหัตถกรรมในเขตวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบนและกลุ่มรัฐฉานได้อย่างชัดเจน

เทคนิคการเคลือบเขียว:

ภูมิปัญญาการใช้น้ำเคลือบจากขี้เถ้าและแร่ธาตุธรรมชาติ

การเคลือบเขียว หรือการเคลือบด้วยน้ำเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง (Ash Glaze) เป็นเทคนิคโบราณอันทรงคุณค่าที่ปรากฏในงานเครื่องปั้นดินเผาประดับตามพุทธศิลป์และวิถีชีวิตล้านนาเอกลักษณ์ของสีสนิมที่เกิดขึ้นนั้นมาจากสูตรน้ำเคลือบเฉพาะตัวของแต่ละกลุ่มช่าง ซึ่งแปรผันตามวัตถุดิบในท้องถิ่นดังนี้

กลุ่มช่างรัฐฉาน (เมืองกึ่ง เมืองปางหลวง และเมืองเชียงตุง)

มีกระบวนการเตรียมน้ำเคลือบโดยใช้ “ขี้เถ้าฟุ้ง” ผสมกับ “ผงตะกั่ว” และ “ดินหนานา” นำมาผสมน้ำและกวนจนเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นจึงนำไปทาลงบนชิ้นงานที่ขึ้นรูปเสร็จแล้ว เมื่อน้ำเคลือบแห้งสนิท จะนำเข้าเตาเผาและอบไว้นานประมาณ 4-5 วัน ผลลัพธ์ที่ได้คือผิวสัมผัสที่มันวาวและมีสี “เขียวมะกอกใส” อันเป็นเอกลักษณ์

กลุ่มช่างวัฒนธรรมล้านนานิยมใช้สูตรผสมระหว่าง “ขี้เถ้าไม้มะกอกฟ้า” ผสมกับ “ผงหินควอตซ์” และ “ดินขาว” โดยสัดส่วนการผสมจะแตกต่างกันไปตามสูตรลับของแต่ละเตา เมื่อผ่านกระบวนการเผาจนได้อุณหภูมิที่เหมาะสม น้ำเคลือบจะละลายตัวกลายเป็นสี “เขียวอมฟ้า” ที่มีความลุ่มลึกและงดงาม

เทคนิคเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างความทนทานให้กับชิ้นงาน แต่ยังสะท้อนถึงการช่างสังเกตและการนำทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวมาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างแท้จริง

❖ ภาพที่ 188-189 เคลือบเขียว
จากแหล่งเตาหัวน้ำหยวก
อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เทคนิคการขัดมัน (Burnishing):

ภูมิปัญญาการสร้างความเงางามจากหินแม่น้ำ

การขัดมัน เป็นอีกหนึ่งเทคนิคโบราณอันเป็นเอกลักษณ์ของการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบไมเคิลือบ ซึ่งอาศัยความชำนาญและความอดทนของช่างอย่างสูง กระบวนการเริ่มจากการขึ้นรูปภาชนะจนเสร็จสมบูรณ์ แล้วพักทิ้งไว้จนเนื้อดินเริ่มแห้งหมาด

ในขั้นตอนสำคัญ ช่างจะชโลมพื้นผิวด้วยน้ำดินสีแดงที่ผสมกับน้ำมันงา เพื่อสร้างสีล้นและเพิ่มความมันให้แกผิวสัมผัส เมื่อน้ำดินเริ่มเซตตัว ช่างจะใช้ “หินแม่น้ำ” ที่มีเนื้อเนียนละเอียดมาขัดถูจนภาชนะอย่างพิถีพิถันจนเกิดความเรียบเนียนเพื่อลดการซึมของน้ำและเพิ่มความเงางามเป็นพิเศษ

❖ ภาพที่ 190-192 เทคนิคการขัดมัน ของกลุ่มงานช่างบ้านเหมืองกุง จังหวัดเชียงใหม่

หลังจากตัดจนได้ที่แล้ว ช่างจะนำชิ้นงานไปเผิงให้แห้งสนิทก่อนเข้าสู่กระบวนการเผาในเตาไฟต่ำที่อุณหภูมิประมาณ 600–800 องศาเซลเซียส ผลลัพธ์ที่ได้คือภาชนะที่มีผิวสัมผัสมันวาวและมีสีแดงนวลอันทรงเสน่ห์ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่นที่ปรากฏชัดเจนในกลุ่มงานช่างบ้านเหมืองกุง จังหวัดเชียงใหม่

◆ ภาพที่ 193-194 หม้อดอกขี้มัน บ้านเหมืองกุง จังหวัดเชียงใหม่

เทคนิคผิวดินรมดำ (Pit Firing and Smoked Black): ศาสตร์แห่งการสร้างสีสันทันด้วยคาร์บอน

การรมดำ เป็นเทคนิคโบราณในการสร้างสีสันทันให้แก่เครื่องปั้นดินเผาโดยไม่ต้องพึ่งพาน้ำเคลือบ แต่ใช้ปฏิกิริยาทางเคมีจากการเผาไหม้แทน กระบวนการเริ่มต้นจากการปั้นรูปทรงจนเสร็จสมบูรณ์ และทิ้งไว้จนเนื้อดินแห้งหมาด จากนั้นช่างจะใช้หินแม่น้ำที่มีความเหนียวละเอียดขัดลงบนผิวภาชนะโดยตรงจนขึ้นเงา (โดยไม่จำเป็นต้องทาสีดินแยกต่างหาก) เพื่อปิดรูพรุนและสร้างความเรียบเนียนให้แก่ผิวสัมผัส เมื่อชิ้นงานแห้งสนิทจะถูกนำไปเรียงในหลุมเผาหรือเตาดินแบบดั้งเดิม โดยใช้ฟืนหรือถ่านเป็นเชื้อเพลิงหลักในการให้ความร้อนจนถึงอุณหภูมิประมาณ 600–800 องศาเซลเซียส

ขั้นตอนสำคัญที่เป็นหัวใจของการเกิดสีดำคือกระบวนการรมควัน เมื่อการเผาไหม้ได้ที่ช่างจะใช้วัสดุที่เผาไหม้ช้า เช่น ขี้เลื่อย เศษฟาง หรือปุ๋ยคอก มาลอบคลุมชิ้นงานในขณะที่ยังร้อนจัด วัสดุเหล่านี้จะเกิดการเผาไหม้ในสภาวะจำกัดออกซิเจน ทำให้เกิดควันหนาแน่นซึ่งปลอยคาร์บอนออกมา เครื่องปั้นดินเผาจะดูดซับเขม่าควันและคาร์บอนเหล่านี้เข้าสู่เนื้อดิน จนเปลี่ยนจากสีดินธรรมชาติกลายเป็นสีดำสนิท ที่มีความมันวาว

เทคนิคการเผาในหลุมเพื่อรมดำนี้ ถือเป็นภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์และมีชื่อเสียงอย่างยิ่งของกลุ่มช่างบ้านวังลาว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และบ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสะท้อนถึงทักษะการควบคุมไฟและวัสดุธรรมชาติได้อย่างน่าสนใจ

❖ ภาพที่ 195 เอาดินเผาในขณะที่ยังร้อนออกจากเตา
แล้วนำมาคลุกกับขี้เลื่อยเพื่อรมดำ
ที่มา: เมธิ เมธาสิทธิ สุขสำราญ

❖ ภาพที่ 196 รมดำน้ำตันสลับแดง
ที่มา: กฤตคนัย สมบัติใหม่

เทคนิคการตกแต่งด้วยน้ำดิน (Slip Trailing and Painting): อัตลักษณ์สีสันแห่งเมืองสามหมอก

การทำน้ำดิน เป็นเทคนิคการตกแต่งพื้นผิวที่พบเห็นได้ไม่บ่อยนักในปัจจุบัน แต่ยังคงร่องรอยภูมิปัญญาให้เห็นในกลุ่มงานหม้อดอกดินเผาของอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งสะท้อนถึงความคิดสร้างสรรค์ในการใช้ทรัพยากรดินที่แตกต่างกันมาสร้างลวดลาย

กระบวนการเริ่มต้นจากการใช้ดินนา (ดินเหนียวท้องถิ่น) มาปั้นขึ้นรูปเป็นแจกันหรือหม้อดอกตามรูปทรงที่ต้องการ จากนั้นพักชิ้นงานทิ้งไว้จนเนื้อดินเริ่มแห้งหมาด ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผิวภาชนะมีความพร้อมในการดูดซับเนื้อดินต่างสีได้ดีที่สุด

จุดเด่นของเทคนิคนี้คือการนำน้ำดินขาว ซึ่งเตรียมจากดินขาวเนื้อละเอียดมาทาระบายหรือแต้มลงบนพื้นผิวในส่วนที่ต้องการสร้างลวดลายหรือเน้นจุดเด่น เมื่อชิ้นงานแห้งสนิทและผ่านกระบวนการเผาด้วยความร้อน ผลลัพธ์ที่ได้คือเครื่องปั้นดินเผาที่มีความสวยงามสะดุดตาด้วยสีทึบ โดยจะปรากฏเนื้อสีสลับนวลของดินนาติดกับสีขาวสะอาดตาของน้ำดินขาวที่ทาทับไว้

การผสมผสานสีสันจากเนื้อดินธรรมชาติเช่นนี้ ไม่เพียงแต่เพิ่มมิติความงามให้แก่หม้อดอกดินเผา แต่ยังเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการปรับตัวและเทคนิคเฉพาะตัวของกลุ่มช่างในเขตพื้นที่หุบเขาของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่หาได้ยากยิ่งในปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 197 การตกแต่งสีด้วยเทคนิคน้ำดิน หม้อดอกในพื้นอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หม้อดอกบ้านเบ้อ-บ้านขุนเส: อัตลักษณ์บทสุดท้ายแห่งเครื่องดินเผาล้านนา

ในห้วงเวลาที่วัฒนธรรมล้านนาเริ่มเปิดรับวัสดุสมัยใหม่อย่างแก้ว เซรามิก และทองเหลืองเข้ามาแทนที่เครื่องใช้ดั้งเดิม หม้อดอกดินเผาจากแหล่งเตาบ้านเบ้อและบ้านขุนเส อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้กลายเป็นตัวแทนของงานช่างรุ่นสุดท้ายที่พยายามหยุดยั้งอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง

หม้อดอกในยุคนี้ถูกปรับเปลี่ยนรูปร่างให้มีขนาดเล็กและทรวดทรงเรียวบางลง เพื่อตอบรับกับรสนิยมการใช้งานที่เปลี่ยนไปในขณะนั้น จุดเด่นที่สำคัญคือเทคนิคการตกแต่งเชิงประยุกต์ ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมของช่างปั้นเมื่อกว่า 50 ปีก่อน โดยหลังจากการเผาสุกตามกรรมวิธีดั้งเดิม ช่างจะนำหม้อดอกมาทาด้วย สีน้ำมัน เป็นสีพื้น ทั้งโทนสีแดง ส้ม เขียว และฟ้า

ความพิเศษอยู่กับการเตรียมลวดลายที่ได้รับแรงบันดาลใจจากงานประณีตศิลป์ร่วมสมัยอย่างลายดอกไม้บนร่มบ่อสร้าง ของอำเภอสันกำแพง นำมาพิมพ์ลงบนผิวสัมผัสอย่างวิจิตรบรรจง การเลือกใช้สีสดใสและการวาดลายดอกไม้มีใช้เพียงเพื่อความสวยงาม แต่คือการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของวิถีช่างปั้นล้านนาในยุคเปลี่ยนผ่าน

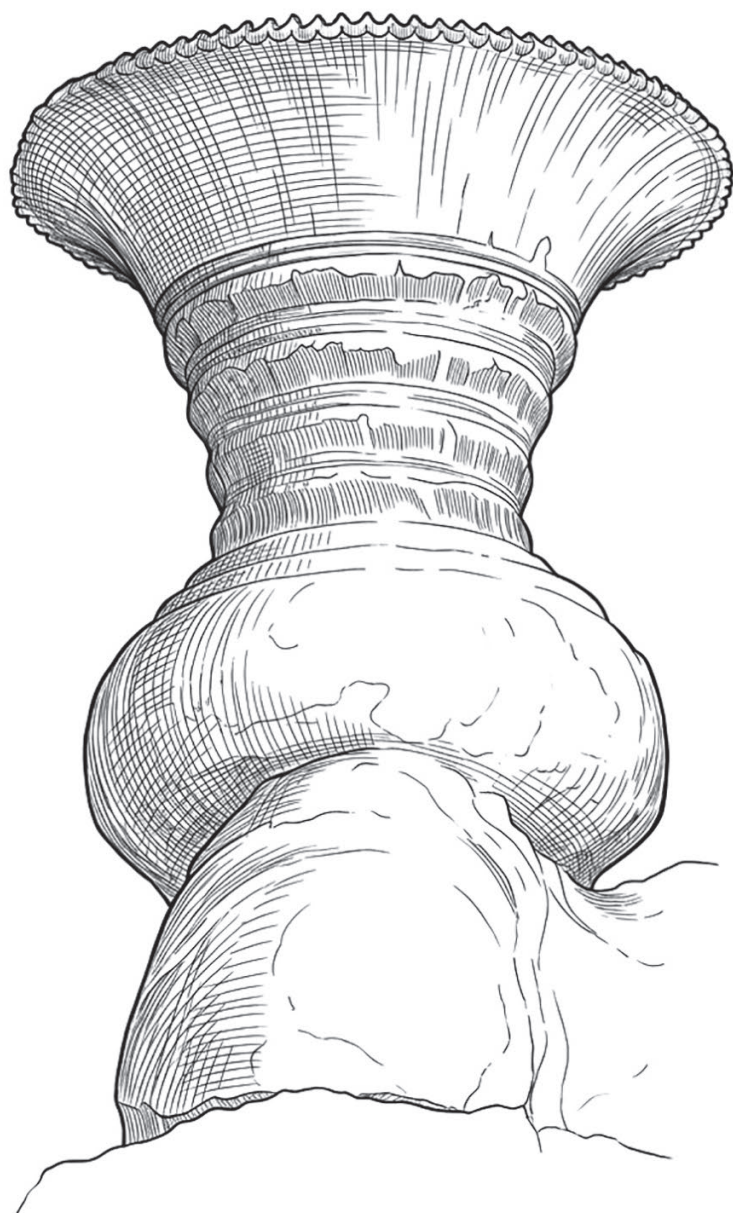
แม้ท้ายที่สุดเสน่ห์ของงานดินเผาทาสีเขียนลายจะไม่สามารถต้านทานความนิยมในวัสดุสมัยใหม่ที่เข้ามาทดแทนได้ จนกลายเป็นหม้อดอกชุดสุดท้ายที่ปิดฉากยุคสมัยไปอย่างน่าเสียดาย แต่ในปัจจุบัน มรดกทางศิลปกรรมชุดนี้กำลังถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและการปรับตัวของบรรพบุรุษอย่างไม่หยุดนิ่ง

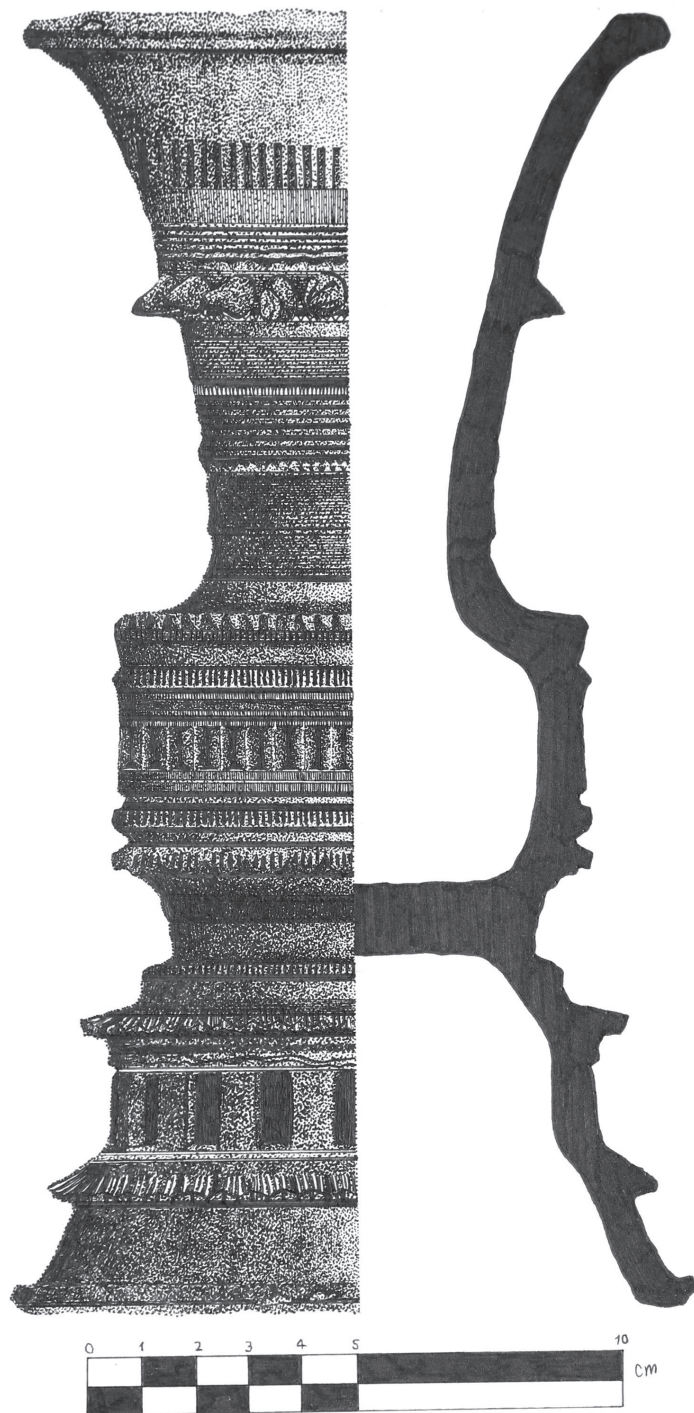
❖ ภาพที่ 198 หม้อดอกดินเผา บ้านเบ้อ บ้านขุนเส อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่

กายวิภาคหม้อดอกล้านนา

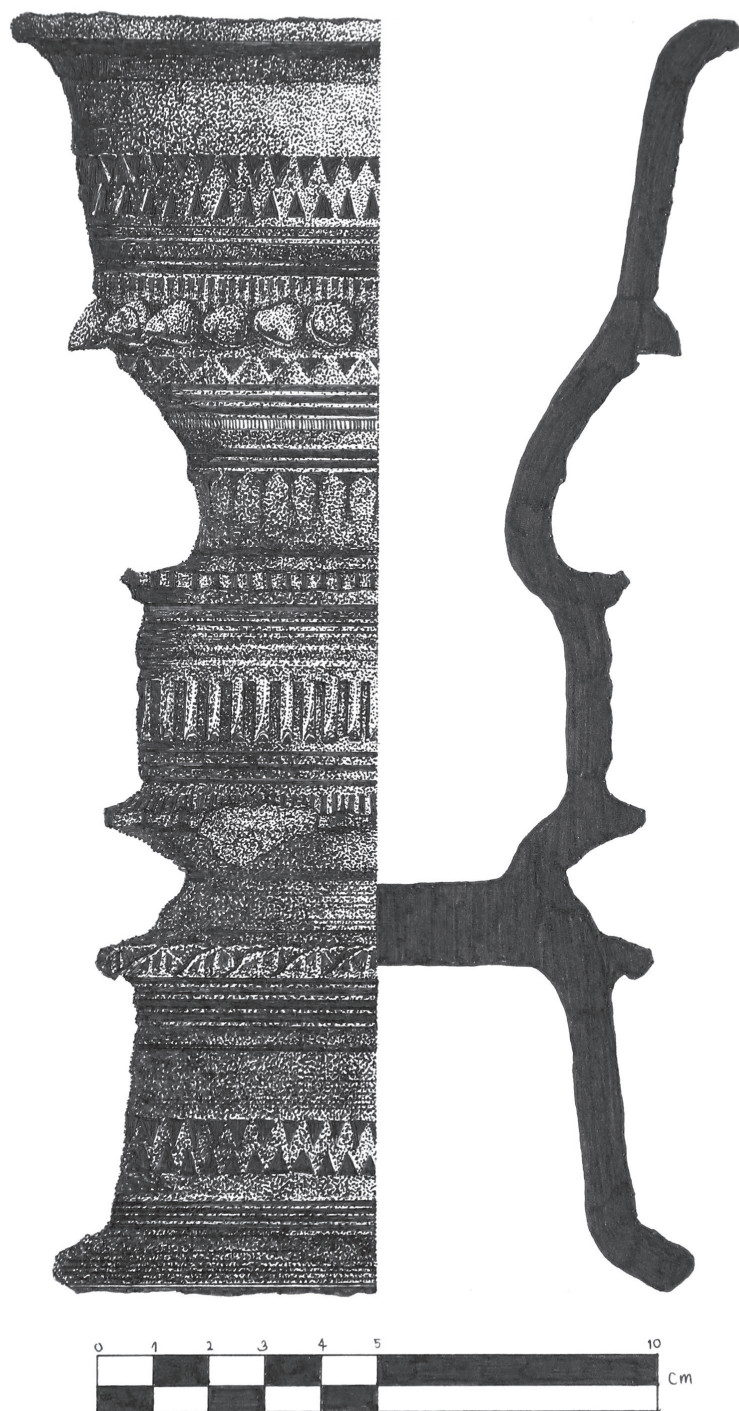
สุนทรียภาพแห่งรูปทรงและอัตลักษณ์ดินเผา

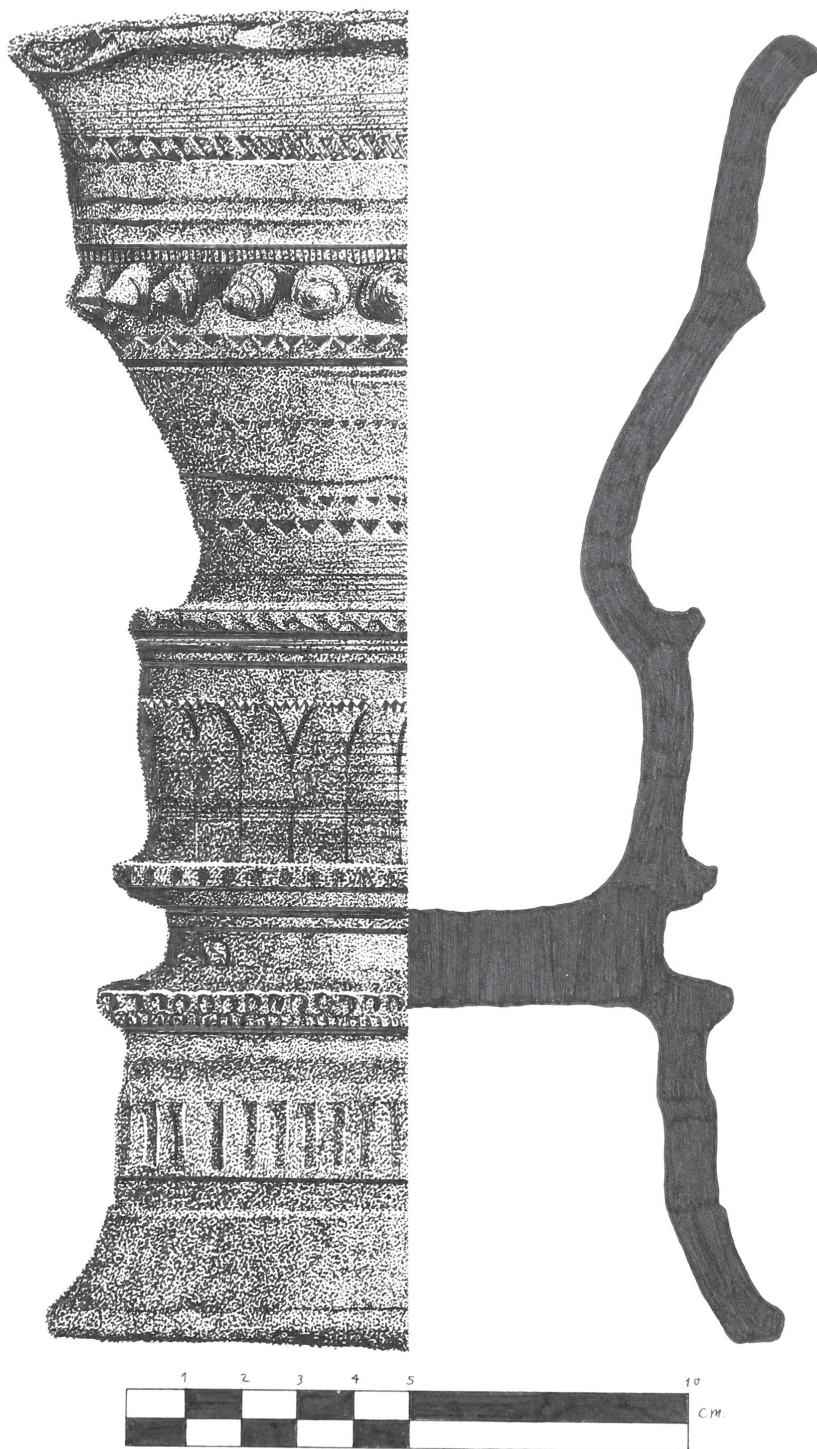
อัตลักษณ์กลุ่มหม้อดอกพม่า-ไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

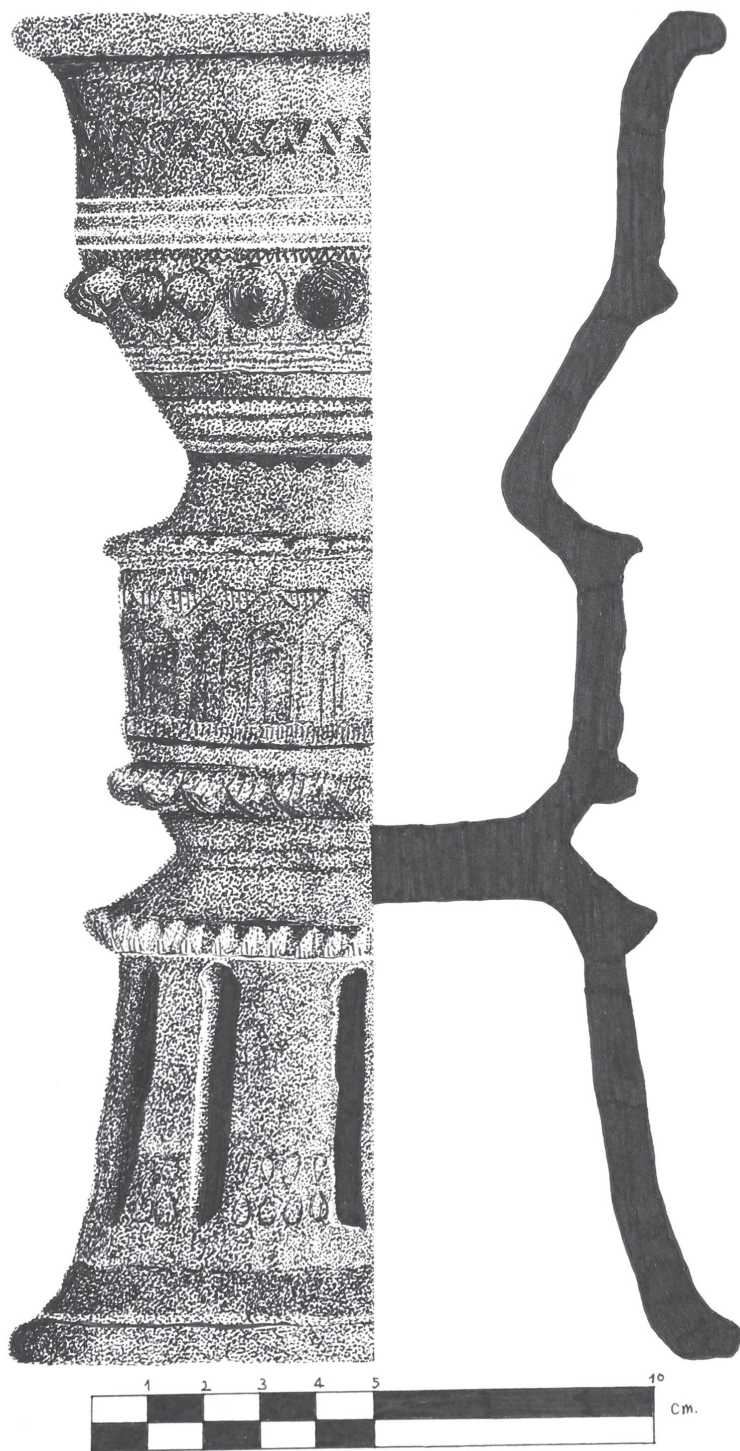
❖ ภาพที่ 199 หม้อดอกขุนยวมแบบที่ 1

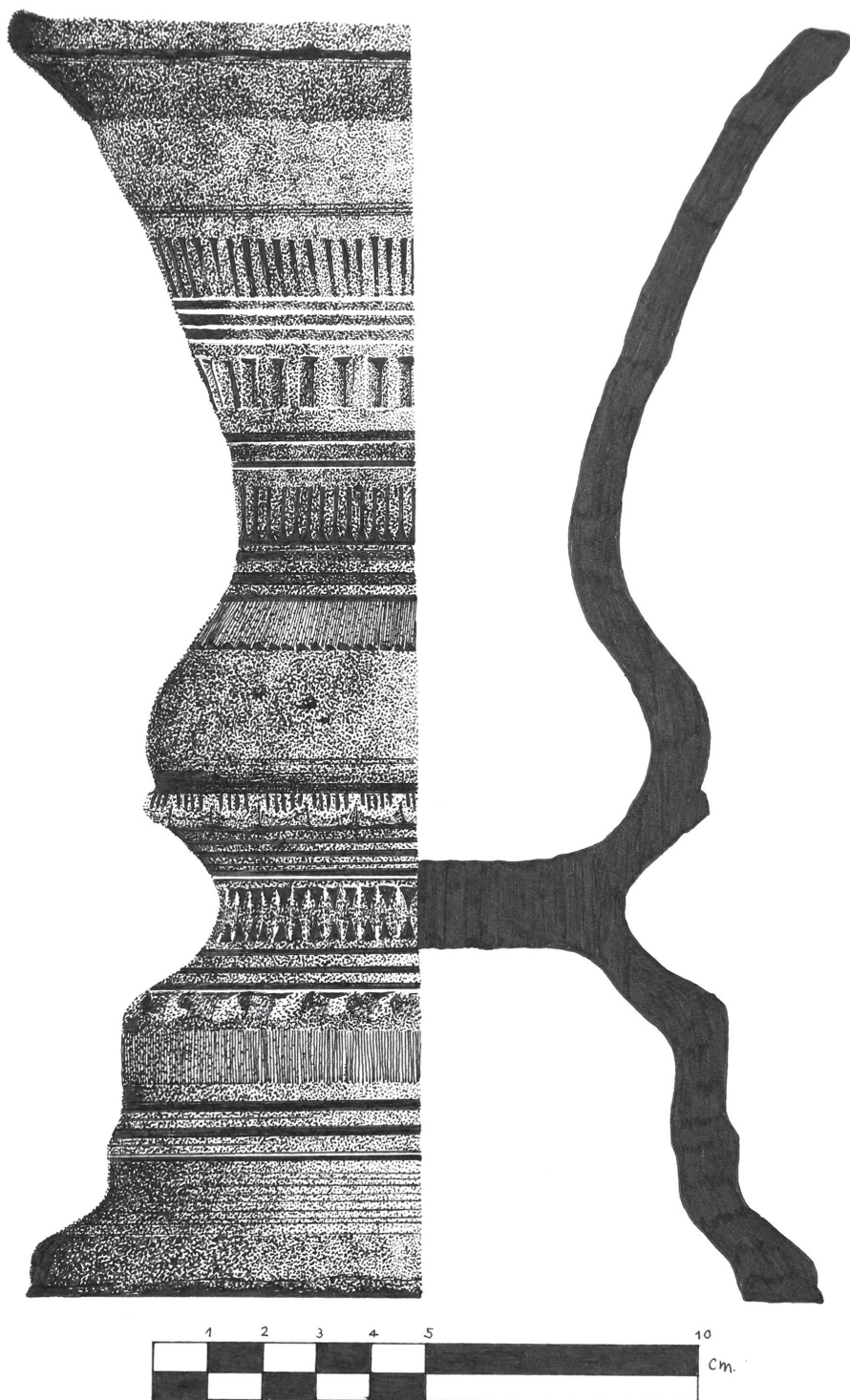
◆ ภาพที่ 200 หม้อคอกขุนยวมแบบที่ 2

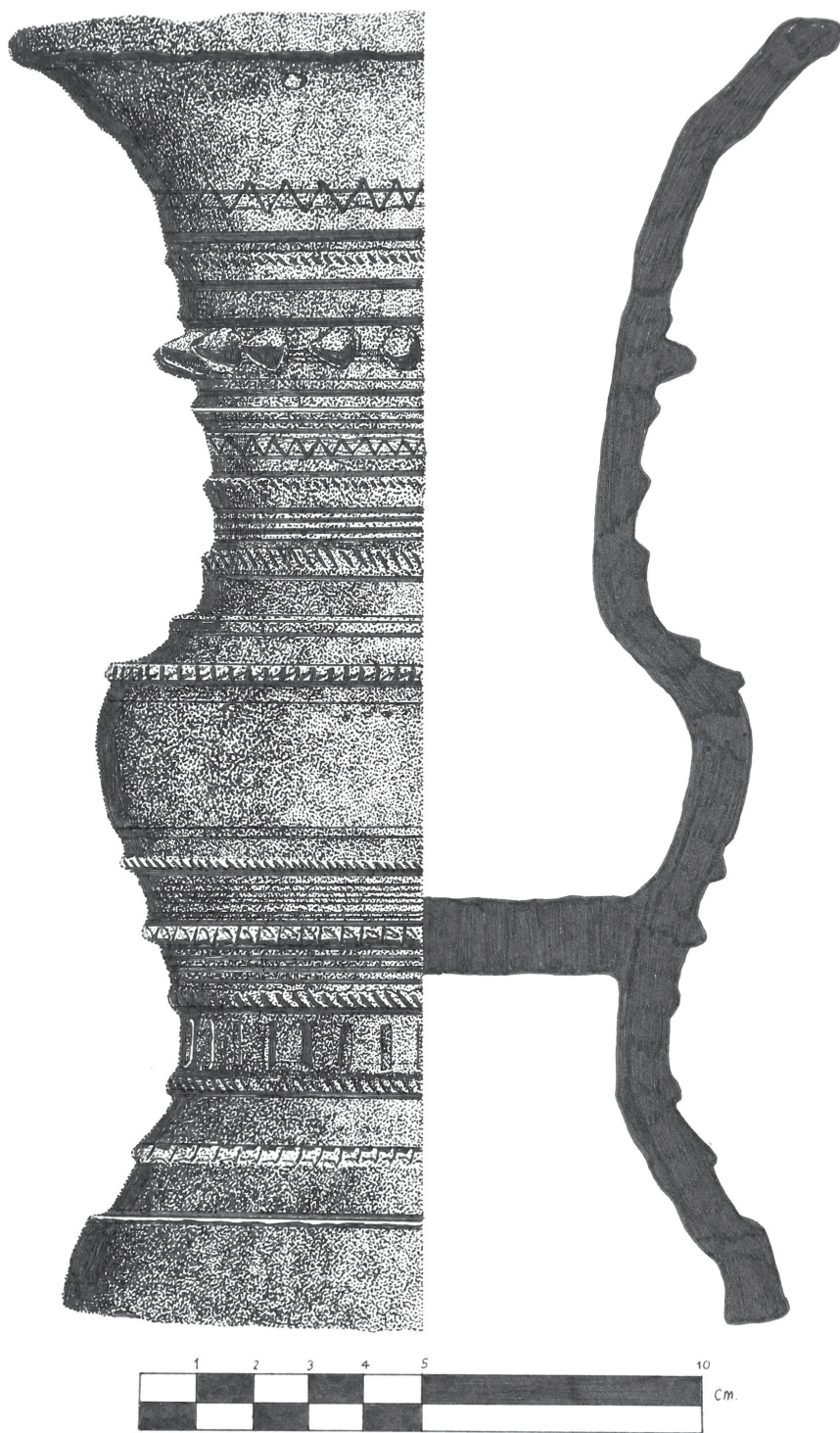
◆ ภาพที่ 201 หม้อคอกขุนยวมแบบที่ 3

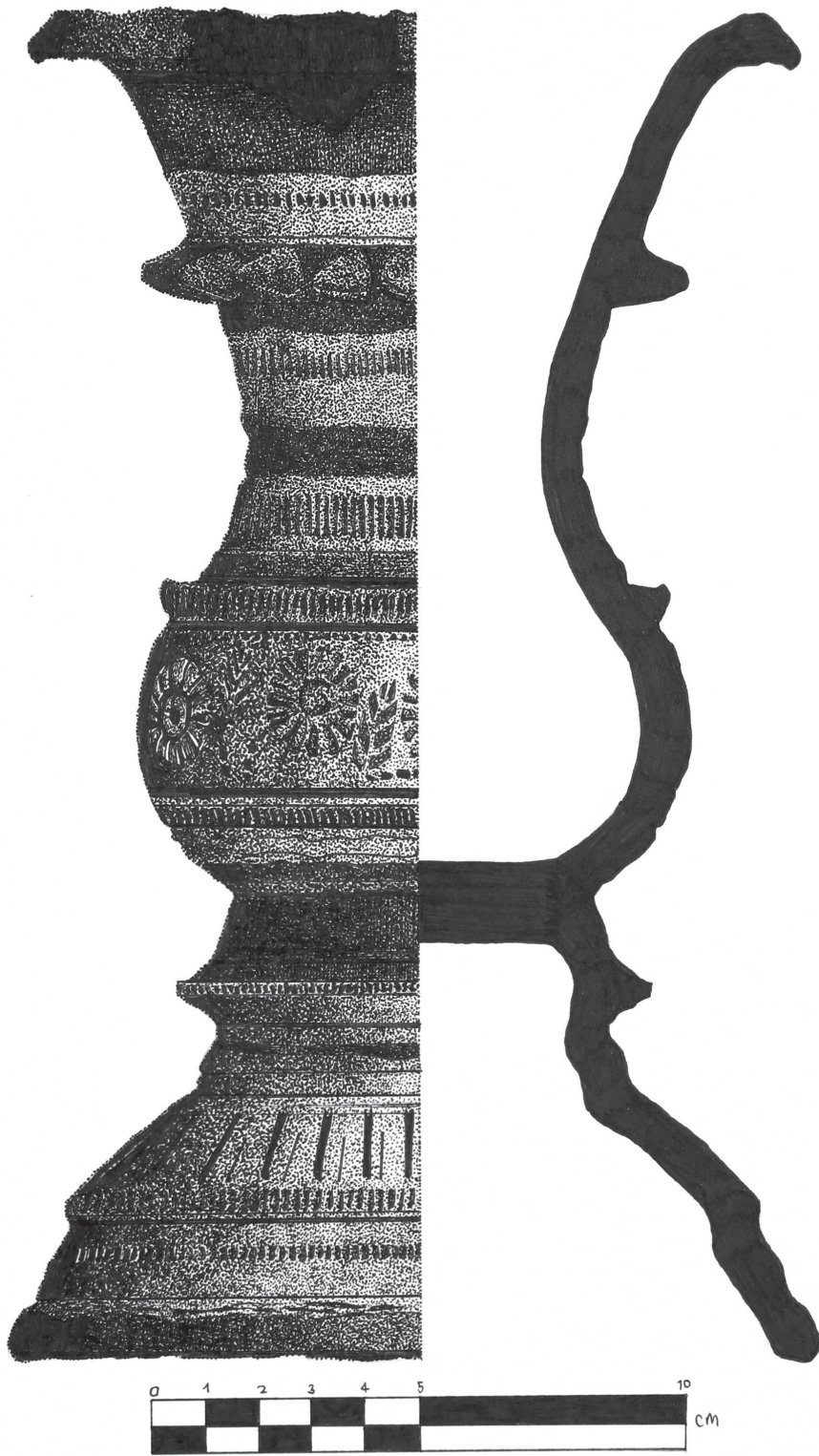
◆ ภาพที่ 202 หม้อคอกขุนยวมแบบที่ 4

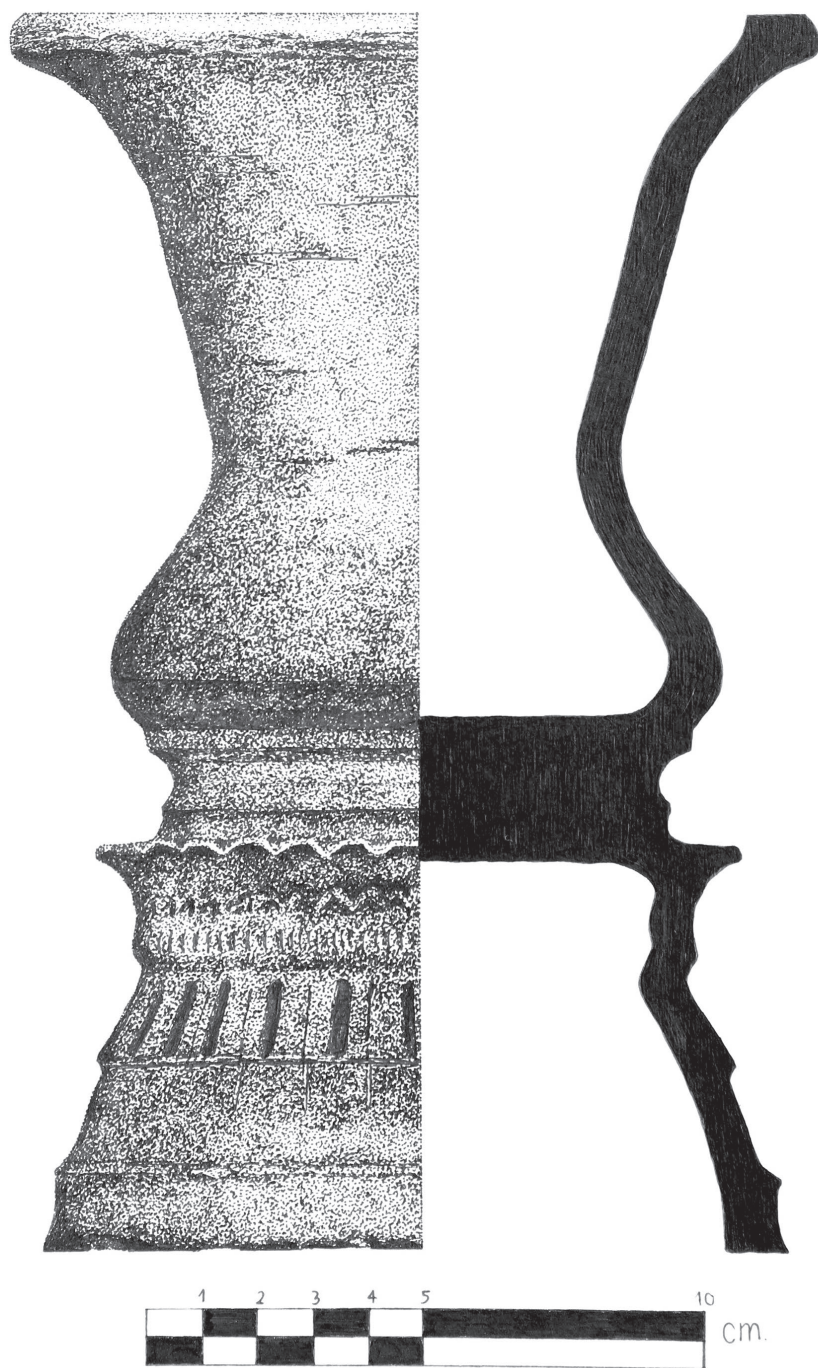
◆ ภาพที่ 203 หม้อคอกขุนยวมแบบที่ 5

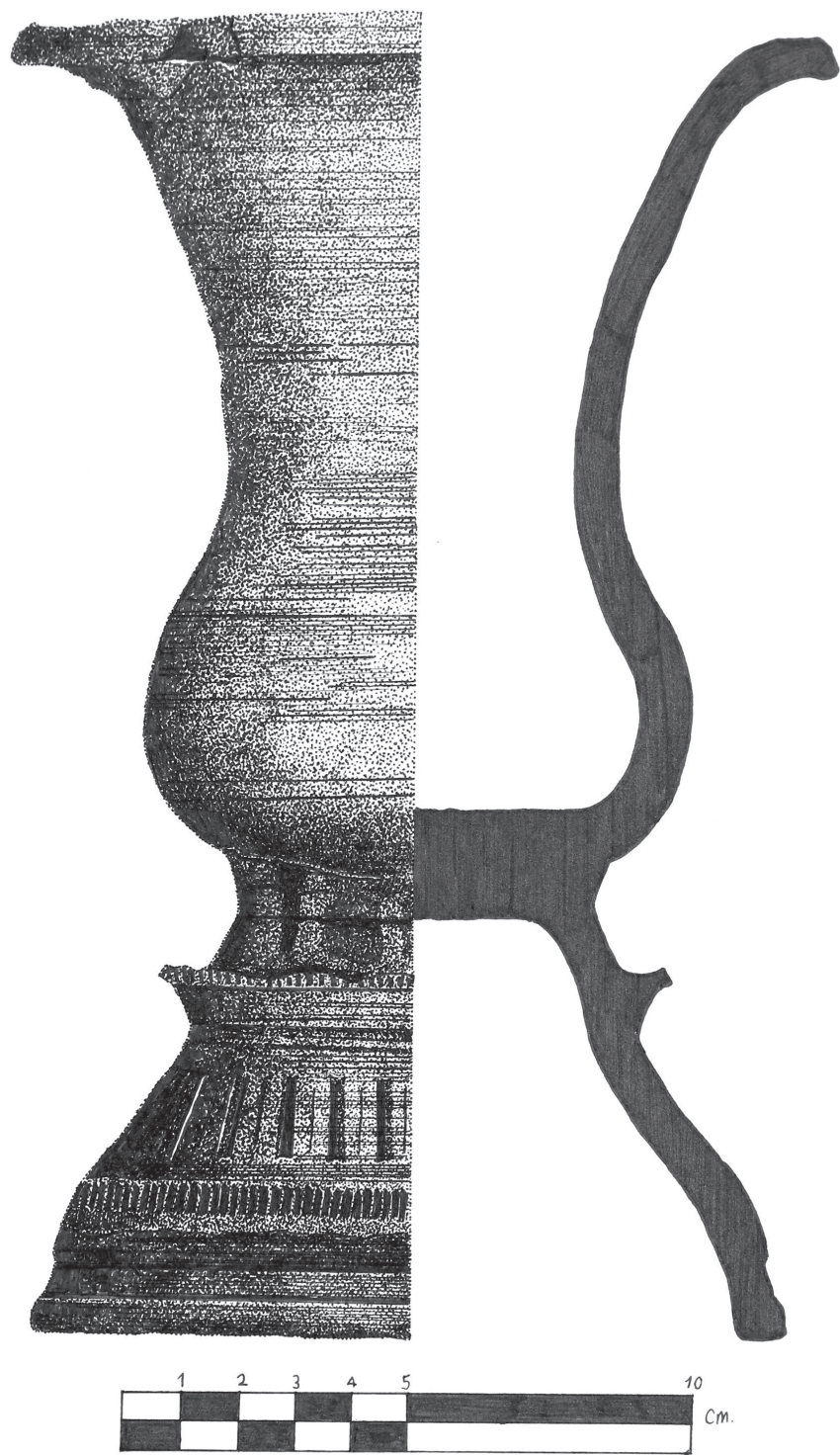
◆ ภาพที่ 204 หม้อคอกขุนยวมแบบที่ 6

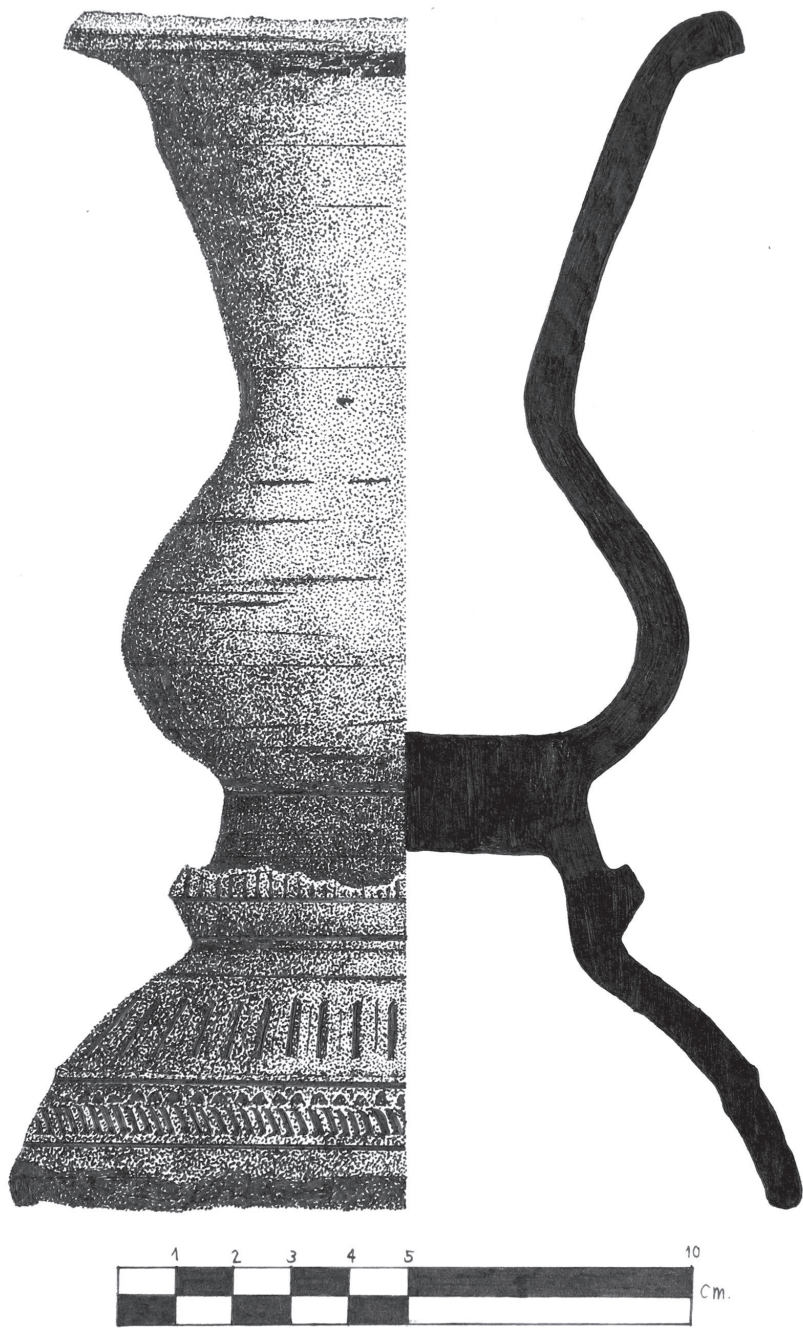
◆ ภาพที่ 205 หม้อคอกแม่ฮ่องสอน แบบที่ 1

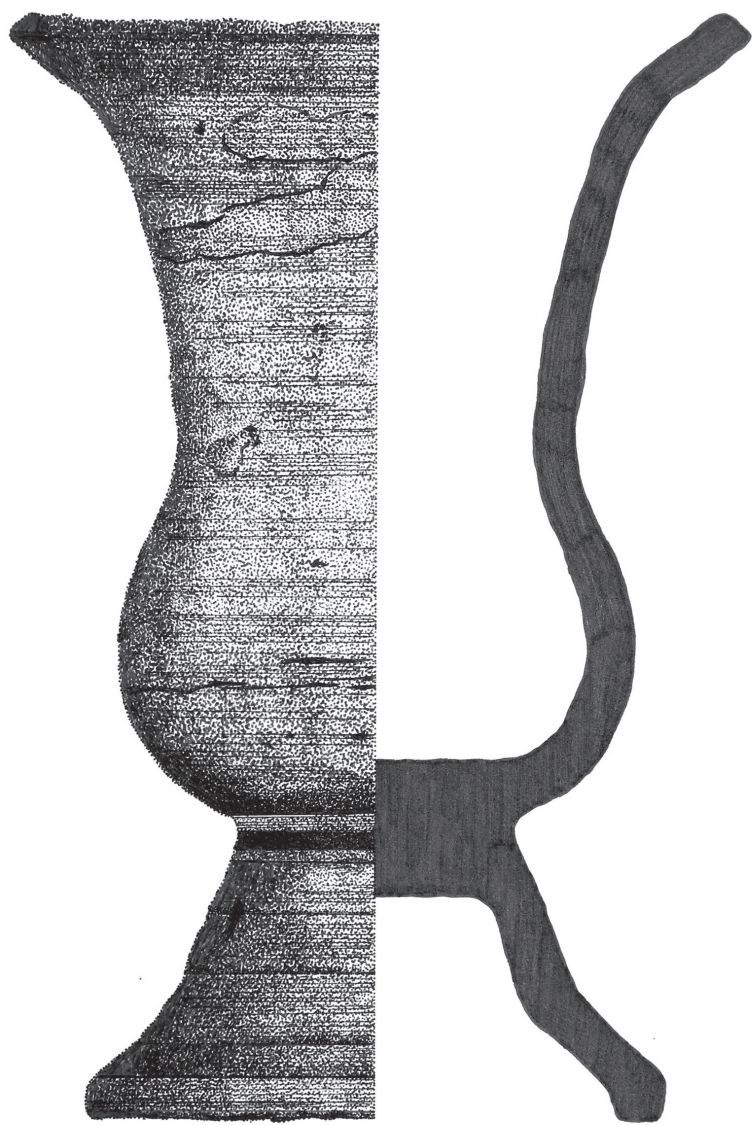
◆ ภาพที่ 206 หม้อคอกแม่ฮ่องสอน แบบที่ 2

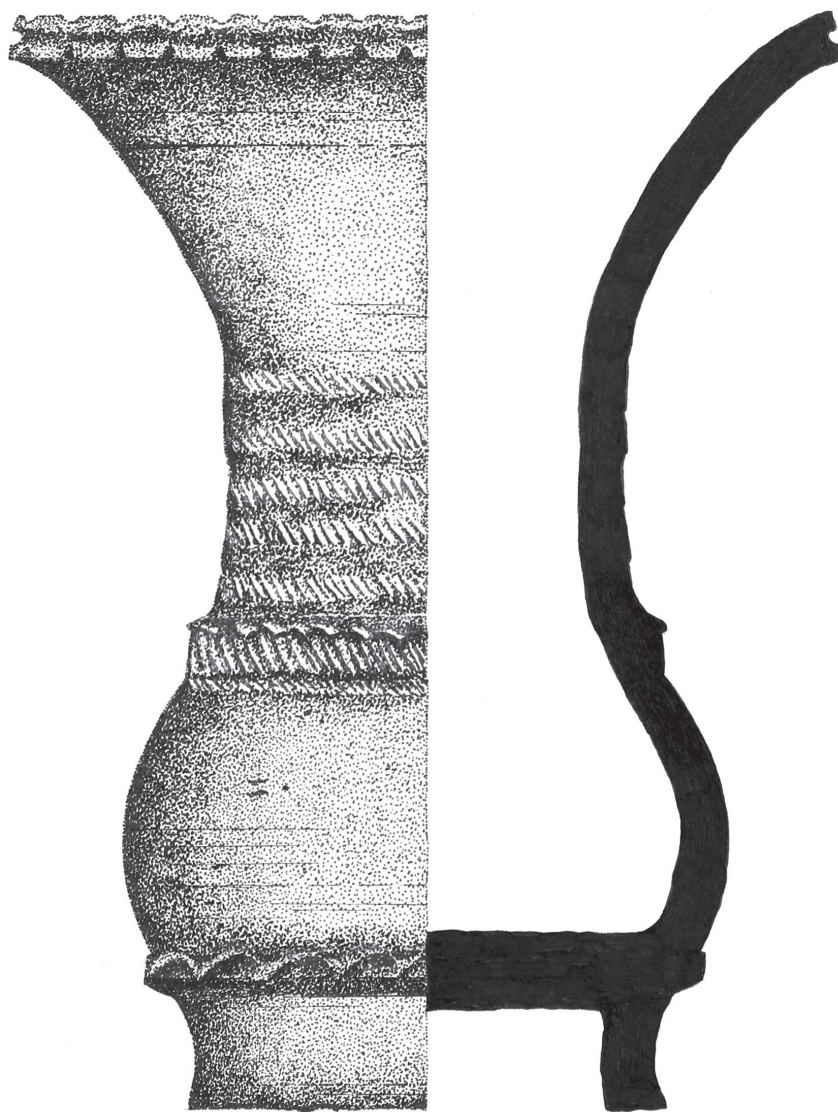
◆ ภาพที่ 207 หม้อคอกแม่ฮ่องสอน แบบที่ 3

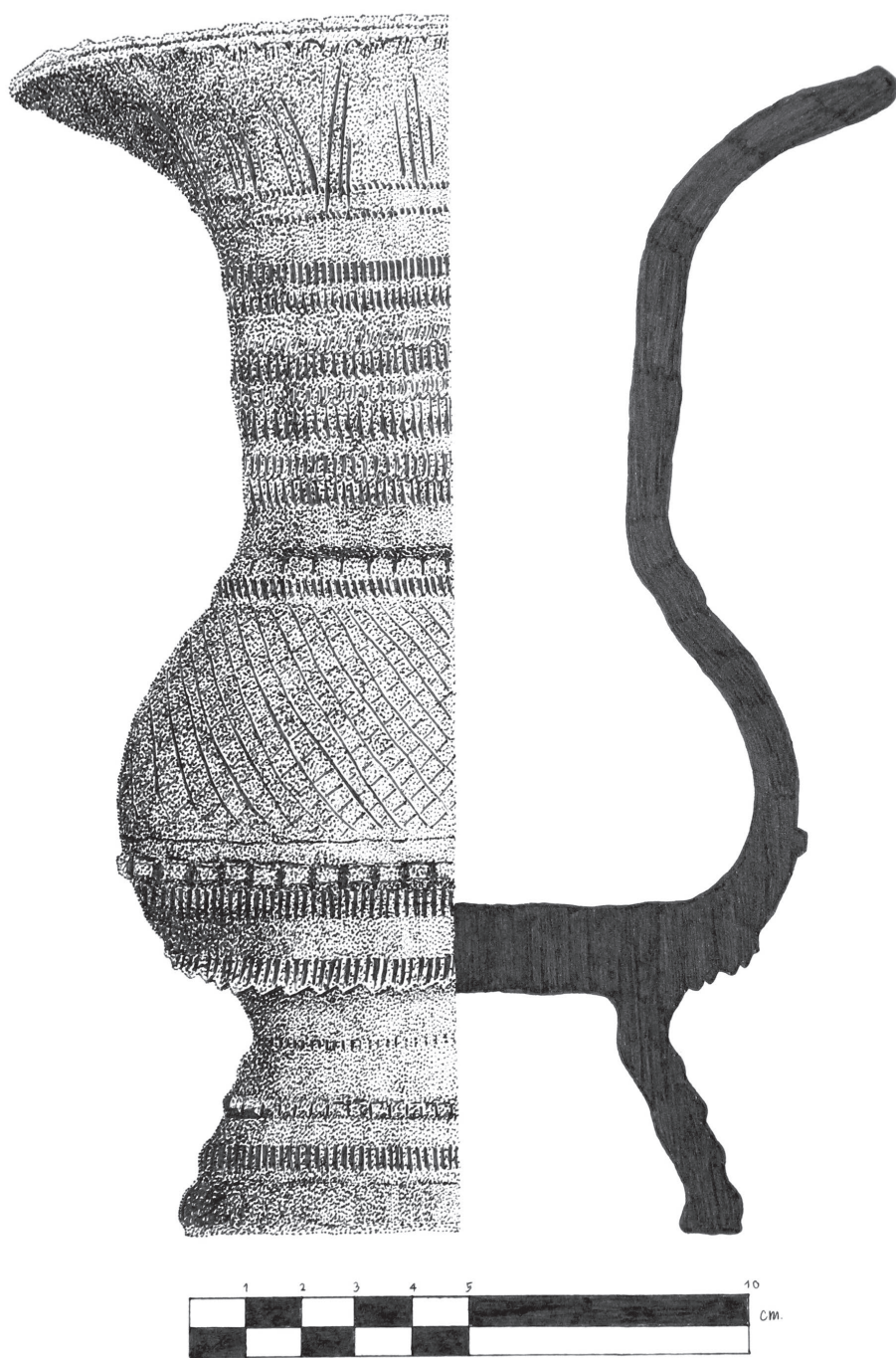
◆ ภาพที่ 208 หม้อคอกแม่ฮ่องสอน แบบที่ 4

◆ ภาพที่ 209 หม้อคอกแม่ฮ่องสอน แบบที่ 5

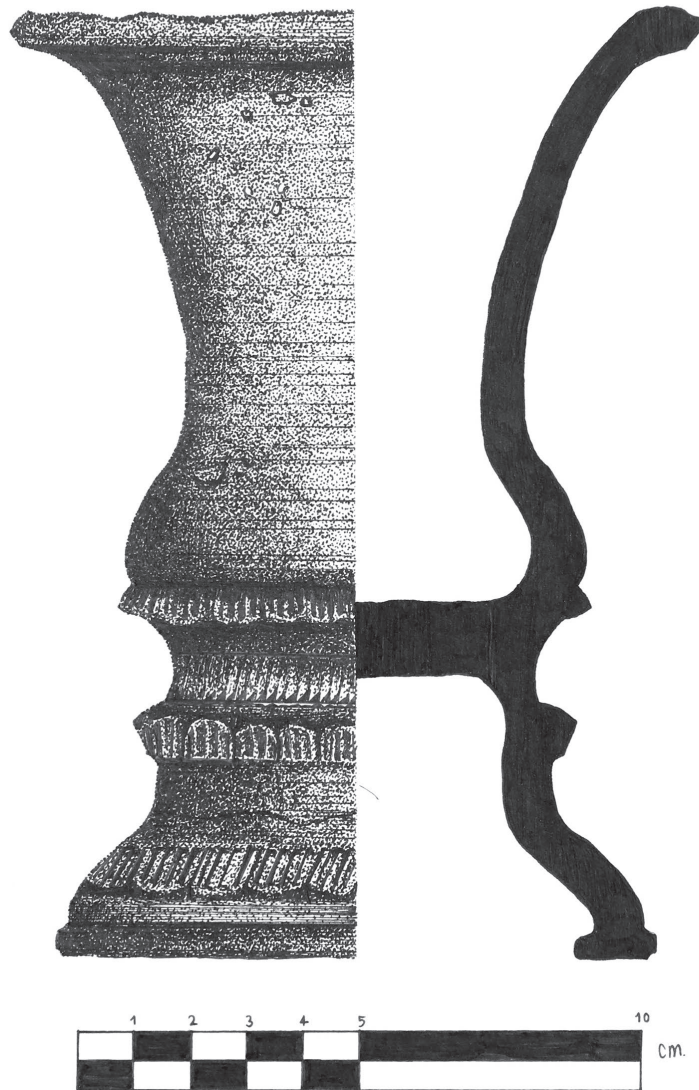

♦ ภาพที่ 210 หม้อคอกเซียงตุง แบบที่ 1

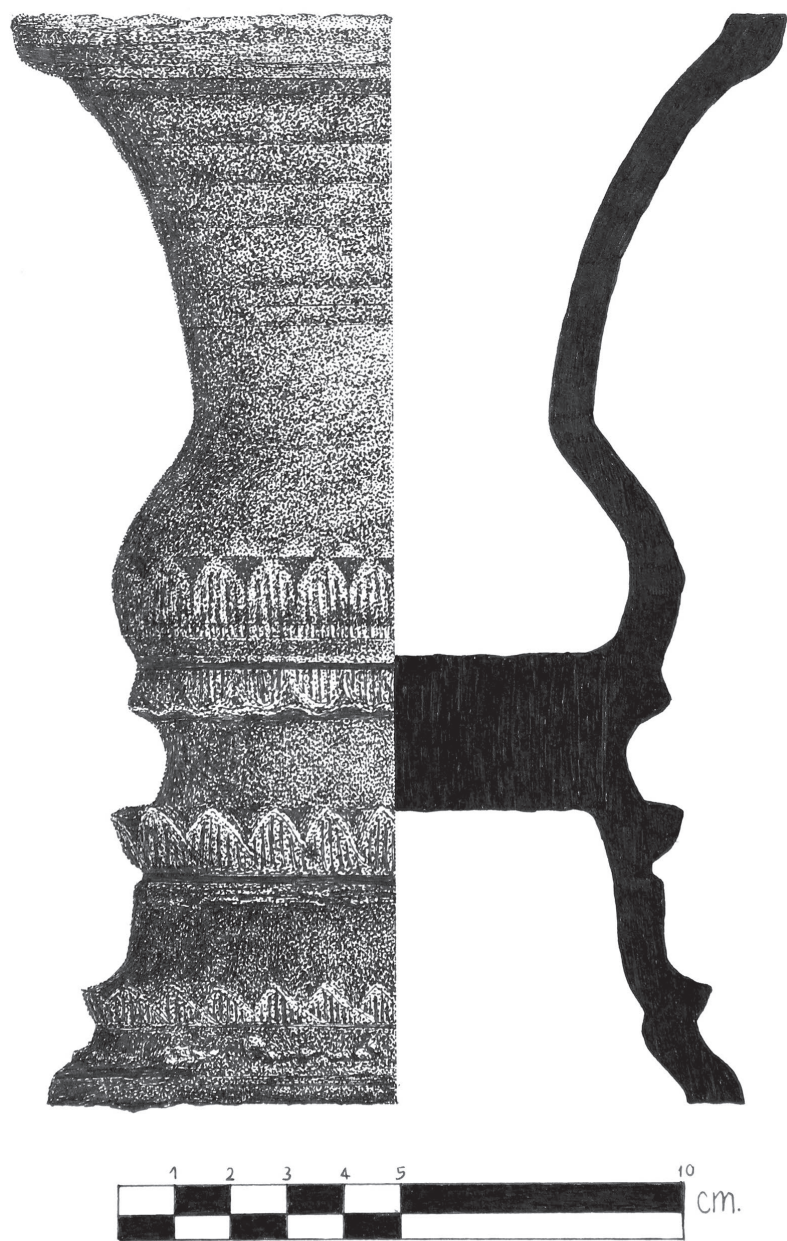

◆ ภาพที่ 211 หม้อคอกเชียงคอง แบบที่ 2

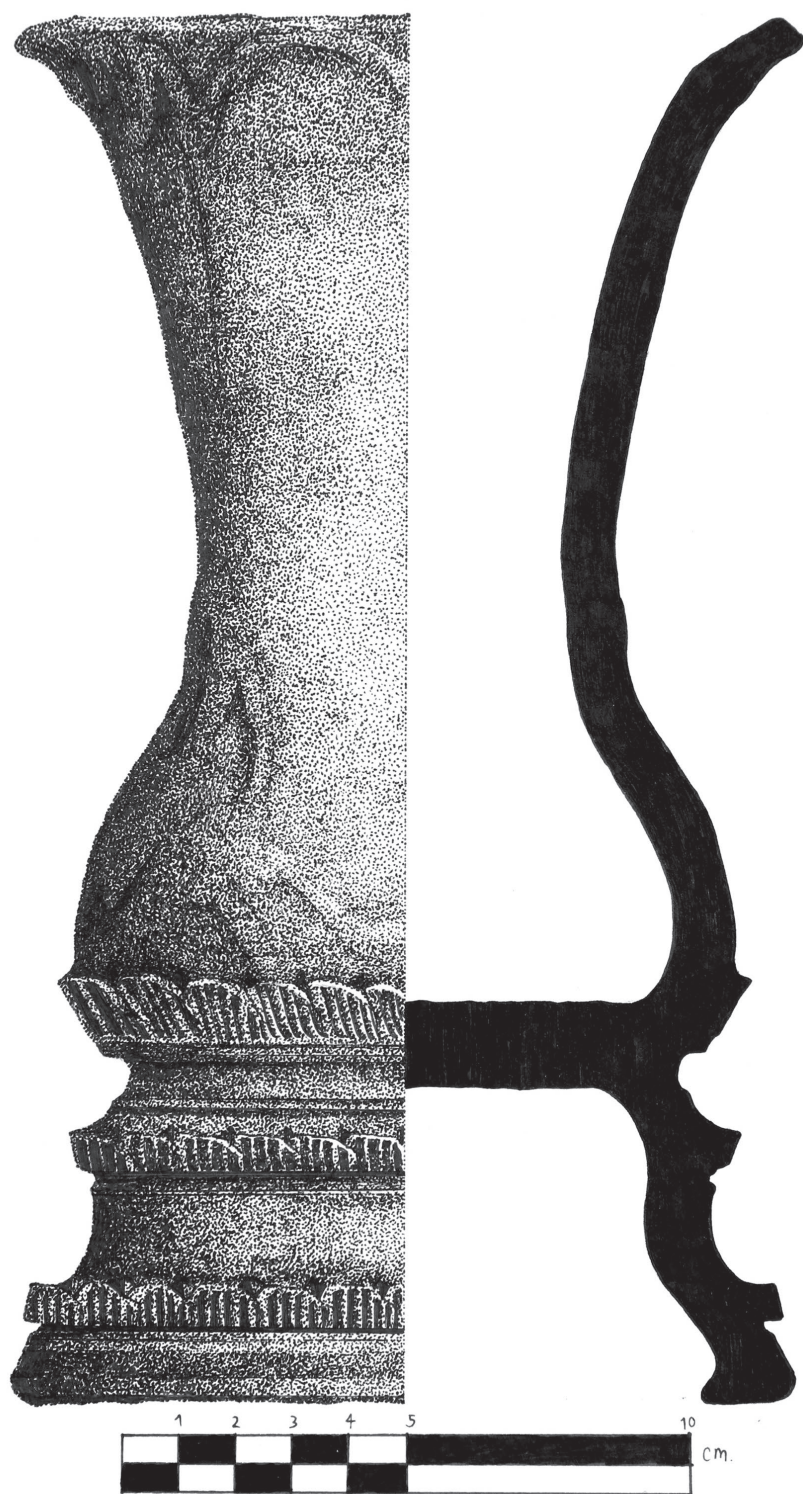
อัตลักษณ์กลุ่มหม้อดอกไทใหญ่ในเมืองเชียงใหม่

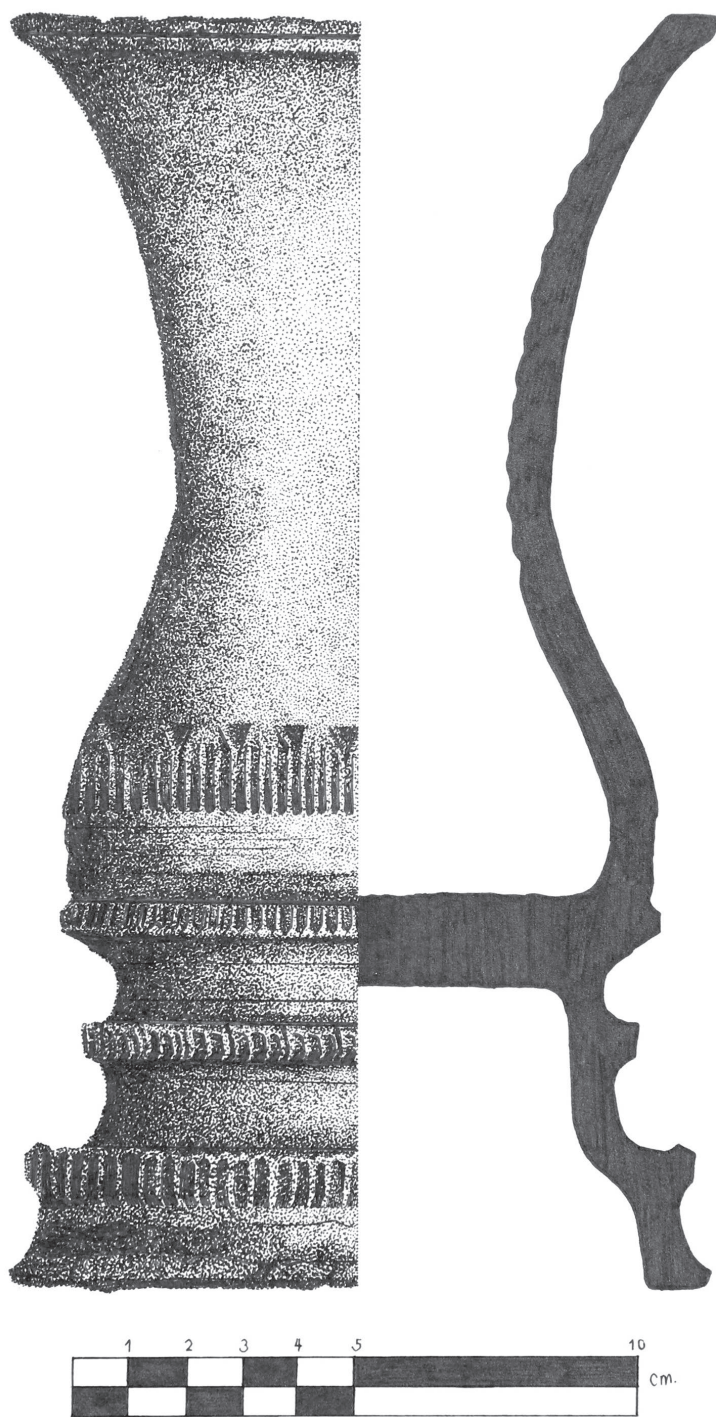
❖ ภาพที่ 212 หม้อดอกไต ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 1

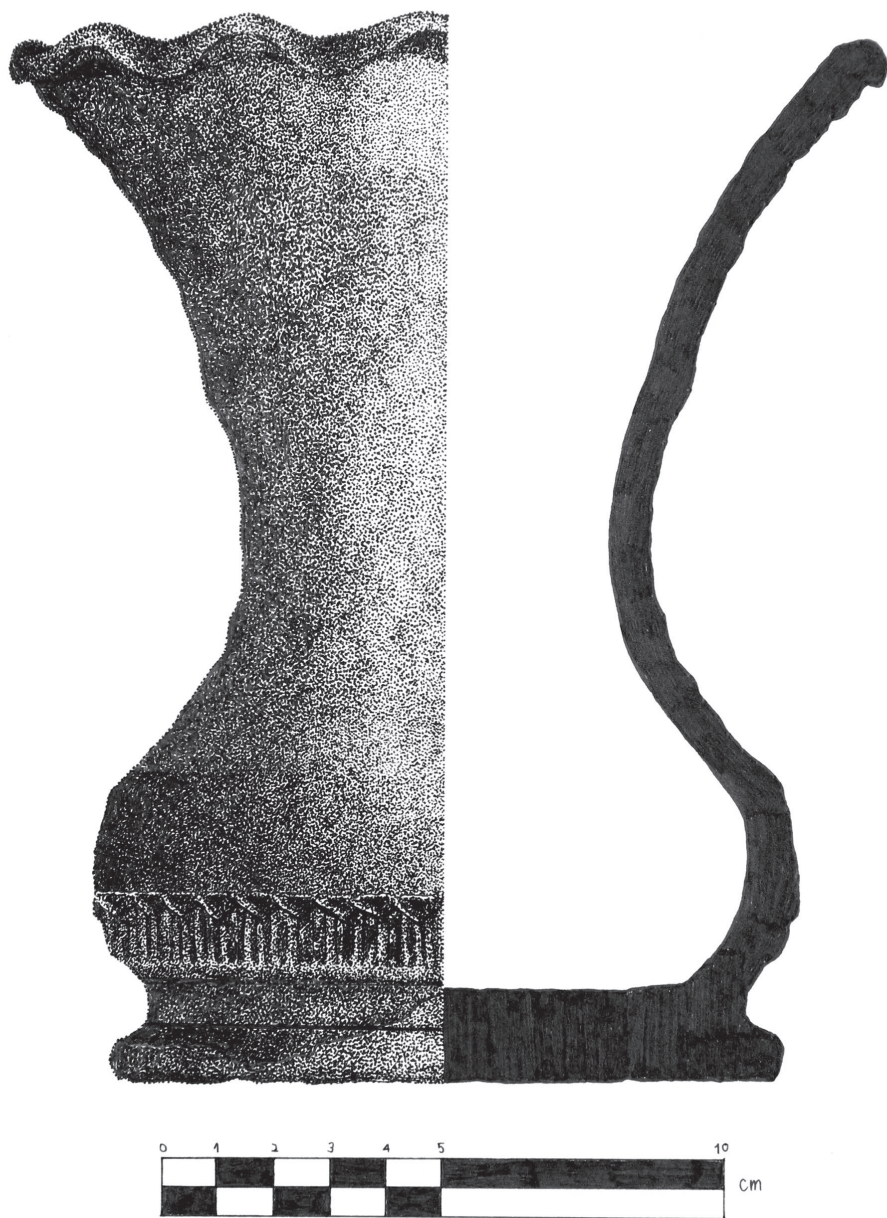
❖ ภาพที่ 213 หม้อคอกไต ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 2

♦ ภาพที่ 214 หม้อคอกโค ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 3

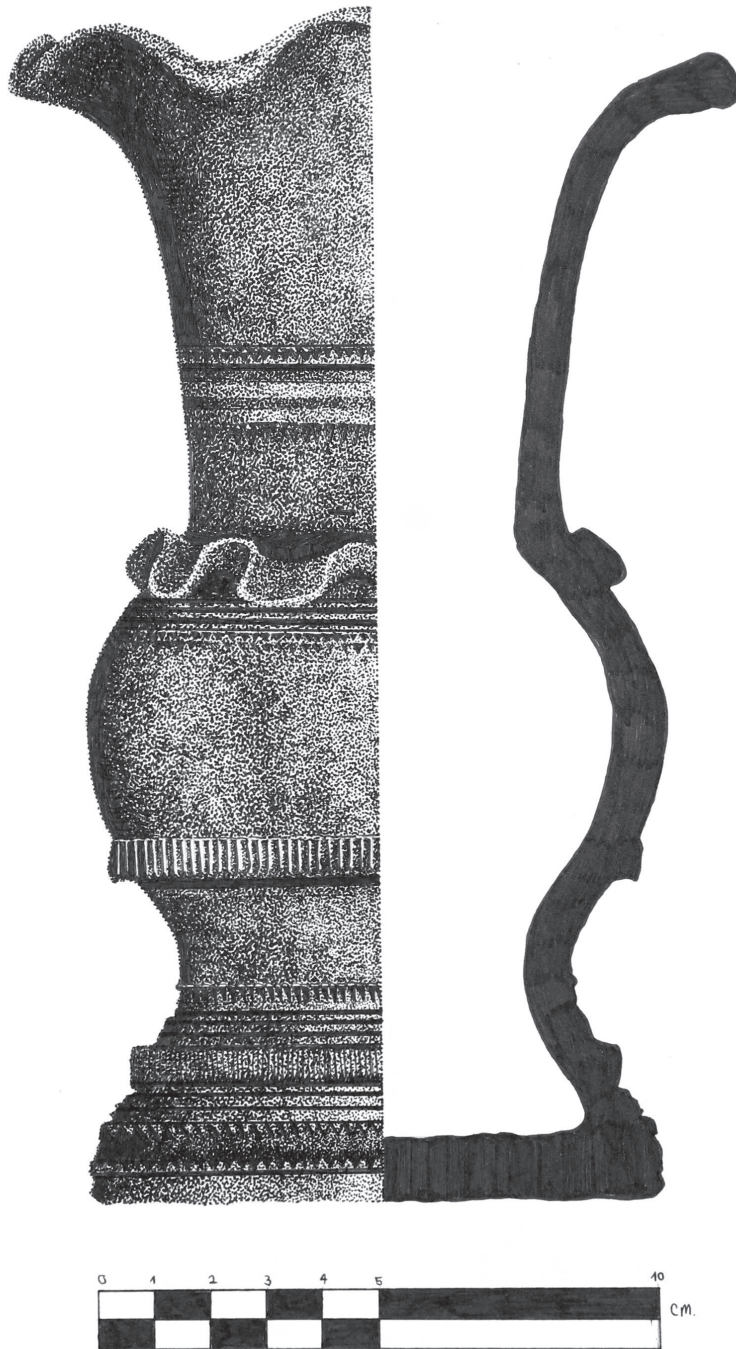

◆ ภาพที่ 215 หม้อคอกไต ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 4

❖ ภาพที่ 216 หม้อดอกไค ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 5

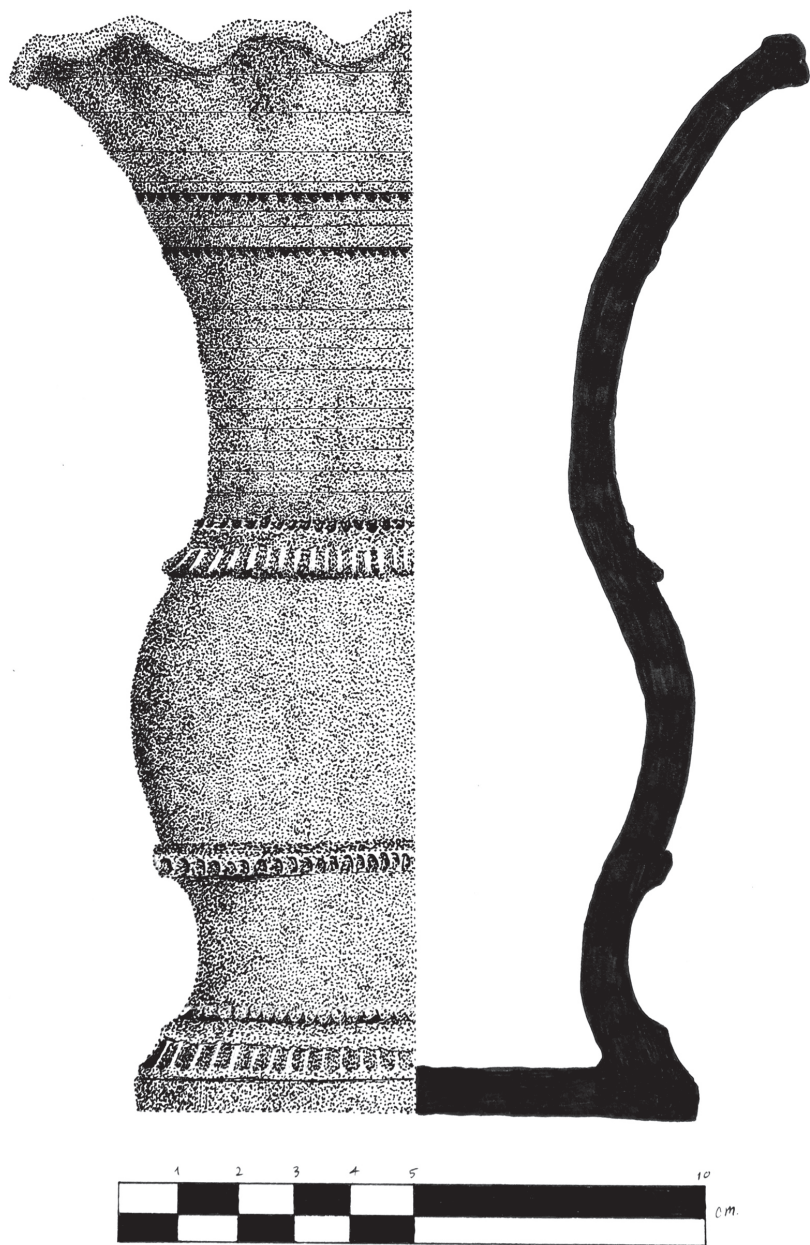
อัตลักษณ์หม้อดอกเมืองเชียงใหม่

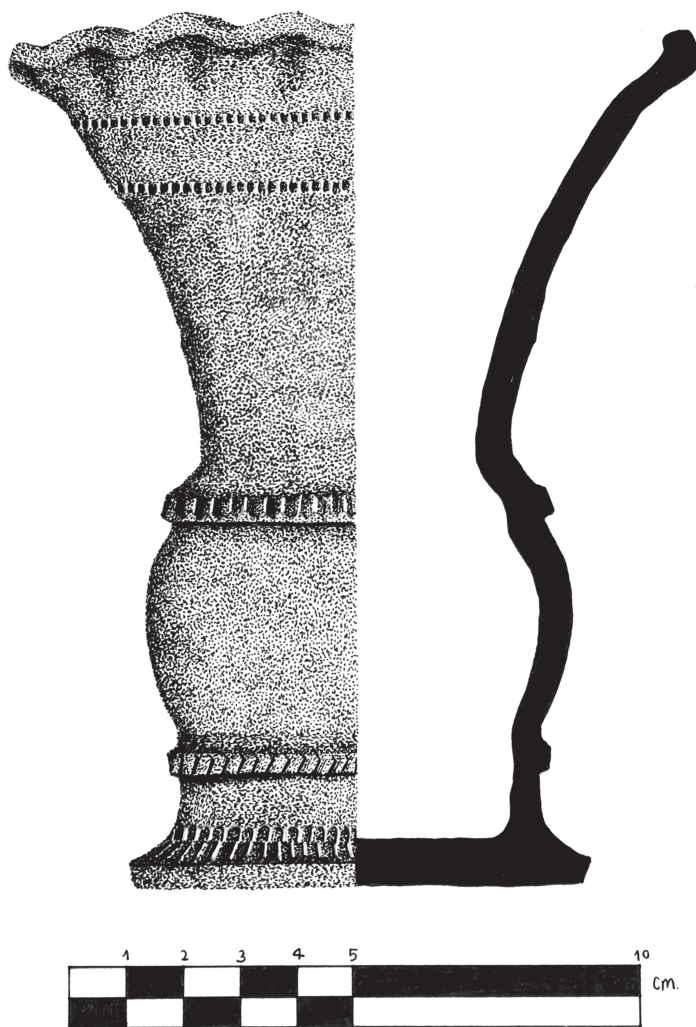
♦ ภาพที่ 217 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 1

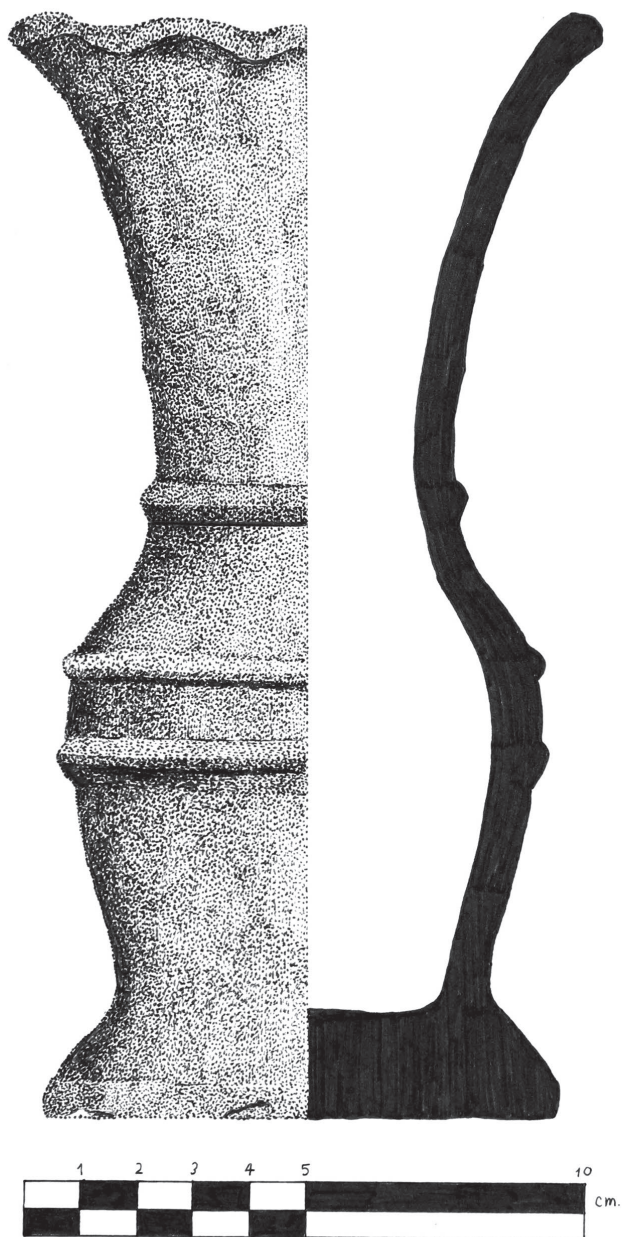
◆ ภาพที่ 218 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 2

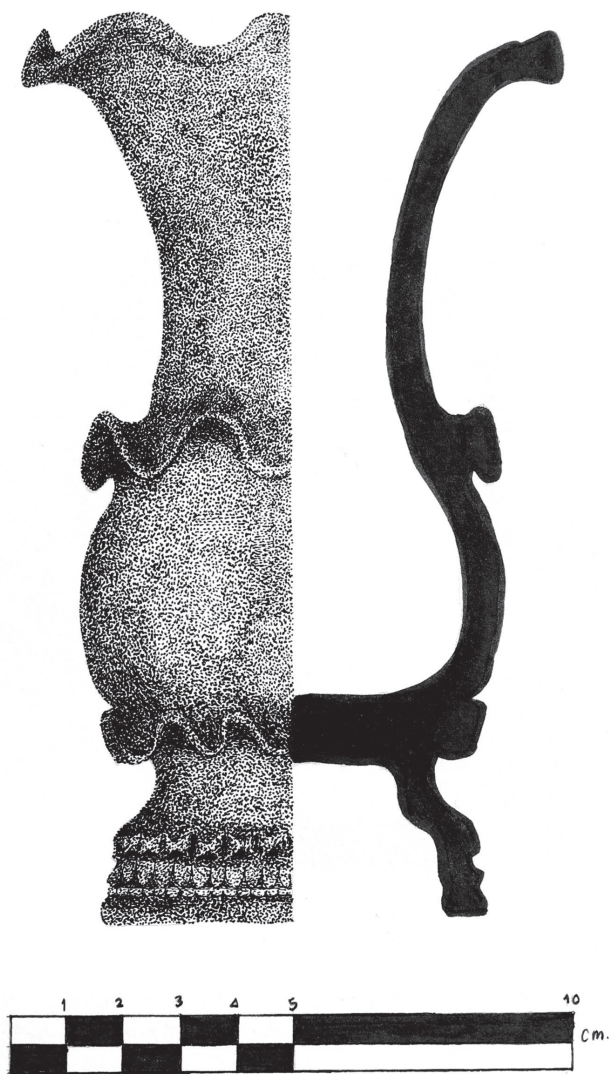
♦ ภาพที่ 219 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 3

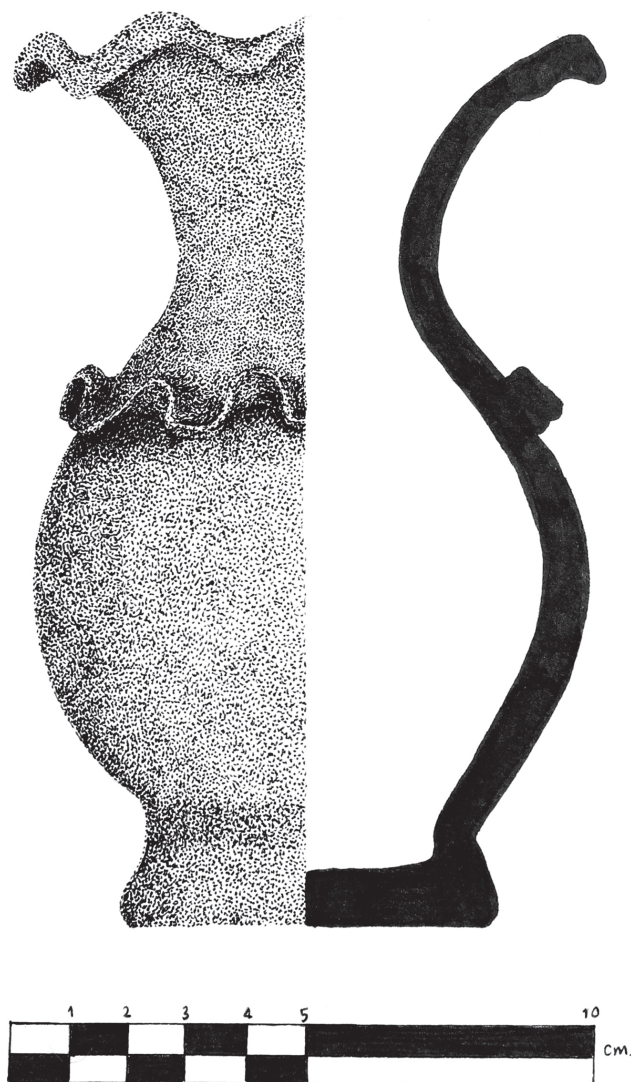
❖ ภาพที่ 220 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 4

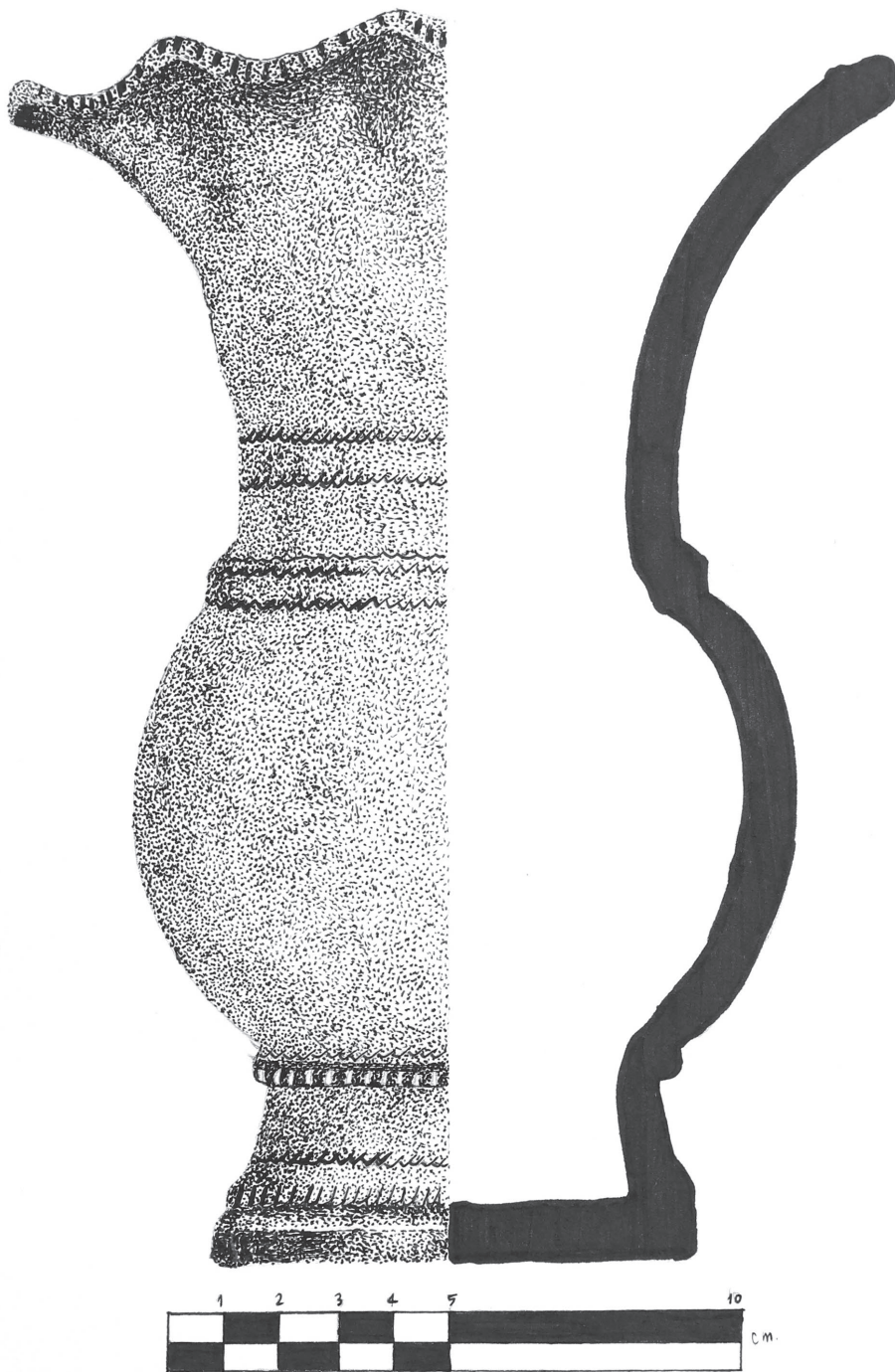
♦ ภาพที่ 221 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 5

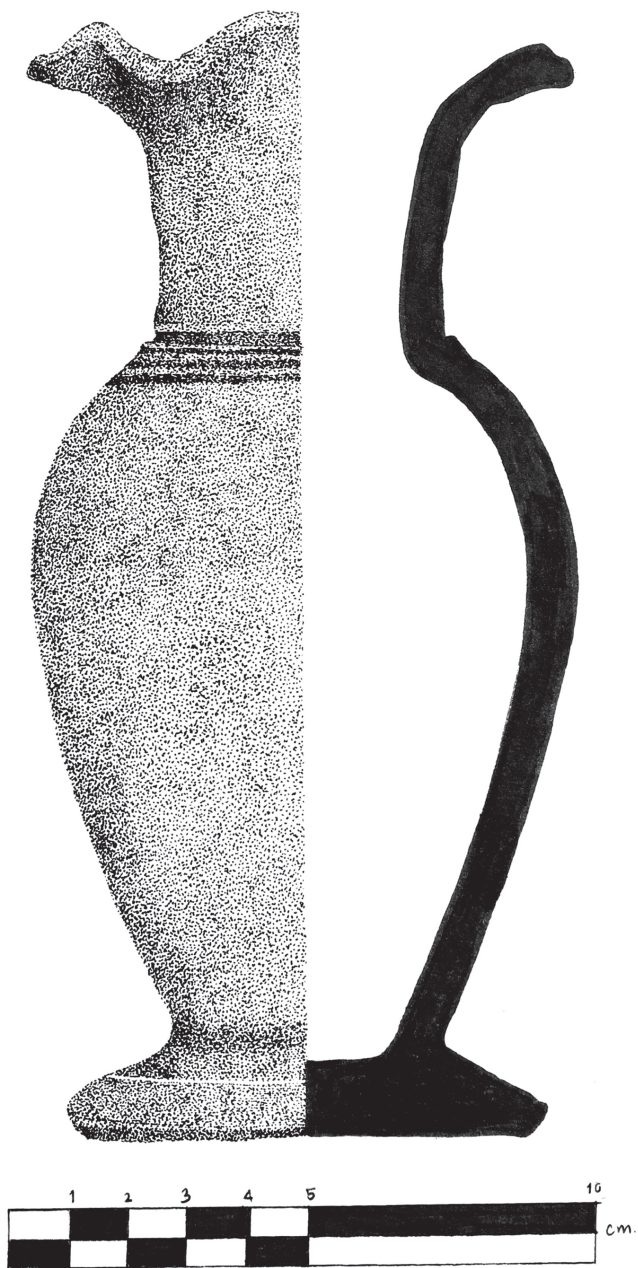
❖ ภาพที่ 222 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 6

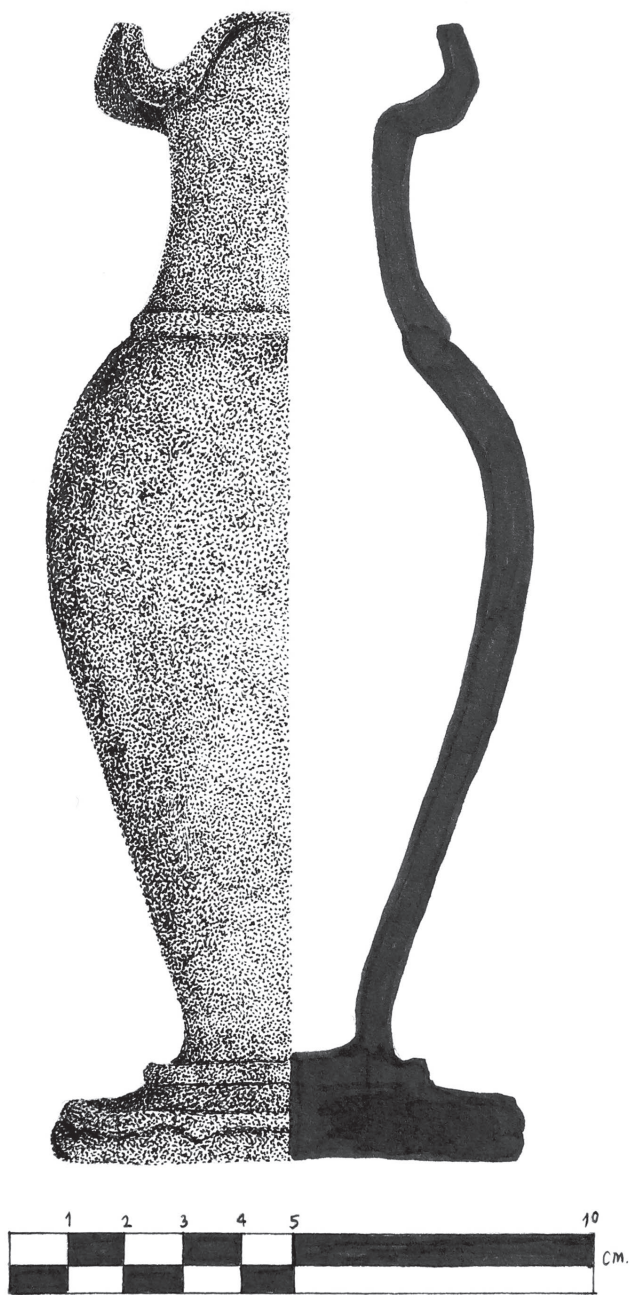
♦ ภาพที่ 223 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 7

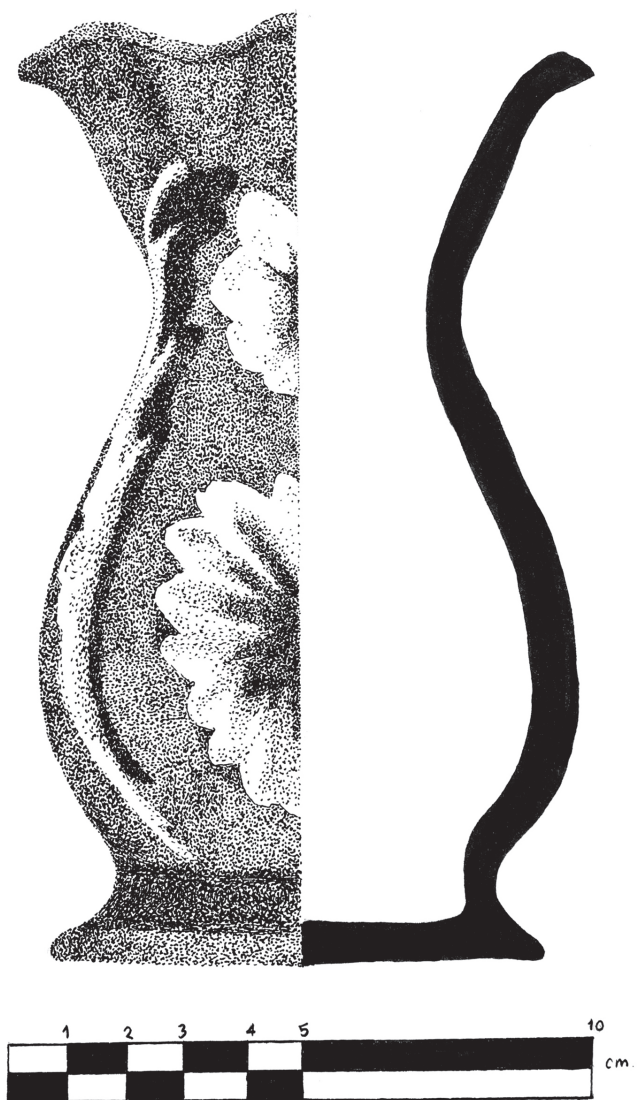
❖ ภาพที่ 224 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 8

♦ ภาพที่ 225 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 9

♦ ภาพที่ 226 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 10

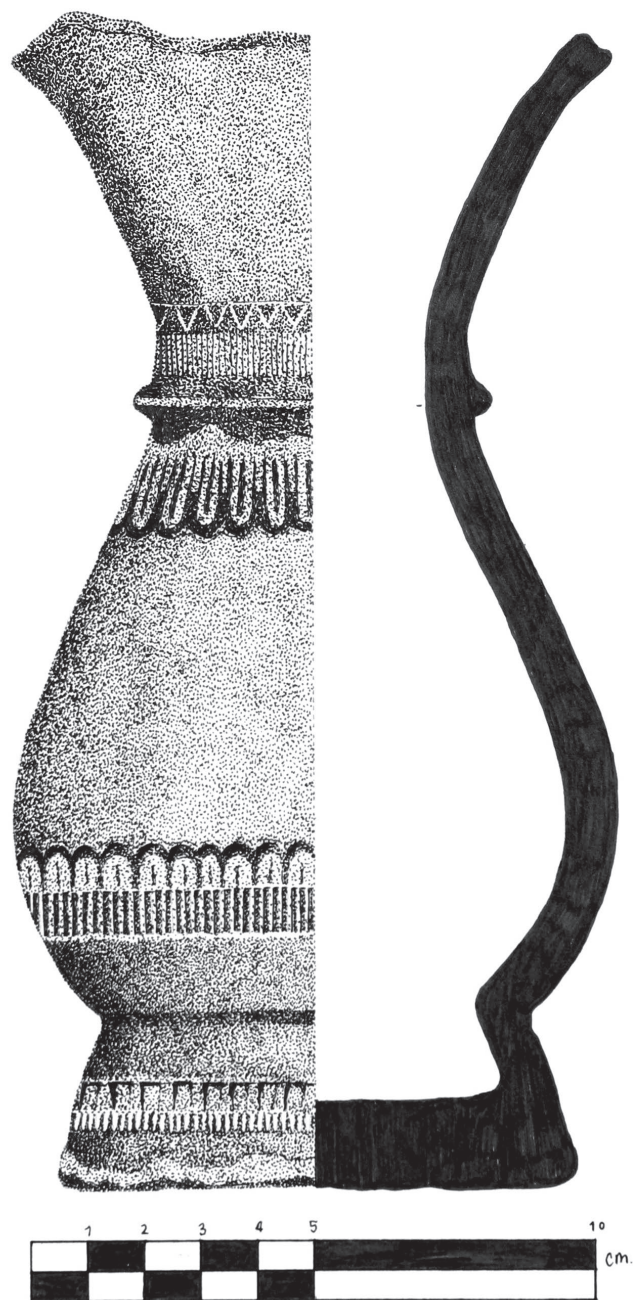
◆ ภาพที่ 227 หม้อดอกพื้งเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 11

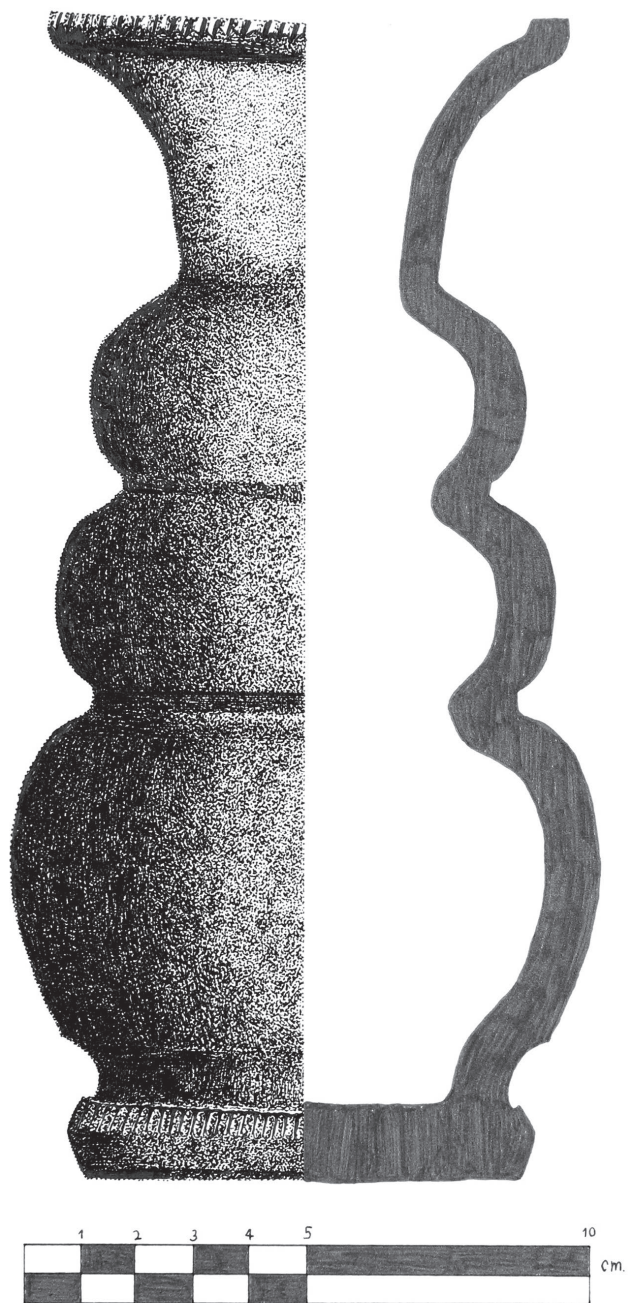
◆ ภาพที่ 228 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แบบที่ 12

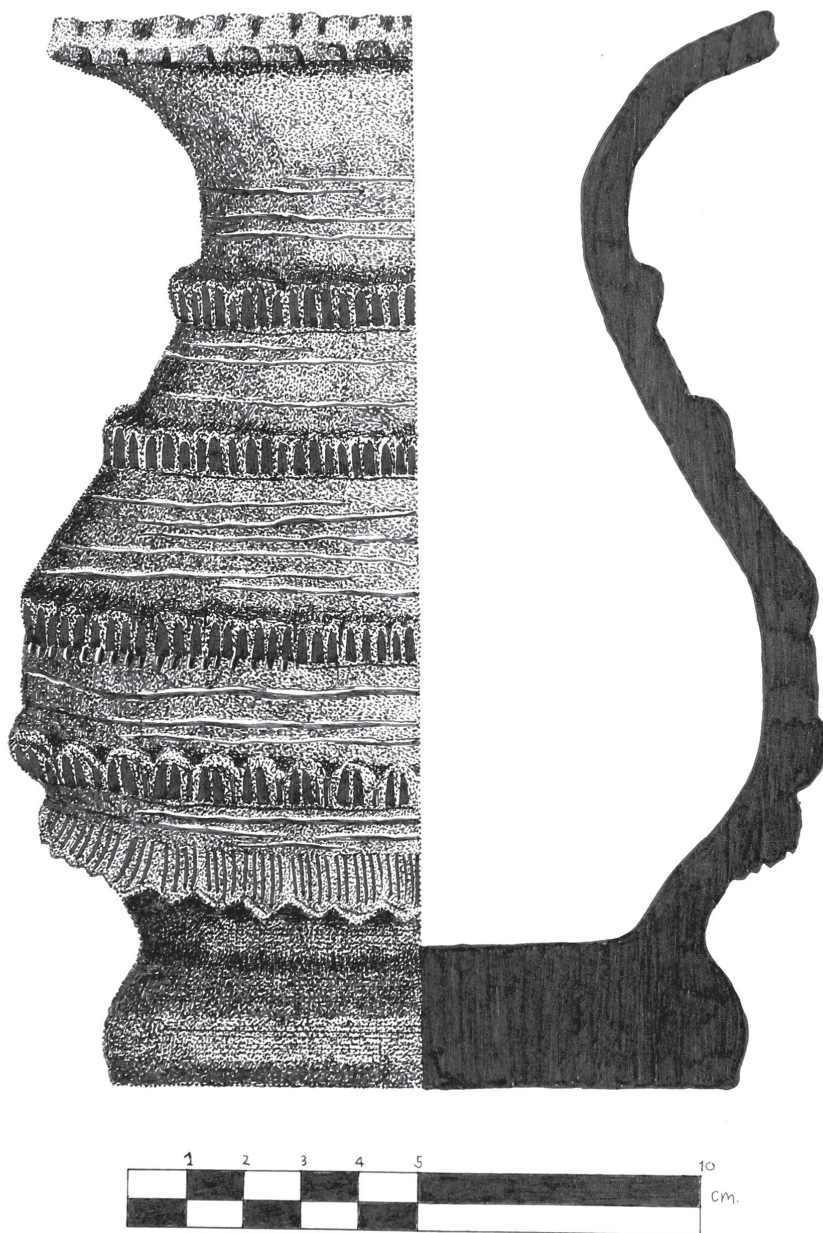
◆ ภาพที่ 229 หม้อคอกเตาเวียงกาหลง ในพุทธศตวรรษที่ 20-21 ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย

◆ ภาพที่ 230 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย แบบที่ 1

◆ ภาพที่ 231 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย แบบที่ 2

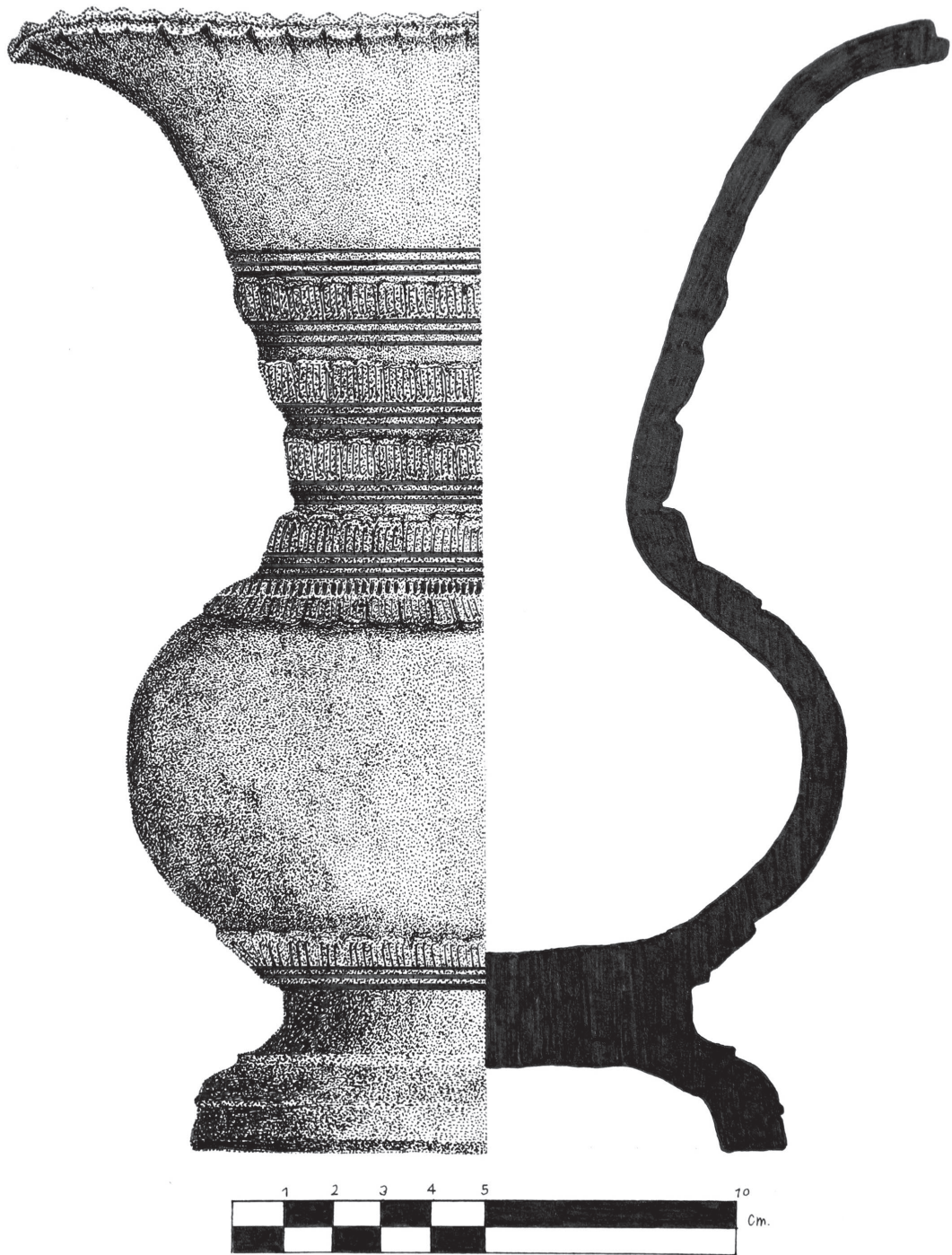

❖ ภาพที่ 232 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แบบที่ 1

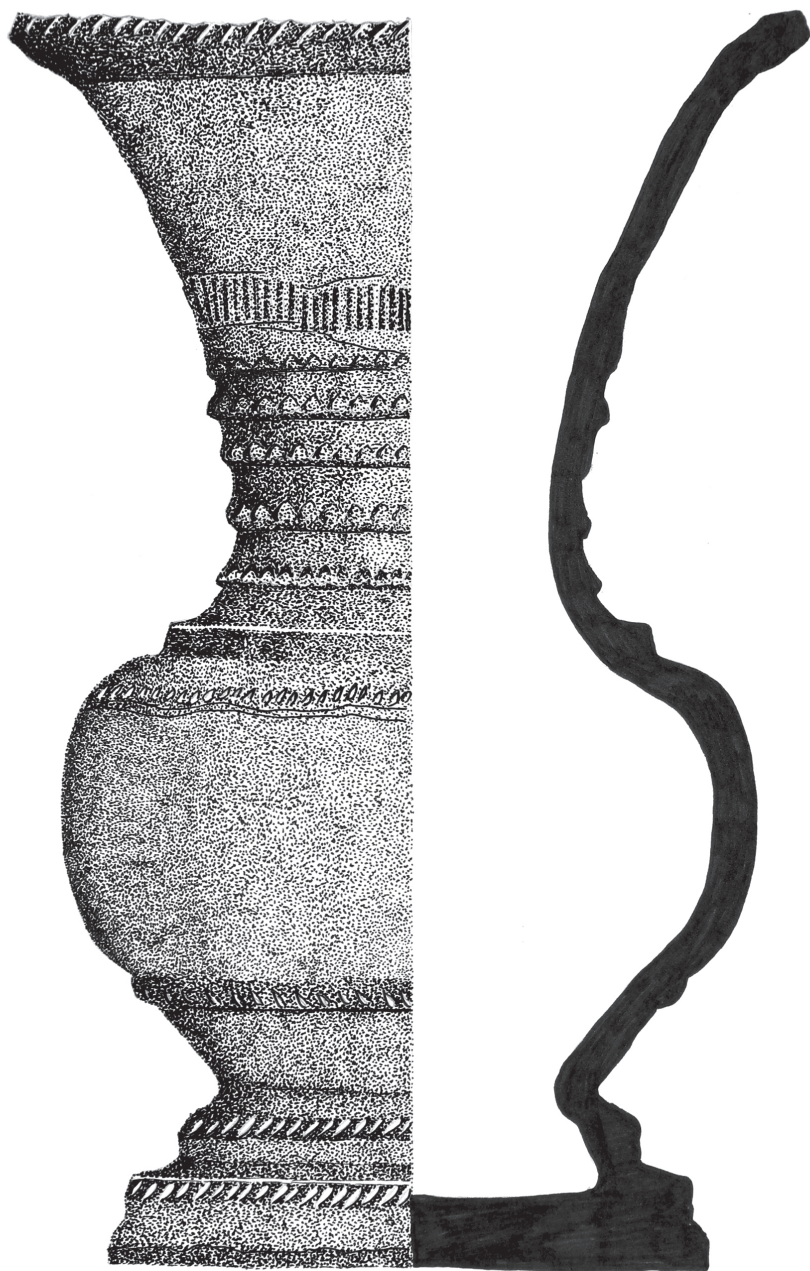

◆ ภาพที่ 233 หม้อดอกพั่นเมือง ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แบบที่ 2

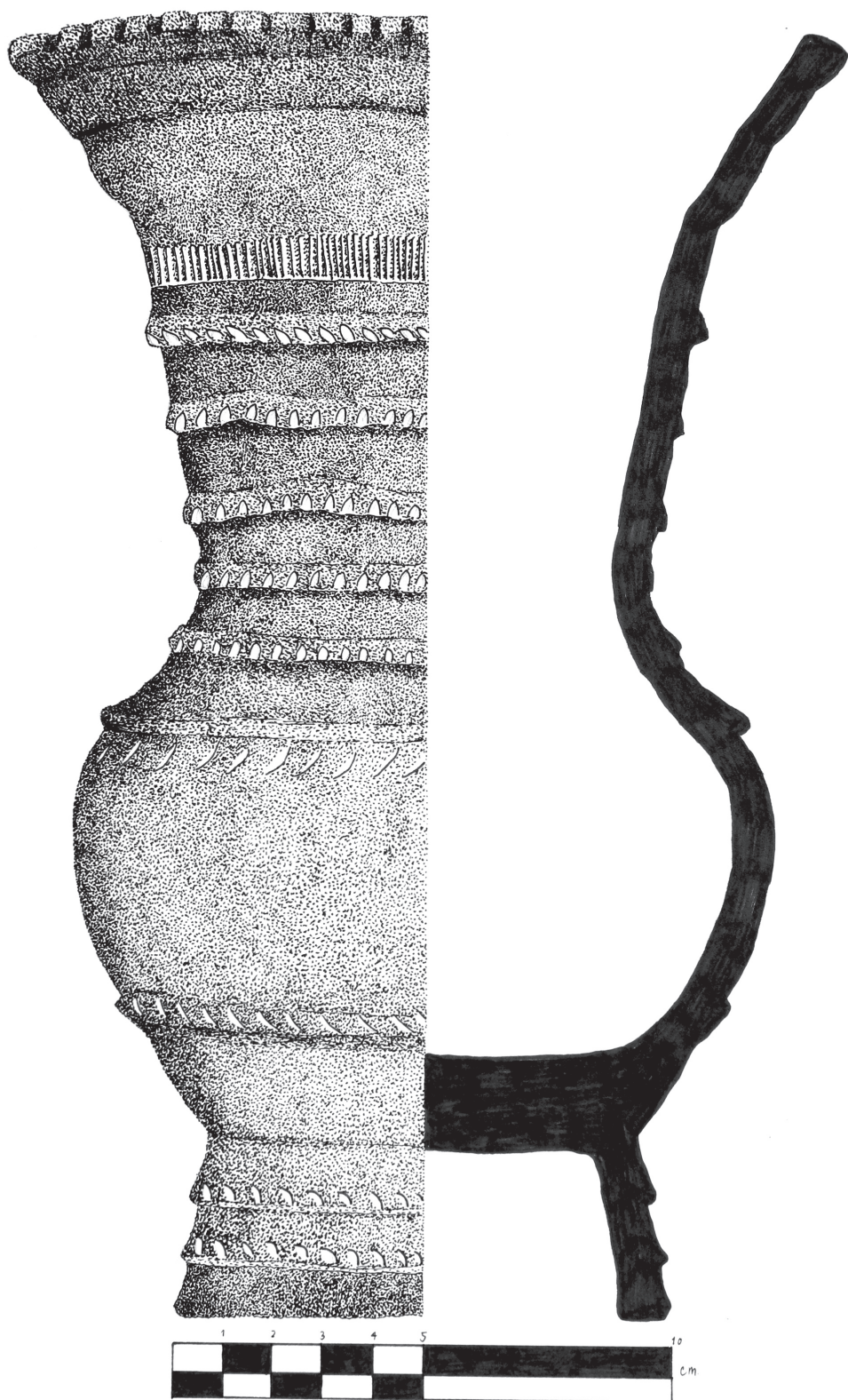
อัตลักษณ์หม้อดอกเมืองลำปาง

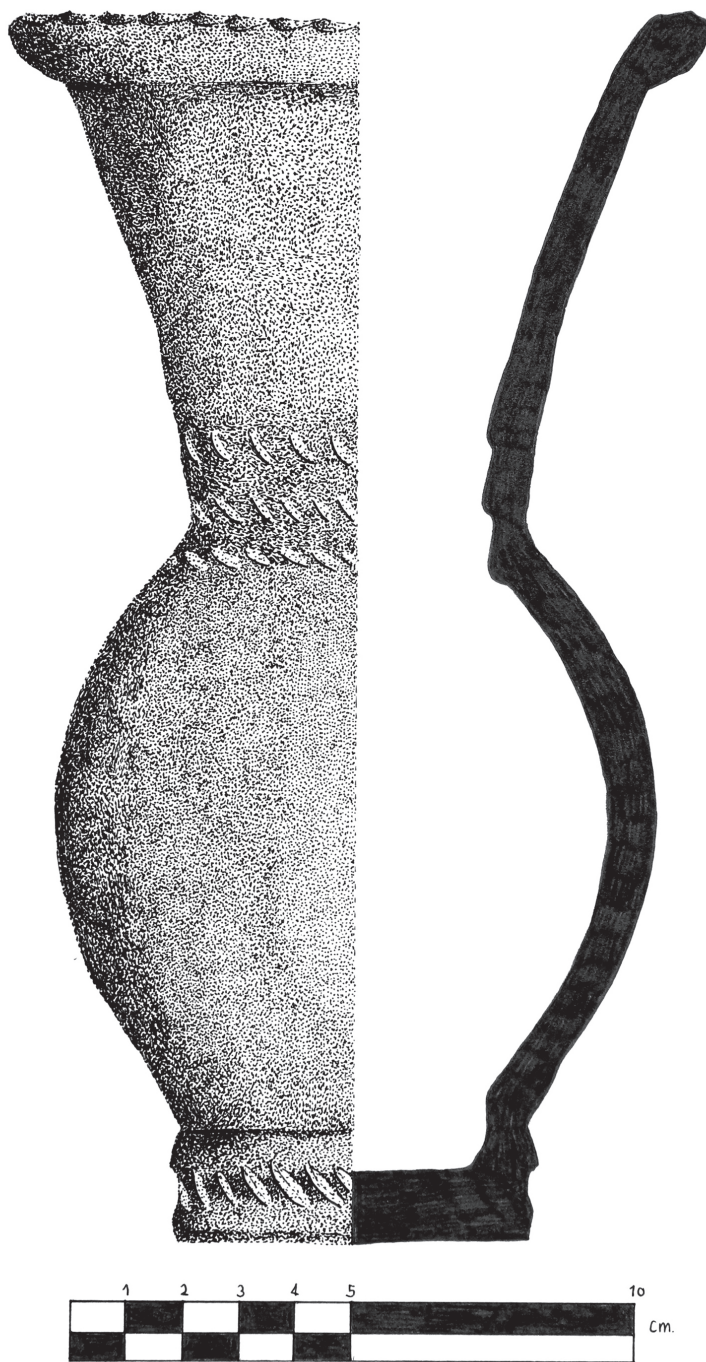
♦ ภาพที่ 234 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดลำปาง แบบที่ 1

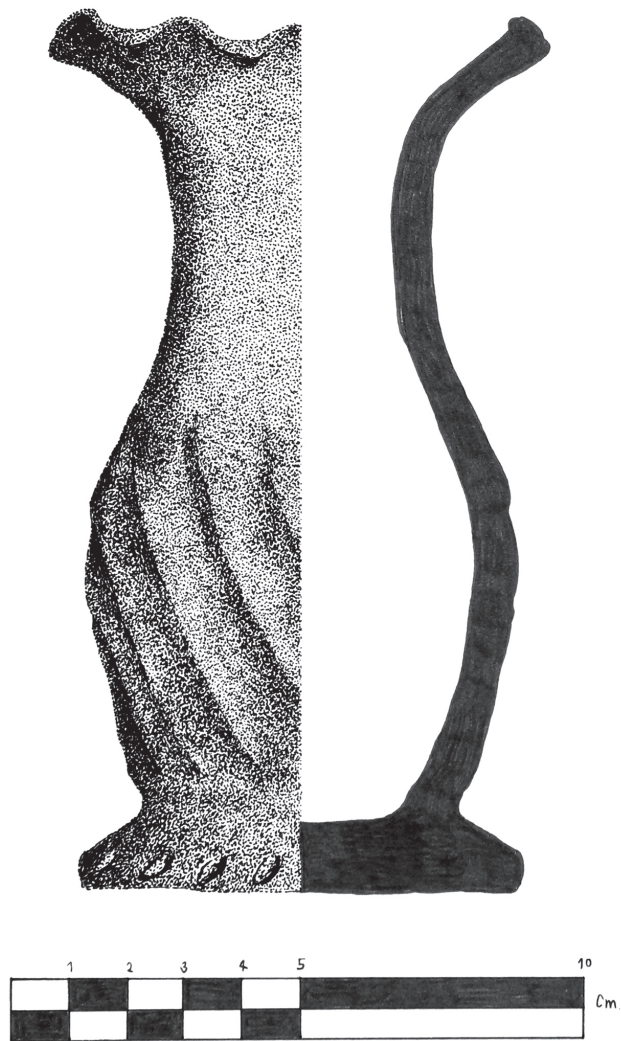
◆ ภาพที่ 235 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดลำปาง แบบที่ 2

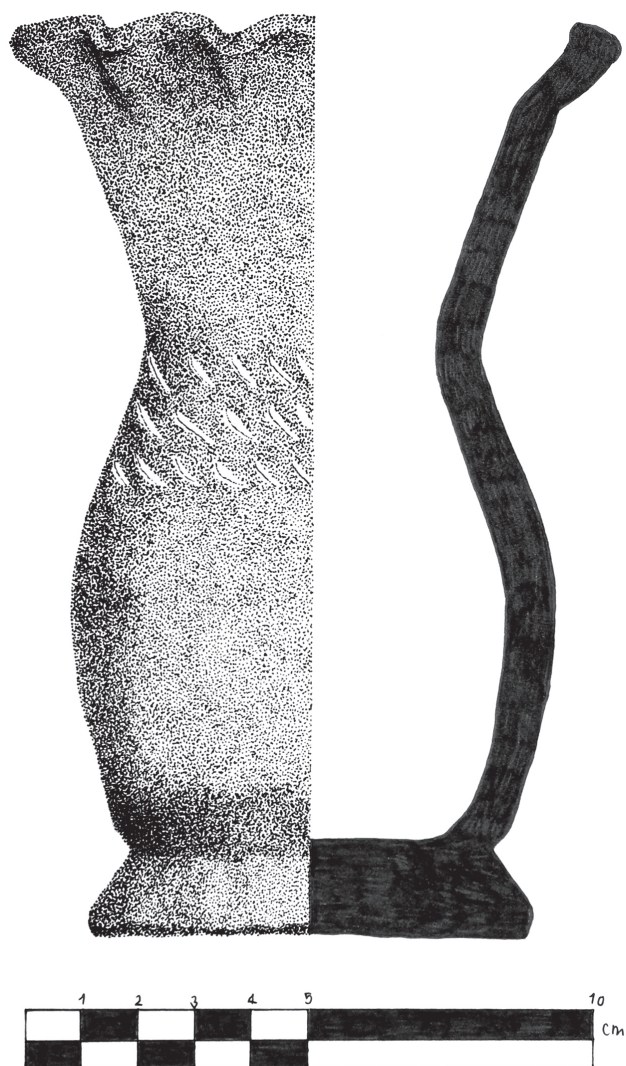
◆ ภาพที่ 236 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดลำปาง แบบที่ 3

◆ ภาพที่ 237 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดลำปาง แบบที่ 4

❖ ภาพที่ 238 หม้อคอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดลำปาง แบบที่ 5

◆ ภาพที่ 239 หม้อดอกพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดลำปาง แบบที่ 6

กายวิภาคหม้อดอกล้านนา: การถอดรหัสรูปทรงและร่องรอยแห่งอดีต

การศึกษากายวิภาคของหม้อดอกดินเผาในวัฒนธรรมล้านนาฉบับนี้ เป็นผลจากการลงพื้นที่สำรวจและรวบรวมข้อมูลภาคสนามอย่างละเอียดครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน โดยคณะผู้จัดทำได้คัดเลือกตัวอย่างหม้อดอกที่มีความสำคัญจำนวน 72 ชิ้นงาน และกลั่นกรองจนเหลือชิ้นงานที่มีความโดดเด่นทางพุทธศิลป์และมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ชัดเจนที่สุดจำนวน 40 ชิ้น เพื่อนำมาเป็นต้นแบบในการวิเคราะห์โครงสร้างผ่านภาพลายเส้นเชิงกายวิภาค

การใช้ภาพลายเส้นนี้ช่วยให้เราสามารถจำแนกสัดส่วนโครงสร้างภายใน และมิติของรูปทรงที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าได้อย่างแม่นยำ ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญในการรื้อฟื้นและสืบสานงานช่างศิลป์หม้อดอกดินเผาล้านนาให้กลับมามีชีวิตชีวาและทรงคุณค่าสุนทรีย์ภาพในอนาคต

ยิ่งไปกว่านั้น ข้อมูลที่ปรากฏในงานชิ้นนี้มิได้เป็นเพียงบันทึกทางวิชาการ แต่คือการทำหน้าที่เป็นจดหมายเหตุทางวัฒนธรรม เนื่องจากเครื่องปั้นดินเผาเป็นโบราณวัตถุที่มีความเปราะบาง เสี่ยงต่อการแตกหักเสียหายและสูญหายไปตามกาลเวลา การจัดทำข้อมูลชุดนี้จึงเสมือนการเก็บบันทึกหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงถึงการมีอยู่ของอัตลักษณ์หม้อดอกดินเผาล้านนาไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด เพื่อให้มรดกแห่งภูมิปัญญาเหนือแผ่นดินนี้ไม่สูญสิ้นไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

ตอนที่ 6

จากรอยดินสู่การรื้อฟื้น
พลังแห่งเศรษฐกิจ
สร้างสรรค์

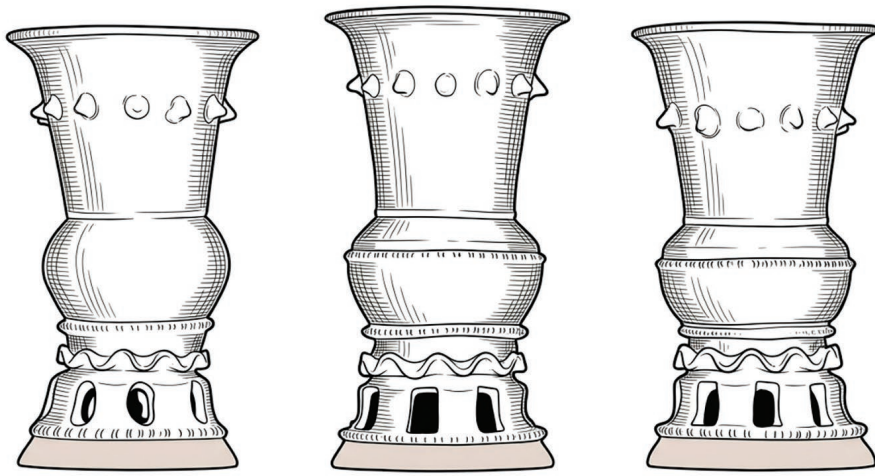
ภายหลังจากที่ได้ทำความเข้าใจในบริบทของรูปแบบ เทคนิควิธี และสถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่มช่างปั้นแล้ว เนื้อหาส่วนนี้จะนำเสนอแนวทางการรื้อฟื้นเครื่องปั้นดินเผาประเภทหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา ผ่านการถอดองค์ความรู้จากกลุ่มช่างและภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่มีศักยภาพสู่การพัฒนาต่อยอด ท่ามกลางความท้าทายของกระแสสังคม ทั้งในแง่การฟื้นฟูทักษะฝีมือช่าง การทดลองรังสรรค์ผลงานจริง ตลอดจนการรื้อฟื้นขนบประเพณีและพิธีกรรมเพื่อให้หม้อดอกกลับมามีบทบาทในวิถีชีวิตอีกครั้ง ควบคู่ไปกับการวางกลยุทธ์ด้านการตลาด ซึ่งผลจากการทดลองและแนวทางปฏิบัติทั้งหมดจะได้นำเสนอต่อไป

การรื้อฟื้นข้ามพรมแดน: จากเมืองกึ่งสู่การคืนชีพหม้อดอกขุนยวม

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 ที่ผู้เขียนได้ลงพื้นที่ศึกษาประเพณีและวัฒนธรรม ณ เมืองขุนยวม ภายใต้โครงการพิพิธภัณฑสถานมีชีวิต ความมั่งคั่งของหม้อดอกขุนยวม ได้ตราตรึงและจุดประกายความสนใจด้วยเอกลักษณ์ที่ไม่ซ้ำใคร ทั้งในด้านรูปลักษณ์และเทคนิคการผลิตอันซับซ้อนซึ่งไม่เคยปรากฏในแหล่งอื่นใด ด้วยความมั่งคั่งและทรงคุณค่านี้ ผู้เขียนจึงมุ่งหวังที่จะรื้อฟื้นและสืบสานงานหม้อดอกขุนยวมให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ท่ามกลางบริบทของวัฒนธรรมไทยในยุคปัจจุบัน

ในการรื้อฟื้นงานศิลปครั้งนี้ ผู้เขียนได้พบกับพี่หอม แม่ค้าชาวไทใหญ่จากเมืองกึ่งผู้เปี่ยมประสบการณ์ ซึ่งเข้ามาพำนักในไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และเป็นผู้นำเข้าเครื่องปั้นดินเผาจากรัฐฉานมาจำหน่ายในแม่ฮ่องสอน ผู้เขียนจึงได้ออกแบบร่างหม้อดอกขุนยวมและมอบหมายให้พี่หอมประสานงานไปยังกลุ่มช่างฝีมือในเมืองกึ่ง โดยมีช่างปั้นอาวุโสสองพี่น้องวัย 80 ปี และ 70 ปี เป็นผู้ลงมือรังสรรค์ (ปัจจุบันพี่สาวเสียชีวิตแล้ว)

กระบวนการสร้างสรรค์ต้นแบบนี้ผ่านการลองผิดลองถูกถึง 3 ครั้ง กินเวลาร่วม 3 เดือน จนได้ผลลัพธ์เป็นหม้อดอกดินเผาที่มีจิตวิญญาณใกล้เคียงต้นฉบับ แม้รูปลักษณ์อาจไม่เหมือนเดิม แต่ด้วยเทคนิคการผลิตแบบดั้งเดิม ทั้งการเตรียมน้ำดิน การเคลือบด้วยขี้เถ้าฟางและตะกั่ว ตลอดจนการเผาแบบกลางแจ้งนานนับสัปดาห์ ทำให้ชิ้นงานที่ได้นั้นเปี่ยมด้วยอารมณ์สุนทรีย์และมีความงามที่เป็นเอกลักษณ์

❖ ภาพที่ 240 ต้นแบบหม้อดอก ที่พัฒนามาจากหม้อดอกขุนยวม ออกแบบโดย อาจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

❖ ภาพที่ 241 หม้อดอกที่ได้ทำการรื้อฟื้นโดยช่างเมืองกึ่ง เขตภูฐาน ประเทศพม่า

❖ ภาพที่ 242 หม้อดอกที่ได้ทำการรื้อฟื้นโดยช่างเมืองกึ่ง เขตรัฐฉาน ประเทศพม่า

ปัจจุบัน หม้อดอกขุนยวมที่ฟื้นฟูผ่านช่างเมืองกึ่งได้รับความนิยมนอย่างสูง ทั้งในรัฐฉาน ประเทศเมียนมา และในประเทศไทย ถือเป็นความสำเร็จในการรื้อฟื้นรูปแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้กลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้งในหน้าประวัติศาสตร์หม้อดอกขุนยวม

จากการรื้อฟื้นวิถีดั้งเดิม สูการต่อยอดด้วยนวัตกรรมเซรามิก

นอกเหนือจากการรื้อฟื้นผ่านกระบวนการผลิตแบบโบราณในเมียนมาแล้ว ในปี พ.ศ. 2566 อาจารย์ธวัชชัย ทำทอง อาจารย์ประจำหลักสูตรนวัตกรรมการท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ในฐานะผู้ร่วมวิจัยโครงการพิพิธภัณฑน์มีชีวิต ได้นำต้นแบบหม้อดอกขุนยวมมาพัฒนาต่อยอดสู่กลุ่มงานเครื่องเคลือบเซรามิก โดยเลือกใช้พื้นที่บ้านศาลาหม้อ อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเซรามิกสำคัญระดับประเทศ เป็นฐานในการดำเนินงาน

กระบวนการรื้อฟื้นในครั้งนี้ใช้เทคนิคการหล่อน้ำดิน (Slip Casting) เพื่อสร้างรูปทรงพื้นฐาน ก่อนจะนำมามันแต่งลวดลายเม็ดประดับด้วยมือในภายหลังเพื่อให้คงอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้ หลังผ่านกระบวนการทดลองและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถรังสรรค์ผลิตภัณฑ์หม้อดอกขุนยวมในรูปแบบเซรามิกที่ประณีตและดึงดูดความสนใจจากกลุ่มผู้นิยมเครื่องเคลือบเป็นอย่างมาก นับเป็นอีกหนึ่งฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนให้หม้อดอกขุนยวมกลับมามีบทบาทในวิถีร่วมสมัย

❖ ภาพที่ 243-244 หม้อดอกขุนขาม ร้อยพื้นโคย อาจารย์ธวัชชัย ทำทอง

การคืนชีวิตหม้อดอกพื้นเมือง ณ บ้านเหมืองกุง: พลังแห่งความร่วมมือและศรัทธา

ในปี พ.ศ. 2566 กระบวนการรื้อฟื้นหม้อดอกดินเผาได้ก้าวไปอีกขั้น เมื่อผู้เขียนได้ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และ บริษัท เดอคว์ จำกัด ขับเคลื่อนโครงการร่วมกับชุมชนบ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อรื้อฟื้นการปั้นหม้อดอกดินเผาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมการตานหม้อดอกของชาวล้านนาให้กลับมาเป็นที่รู้จักอีกครั้ง

ในการทำงานครั้งนี้ผู้เขียนได้ออกแบบหม้อดอกดินเผาโดยเน้นรูปทรงพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ คือ ฐานสูงปากจีบ รั้งสรค์ด้วยดินนาตามวิถีดั้งเดิม และใช้เทคนิคการตกแต่งด้วยการขัดมัน เพื่อให้ผิวสัมผัสที่ประณีต โดยได้รับความร่วมมือจากแม่บัวไหล บุญเต็ง คุณปรีชา สายคำวัง (อ้ายต่าย) สล้าบ้านแห่งบ้านเหมืองกุง เป็นผู้ลงมือสร้างสรรค์ผลงานต้นแบบจนมีความสวยงามลงตัว ผลลัพธ์จากการรื้อฟื้นครั้งนี้ไม่เพียงแต่ทำให้หม้อดอกกลับมามีบทบาทในเชิงวัฒนธรรม แต่ยังกลายเป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ที่สร้างรายได้และหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเหมืองกุงได้อย่างเป็นรูปธรรม

❖ ภาพที่ 245-246 การรื้อฟื้นหม้อดอกพื้นเมือง ณ บ้านเหมืองกุง

❖ ภาพที่ 247 การรื้อฟืนปั้นหม้อดอกดินเผา โดยคุณปรีชา สายคำวัง อ้ายค่ายแห่งบ้านเหมืองกุง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

❖ ภาพที่ 248 การรื้อฟืนปั้นหม้อดอกดินเผา โดยแม่บัวไหล บุญเตง บ้านเหมืองกุง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

หัวใจสำคัญของกระบวนการนี้คือการสร้างความตื่นรู้ทางสังคม โดยการเชื่อมโยง ประเพณีและพิธีกรรมล้านนาเข้ากับการถวายเป็นพุทธบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งในช่วงเทศกาล สงกรานต์และวันสำคัญทางพุทธศาสนาตามจารีตดั้งเดิม ซึ่งแนวทางนี้ประสบความสำเร็จ อย่างดียิ่ง โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำปาง เนื่องจากชาวบ้านยังคงสืบทอดธรรมเนียม การจัดตั้งหม้อสังฆานต์ประดับหน้าบ้านในช่วงปีใหม่เมืองเป็นประจำทุกปี การรื้อฟื้น หม้อดอกดินเผาจึงเป็นการเติมเต็มพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ขาดหายไปให้กลับมาสมบูรณ์ อีกครั้ง

❖ ภาพที่ 249 หม้อดอกดินเผา ออกแบบโดย อาจารย์ฐาปกรณ์ เกื้อกระยา คณะศิลปาศศร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ บั๊นโคย คุณปรีชา สายคำวัง สล้าบ้านเหมืองกุง

จนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนยังคงมุ่งมั่นส่งเสริมให้ชุมชนบ้านเหมืองกุงเป็นฐานการผลิต หม้อดอกล้านนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษาฟื้นฟูทักษะงานปั้นแบบโบราณให้คงอยู่ และรองรับ ความต้องการของกลุ่มลูกค้าที่เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน และทำให้หม้อดอกล้านนากลายเป็นมรดกที่คงอยู่และยั่งยืนในกระแสวัฒนธรรมปัจจุบัน

❖ ภาพที่ 250 ผลงานหม้อดอกดินเผาที่เผาเสร็จแล้ว

❖ ภาพที่ 251 การรื้อฟื้นผลิตภัณฑ์หม้อดอกโบราณ กลุ่มบ้านเบ้อ ชุนเส ในปัจจุบัน (2569)
โดย อาจารย์ฐาปนกรณ์ เครื่องระยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

น้ำตัน หม้อดอก บ่อแฮ้ว:

พลวัตงานช่างและเส้นทางอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ในอดีต พื้นที่จังหวัดลำปางปรากฏหลักฐานการผลิตเครื่องปั้นดินเผากระจายตัวอยู่ตามแหล่งชุมชนต่างๆ โดยมีอัตลักษณ์การผลิตที่เรียบง่ายแต่ทรงประสิทธิภาพ คือการเผาไฟต่ำในพื้นที่โล่งหรือเตากลางทุ่ง โดยใช้ฟืนไม้และฟางข้าวเป็นเชื้อเพลิงหลัก แหล่งผลิตที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงสืบต่อกันมามี 4 แห่งสำคัญ ได้แก่ บ้านม่อนเขาแก้ว และ บ้านสามัคคี ในตำบลพิชัย ซึ่งเน้นการผลิตเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ หม้อน้ำ หม้อแกง และกระถางต้นไม้ ในขณะที่แหล่งบ้านป่าเยะ และบ้านสันกลาง ในตำบลบ่อแฮ้ว จะโดดเด่นในด้านเครื่องจักสานดินเผาและภาชนะบรรจุน้ำ โดยเฉพาะ “น้ำตันบ่อแฮ้ว” อันเป็นเอกลักษณ์ที่ชาวลำปางภาคภูมิใจ

งานดินเผาบ่อแฮ้วที่ขึ้นชื่อคือ น้ำตันและแจกันหม้อดอก ซึ่งปัจจุบันการผลิตในรูปแบบงานปั้นมือได้ยุติลงอย่างน่าเสียดาย เหลือเพียงกระบวนการหล่อพิมพ์แบบอุตสาหกรรมเท่านั้น เนื่องจากช่างฝีมือดั้งเดิมเป็นผู้สูงอายุและขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญา ประกอบกับข้อจำกัดด้านแหล่งวัตถุดิบดินเหนียวที่ลดน้อยลงตามการขยายตัวของสังคมเมือง

❖ ภาพที่ 252 หม้อดอกปั้นมือแบบดั้งเดิม ผลงานของ แม่จันทร์ มิ่งเชื้อ ช่างปั้นผู้ล่วงลับแห่งบ้านป่าเยะ

ท่ามกลางวิกฤตการสูญหายขององค์ความรู้ ยังปรากฏแสงสว่างผ่านชิ้นงานหม้อดอกปั้นมือ ซึ่งเป็นผลงานชิ้นประวัติศาสตร์ของ แม่จันทร์ มิ่งเชื้อ ช่างปั้นผู้ล่วงลับแห่งบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแฮ้ว (ถึงแก่กรรมเมื่อปี 2557) โดยทายาทของแม่จันทร์ และ คุณมงคล มุลนิพัฒน์ ได้มอบผลงานอันทรงคุณค่านี้ให้แก่ผู้เขียน เพื่อนำมาศึกษาวิจัยและถ่ายทอดเป็นองค์ความรู้ทางวิชาการ อันจะเป็นฐานรากสำคัญในการรื้อฟื้น รักษาและสืบสานอัตลักษณ์เครื่องปั้นดินเผา ลำปางให้คงอยู่สืบไป

บทบันทึกการรื้อฟื้นและสถานการณ์ปัจจุบัน: ลมหายใจสุดท้ายของช่างปั้นน้ำตันบ่อแก้ว

ในปีพุทธศักราช 2567 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง โดย คุณอาทิตย์ สุปินะ และ คุณวีรศักดิ์ ของเดิม จากฝ่ายอนุรักษ์ ส่งเสริมและหอวัฒนธรรม ได้ตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหาย จึงได้ดำเนินโครงการศึกษาและฟื้นฟูองค์ความรู้การปั้น “น้ำตัน” และ “หม้อดอก” แห่งบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแก้ว อำเภอเมือง จังหวัด ลำปาง

◆ ภาพที่ 253-255 หม้อดอก ผลงานของยายซอน ถาโร แห่งบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแก้ว อำเภอเมืองลำปาง
ที่มา: อาทิตย์ สุปินะ

โครงการนี้ได้รับความเมตตาจากแม่ชอน ถาโร ช่างปั้นอาวุธแห่งบ้านป่าเยะ ผู้ถือเป็นช่างปั้นน้ำตันและหม้อดอกคนสุดท้ายของชุมชนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ มาเป็นผู้สาธิตและถ่ายทอดกรรมวิธีการปั้นแบบดั้งเดิมเพื่อเก็บบันทึกเป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้แก่คนรุ่นหลัง อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่ศึกษาพบอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของงานหัตถกรรมประเภทนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งในด้านสุขภาพของช่างฝีมืออาวุธ การขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงปัญหาด้านวัตถุดิบดินเหนียวในท้องถิ่นที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่ายเหมือนในอดีต เนื่องจากสภาพสังคมและกายภาพของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป

จากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของเครื่องปั้นดินเผาทำมือแห่งบ้านป่าเยะกำลังเดินทางมาถึงจุดสิ้นสุดของยุคสมัย และอาจต้องยุติบทบาทการเป็นแหล่งผลิตดั้งเดิมลงในปัจจุบัน หลงเหลือไว้เพียงองค์ความรู้และชิ้นงานชิ้นครูที่เป็นประจักษ์พยานแห่งความรุ่งเรืองในอดีตที่รอการอนุรักษ์ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์หรือการศึกษาเชิงวิชาการต่อไป

คุณอาทิตย์ สุปินะ นักวิชาการศึกษาประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและหลงใหลในงานเครื่องปั้นดินเผาอย่างลึกซึ้ง ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยเครื่องปั้นดินเผาบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ไม่ได้เป็นเพียงข้อมูลบนหน้ากระดาษ แต่ได้นำไปสู่กระบวนการปฏิบัติ เพื่อรื้อฟื้นงานหม้อดอกปั้นมือให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง

การศึกษาครั้งนี้ ได้ถอดแบบรูปทรงหม้อดอก จากผลงานชิ้นครูของแม่จันทร์ มิ่งเชื้อ โดยทดลองใช้ดินเหนียวจากบ้านม่อนเขาแก้วเป็นวัตถุดิบหลัก ผสานกับกรรมวิธีโบราณด้วยการทาดินเคลือบและขัดผิวให้มัน ก่อนจะนำไปผ่านกระบวนการเผาตามแบบแผนดั้งเดิม จนได้ผลงานหม้อดอกที่มีความประณีตและสวยงามบูรณ์ตามอัตลักษณ์บ่อแฮ้วทุกประการ

ความสำเร็จในการทดลองครั้งนี้ ถือเป็นหมุดหมายสำคัญในการรื้อฟื้นองค์ความรู้ผ่านการลงมือทำจริง ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการพิสูจน์ถึงทักษะของนักวิชาการรุ่นใหม่ แต่ยังเป็นการยืนยันว่าภูมิปัญญาของแม่จันทร์ มิ่งเชื้อ จะได้รับการสืบทอดและต่อยอดให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้

❖ ภาพที่ 256 หม้อดอกดินเผา ผลงานการรื้อฟื้นของคุณอาทิตย์ สุปินะ

การรื้อฟื้นศรัทธาผ่านงานช่าง: อัตลักษณ์ “ตันต้อมก้อมและตันเผิง” แห่งลุ่มน้ำวัง

“ตันต้อมก้อม” และ “ตันเผิง” (ตันเผิง) ถือเป็นเครื่องสักการบูชาสำคัญในกลุ่มเครื่องประกอบพิธีกรรมที่ชาวลำปางนิยมเรียกว่า “เครื่องหลวง” อันประกอบด้วย ชันต้อมก้อม หมากลุ่ม พลุเบ้ง ตันเผิง และตันเทียน ซึ่งมักจัดทำขึ้นเพื่อใช้ในวาระสำคัญทางศาสนา เช่น พิธีพุทธาภิเษก ประเพณีสงกรานต์ และงานอุปสมบท (บวชพระเบิกขัตติ) เป็นต้น

จุดเด่นที่น่าสนใจยิ่งของวัดในเขตตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง คือการปรากฏรูปแบบของตันต้อมก้อมและตันเผิงที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากพื้นที่อื่นอย่างเห็นได้ชัด โดยมีการนำเครื่องปั้นดินเผามาสร้างสรรค์เป็นส่วนโครงสร้างฐานรองรับแทนการใช้หยวกกล้วยแบบจาริตดั้งเดิม สันนิษฐานว่าด้วยบริบทของพื้นที่บ่อแฮ้วที่เป็นแหล่งผลิตน้ำตันและหม้อดอกสำคัญของเมืองลำปาง ช่างในยุคนี้จึงได้ประยุกต์ใช้วัตถุดิบใกล้ตัวมาสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชุมชน

หลักฐานเชิงประจักษ์ของวัฒนธรรมเครื่องสักการะประเภทนี้ยังคงปรากฏให้เห็นผ่านชิ้นงานโบราณและภาพถ่ายประวัติศาสตร์ในกลุ่มวัดสำคัญของตำบลบ่อแฮ้ว อาทิ วัดป่าเยะ วัดท่าซัว วัดทุ่งไค้ง วัดบ่อแฮ้ว และ วัดท่าล้อ ซึ่งถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของงานช่างศิลป์ถิ่นบ่อแฮ้วที่ผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกับศรัทธาในบวรพุทธศาสนา

❖ ภาพที่ 257 ต้นตอมก้อมหม้อคอกคินเผา วัดท่าข้าว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ที่มา: อนันต์ คันใจ

❖ ภาพที่ 259 เครื่องบวชเป็กซ์ตุ้
ที่มา: อนันต์ คันใจ

❖ ภาพที่ 258 ต้นตอมก้อมคำบลบ่อแฮ้ว
ที่มา: อนันต์ คันใจ

ลักษณะเด่นของ “ต้นต้อมก้อม” ชนิดนี้ มีส่วนฐานรองรับเป็นเครื่องปั้นดินเผาขัดผิวมัน รูปทรงคล้ายหม้อดอกแต่ทว่ามีส่วนฐานที่แผ่กว้างกว่าปกติ เพื่อบรรจุน้ำหนักของแกนต้นกล้วยที่ปักเป็นลำตั้งตรง ก่อนจะประดับประดาด้วยใบเล็บครุฑซ้อนทับเป็นชั้นๆ อย่างประณีต แล้วจึงขัดแต่งรูปทรงเป็นพุ่มพฤษภา เสียบประดับด้วยบุปผชาตินานาพรรณให้เกิดความสวยงามตระการตา

❖ ภาพที่ 260-261 ต้นต้อมก้อม วัดท่าซัว อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ในส่วนของ “ต้นเผิง” (ต้นผึ้ง) นั้น มีกรรมวิธีการสร้างสรรค์ที่พิเศษยิ่ง โดยการปั้นดินเผาเป็นรูปทรงกรวยแหลมในลักษณะคว่ำปากลง ระหว่างการขึ้นรูปช่างจะปั้นดินเป็นริ้วชั้นเชิงสลับกัน พร้อมทั้งเจาะรูโดยรอบเพื่อใช้สำหรับเสียบ “ดอกเผิง” หรือดอกผึ้งที่รังสรรค์จากขี้ผึ้งแท้ จนก่อเกิดเป็นพุ่มสีทองอร่ามที่สมบูรณ์พร้อมด้วยศรัทธา

จากหลักฐานเครื่องสักการะดินเผาโบราณที่ยังคงหลงเหลือ ณ วัดท่าซัว ประกอบกับภาพถ่ายประวัติศาสตร์ที่ได้รับการศึกษาค้นคว้าโดย คุณธนันท์ ตันใจ นำมาสู่ภารกิจสำคัญในการรื้อฟื้นจิตวิญญาณแห่งงานช่างชั้นใหม่ เพื่อมิให้มรดกวัฒนธรรมชุมชนนี้สูญหายไปตามกาลเวลา โดยผู้เขียนได้นำรูปแบบดั้งเดิมดังกล่าวมาส่งต่อให้แก่ยายต่าย คุณปรีชา สายคำวัง แห่งบ้านเหมืองงู ช่างศิลป์ผู้มีส่วนสำคัญในการชุบชีวิตต้นต้อมก้อมและต้นเผิงดินเผาให้กลับมาโลดแล่นและใช้งานได้จริงอีกครั้ง

❖ ภาพที่ 262-263 ต้นด้อมก้อมและต้นเผิงคินเผา ผลงานคุณปรีชา สายคำวัง แห่งบ้านเหมืองกุง

บทบันทึกนี้ ขอกราบขอบพระคุณกลุ่มช่างพื้นบ้านในอดีตแห่งตำบลบ่อแก้ว ผู้รังสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ที่ไว้เป็นรอยทางแห่งปัญญาให้ชาวลำปางได้หยิบใช้ ศึกษาและสืบสานต่อไปในอนาคต

สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาและการส่งต่อความรู้จากครูช่างผู้ล่วงลับและผู้สืบทอดภูมิปัญญาแห่งลุ่มน้ำวัง ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ แม่จันทร์ มิ่งเชื้อ ช่างปั้นผู้ล่วงลับแห่งบ้านปายะ ที่ได้รังสรรค์ผลงาน “หม้อดอก” อันเป็นอัตลักษณ์ที่ไว้เป็นมรดกแก่แผ่นดิน และขอขอบคุณ ทายาทแม่จันทร์ ร่วมกับ คุณมงคล มูลนิพัฒน์ ที่ได้มอบชิ้นงานต้นแบบอันทรงคุณค่าเพื่อการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ แม่ซอน ถาโร ช่างปั้นน้ำตันและหม้อดอกคนสุดท้ายแห่งบ้านปายะ ที่ได้เสียสละแรงกายและแรงใจในการถ่ายทอดกรรมวิธีการปั้นแบบดั้งเดิม ท่ามกลางข้อจำกัดด้านสุขภาพและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง รวมถึงขอขอบคุณ คุณวีรศักดิ์ ของเดิม, คุณอาทิตย์ สุปินะ จากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และ คุณธนันท์ ตันใจ สำหรับข้อมูลภาพถ่ายโบราณและการสนับสนุนด้านการศึกษาฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณ “อ้ายต่าย” คุณปรีชา สายคำวัง แห่งบ้านเหมืองงู ช่างศิลป์ผู้ขบชีวิต “ต้นตอหม้อต้มและต้นเผิงดินเผา” ให้กลับมามีลมหายใจอีกครั้ง ความปรารถนาดีของท่านเปรียบเสมือนการต่อลมหายใจให้มรดกวัฒนธรรมของชาวลำปางได้คงอยู่สืบไป

สล่าแดงแห่งแม่วาง:

ลมหายใจแห่งน้ำตันและพุทธศิลป์ดินเผาล้านนา

บ้านน้ำตัน แหล่งเรียนรู้อารยธรรมเครื่องปั้นดินเผาที่โดดเด่นที่สุดในเขตเทศบาลตำบลแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ก่อตั้งโดย คุณสมทรัพย์ ศรีสุวรรณ หรือ “สล่าแดง” ผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูน้ำตัน (คนโทน้ำดื่มดินเผา) งานหัตถศิลป์ล้ำค่าที่ถูกพินกับวิถีชีวิตชาวล้านนามาอย่างยาวนาน

สล่าแดงเกิดและเติบโตในหมู่บ้านน้ำตัน ซึ่งในอดีตชาวบ้านที่ประกอบอาชีพปั้นน้ำตันและผางประทีป (ประทีปดินเผาสำหรับจุดเป็นพุทธบูชา) เป็นอาชีพหลักควบคู่กับการทำเกษตรกรรม ด้วยความที่คลุกคลีและซึมซับงานปั้นมาตั้งแต่เด็ก ประกอบกับความเป็นคนช่างสังเกต จึงทำให้ท่านจดจำเทคนิคและทักษะเฉพาะตัวจาก “พ่ออู๋ แม่อู๋” ในหมู่บ้าน จนสามารถฝึกฝนฝีมือการปั้นให้เชี่ยวชาญมาตั้งแต่เยาว์วัย

เมื่อปี พ.ศ. 2545 สล่าแดงได้เริ่มฟื้นฟูการทำน้ำตันในรูปแบบต่าง ๆ ตามรอยแหล่งอารยธรรมที่ค้นพบ โดยออกเดินทางศึกษาแหล่งผลิตทั่วภาคเหนือและประเทศเพื่อนบ้านจากการค้นคว้าวิจัยรูปทรงน้ำตันโบราณอันหลากหลาย ทำให้ท่านตระหนักและกังวลว่ามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะสูญหายไปตามกาลเวลา จึงกลายเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการอนุรักษ์และรื้อฟื้นการทำน้ำตันตามแบบโบราณขึ้นมาอีกครั้ง

❖ ภาพที่ 264
คุณสมทรัพย์
ศรีสุวรรณ
หรือ "สล่าแดง"
ผู้มีบทบาทสำคัญ
ในการอนุรักษ์
และฟื้นฟูนํ้าตัน
และหม้อดอกล้านนา

ในด้านกระบวนการผลิต สล่าแดงยังคงรักษาเอกรูปลักษณ์แบบดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน โดยไม่ใช้เครื่องจักรในขั้นตอนการผลิตเลยแม้แต่น้อย ขณะเดียวกันยังได้ต่อยอดการออกแบบน้ำตันให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น ด้วยการลงรักปิดทองและเขียนลายไทยลงบนชิ้นงาน รวมถึงประยุกต์เป็นเครื่องใช้ในบ้าน เช่น โคมไฟ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

นอกจากงานช่างศิลป์แล้ว ท่านยังได้เปิดบ้านให้เป็น “พิพิธภัณฑ์น้ำตันสล่าแดง” และศูนย์เรียนรู้ที่สาธิตการทำน้ำตันทุกขั้นตอน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจ ชาวชน และคนทุกเพศทุกวัยได้เข้ามาศึกษาภูมิปัญญาการปั้นแบบโบราณ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมอบรมให้แก่เด็กๆ ในค่ายเยาวชนลุ่มน้ำว้างเป็นประจำทุกปี เพื่อส่งต่อจิตวิญญาณแห่งงานช่างศิลป์ล้านนา

ในช่วงปี พ.ศ. 2566 สล่าแดงได้รื้อฟื้นงานปั้น “หม้อดอกดินเผา” โดยได้รับแรงบันดาลใจจากรูปทรงโบราณที่เคยพบเห็น นำมาสร้างสรรค์ใหม่ในแบบฉบับเฉพาะตัว ด้วยเทคนิคพิเศษคือการผสมสีฝุ่นสีต่างๆ เข้ากับน้ำดิน (Slip) แล้วนำมาทาเคลือบลงบนผิวงานปั้น จากนั้นจึงนำไปฟiring ให้หมาดก่อนเข้าสู่กระบวนการขัดมัน ซึ่งช่วยสร้างความเงางามและสีล้นที่แปลกใหม่ให้กับหม้อดอกดินเผาล้านนา

❖ ภาพที่ 265-267 งานรื้อฟื้นหม้อดอกดินเผาล้านนา โดยสล่าแดง บ้านน้ำตัน อำเภอม่วงสามสิบ

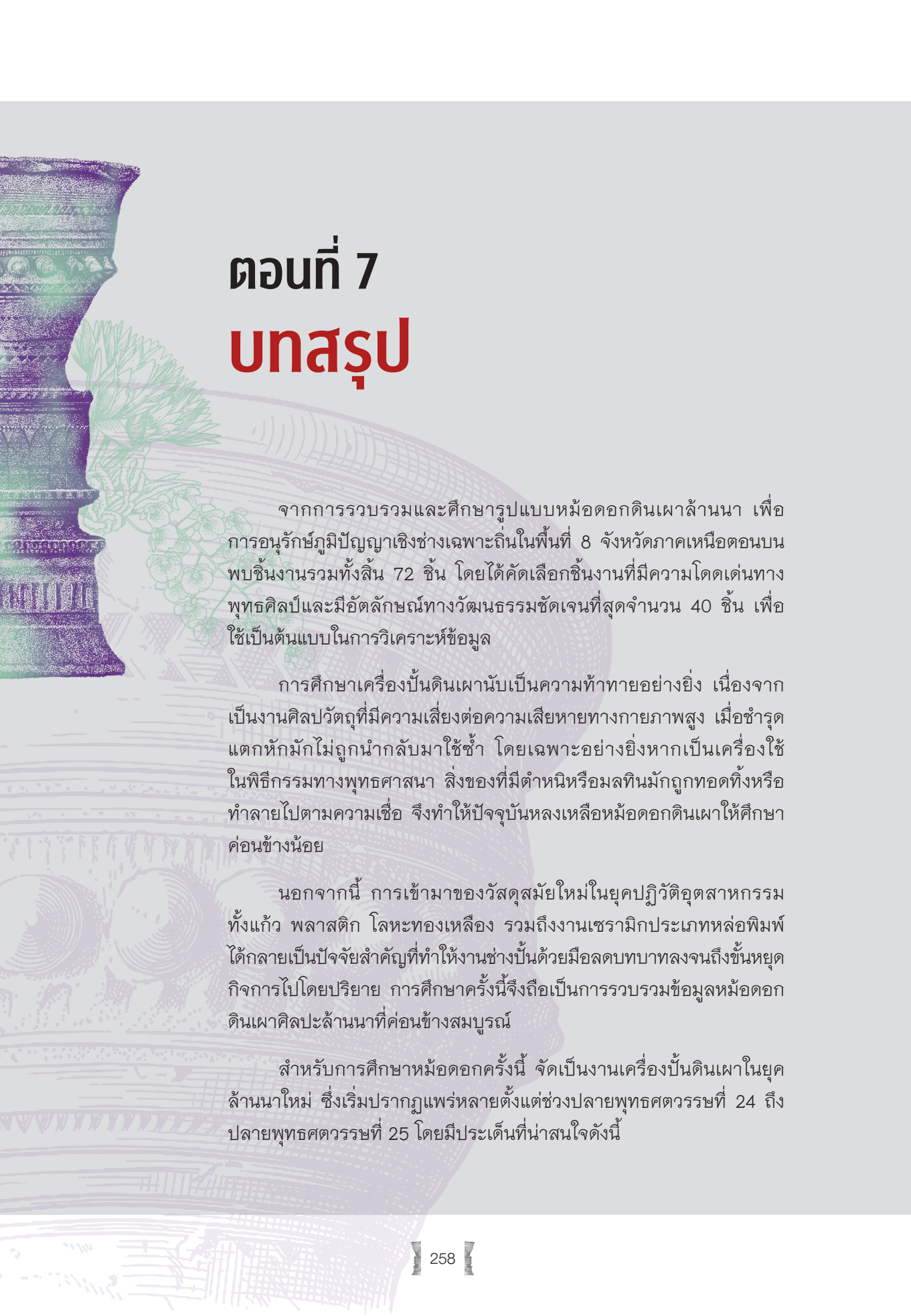
ผลงานชุดนี้มิใช่เพียงการจำลองอดีต แต่คือการรื้อฟื้นและยกระดับงานพุทธศิลป์ล้านนาให้ก้าวข้ามกาลเวลาสู่ความร่วมมืออย่างสง่างาม สะท้อนถึงทักษะเชิงช่างที่เชี่ยวชาญ และการพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่งของสล่าแดง แห่งอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดเชียงใหม่

กระบวนการสร้างสรรค์นี้สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุคปัจจุบัน ที่หยิบยกทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) อันล้ำค่ามาเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญ โดยสล่าแดงได้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างจิตวิญญาณของงานโบราณกับรสนิยมของโลกสมัยใหม่ ให้นิยามใหม่ของงานดินเผาที่สามารถอยู่ร่วมกับวิถีชีวิตปัจจุบันได้อย่างลงตัว ถือเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์ที่เปี่ยมด้วยชีวิต ซึ่งไม่เพียงแต่รักษาพุทธศิลป์ให้คงอยู่ แต่ยังสร้างมูลค่าและคุณค่าใหม่ให้กับมรดกทางปัญญาอีกทางหนึ่งด้วย

จากการศึกษาสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้เห็นภาพชัดเจนว่าหม้อดอกดินเผา ในแต่ละพื้นที่มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและแตกต่างกัน ทั้งในด้านส่วนประกอบของเนื้อดิน เทคนิคการตกแต่ง และรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทว่าสิ่งที่น่ากังวลและเป็นจุดร่วมสำคัญคือ การขาดแคลนผู้สืบทอด ที่จะมาต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นนี้ให้คงอยู่

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังคงปรากฏแหล่งผลิตสำคัญที่เปี่ยมด้วยศักยภาพ ได้แก่ บ้านเหมืองกุง อำเภอลำดอง และ บ้านน้ำตัน อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งทั้งสองแหล่งนี้ยังคงมีกลุ่มสล่าที่มีทักษะความเชี่ยวชาญระดับสูง โดยเฉพาะที่บ้านเหมืองกุงซึ่งช่างสามารถสร้างสรรค์ผลงานตามรูปแบบที่กำหนดได้อย่างแม่นยำ ถือเป็นสัญญาณที่ดีในการรื้อฟื้นงานหม้อดอกล้านนาให้กลับมามีความต้องการอีกครั้ง

นอกจากตัวงานหัตถศิลป์แล้ว อีกส่วนสำคัญที่ควรได้รับการฟื้นฟูควบคู่กันไปคือ มิติทางประเพณีและพิธีกรรม โดยเฉพาะบทบาทของหม้อดอกในวิถีวัฒนธรรมล้านนา การสร้างการตื่นรู้ถึงจารีตอันงดงามในการถวายดอกไม้เป็นพุทธบูชาผ่านภาษาชนที่เรียกว่าหม้อดอก จะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ช่วยรื้อฟื้นทั้งองค์ความรู้เชิงช่าง และความเชื่อทางจิตวิญญาณให้หม้อดอกล้านนา กลับมามีบทบาทและหน้าที่ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างสง่างามในอนาคต

ตอนที่ 7

บทสรุป

จากการรวบรวมและศึกษารูปแบบหม้อดอกดินเผาล้านนา เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเชิงช่างเฉพาะถิ่นในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน พบชิ้นงานรวมทั้งสิ้น 72 ชิ้น โดยได้คัดเลือกชิ้นงานที่มีความโดดเด่นทางพุทธศิลป์และมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชัดเจนที่สุดจำนวน 40 ชิ้น เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเครื่องปั้นดินเผานับเป็นความท้าทายอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นงานศิลปวัตถุที่มีความเสี่ยงต่อความเสียหายทางกายภาพสูง เมื่อชำรุดแตกหักมักไม่ถูกนำกลับมาใช้ซ้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา สิ่งของที่มีตำหนิหรือมลทินมักถูกทอดทิ้งหรือทำลายไปตามความเชื่อ จึงทำให้ปัจจุบันหลงเหลือหม้อดอกดินเผาให้ศึกษาค้นข้าน้อย

นอกจากนี้ การเข้ามาของวัสดุสมัยใหม่ในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ทั้งแก้ว พลาสติก โลหะทองเหลือง รวมถึงงานเซรามิกประเภทหล่อพิมพ์ ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานช่างปั้นด้วยมือลดบทบาทลงจนถึงขั้นหยุดกิจการไปโดยปริยาย การศึกษาครั้งนี้จึงถือเป็นการรวบรวมข้อมูลหม้อดอกดินเผาศิลปะล้านนาที่ค่อนข้างสมบูรณ์

สำหรับการศึกษาหม้อดอกครั้งนี้ จัดเป็นงานเครื่องปั้นดินเผาในยุคล้านนาใหม่ ซึ่งเริ่มปรากฏแพร่หลายตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 โดยมีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลในภาคเอกสาร พบว่ามีบันทึกเกี่ยวกับหม้อดอกดินเผา น้อยมาก เนื่องจากเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มที่ยังไม่ได้รับความสนใจในวงกว้างเท่าที่ควร หลักฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้าจึงประกอบด้วยภาพถ่ายโบราณ การสำรวจชิ้นงานจริงในพื้นที่ และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งกระบวนการทั้งหมดได้ถูกนำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ งานหัตถศิลป์พื้นถิ่น และเป็นแนวทางให้กลุ่มช่างสามารถนำไปสร้างสรรค์ต่อยอดได้

จากการลงพื้นที่สำรวจ พบข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ ดังนี้:

- ◆ วัฒนธรรมล้านนาตะวันตก (แม่ฮ่องสอน, เชียงใหม่, ลำพูน, ลำปาง) พบการคงอยู่ของหม้อดอกดินเผาอย่างแพร่หลาย
- ◆ วัฒนธรรมล้านนาตะวันออก (น่าน, แพร่, เชียงราย, พะเยา) กลับพบชิ้นงานจริงค่อนข้างน้อย

ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่องลวดลายหม้อดอกปुरुณพระในวัฒนธรรมล้านนา เมื่อปี พ.ศ. 2565 ของผู้เขียน ที่พบว่าในมิติทางสังคม เมืองที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่อาศัยอยู่มักปรากฏลวดลายและรูปแบบหม้อดอกดินเผาที่หลากหลายและเด่นชัด จึงอาจกล่าวได้ว่าการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เป็นดัชนีชี้วัดสำคัญที่สะท้อนถึงความรุ่งเรืองและเอกลักษณ์ของงานหัตถศิลป์ประเภทนี้

ประเด็นต้นกำเนิดจากช่างไต (ไทใหญ่)

เป็นที่ประจักษ์ชัดว่ากลุ่มชาวไทใหญ่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์รูปแบบหม้อดอกดินเผา ซึ่งสอดคล้องกับประวัติศาสตร์การเข้ามาของชาวไทใหญ่ในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง สมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูบ้านเมืองและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา อันส่งผลให้ศิลปกรรมล้านนาเกิดการพัฒนาก้าวกระโดด

ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ กรณีของช่างปั้นดินเผาบ้านเหมืองงู (ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่) ซึ่งบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองกึ่ง เมืองปู้ และเมืองสาด ในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา เมื่อกว่า 200 ปีก่อน โดยได้นำภูมิปัญญาการปั้นดินเผาติดตัวมาตั้งรกราก และตั้งชื่อหมู่บ้านตามนามเมืองเดิมเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงถิ่นกำเนิด นอกจากนี้

การอพยพของช่างจากเมืองนายมายังอำเภอขุนยวม เมื่อปี พ.ศ. 2440 ยังเป็นอีกหลักฐานสำคัญที่ยืนยันว่า หม้อดอกดินเผามีจุดกำเนิดร่วมกับกลุ่มช่างชาวไทใหญ่ในเขตรัฐฉาน ก่อนที่กลุ่มช่างเหล่านี้จะกระจายตัวเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะบริเวณย่านประตูช้างเผือก เพื่อผลิตเครื่องปั้นดินเผาเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น หม้อนึ่งข้าว (หม้อข้าวหม่า) ถ้วยหล่อน้ำกันมดรองขาตู้ และที่สำคัญคือหม้อดอก เพื่อตอบสนองความต้องการของคนเมืองในพื้นที่ราบ โดยได้นำองค์ความรู้เทคนิคการเคลือบและการเผาไฟสูงมาปรับใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานให้มีความวิจิตรบรรจงยิ่งขึ้น

เทคนิคการสร้างสรรค์หม้อดอก: อัตลักษณ์ช่างไทใหญ่และช่างไทยวน

ในด้านเทคนิคการสร้างสรรค์ งานหม้อดอกดินเผาของช่างไทใหญ่มีความโดดเด่นและซับซ้อนกว่างานของช่างไทยวน (คนเมือง) อย่างเห็นได้ชัด โดยมีประเด็นเปรียบเทียบที่สำคัญดังนี้:

1. อัตลักษณ์เชิงช่างไทใหญ่ (คิลปะไต) หม้อดอกดินเผาฝีมือช่างไทใหญ่มักมีเทคนิคการตกแต่งที่ประณีตและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น
 - ◆ การประดับตกแต่ง: มีการติดเม็ดประดับแหลม (ปั้นดินเป็นเม็ดเล็กๆ ปลายแหลมประดับตัวงาน) การประทับลวดลายด้วยตราแม่พิมพ์ และการเดินเส้นลวดลายที่คมชัด
 - ◆ การฉลุลาย: มีการเจาะช่องเป็นซี่ๆ หรือลวดลายโปร่งบริเวณส่วนฐาน เพิ่มความอ่อนช้อยและดูสูงค่า
 - ◆ เทคนิคการเคลือบสีเถ้า: ช่างไทใหญ่มีภูมิปัญญาในการใช้ “เคลือบสีเถ้าพิช” (Ash Glaze) และการเผาด้วยอุณหภูมิสูง ซึ่งนอกจากจะสร้างพื้นผิวที่สวยงามแล้วยังทำให้ชิ้นงานมีความแข็งแรงทนทานมากกว่าเครื่องปั้นดินเผาทั่วไป
 - ◆ แหล่งงานช่างที่สำคัญ: ชิ้นงานที่มีความงดงามและสมบูรณ์ที่สุดปรากฏในกลุ่มเตาห้วยน้ำหยวก อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งสะท้อนถึงจุดสูงสุดของงานช่างปั้นไทใหญ่ในอดีต
2. อัตลักษณ์เชิงช่างไทยวน (คนเมือง) ในขณะที่งานของช่างไทยวนมักเน้นความเรียบง่าย และเน้นการใช้งานจริงในวิถีชีวิต

- ◆ รูปทรงและการตกแต่ง: รูปทรงมักเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน การตกแต่งที่เป็นเอกลักษณ์คือ การทำปากริ้วคลื่น ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากเครื่องแก้วและภาชนะโลหะของตะวันตกที่เข้ามาแพร่หลายในยุคหลัง
- ◆ ข้อจำกัดด้านเทคนิค: งานส่วนใหญ่เป็นงานเผาไฟต่ำ (Earthenware) ทำให้เนื้อดินมีสีส้มสว่างแต่มีความเปราะบางกว่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านภูมิปัญญาในการควบคุมอุณหภูมิเตาเผาที่ยังไม่สามารถทำไฟสูงได้เท่ากับกลุ่มช่างไทใหญ่

ด้วยความแตกต่างทางเทคนิคและภูมิปัญญานี้เอง ทำให้หม้อดอกของกลุ่มช่างไทใหญ่ถูกยกย่องให้เป็นงานพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าและเป็นดัชนีสำคัญในการสืบหาดันกำเนิดของงานหัตถศิลป์ประเภทนี้ในล้านนา

ความเชื่อมโยงกับประเพณีและความเชื่อ

หม้อดอกดินเผาสะท้อนบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา โดยสามารถจำแนกการใช้งานตามบริบทความเชื่อออกเป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้

1. พุทธบูชา: เครื่องสักการะในบวรพุทธศาสนา หม้อดอกถูกใช้เป็นภาชนะสำหรับปักดอกไม้ ใบหมาก และเครื่องหอม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระรัตนตรัยตามจารีตโบราณ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต โดยมีชื่อเรียกขนานแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น ตานหม่อน้ำดอก ตานหม้อดอก หรือหม่อน้ำดอกคำ
2. พิธีกรรมและดวงชะตา: หม้อสังฆานต์ในเทศกาลสงกรานต์

ในวัฒนธรรมไทใหญ่ หม้อดอกมีความสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการรับโชคชะตาในช่วงเปลี่ยนผ่านปี โดยเฉพาะครอบครัวที่มีสมาชิกเกิดตรงกับวันสังฆานต์ล่องจะมีการจัดตกแต่งหม้อด้วยใบไม้มงคลนานาชนิด เช่น ใบกุหลาบ (หมากผู้หมากเมีย) ใบส้มป่อย ยอดโชค (ตะคร้อ) ดอกสะเป่ (ยอดหัวป่า) ใบกุ่ม และดอกเอื้องตี่ง (เอื้องเงิน) พร้อมปักช่อตุ๊กอย่างสวยงามเพื่อตั้งรับขุนสังฆานต์บริเวณหน้าบ้าน

มรดกทางวัฒนธรรมในลำปาง ความเชื่อนี้ยังปรากฏร่องรอยเด่นชัดในจังหวัดลำปาง เนื่องจากในอดีตมีกลุ่มช่างและแรงงานชาวพม่า-ไทใหญ่เข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้จำนวนมาก ส่งผลให้จารีตการจัดแต่งหม้อสังฆานต์บริเวณประตูรั้วหน้าบ้านในช่วงประเพณีปีใหม่เมืองยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นการต้อนรับความเป็นสิริมงคลเข้าสู่ศักราชใหม่

3. คติความเชื่อเรื่องผี: หม้อน้ำตาต เครื่องเซ่นสรวงจิตวิญญาณ

แม้จะมีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกับหม้อสองประเภทแรก แต่เมื่อถูกนำไปใช้ในบริบทของการเซ่นสรวงบรรพบุรุษหรือจิตวิญญาณ จะมีชื่อเรียกเฉพาะว่า หม้อน้ำตาต โดยมักใช้ระดับบริเวณกู่ (สถูปเก็บอัฐิบรรพบุรุษ) หรือ หอผี (หอเจ้าที่หรือผีอารักษ์)

กุศโลบายเชิงสัญลักษณ์: การแยกชื่อเรียกนี้เป็นกุศโลบายสำคัญของคนโบราณในการแบ่งขอบเขตระหว่างโลกแห่งศรัทธาในพุทธศาสนา และโลกแห่งความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษให้ชัดเจน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมตามกาลเทศะ และลำดับชั้นของความเชื่อ

การรื้อฟื้นและสืบสานเครื่องปั้นดินเผาเฉพาะถิ่น

ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคปัจจุบัน งานวัฒนธรรมและหัตถกรรมดั้งเดิมกำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่จะสูญหายไปตามกาลเวลา ทั้งจากโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อดำรงอยู่ของกลุ่มช่าง รวมถึงบริบทของประเพณีที่เคยกำหนดหน้าที่การใช้งานของงานหัตถกรรมเหล่านั้นก็เริ่มเลือนรางลง

สำหรับคนรุ่นใหม่ หม้อดอกดินเผาอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ด้วยวัสดุและเทคนิคการผลิตแบบดั้งเดิมที่อาจไม่ตอบโจทย์ความต้องการของสังคมเมืองในปัจจุบัน งานเหล่านี้จึงกลายเป็นเพียงศิลปวัตถุ ที่เคยมีบทบาทในอดีต และทำหน้าที่เป็นเพียงรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ถูกเก็บรักษาไว้เท่านั้น

ดังนั้นการจะรื้อฟื้นงานช่างศิลป์ให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการรื้อฟื้นประเพณีและพิธีกรรม เพราะเมื่อจารีตประเพณียังคงอยู่งานหัตถศิลป์ย่อมมีพื้นที่ในการแสดงบทบาทและหน้าที่ตามวิถีดั้งเดิม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา จังหวัดลำปางได้เริ่มรณรงค์ให้ทุกภาคส่วนร่วมกันจัดแต่งหม้อดอก หรือหม้อสังขานต์ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เพื่อรักษาอัตลักษณ์อันโดดเด่นของเมืองเอาไว้

เมื่อเกิดพื้นที่การใช้งานจริง หม้อดอกดินเผาจึงกลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้ง ซึ่งส่งผลสะท้อนกลับไปยังกลุ่มช่างผู้สร้างสรรค์ แม้ในปัจจุบันช่างปั้นในบางพื้นที่อาจไม่สามารถผลิตชิ้นงานเองได้จนต้องสั่งทำจากแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงอย่างบ้านเหมืองกุง อำเภอดง จังหวัด เชียงใหม่ แต่ก็นับเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้ช่างปั้นในล้านนาหันกลับมาให้ความสนใจและรื้อฟื้นการสร้างสรรคหม้อดอกดินเผาอย่างจริงจัง

การส่งเสริมให้มีการปั้นและใช้หม้อดอกในช่วงเทศกาลสงกรานต์ จึงเป็นกลไกสำคัญ ที่สร้างการตื่นตัวให้แก่คนล้านนาในวงกว้าง และในยุคที่การสื่อสารดิจิทัลมีอิทธิพลอย่างสูง เช่นนี้ จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะเผยแพร่ข้อมูลและคุณค่าของหม้อดอกดินเผาให้เป็นที่รับรู้และ ตระหนักถึงความสำคัญ เพื่อให้มรดกทางภูมิปัญญานี้คงอยู่คู่กับแผ่นดินล้านนาอย่างยั่งยืน

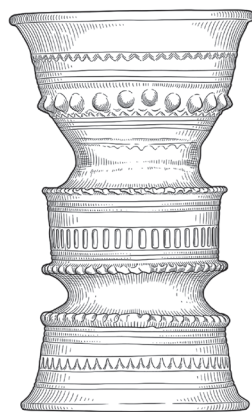
การสืบทอดและคุณค่าของหม้อดอกดินเผาในกระแสโลกาภิวัตน์

โดยสรุปแล้วหม้อดอกดินเผาไม่ได้เป็นเพียงภาชนะดินปั้นทั่วไป แต่เป็นวัตถุทาง วัฒนธรรมที่สะท้อนถึงการเคลื่อนย้ายถ่ายเททางภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่เข้ามา ตั้งรกรากในดินแดนล้านนา จากร่องรอยเชิงช่างที่ปรากฏชัดในเขตล้านนาตะวันตก โดยเฉพาะ กลุ่มเตาห้วยน้ำหยวกและบ้านเหมืองกุง ได้แสดงให้เห็นถึงทักษะการควบคุมไฟสูงและการใช้ เคลือบซีเถ้าที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งเหนือกว่างานดินเผาไฟต่ำทั่วไปในยุคสมัยเดียวกัน

นอกจากคุณค่าด้านพุทธศิลป์ที่ถูกใช้เป็นเครื่องสักการะอันสูงส่งแล้ว หม้อดอกยังทำ หน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อเรื่องดวงชะตา และโลกแห่งวิญญาณบรรพบุรุษ ผ่านพิธีกรรมหม้อสังฆานต์และหม้อน้ำตาด ซึ่งเป็นกุศโลบายในการรักษาจารีตประเพณี ให้ดำรงอยู่ภายในสถาบันครอบครัวและชุมชน

แม้ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมสมัยใหม่จะทำงานปั้นด้วยมือลดบทบาทลง แต่การรวบรวม ชิ้นงานต้นแบบทั้ง 40 ชิ้นในการศึกษาครั้งนี้ ถือเป็นฐานข้อมูลสำคัญที่จะช่วยฟื้นฟูอัตลักษณ์ หม้อดอกดินเผาล้านนาให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง ทั้งในฐานะงานหัตถศิลป์ล้ำค่าและดัชนีชี้วัด ทางประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมล้านนาใหม่สืบไป

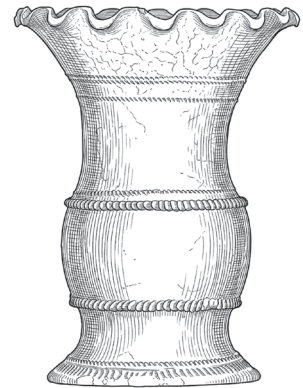
บรรณานุกรม

- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2533. **แหล่งเตาล้านนา**. โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี
ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
คมเนตร เชษฐพัฒน์พานิช. 2546. **ความเชื่อพื้นบ้านล้านนา: ถ่ายทอดจากประสบการณ์ของ
ท่านผู้รู้ในท้องถิ่น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
เชษฐ ดิงสัญลี. 2558. **ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. นนทบุรี:
มิวเซียมเพรส.
สุภาพรณ เครือระยา. 2563. **พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุ์กรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม**.
เชียงใหม่: หจก.วนิดาการพิมพ์.
_____. 2565. **ปुरुณพฤษ หมดดอกในวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: หจก.วนิดา
การพิมพ์.
ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2536. **พจนานุกรมภาพศิลปวัฒนธรรมล้านนาและหัวเมืองฝ่ายเหนือ**.
กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
วัชชัย ทำทอง. 2565. **พัฒนาการและประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผาลำปาง**. เชียงใหม่:
หจก.เจริญวัฒน์การพิมพ์.
ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น. 2532. **สภาพสิ่งแวดล้อมแหล่งศิลปกรรมในจังหวัดลำปาง**. ลำปาง:
หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง วิทยาลัยครู
จังหวัดลำปาง.
น. ณ ปากน้ำ และคณะ. 2521. **ศิลปะโบราณของไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 199.
บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2557. **30 ชาติในเชียงราย**. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
พระครูพุทธจริตรมโสภิต. 2539. **ประวัติวัดปางสนุกเหนือและประวัติบันทึกครุบาอาในชัย
ธรรมจินตามูณี**. ลำปาง: สหกิจการพิมพ์.

- พิริยะ ไกรฤกษ์. 2533. *ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด. หน้า 180.
- _____. 2525. *ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย (ฉบับคู่มือให้นักศึกษา)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์. หน้า 124.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2552. *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2556. *พุทธศิลป์ลังกา*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 121.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. 2544. *วิหารล้านนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- วิมลศรี ลิ้มธนากุล. 2530. *บทวิเคราะห์ปฐมนุฏะ*. เชียงใหม่: ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2547. *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. 2556. *ศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2529. *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. ไม่ปรากฏที่พิมพ์. หน้า 24.
- สันติ เล็กสุขุม. 2547. *ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. 2543. *โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน*. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน.
- _____. 2554. *โบราณคดีเครื่องปั้นดินเผาในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ: โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร และคณะ. 2552. *โบราณคดีอาสารที่แหล่งเตาเวียงกาหลง*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรพล ดำริห์กุล. 2542. *เครื่องปั้นดินเผา*. กรุงเทพฯ: สตาร์ปรีนท์ จำกัด.
- _____. 2544. *ลายคำล้านนา*. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์. หน้า 450.
- _____. 2547. *ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. 2561. *ประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- _____. 2562. *เขลางค์นคร และเมืองลำปาง มรดกประวัติศาสตร์แห่งลุ่มน้ำวัง*. เชียงใหม่: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล. 2535. *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- Students' Britannica India by Dale Hoiberg, ani p. 183, Published 2000, Popular Prakashan, ISBN 0-85229-760-2

ดรรชนีคำค้น

(Index Terms / Indexing)

ข

ขั้ดมัน	112, 190–191, 244, 256
ขุนสังขานต์	97, 261
เขียนลาย	128, 194, 256

ค

เครื่องปั้นดินเผาบ้านวังลาว	111, 113
เคลือบเขียว	12, 121, 126, 135, 137–138, 140–141, 146, 158, 189

จ

เจาะช่อง	115, 186–187, 260
แจกันหม้อดอก	17–18, 23, 28, 31, 49, 72, 102, 159, 165, 171, 248

ช

ชาวไทใหญ่	47, 56, 59–60, 109, 111–112, 122, 127, 135, 137, 240, 259–260
ชาวมอญ	62

ช

ชี่ลูกตึง	73, 115, 117, 186–187
-----------	-----------------------

ต

ต้นด้อมก้อม	251–255
ตั้งธรรมหลวง	169
เตาเผาประตู่ช้างเผือก	135, 140
เตาห้วยน้ำหยวก	117, 123, 126, 180, 186–189, 260, 263

น

น้ำเค็ลือบซีเก้า	72, 170, 189
น้ำดิน	190, 193, 240, 256
แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์	18, 24, 257

บ

บ้านบ่อแฮ้ว	98, 157–159, 161, 248–252, 255
บ้านป่าเยะ	157–162, 164, 188, 248–250, 255

ป

ประทับลาย	73, 111, 182–185
ปอยส่างลอง	130
ปากจีบ	73, 137, 142–147, 162, 178, 244
ปูชาธัมม์	103

ผ

ผีนัด	52, 56–57, 60, 69
เผาไฟต่ำ	151, 158, 248, 261, 263
เผาไฟสูง	260

พ

พลวัตทางวัฒนธรรม	67, 80
พัฒนาต่อยอด	24, 140, 240, 242
พิธีกรรม	23–24, 31, 47, 56, 60–61, 64–65, 67–68, 74, 77, 80, 83, 103, 105, 108, 110, 114, 123, 127, 130, 137, 147, 151, 153, 159, 164, 169, 174, 240, 246, 251, 257–258, 261–263
พิมพ์ลาย	182
พุทธรูชา	17, 30–33, 37, 45–47, 49, 56, 62–64, 67, 69–70, 72, 80, 89, 103, 106, 108, 133, 135, 151–152, 154, 157, 171–172, 255, 257, 261

ฟ

ฟั่นฟู	17, 80, 85, 92, 109, 168, 240, 242, 244, 246, 249, 255–257, 259, 263
--------	--

ภ

ภาพถ่ายโบราณ	3, 24, 77, 80, 108, 127, 151, 154, 165, 167–168, 255, 259
ภูมิปัญญา	17–18, 23–24, 65, 69, 74, 109–111, 113, 117, 123, 128, 135, 140, 158, 164, 168, 170, 176, 179, 186, 188–190, 192–194, 237, 240, 244, 248–251, 255–256, 258–261, 263

ม

มรดกทางวัฒนธรรม	36, 74, 91, 108, 111, 113, 117, 121, 151, 155, 165, 168–169, 250, 255–257, 261
แม่ต๋ำ	242, 260
เมืองกึ่ง	65–66, 110, 114, 135, 188–189, 240–242, 259

ร

ร่มดำ	192
รัฐฉาน	30, 49, 59, 62–67, 70, 74, 109–112, 114, 117, 121–122, 135, 166, 188–189, 240–242, 259–260
เรือพื้น	17, 23–24, 98, 103, 112, 168, 194, 237, 240–251, 253, 256–257, 262

ล

ลอนคลื่น	67, 85, 98, 178–179
----------	---------------------

ส

สล่าเงี้ยว	109
สินค้าทางวัฒนธรรม	135
สุนทรียะ	23, 108
สุนทรียลักษณ์	24, 173

ท

หม้อซางแก่ง	62–63
หม้อดอก	2–12, 17–18, 23–26, 28, 30–38, 44, 47–49, 51–62, 64–74, 76–77, 79–81, 83, 85–87, 89–95, 97–111, 113–129, 133–172, 174–180, 182–183, 185–188, 191, 193–237, 240–253, 255–263

หม้อดอกขุนยวม	12, 117-120, 122, 124-125, 177, 180, 183, 186, 196-201, 240-243
หม้อดอกดินเผา	10-12, 17-18, 23-24, 26, 48-49, 52, 56-57, 60-61, 65-66, 70-74, 76-77, 79-81, 83, 85, 89, 91, 93, 95, 99, 102, 105-110, 113-116, 127-128, 133-134, 142-147, 150-158, 161-162, 164-167, 169-171, 174, 188, 193-194, 237, 240, 244-247, 251-252, 256-263
หม้อดอกบ้านแป๋	128, 148-150, 154, 194, 247
หม้อดอกพะเยา	83, 168
หม้อดอกแม่ฮ่องสอน	202-206
หม้อดอกลำปาง	97-98, 164
หม้อน้ำดอก	31, 47, 133, 261
หม้อน้ำตา	62-63, 130-132
หม้อน้ำตา	133, 262-263
หม้อปुरुณฐะ	17, 25, 27-30, 170-171
หม้อสังขานต์	98-99, 133, 155, 157, 164, 246, 261-263
หม้ออะตาร์	61
หม้ออู๋ปัง	74-76

อ

องค์ความรู้	17-18, 24, 68, 110, 140, 168, 174, 240, 248-250, 257, 260
อัตลักษณ์	17-18, 23-24, 31, 34, 36-37, 44, 49, 63, 65, 68, 73-74, 77, 80-81, 83, 91-92, 97, 103, 106, 108-112, 114-115, 117, 123, 127-128, 132-133, 151, 153, 155, 158, 162, 164-165, 167-171, 174, 176-177, 179-180, 185, 188-189, 191, 193-196, 209, 214, 231, 237, 242, 248, 250-251, 255, 257-258, 260, 262-263

ประวัติผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ฐานาปกรณ์ เครือระยา

อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ประวัติการศึกษา

ระดับปริญญาตรี (ศป.บ.) ศิลปบัณฑิต ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปริญญาโท (ศศ.บ.) ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลงาน ประเภทตำรา/หนังสือ

- 2561 หนังสือเรื่อง “ดอกเอื้องในพิธีกรรม วัฒนธรรมและความเชื่อ” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2561
- 2563 หนังสือเรื่อง “พรรณพฤษภาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม.” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2563
- 2564 หนังสือเรื่อง “มรดกวัฒนธรรม ศิลปกรรมวัดปงสนุก” (เขียนร่วม) พุทธลักษณะสกุลช่างครูบาโน พระพุทธรูปครูเมืองละกอน. จัดพิมพ์โดยวัดปงสนุกเหนือร่วมกับมูลนิธิธรรมา-ลูกซัด (น. 231-251)
- 2564 หนังสือเรื่อง “ปูนบ้านล้านนา งานช่างและสล่าศิลป์ ถิ่นศรัทธา” โครงการจัดตั้งสถาบันสลาล้านนา เพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้สลาล้านนาภายใต้โครงการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก จัดพิมพ์โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2564
- 2565 หนังสือเรื่อง “ปูรณฆฏะ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2565
- 2566 หนังสือเรื่อง “เครื่องเคลือบดินเผาประดับในศิลปกรรมล้านนา” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2566
- 2567 หนังสือเรื่อง “เมฆไหล ไส้หมูลายอัตลักษณ์นครลำปาง” จัดพิมพ์โดยโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2567
- 2568 หนังสือ “บ่อลม ห่มไฟ โคมในวัฒนธรรมล้านนา” สำนักพิมพ์เมืองโบราณ

รางวัล

- ♦ รางวัลชมเชย หนังสือประเภทสารคดี ด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ชีวประวัติ เรื่อง “เครื่องเคลือบดินเผาประดับในศิลปกรรมล้านนา” จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ในการประกวดหนังสือดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2567
- ♦ รางวัลงานวิจัยแห่งชาติ “ระดับดีเด่น” สาขาปรัชญา จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช) ประจำปีงบประมาณ 2568

“หม้อดอกดินเผาล้านนา” มรดกภูมิปัญญา

จากดินสู้หัตถศิลป์ที่ถูกปั้นแต่งร่วมกับวิถีชีวิต

และพิธีกรรมความเชื่อของคนเมืองเหนือมาอย่างยาวนาน

สะท้อนอัตลักษณ์อันโดดเด่นผ่านฝีมือกลุ่มช่างท้องถิ่น

ที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย นับเป็นสมบัติ

ทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่ยัง(พอ)

มีลมหายใจมาจนถึงปัจจุบัน

สนับสนุนโดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.- มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2569

